TATHMINI YA UHUSIANO BAINA YA MITALAA YA KISWAHILI KATIKA VYUO VIKUU VYA UMMA NA MTALAA WA KISWAHILI KATIKA SHULE ZA UPILI NCHINI KENYA

Jackline Osagi Mwanzi

Tasnifu hii imewasilishwa kwa ajili ya kutimiza baadhi ya mahitaji ya Shahada ya Uzamifu katika Elimu ya Kiswahili katika Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro

Agosti, 2022

UNGAMO

Tasnifu hii ni kazi yangu asilia na haijawahi kuwasilishwa katika chuo kikuu chochote kwa minajili ya kutahiniwa. Ni marufuku kuitolesha au kuichapisha bila idhini yangu au idhini ya Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro.

---   **----------------------------------**

JACKLINE OSAGI MWANZI   **TAREHE**

EDK/H/02/10

HAKIMILIKI

Tasnifu hii ni wenzo wa hakimiliki zinazolindwa na Mkataba wa Berne, sheria ya hakimiliki ya 1999 na sharia nyingine za kimataifa na za kitaifa kuhusu mali ya kielimu. Haiwezi kutoleshwa tena kwa njia yoyote ikiwa kamilifu au sehemu, isipokuwa kwa dondoo fupi katika kushughulikia utafiti au masomo ya kibinafsi na hakiki ya kitaalamu kwa ruhusa ya Mkuu wa Kitivo cha Masomo ya Upeo katika maandishi, kwa niaba ya mwandishi na ya Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro.

IDHINI YA WASIMAMIZI

Tukiwa wasimamizi walioteuliwa na Chuo Kikuu, tunathibitisha kwamba tumeisoma tasnifu hii. Kwa hivyo tunapendekeza kukubaliwa kwa tasnifu yenye mada: ***Tathmini ya Uhusiano baina ya Mitalaa ya Kiswahili katika Vyuo Vikuu vya Umma na Mtalaa wa Kiswahili katika Shule za Upili Nchini Kenya*** na Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro.

-------------------------- ------------------------

Prof. Kenneth Inyani Simala, Tarehe

Idara ya Elimu ya Lugha na Fasihi,

Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro,

S.L.P 190-50100,

KAKAMEGA.

--------------------------- --------------------------

Prof. Ipara Isaac Odeo Tarehe

Idara ya Kiswahili na Lugha za Kiafrika,

Chuo Kikuu cha Kibabii,

S.L.P 1699 - 50200,

BUNGOMA.

TABARUKU

Kwa marehemu mamangu, Bi. Margret Losega ambaye katika uhai wake alinihimiza kuwa na bidii maishani katika kukamilisha kila shughuli niliyojitolea kuifanya.

SHUKURANI

Ninatanguliza shukurani zangu kwa Mola aliyeniwezesha kuifanya kazi hii kwa kunipa uzima na afya nzuri.

Kuna watu ambao kushirikiana kwangu nao kuliniwezesha kuianza na kuikamilisha kazi hii kufikia kiwango cha kuitwa tasnifu. Ninatambua kwa dhati mchango mkubwa wa wahadhiri wasimamizi wangu, Prof. K. Inyani Simala, Prof. Ipara I. Odeo na Dkt. Frida Miruka katika kuifanikisha kazi hii; walinifundisha, wakanihimiza, kunielekeza, kunishauri na kuihakiki kazi hii bila kuchoka.

Wengine ambao walitoa mchango wao kwa kazi hii kwa namna mbalimbali ni pamoja na; Marehemu Dkt. Mbori Bob, aliyekuwa Mwenyekiti wa Idara ya Elimu ya Lugha na Fasihi, Robert Oduori wa Chuo kikuu cha Moi, Dkt. Ayubu Mukhwana wa Chuo kikuu cha Nairobi, Dkt.Sheila Wandera kutoka Chuo kikuu cha Laikipia, Dkt.Violet Wangila wa Chuo kikuu cha Moi pamoja na Bi. Rukia Salim wa Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro.

Aidha, ninawashukuru wahadhiri na wasimamizi wa Idara za Kiswahili katika vyuo vikuu vilivyohusika pamoja na walimu wa shule za upili walioshiriki katika utafiti huu moja kwa moja kwa kutoa data zilizohitajika.

Wengine walionifaa kiakademia ni wenzangu tulioanza nao safari hii ya uzamifu Dkt. Stephen Oluoch na Dkt. Eric Walela. Dkt. Walela ulinifaa kama ndugu katika kunihimiza, kunshauri na kunielekeza katika uchapishaji wa makala na kupigia msasa kazi hii. Dkt. Murimi Jackline, ulifufua matumaini yangu nilipoelekea kukata tamaa. Asante.

Hatimaye, namshukuru kwa dhati mume wangu Douglas kwa kunishika mkono katika safari hii toka mwanzo hadi mwisho. Sitawasahau wanangu kwa kunifaa kwa hali na mali; rafiki wangu Dennis Simiyu aliyeipiga chapa kazi hii na kuinadhifisha na mwisho kabisa binti Mercy Anjichi aliyenisaidia kukusanya data nyanjani.

VIFUPISHO NA AKRONIMU

CBC	Competence Based Curriculum
CUE	Commission of University Education
KCSE	Kenya Certificate of Secondary Education
KICD	Kenya Institute of Curriculum Development
KIE	Kenya Institute of Education
Mf.	Mfano
MMUST	Masinde Muliro University of Science and Technology
MoE	Ministry of Education
MUK	Mtalaa wa Uwezeshaji Kiutendaji
n.w	na wengine
RoK	Republic of Kenya
Taz.	Tazama
TUMIKE	Taasisi ya Ukuzaji Mitalaa nchini Kenya
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UoN	University of Nairobi

IKISIRI

Walimu wanaofundisha katika shule za upili huandaliwa katika vyuo vikuu.Inatarajiwa kwamba mafunzo ya kitaaluma yanayotolewa kuwaandaa walimu wa Kiswahili yanawapa maarifa na stadi wanazohitaji kufundisha katika shule za upili ambazo hutumia mtalaa mmoja baada ya kuhitimu. Hata hivyo, matarajio haya hayatoshelezwi kutokana na hali kuwa vyuo vikuu hutumia mitalaa tofauti huku walimu wakitarajiwa kutekeleza mtalaa mmoja wa shule za upili. Kutokana na hali hii, baadhi ya walimu hukumbwa na changamoto za kufunza baadhi ya vipengele katika mtalaa kutegemea maandalizi katika vyuo walikosomea. Utafiti huu ulilenga kutathmini uhusiano baina ya mitalaa ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu vya umma na mtalaa ambao umeandaliwa na Taasisi ya Ukuzaji Mitalaa nchini Kenya (TUMIKE). Madhumuni mahususi yalikuwa: kuchungunza uhusiano baina ya mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili wa shule za upili; kubaini vipengele vinavyounda mitalaa ya Kiswahili inayotumika kufundisha katika vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili wa shule za upili; kujadili utekelezaji wa mitalaa ya Kiswahili vyuoni na namna unavyoathiri utendakazi wa walimu wa shule za upili. Utafiti uliongozwa na Kielelezo cha nadharia cha Ukuzaji wa Mitalaa kilichoasisiwa na Ralph Tyler (1949) na kuimarishwa na Cruickshank (2018) baada ya kuhakikiwa na Hlebowitsh (1992), Kreitzberg (1993) na Kliebard (1995). Mihimili mikuu ya kielelezo hiki imejikita katika maswali manne yanayohusu vipengele vinne vikuu vya mtalaa mathalan malengo, mada, utekelezaji wa mtalaa na tathmini katika masuala ya elimu. Muundo wa utafiti ulikuwa wa usoroveya elezi. Utafiti ulilenga wahadhiri na walimu wa Kiswahili wa vyuo vikuu na shule za upili mtawalia. Eneo la utafiti lilikuwa vyuo vikuu vya umma na shule za upili katika kaunti ya Bungoma. Sampuli ya kimakusudi ilitumiwa kuteua vyuo vikuu vitano vya umma na wasimamizi watano wa idara vyuoni; sampuli nasibu sahili ilitumiwa kuteua jumla ya walimu 42 wa shule za upili na wahadhiri 17 wa vyuo vikuu. Mbinu ya uteuzi sampuli nasibu ya uratibu ilitumiwa kuteua shule 42 za upili. Data ilikusanywa kwa njia ya hojaji, usaili na uchanganuzi wa nyaraka kwa matumizi ya hojaji, dodoso za usaili na miongozo ya kuchanganua nyaraka. Uchanganuzi wa data ulikuwa wa kitakwimu na kimaelezo. Data iliyochanganuliwa kimaelezo iliwasilishwa katika aya mbalimbali ilhali data iliyochanganuliwa kitakwimu iliwasilishwa kupitia kwa majedwali, michoro na viwango vya asilimia. Utafiti uligundua kuwa vipengele vilivyounda mitalaa ya vyuo vikuu na shule za upili vilikuwa sawa japo vilitofautiana kwa namna mbalimbali. Hitimisho la utafiti ni kuwa hakuna uhusiano wa moja kwa moja kati ya mitalaa ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili wa shule za upili nchini Kenya. Kufuatia matokeo ya utafiti huu, inapendekezwa kuwa vyuo vikuu vinavyowaandaa walimu vishirikiane na TUMIKE katika kukuza, kutekeleza na kuhuisha mtalaa utumiwao shuleni kwa kuzingatia vipengele vyake mintarafu ya mitalaa ya vyuo vikuu. Matokeo ya utafiti huu ni muhimu kwa wahadhiri vyuoni, Wizara ya Elimu, TUMIKE, Tume ya Elimu ya Vyuo pamoja na kitengo cha viwango vya ubora vyuoni kwa kuwa yataboresha ufundishaji wa Kiswahili shuleni na vyuoni.

ABSTRACT

Secondary school teachers are prepared in the universities. Its expected that the professional training they recieve equips them with the necessary knowledge and skills they require to teach in secondary schools which use one common curriculum upon graduation. However, these expectations are never met due to the fact that individual universities use different curricula while teachers are supposed to teach using one common curriculum designed for use in all secondary schools. It therefore follows that some teachers are faced with challenges while handling different aspects of the curriculum depending on how they were prepared by the universities where they were trained. The purpose of this study was to critically evaluate the relationship between Kiswahili curricula in public universities with the Kiswahili curriculum prepared by Kenya Institute of Curriculum Development (KICD) to be implemented in secondary schools in Kenya. The objectives of the study were to: investigate the relationship between curricula used in public universities and the KICD one used in secondary schools; identify aspects in curricula used to teach Kiswahili in public universities and those in the curriculum implemented in secondary schools in Kenya; to discuss the implementation of Kiswahili curricula in public universities and its influence on the performance of teachers in secondary schools. The study was anchored on Ralph Tyler's (1949) Model of Curriculum Development which was later improved by Cruickshank (2018) following its criticism by Hiebovitch (1992), Kreitzberg (1993) and Kliebard (1995). The major tenets of this model are derived from four major questions based on the four aspects of curriculum namely; objectives, content, implementation and evaluation. The study was based on descriptive and survey design. The respondents were university lecturers and secondary school teachers of Kiswahili respectively. The area of study included public universities and secondary schools in Bungoma county. Purposive sampling was used to select five public universities and the 5 chairpersons of Kiswahili departments in universities. Simple random sampling was used to select 42 secondary school teachers and 17 lecturers from universities; stratified random sampling was used to select 42 secodary schools. Data was collected through questioning, interviews and document analysis by use of questionnaires, interview schedules and document analysis guides. Data was analysed qualitatively and quantitatively. Qualitative data was presented in form of verbatim excerpts while qualitative data was presented through tables, diagrams and percentages. Findings of this study revealed that aspects which comprised the curricula used in universities and the secondary school curriculum were the same though they differed in some ways. The study concluded that there was no direct relationship between the curricula used in publc universities with the Kiswahili curriculum used in the Kenyan secondary schools. Following the findings of this study, it is recommended that universities which prepare teachers cooperate with KICD in developing,reforming and reviewing the curriculum used in secondary schools bearing in mnd its aspects in relation to the universities' curricula. Findings of this study may be useful to university lecturers, Ministry of Education, KICD, CUE

together with Quality Assurance Standards body in universities in improving teaching of Kiswahili in secondary schools and universities.

DHANA ZILIZOTUMIKA

Mtalaa : Mpangilio wa matukio yaliyoratibiwa ambayo mwanafunzi hukabiliana nayo katika mazingira ambapo ufundishaji hutokea chini ya mwongozo/utaratibu maalumu.

Silabasi: Orodha ya mambo muhimu yanayotarajiwa kufundishwa katika somo fulani na huwasilishwa kimuhtasari.

Ukuzaji Mtalaa : Hali ya kuandaa kwa mpangilio na utaratibu maalumu mafunzo yatakayotolewa kwa kikundi fulani cha wanafunzi kwa kuzingatia kipindi maalumu cha wakati katika mwaka. Maandalizi haya hufanywa kuwa nyaraka zilizodhihirishwa na za lazima ambazo huwaongoza walimu.

Utekelezaji Mtalaa: Kufundisha yaliyomo katika mtalaa kwa kuzingatia malengo ya mtalaa husika na kwa kulenga kundi mahsusi la wanafunzi.

YALIYOMO

UNGAMO i

IDHINI YA WASIMAMIZI ii

TABARUKU..iv

SHUKURANI v

VIFUPISHO NA AKRONIMU...vii

IKSIRI viii

DHANA ZILIZOTUMIKA...xii

YALIYOMO xiii

VIAMBATISHO...xvi

MAJEDWALI..xvii

MICHORO xviii

GRAFU xix

SURA YA KWANZA : UTANGULIZI..1

1.1 Usuli wa utafiti 1

1.2 Suala la Utafiti.. 7

1.3 Madhumuni ya Utafiti.. 8

1.4 Maswali ya Utafiti 9

1.5 Misingi ya uteuzi wa mada ya utafiti........................... 10

1.6 Umuhimu wa utafiti.. 10

1.7 Tahadhania ya Utafiti 11

1.8 Upeo wa Utafiti 11

1.9 Kielelezo cha Nadharia ya Utafiti................................. 12

1.10 Hitimisho 35

SURA YA PILI: UHAKIKI WA MAANDISHI....................................37

2.1 Utangulizi 37

2.2 Dhana ya Mtalaa 37

2.3 Aina za Mitalaa 45

2.3.1 Mtalaa Usio Rasmi.. 45

2.3.2 Mtalaa Fiche.. 48

2.3.3 Mtalaa Rasmi 52

2.3.3.1 Malengo ya Mtalaa Rasmi.................................... 59

2.3.3.2 Mada katika Mtalaa Rasmi................................... 76

2.3.3.3 Utekelezaji wa Mtalaa Rasmi 80

2.3.3.4 Tathmini ya Mitalaa Rasmi................................... 96

2.3.3.5 Umuhimu wa Mtalaa Rasmi 121
2.4 Hitimisho 126
SURA YA TATU: MUUNDO WA UTAFITI 128
3.1 Utangulizi 128
3.2 Mkabala wa Utafiti 128
3.3 Eneo la Utafiti 132
3.4 Sampuli ya Utafiti 132
3.5 Njia za utafiti 136
3.5.1 Hojaji 136
3.5.2 Usaili 139
3.5.3 Uchanganuzi wa Nyaraka 140
3.6 Mbinu za Utafiti 142
3.6.1 Udadisi 142
3.6.2 Unukuzi 144
3.6.3 Hojaji 144
3.7 Vifaa vya Utafiti 145
3.7.1 Hojaji 145
3.7.2 Dodoso 146
3.7.3 Mwongozo wa Uchanganuzi wa Nyaraka 146
3.8 Uthabiti na Umuafaka wa Vifaa vya Utafiti 147
3.9 Majaribio ya Utafiti 148
3.10 Utaratibu wa Kukusanya Data Nyanjani 149
3.11 Uratibu wa Data 151
3.12 Uchanganuzi wa Data 152
3.13 Uwasilishaji wa Data 154
3.14 Changamoto za Utafiti 155
3.15 Maadili katika Utafiti 156
3.16 Hitimisho 157
SURA YA NNE: MITALAA RASMI YA KISWAHILI KATIKA VYUO VIKUU VYA UMMA 159
4.1 Utangulizi 159
4.2 Muundo wa Mitalaa rasmi ya Kiswahili katika Vyuo Vikuu.. 159
4.3 Malengo ya Mitalaa Rasmi ya Vyuo Vikuu vya Umma 202
4.4 Mada katika Mitalaa Rasmi ya Vyuo Vikuu vya Umma 230
4.5 Utekelezaji wa Mitalaa Rasmi katika Vyuo Vikuu 259
4.6 Tathmini ya Mitalaa katika Vyuo Vikuu 271

4.7 Vipengele ziada vya mitalaa rasmi katika vyuo vikuu........... 277
4.7 Hitimisho 286
SURA YA TANO: MTALAA RASMI WA KISWAHILI KATIKA SHULE ZA UPILI...287
5.1 Utangulizi 287
5.2 Muundo wa Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Shule za Upili287
5.3 Malengo ya Mtalaa Rasmi katika Shule za Upili 289
5.4 Mada katika Mtalaa Rasmi wa Kiswahili wa Shule za Upili .. 294
5.5 Utekelezaji wa Mtalaa Rasmi wa Kiswahili wa Shule za Upili 303
5.6 Tathmini ya Mtalaa Rasmi wa Kiswahili wa Shule za Upili ... 330
5.7 Vipengele Ziada vya Mtalaa Rasmi wa Shule za Upili 342
5.8 Hitimisho 350
SURA YA SITA: UHUSIANO BAINA YA MITALAA RASMI YA KISWAHILI VYUO VIKUU NA MTALAA SHULE ZA UPILI.....................................352
6.1 Utangulizi 352
6.2 Uhusiano Kimuundo.. 352
6.3 Uhusiano Kimalengo.. 355
6.4 Uhusiano katika Mada... 359
6.5 Uhusiano Kiutekelezaji 364
6.6 Uhusiano wa Kitathmini 368
6.7 Uhusiano Kimazingira.. 373
6.8 Uhusiano Kimtazamo... 376
6.9 Uhusiano wa Muda.. 377
6.10 Uhusiano Kimahitaji.. 378
6.11 Uhusiano wa Walimu... 380
6.12 Hitimisho 381
SURA YA SABA: MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO 383
7.1 Muhtasari ....**Error! Bookmark not defined.**
7.2 Hitimisho ....**Error! Bookmark not defined.**
7.3 Mapendekezo 390
MAREJELEO 394

VIAMBATISHO

Kiambatisho I: Mwongozo wa uchanganuzi wa nyaraka 419

Kiambatisho II: *Kielelezo cha waraka fafanuzi wa kozi*.......................... 420

Kiambatisho III: *Kielelezo cha muhutasari wa kozi* 423

Kiambatisho IV: *Kielelezo cha Maazimio ya kazi* 427

Kiambatisho V: *Kielelezo cha mpangilio wa somo*.................................. 431

Kiambatisho VI: *Maudhui katika mtalaa wa Shule za Upili.* 432

Kiambatisho VII: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Masinde Muliro* 434

Kiambatisho VIII: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Nairobi.* 435

Kiambatisho IX: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Moi*............... 436

Kiambatisho X: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Egerton*.......... 437

Kiambatisho XI: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Kenyatta* 438

Kiambatisho XII: *Misimbo tofauti ya kozi sawa katika vyuo vikuu* 439

Kiambatisho XIII: *Kozi sawa zenye majina tofauti katika vyuo vikuu*..... 440

Kiambatisho XIV: *Kozi za Kiswahili katika vyuo vikuu vyote*.................. 441

Kiambatisho XV: *Ulinganishaji wa yaliyomo katika mitalaa ya vyuo vikuu na shule za upili.*.. 442

Kiambatisho XVI: *Mpangilio wa mafunzo kuanzia Kidato 1-4*................. 443

Kiambatisho XVII: *Kibali cha utafiti*... 444

MAJEDWALI

Jedwali 1: Idadi ya wahadhiri walioshiriki katika utafiti...................... 135

Jedwali 2: *Kozi za Kiswahili katika chuo kikuu cha MMUST*................ 165

Jedwali 6: *Kozi za Kiswahili katika Chuo kikuu cha Nairobi*................ 173

Jedwali 10: *Kozi za Kiswahili katika programu ya Shahada ya Sanaa katika chuo cha Nairobi*.. 179

Jedwali 11: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Moi*...................... 183

Jedwali 14: *Kozi za Kiswahili katika Chuo kikuu cha Egerton*................ 187

Jedwali 17: *Kozi za Kiswahili katika Chuo kikuu cha Kenyatta*............. 191

Jedwali 19: *Idadi ya kozi za lazima na hiari katika vyuo vikuu*............. 196

Jedwali 20: *Idadi ya kozi za fasihi, lugha na isimu katika vyuo vikuu*.... 198

Jedwali 21: *Kozi zinazofunzwa katika vyuo vikuu vyote katika miaka na mihula tofauti*... 199

Jedwali 22: *Kozi zinazofanana katika vyuo vikuu japo zina anwani tofauti*... 200

Jedwali 24: Ufundishaji wa mada zikichangiana na kujengana 298

Jedwali 25: *Uhusiano kati ya malengo na mada*.................................... 301

Jedwali 26: Njia za kufundisha mada mbalimbali................................. 308

Jedwali 27: Mbinu walizotumia walimu katika utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE.. 310

Jedwali 28: Usetaji katika utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE................ 314

Jedwali 29: Mfuatano wa mada katika ufundishaji............................... 317

Jedwali 30: Viwango vya ufahamu wa mada... 320

MICHORO

Mchoro 1: *Ngazi kuu katika kielelezo cha Tyler* 15

Mchoro 2: *Utegemezi wa ngazi za kielelezo cha Tyler* 31

Mchoro 3: *Vipengele vikuu vya mtalaa* 59

Mchoro 4: *Viwango vya uhifadhi wa mambo yanayofundishwa kutegemea njia ya ufundishaji*... 88

Mchoro 5: *Namna ambavyo tathmini inategemeana na vipengele vingine vya mtalaa*... 106

Mchoro 6: *Washikadau wanaoshughulikia mahitaji ya wanafunzi*.......... 112

Mchoro 7: *Jinsi mada katika kozi za mtalaa rasmi wa MMUST zinazvyojengana na kutegemeana*... 238

Mchoro 8: *Jinsi kozi zinavyojengana na kutegemeana*............................ 246

GRAFU

Grafu 1: *Idadi ya kozi zinazofundishwa katika kila Chuo Kikuu*.............. 196

Grafu 2: *Njia za ufundishaji mtalaa katika shule za upili* 308

Grafu 3: *Idadi ya mijarabu iliyoandaliwa katika shule mbalimbali.* 334

Grafu 4: *Wakati/muda maalumu uliotengewa mijarabu katika shule za upili.* 335

SURA YA KWANZA : UTANGULIZI

1.1 Usuli wa utafiti

Mchakato wa kuwaandaa walimu wa shule za upili unakumbwa na changamoto nyingi kote ulimwenguni. Goodlad (1995,1984) anasema kuwa maandishi mengi kuhusu taaluma ya elimu yameibua mijadala kuhusu changamoto zinazodhihirika katika maandalizi ya walimu wa shule za upili. Baadhi ya changamoto hizo huwaathiri walimu wanapotekeleza mitalaa ya shule za upili.

Utafiti uliofanywa na Miller na Silvernail (2000) unaonyesha kwamba namna walimu wa shule za upili walivyofunza baada ya kuhitimu hakuambatani na mafunzo ya ualimu waliyoyapokea katika vyuo vikuu. Miller na Silvernail wanasema kwamba yale ambayo walimu huyafanya wanapokuwa nyanjani kutekeleza yaliyomo kwenye mitalaa ya shule za upili ni mambo ambayo wanajua yanatarajiwa kutoka kwao kama walimu na wala hawayahusishi na mafunzo ya ualimu waliyoyapata.

Lynch (2003) anasema kwamba utafiti uliowahi kufanyika katika chuo kikuu kimoja kulinganisha njia za ufundishaji zilizotumika kuwaandaa walimu wakiwa chuoni na zile walizotumia nyanjani wakati wa mazoezi ya ufundishaji uligundua kwamba kulikuwa na tatizo katika maandalizi ya walimu. Tatizo lilikuwa kwamba mada ambazo walimu walifundishwa vyuoni hazikuwafaa walipofundisha

katika shule za upili. Hivyo basi, walimu walitatizika walipowasilisha mafunzo yao wakiwa nyanjani kwenye mazoezi ya kufundisha.

Nchini Kenya, mchakato wa kuwaandaa walimu umekosolewa kwa miaka mingi. Kwa mfano, uchunguzi uliofanywa na Kamati ya Wasimamizi wa Vitivo katika Chuo kikuu cha Nairobi kuhusu kitivo cha taaluma ya elimu ulionyesha kwamba maandalizi ya walimu vyuoni yalikuwa ya kutiliwa shaka (University of Nairobi, 1978). Kufuatia ugunduzi huo, kamati hiyo ilitoa mapendekezo mawili. Kwanza, Programu ya Shahada ya Elimu ifanyiwe marekebisho ili iweze kuzingatia mahitaji ya mtalaa wa shule za upili; Pili, mafunzo ya ualimu yaandaliwe ili yaweze kumpa mwalimu umilisi wa mada zilizo katika mtalaa wa shule za upili.

Sitima (1995) anasema kuwa hata baada ya mapendekezo kutolewa na kamati ya Chuo Kikuu cha Nairobi, bado kulikuwa na matatizo katika maandalizi ya walimu katika vyuo vikuu. Sitima (1995) anafafanua udhaifu uliopo vyuoni kuhusiana na maandalizi ya walimu anaposema:

> Udhaifu mkubwa unaodhihirika katika mafunzo yanayotolewa katika vyuo vikuu vinavyowaandaa walimu ni kubuni mfumo ambapo masomo makuu ambayo walimu wanaandaliwa kufundisha katika shule za upili yanafunzwa kwa kuwekwa katika vijisehemu vidogovidogo na yanakosa kufundishwa katika njia iliyo kamilifu. Mfumo huo pia hauambatani na mada zilizomo kwenye mtalaa wa shule za upili. Kwa sababu

> hii, walimu hao wanapohitimu wanatatizika wanapojitahidi kufundisha baadhi ya mada ambazo hawakujifunza vyuoni (uk. 111).

Hali anayoizungumzia Sitima (1995) inasababishwa na sera zinazobuniwa na idara za vyuo vikuu mbalimbali. Baadhi ya sera hizo huwaelekeza wanafunzi kujifunza kozi ambazo ni za lazima na zingine wanazochagua kwa hiari. Hali hii imezua taharuki kuhusu maandalizi ya walimu vyuoni na ufundishaji wao katika shule za upili hasa pale mwanafunzi anapoamua kutosoma kozi fulani, kwa mfano "ushairi", na ambayo huwa mada ya lazima katika mtalaa wa shule za upili.

Kutokana na yale anayoyasema Sitima (1995), changamoto zinazodhihirika katika maandalizi ya walimu vyuoni zinahusiana na malengo ya ufundishaji, mada zinazofundishwa na mfumo unaotumiwa katika uwasilishaji wa mada hizo. Kwa hivyo, kuna haja ya kuchunguza malengo ya mafunzo yanayobuniwa vyuoni kuelekeza maandalizi ya walimu ili kutathmini jinsi yanavyozingatia mahitaji ya wanafunzi. Hili linatokana na kubainika kwa changamoto zilizowakabili walimu katika kutekeleza mtalaa wa shule za upili. Isitoshe, ni muhimu pia kuzichanganua mada zilizobuniwa vyuoni kuwaandaa walimu katika kutekeleza majukumu yao shuleni ili kutambua jinsi zilivyohusiana na mada walizofundisha katika mtalaa wa Taasisi ya Ukuzaji Mitalaa nchini Kenya (TUMIKE).

Kwa mujibu wa Tyler (1949), malengo ya ufundishaji yanapobuniwa ni lazima yazingatie mahitaji ya wanafunzi ili mafunzo yanayotolewa yaweze kuwafaidi. Kadhalika, Tyler anasema kuwa mada zinazobuniwa zinafaa kuwasilishwa kwa utaratibu maalumu na pia ziweze kuafiki kiwango cha wanafunzi. Hoja anazozitoa Tyler kuhusu malengo na mada zinapokosa kuzingatiwa, kuna uwezekano kuwa mtalaa husika kukumbwa na changamoto.

Oluoch (2006) aligundua kwamba maandalizi ya walimu wa shule za upili nchini Kenya yalikumbwa na changamoto nyingi. Moja kati ya changamoto hizo ni matumizi ya mfumo wa ufundishaji alioutaja Sitima (1995). Changamoto nyingine aliyoitambua ilihusiana na mitalaa iliyotumiwa vyuoni. Oluoch (2006) alieleza kwamba mitalaa hiyo ilikuwa mipana kwa kuwa ilikuwa na mada nyingi na haikuwezekana kuzifundisha zote kwa muda ambao ulibainishwa katika mihula na miaka mbalimbali ya masomo vyuoni. Hali hii ilisababisha baadhi ya mada hizo kutofundishwa na kuwafanya walimu kutopata maandalizi ya kina. Kuhusiana na wingi wa mada, Tyler (1949) anaeleza kuwa idadi ya mada katika mtalaa iwe ile ambayo mwalimu anaweza kumudu kufunza kikamilifu kulingana na kipindi cha mafunzo. Ugunduzi wa Oluoch (2006) unachochea kuchunguzwa kwa mada zinazofundishwa vyuoni ili kutathmini wingi na upana wake na uchangamano unaotokea mada hizo zinapowasilishwa.

Isitoshe, kwa mujibu wa Oluoch (2006), changamoto nyingine iliyokumba maandalizi ya walimu ilitokana na namna tathmini ilivyofanyika katika vyuo vikuu. Kwa mujibu wa Tyler (1949) tathmni inapofanyika, inalenga kukadiria ufanisi wa kufikiwa kwa malengo ya elimu kupitia ufundishaji wa mada zilizo kwenye mtalaa. Matokeo ya tathmini yanatarajiwa kubainisha ubora na udhaifu wa mfumo wa elimu. Kufuatia hoja hii, tathmini inayofanyika vyuoni inatarajiwa kufichua changamoto zinazokumba utekelezaji wa mitalaa. Hata hivyo, Oluoch (2006) anasema hili halijabainika kwa sababu ya mfumo wa ukadiriaji unaotumika vyuoni. Oluoch anaendelea kusema kuwa tathmini inayofanyika vyuoni inadhibitiwa na wahadhiri ambao ndio watekelezaji wa mitalaa. Kuna uwezekano wa wao kuandaa tathmini inayotarajiwa kutimiza maslahi yao na wala siyo maslahi ya wanafunzi. Tyler (1949) anahimiza kuwa mfumo mzuri wa tathmini huelekeza ukadiriaji wa mara kwa mara. Kufuatia ugunduzi wa Oluoch (2006) palitokea haja ya kuchunguza mfumo wa tathmini uliotumika katika vyuo vikuu ili kutambua jinsi unavyoweza kutumika kukadiria ufanisi wa malengo ya ufundishaji, ufaafu wa mada zilizofundishwa vyuoni na jinsi zilivyowasilishwa.

Hali nyingine ambayo inaweza kuathiri maandalizi ya walimu vyuoni ni ule upekee wa kila chuo katika kubuni sera mbalimbali ambazo zinadhibiti mafunzo yanayotolewa kwa walimu. Japo mitalaa inayotumiwa kuwaandaa walimu katika vyuo vikuu mbalimbali ina vipengele vya kimsingi vinavyoshabihiana, utekelezaji wa mitalaa

hiyo hutofautiana kutoka chuo kimoja hadi kingine. Tofauti hujitokeza kupitia kwa sera zinazohusu masuala kama vile idadi ya kozi ambazo wanafunzi wanastahili kujifunza wanapokuwa vyuoni; kozi za hiari na za lazima; na vipindi (mihula na miaka) mahsusi ambapo kozi hizo zinaporatibiwa kufundishwa. Wanafunzi wanapojiunga na vyuo vikuu mbalimbali hutarajiwa kuzingatia sera zinazoelekeza mafunzo wanayopokea. Kwa kuwa kila chuo kina sera zake, ni bayana kuwa mada zilizo katika mitalaa ya vyuo vikuu hutekelezwa kwa namna tofauti. Hali hii inaibua shaka kwa kuwa walimu hao wanatarajiwa kutekeleza mtalaa mmoja wa shule za upili hata ingawa wameandaliwa kwa namna tofauti.

Hali iliyorejelewa na Sitima (1995) na Oluoch (2006) ilisababishwa na ugumu wa vyuo vikuu nchini Kenya kutekeleza mabadiliko katika mipangilio yake na mikakati ya ufundishaji. Suala hili limejadiliwa na Kafu (2013) na kusisitizwa na Nasimiyu (2017). Wataalamu hawa wanasema kuwa ingawa mabadiliko yanatokea katika jamii, vyuo vikuu vingi nchini Kenya havifanyi marekebisho ambayo hunuia kuimarisha utendakazi wake.

Kutokana na maoni mbalimbali (Taz. UoN, 1978; Sitima, 1995; Oluoch, 2006; Kafu, 2013 & Nasimiyu; 2017) maandalizi ya walimu wa shule za upili nchini Kenya yanakumbwa na chagamoto kuu nne: upana na uteuzi wa mada; malengo ya mafunzo ya Kiswahili kutegemea kila chuo kikuu; mfumo wa ufundishaji wa kozi za

Kiswahili vyuoni; na mfumo wa tathmini unaotumiwa na walimu wa vyuo vikuu.

Kwa upande mwingine, walimu wa Kiswahili katika shule za upili hutarajiwa kufundisha mada maalumu ambazo zimeteuliwa na kuratibiwa na TUMIKE. Pia walimu hao hufundisha kwa kuongozwa na malengo maalumu. Aidha, walimu wa Kiswahili katika shule za upili hufuata njia, mbinu na mikakati iliyopendekezwa na TUMIKE. Vilevile, tathmini ya Kiswahili katika shule zote za upili hufanyika kwa njia maalumu zinazofanana.

Ni kutokana na hali hizi katika mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa TUMIKE katika shule za upili ambapo utafiti huu ulifanywa ili kutathmini uhusiano baina ya mada, malengo na changamoto za kiutekelezaji na tathmini.

1.2 Suala la Utafiti

Maandalizi ya walimu wa shule za upili hufanyika katika vyuo vikuu. Uchunguzi uliofanywa miongoni mwa walimu wa shule za upili (Kafu, 2013 & Nasimiyu, 2017) ulibaini kwamba walikumbwa na changamoto mbalimbali walipoutekeleza mtalaa wa shule za upili. Changamoto hizo zilihusu malengo ya utekelezaji mtalaa, mada zilizofundishwa, njia za utekelezaji na tathmini ya mitalaa. Mtalaa wa shule za upili umeandaliwa na Taasisi ya Ukuzaji Mitalaa nchini Kenya (TUMIKE).

Vyuoni walikoandaliwa walimu hawa, mitalaa tofauti ilitumika ambapo kila chuo kikuu kilibuni mtalaa uliokuwa tofauti na mitalaa ya vyuo vingine. Kadhalika, utekelezaji wa mitalaa vyuoni uliongozwa na sera zilizobuniwa na kila chuo. Sera hizo zilitofautiana kutoka chuo kimoja hadi kingine. Kuna uwezekano kwamba tofauti za mitalaa na sera vyuoni ziliathiri maandalizi ya walimu na namna walivyoutekeleza mtalaa wa shule za upili.

Japo kuna juhudi zilizofanywa kuchunguza ufundishaji wa somo la Kiswahili vyuoni na shuleni, bado kuna changamoto nyingi zinazohusiana na mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu na mtalaa wa TUMIKE shuleni. Hili limetokana na hali kuwa, mpaka sasa hakuna utafiti wa kina uliofanywa ili kuchunguza namna ambavyo vipengele vya mtalaa vinahusiana na kuathiri suala zima la maandalizi ya walimu wa Kiswahili.

Ni kutokana na hali hii ambapo utafiti huu ulinuia kutathmini uhusiano baina ya mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu na mtalaa wa TUMIKE unaotekelezwa shuleni, pamoja na kudhihirisha changamoto zilizopo katika utekelezaji wa mitalaa vyuoni na namna unavyoathiri utendakazi wa walimu shuleni.

1.3 Madhumuni ya Utafiti

Azma kuu ya utafiti huu ilikuwa kutathmini uhusiano uliopo baina ya mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili katika shule za upili nchini Kenya.

Lengo kuu la utafiti lilikuwa kuonyesha hali halisi iliyopo baina ya maandalizi ya walimu wa Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na namna wanavyotekeleza mtalaa ulioundwa na TUMIKE kufundisha Kiswahili katika shule za upili.

Utafiti ulikusudia kufikia madhumuni mahsusi yafuatayo:

i. Kupambanua vipengele vinavyounda mitalaa ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu vya umma na vipengee vilivyo katika mtalaa wa Kiswahili wa shule za upili nchini Kenya.

ii. Kuchunguza uhusiano baina ya mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili wa TUMIKE unaotumika kufundisha katika shule za upili nchini Kenya.

iii. Kujadili utekelezaji wa mitalaa ya Kiswahili vyuoni na namna unavyoathiri walimu wakati wa kufundisha Kiswahili katika shule za upili.

1.4 Maswali ya Utafiti

Maswali yafuatayo yaliuelekeza utafiti:

i. Vipengele gani vinavyounda mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili katika shule za upili nchini Kenya?

ii. Kuna uhusiano gani baina ya mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili wa TUMIKE unaotumika katika shule za upili nchini Kenya?

iii. Ni kwa namna gani utekelezaji wa mitalaa ya Kiswahili vyuoni huathiri utendakazi wa walimu wa Kiswahili katika shule za upili?

1.5 Misingi ya uteuzi wa mada ya utafiti

Utafiti huu ulifanywa kwa misingi ifuatayo:

Kwanza, upambanuzi wa uhusiano baina ya vipengele vinavyounda mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili unaotumika katika shule za upili nchini Kenya unahitaji kufanywa.

Pili, utafiti wa kina haujafanywa kuhusu uhusiano baina ya mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu va umma nchini Kenya na mtalaa wa TUMIKE wa shule za upili.

Tatu, pana haja ya kujadili namna ambavyo mitalaa tofauti ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma nchini Kenya inavyotekelezwa na jinsi hali hiyo inavyoathiri maandalizi ya walimu na utendakazi wao katika shule za upili.

1.6 Umuhimu wa utafiti

Matokeo ya utafiti huu yana umuhimu ufuatao:

Kwanza, utafiti utachochea washikadau wa elimu ya juu hasa Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu katika kutafufa njia mwafaka ya kusawazisha maudhui katika mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu.

Pili, utafiti utaimarisha ushirikiano baina ya Wizara ya Elimu na Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu katika kuoanisha vipengele vya mitalaa ya Kiswahili inayotumiwa vyuoni kuandaa walimu wa shule za upili na vile vilivyo katika mtalaa wa TUMIKE.

Tatu, utafiti utaboresha ufundishaji wa Kiswahili vyuoni na shule kwa kuwa umejadili utekelezwaji wa mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na namna unavyoathiri utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE katika shule za upili nchini Kenya.

1.7 Tahadhania ya Utafiti

Tahadhania ya utafiti ilikuwa kwamba hakuna uhusiano wa moja kwa moja baina ya vipengele vinavyounda mitalaa ya Kiswahili inayotumiwa katika vyuo vikuu vya umma na vipengele vya mtalaa wa Kiswahili wa TUMIKE unaotekelezwa katika shule za upili nchini Kenya.

1.8 Upeo wa Utafiti

Utafiti huu ulijikita katika mitalaa rasmi ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na mtalaa rasmi wa shule za upili nchini Kenya. Mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu iliyozingatiwa ni ile iliyoidhinishwa na Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu. Kwa upande mwingine, mtalaa wa Kiswahili wa shule za upili uliochunguzwa ni ule ulioandaliwa na kuidhinishwa na TUMIKE (2002).

Vyuo vikuu vya umma vilivyohusishwa katika utafiti huu vilikuwa vitano: Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro,

Chuo Kikuu cha Nairobi, Chuo kikuu cha Moi, Chuo kikuu cha Kenyatta na Chuo kikuu cha Egerton. Chuo Kikuu cha Maseno kilitumika kufanyia majaribio utafiti huu. Vyuo hivi vilichaguliwa kwa sababu ndivyo vilikuwa vya kwanza kuunda mitalaa ya kuandaa walimu wa Kiswahili.

Watafitiwa walikuwa walimu wa Kiswahili kutoka katika shule za upili, kaunti ya Bungoma na wahadhiri wa Kiswahili na wasimamizi wa Idara za Kiswahili katika vyuo vikuu husika.

Vipengele mahsusi vilivyozingatiwa ni malengo, mada, utekelezaji na tathmini ya mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na shule za upili.

1.9 Kielelezo cha Nadharia ya Utafiti

Utafiti huu uliongozwa na Kielelezo cha Ukuzaji wa Mtalaa ambacho kiliasisiwa na Ralph Tyler (1949). Japo kielelezo hiki kiliasisiwa miaka mingi iliyopita, Cruickshank (2018) amekifafanua na kukiimarisha zaidi kufuatia uhakiki wa wataalamu wengine (Taz. Hlebowitsh, 1992; Kreitzberg, 1993 na Kliebard, 1995). Wataalamu hawa walimsifu na pia kumkosoa Tyler kwa namna mbalimbali.

Hlebowitsh (1992), kwa upande mmoja anasema kuwa ingawa kielelezo cha Tyler kinamlenga sana mwanafunzi, hakimpi nafasi ya kutambua kinachohitajika kutendeka baada ya shughuli ya ufundishaji na ujifunzaji. Kielelezo hiki kimekosolewa pia kwa kuwa mwisho wake ni kwenye ngazi ya tathmini jinsi anavyoongezea

Kreizberg (1993). Naye Kliebard (1995) anasema kwamba mabadiliko ya kitabia yanayolengwa na Tyler yanabainika kupitia kwa tathmini ambapo anaeleza kwamba kielelezo hiki kinasisitiza matokeo ya tathmini kuliko maarifa anayoyapata mwanafunzi kutokana na mafunzo anayoyapokea.

Maelezo yaliyotolewa na Cruickshank (2018) kuhusu kielelezo cha Tyler kufuatia ukosoaji kutoka kwa wataalamu wengine yamezidi kuimarisha vipengele vya mtalaa alivyobaini Tyler hapo awali. Anasema kuwa kielelezo cha Tyler kinazidi kukubalika kwa kuwa kimebuni malengo ambayo ni sawa na malengo ya kijumla yanayobuniwa na jamii kuhusu elimu na upangaji wa mitalaa. Malengo ya elimu yanayobuniwa na jamii hutaraji kuwa shule pawe mahali pa mafunzo na malengo ya elimu yabuniwe kwa kuzingatia matokeo yanayotarajiwa jinsi ilivyo katika kielelezo cha Tyler. Cruickshank anaendelea kusema kwamba matokeo ya ujifunzaji yanafaa kuambatana na malengo ya mtalaa namna anavyoelekeza Tyler. Anasisitiza kuwa kielelezo cha Tyler kina manufaa kwa kuwa kinahimiza wanafunzi kupewa nafasi ya kwanza katika shughuli ya ufundishaji na ujifunzaji. Maelezo hayo yamesababisha kielelezo hiki kizidi kuwa maarufu hadi sasa hasa kinapotumika katika mfumo wa elimu unaompa mwanafunzi nafasi ya kwanza.

Tyler alibuni kielelezo chake kufuatia matokeo ya utafiti alioufanya kwa muda wa miaka minane kule Marekani. Utafiti huo ulifanyika katika kiwango cha kitaifa na ulihusisha shule za upili na vyuo vya

elimu ya juu. Katika utafiti huo, Tyler alilenga kuchunguza uhusiano kati ya shule za upili na vyuo vikuu ili kuuboresha zaidi mtalaa wa shule za upili uliokuwepo wakati huo.

Mihimili mikuu ya Kielelezo cha Tyler inaweza kufafanuliwa kwa msingi wa maswali manne aliyoyauliza. Maswali hayo ni:

i) Nini huwa malengo ya asasi za elimu katika kubuni mitalaa?

ii) Mada gani ambazo hubuniwa ili kuyafikia malengo ya asasi za elimu?

iii) Ni njia gani zinazokusudiwa kutumiwa kuyafikia malengo ya elimu?

iv) Ni kwa namna gani shughuli za elimu zinaweza kutathminiwa?

Kielelezo cha Tyler kinarejelea ukuzaji wa mitalaa kama mchakato wenye ngazi nne kuu ambazo ni:

i) Kubainisha malengo ya mtalaa
ii) Kutambua mada katika mtalaa
iii) Kupanga jinsi matukio ya elimu yanavyoweza kutekelezwa kupitia mtalaa
iv) Kufanya tathmini ya utekelezaji wa mtalaa.

Ngazi kuu katika Kielelezo cha Tyler zinaweza kuwasilishwa hivi:

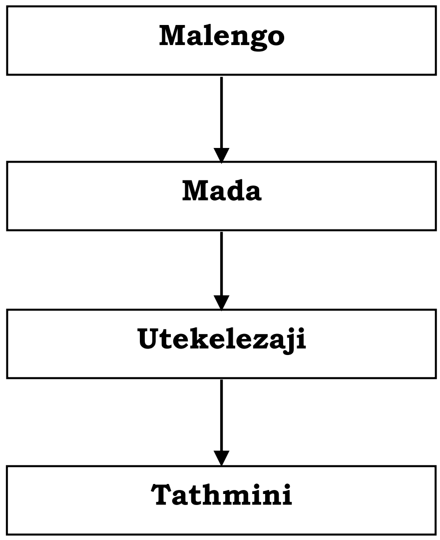

Mchoro 1: Ngazi kuu katika kielelezo cha Tyler

a) Malengo ya Mtalaa wa Elimu

Tyler anafafanua malengo kuwa kauli zinazopambanua mambo ambayo mwanafunzi anatarajiwa kuyafahamu na kuyatekeleza kufikia mwisho wa kipindi cha mafunzo. Kauli hizo zinastahili kuelezwa kwa namna ambayo inabainisha mambo mahsusi ambayo mwanafunzi anatarajiwa kudhihirisha ili kuthibititsha kuwa amepokea mafunzo. Kwa mujibu wa Tyler, ni lazima mambo hayo yawe mahsusi na yaweze kupimika kwa kukadiriwa kupitia kwa tathmini.

Kielelezo cha Tyler kinalenga mabadiliko ya kitabia miongoni wanafunzi ndio maana anayarejelea malengo ya elimu kuwa malengo ya kitabia. Kwa sababu hii, Tyler anaamini kuwa elimu ni mchakato unaobadilisha tabia. Anathibitisha hayo kwa kueleza kwamba mambo ambayo mwanafunzi anatarajiwa kuyatekeleza baada ya kupokea mafunzo hudhihirika kupitia kwa mabadiliko ya kitabia.

Tyler ametumia kigezo cha majukumu kubainisha aina tatu kuu za malengo. Kwanza, kuna malengo ya ufahamu: haya hubuniwa ili kupima kiwango cha ufahamu alicho nacho mwanafunzi. Malengo haya hutumiwa kubainisha maarifa ambayo mwanafunzi amepata kutokana na mafunzo aliyoyapokea.

Pili, ni malengo ya utendaji: hubuniwa ili kupima uwezo wa mwanafunzi katika kutekeleza mambo aliyojifunza.

Tatu ni malengo ya hisia: malengo haya yanapima mitazamo na mielekeo anayodhihirisha mwanafunzi kutokana na mafunzo aliyoyapata.

Kwa mujibu wa Tyler (1949), malengo ya elimu yanafaa kubuniwa kwa kuzingatia mambo matatu makuu: mahitaji ya wanafunzi, mahitaji ya jamii na kwa kuwarejelea wataalamu wenye ujuzi na maarifa.

Mwanafunzi huchukua nafasi ya kimsingi katika mchakato wa elimu. Hivyo basi, Tyler (1949) anasema kwamba malengo ya elimu yanapobuniwa, mahitaji ya mwanafunzi yanafaa kuzingatiwa. Katika kubuni malengo hayo, Tyler anaelekeza kwamba hatua ya kwanza iwe ni kuchunguza mwanafunzi ili kubaini ni mabadiliko gani ya kitabia anayotarajiwa kudhihirisha baada ya kupokea mafunzo. Tyler anaendelea kusema kwamba, katika kiwango hiki ni vyema kuzingatia mambo yanayomfaa mwanafunzi kwa kuwa anapoyajua

mambo yanayomfaa maishani, atalenga kuyafikia kupitia kwa mafunzo anayoyapokea.

Kwa hivyo, Tyler anasisitiza kwamba malengo yabuniwe kwa kuzingatia namna yatakavyomwezesha mwanafunzi kufikia mahitaji yake. Baadhi ya mahitaji ya mwanafunzi ni kupata maarifa na ujuzi katika nyanja mbalimbali; kukuza mitazamo na mielekeo bora maishani; kuimarisha maadili yake na kupata uwezo wa kutenda mambo mbalimbali maishani. Tyler anasema kuwa baada ya malengo haya kubuniwa, yawekwe wazi kwa kila mwanafunzi. Aidha, Tyler anahoji kuwa malengo hayo yaweze kuafiki viwango vya wanafunzi na pia yaweze kufikiwa na wanafunzi wanaolengwa.

Kuna viwango mbalimbali katika mfumo wa elimu. Kwa kila kiwango, kuna mabadiliko ya kitabia ambayo wanafunzi hutarajiwa kudhihirisha. Kutokana na hali hii, malengo hutofautiana kutegemea kila kiwango, kuanzia shule ya msingi, shule ya upili hadi chuo kikuu kwa kuwa wanafunzi wanaweza kutimiza tu malengo yanayoafiki kiwango chao.

Tyler anaeleza kuwa malengo yanapofafanuliwa, yaweze kubaini mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi. Mabadiliko haya huelezwa kupitia kwa vitendo vinavyobainisha mambo mahsusi ambayo wanafunzi wanatakiwa kutekeleza. Baadhi ya ithibati zinazofafanua mabadiliko ya kitabia ni uwezo wa kutaja, kuorodhesha, kuandika, kusimulia kisa,

kulinganisha na kulinganua mambo miongoni mwa masuala mengine.

Mbali na kuzingatia mahitaji ya wanafunzi, Tyler anafafanua jinsi ambavyo jamii inachangia katika kuelekeza kubuniwa kwa malengo ya elimu. Anahoji kuwa jamii ina mahitaji yake ambayo hufikiwa kupitia elimu. Tyler anaendelea kueleza kuwa wakati wa kubuni malengo ya elimu, ufahamu kuhusu mambo yanayohitajika katika jamii ni wa lazima. Jamii inahitaji watu wenye sifa kama vile: maarifa ya kitaaluma ya kuiendeleza; ubunifu na ari ya kuzua mambo mapya; thamani ya utamaduni na moyo wa kuendeleza maadili, mitagusano miema na mahusiano na wawe na uwezo wa kukabiliana na changamoto katika jamii miongoni mwa mengine. Kwa hivyo, malengo ya elimu yabuniwe kuwawezesha wanajamii kutimiza mahitaji hayo.

Tyler (1949) anasema kuwa wataalamu walio na ujuzi na maarifa katika masuala mbalimbali hutegemewa katika kubuni malengo ya elimu. Wataalamu hao wanapoelekeza kubuniwa kwa maelengo ya elimu, ni lazima walenge kufafanua utaalamu wao kwa mapana na kwa kina kwa kuushirikisha utaalamu wa nyanja zingine. Tyler anasisitiza kwamba wataalamu hutegemewa kubuni malengo yanayodhihirisha mwingiliano na ushirikiano wa kitaaluma. Katika hali hii, iwapo ni mjuzi wa taaluma fulani, malengo anayobuni yasilenge taaluma yake tu bali aonyeshe jinsi ambavyo taaluma yake

inavyoweza kushirikishwa na taaluma zingine ili kumfaidi mwanafunzi na jamii kwa jumla.

Hata hivyo, Tyler (1949) anatahadharisha kwamba, katika kubuni malengo ya elimu ni lazima yazingatie mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi na wala yasieleze tu mambo ambayo mwalimu ananuia kufanya. Malengo yakitilia mkazo mahitaji ya mwalimu, hayatadhihirisha kutokea kwa ujifunzaji kwa sababu anayejifunza ni mwanafunzi, sio mwalimu. Vilevile, lazima yaonyeshe mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi kupitia kwa stadi mahsusi ambazo wamejifunza.

Ngazi hii ya kwanza ilitumika katika utafiti huu kuchunguza malengo katika mitalaa ya vyuo vikuu vya umma na malengo katika mtalaa wa TUMIKE. Katika kufanya hivyo, utafiti ulitaka kubaini namna malengo ya mitalaa hiyo hubuniwa. Je, malengo ya vyuo vikuu na TUMIKE huzingatia mahitaji ya wanafunzi, mahitaji ya kijamii na wataalamu wenye maarifa? Je, malengo hayo ni mahsusi au ni ya jumla? Malengo yenyewe ni ya aina gani? Ni ya maarifa, utendaji au hisia? Nini uhusiano baina ya malengo, mada, utekelezaji na tathmini katika mitalaa hiyo?

b) Mada katika Mtalaa

Kwa mujibu wa Tyler, mada ni jumla ya mambo yanayofundishwa katika asasi za elimu. Mambo yanayofundishwa yanahusu kanuni na dhana mbalimbali na huwasilishwa kama maarifa, stadi na mielekeo. Tyler anataja misingi mitano ambayo inaelekeza kubuniwa kwa mada

katika mitalaa. Misingi hiyo ni: kiwango, utaratibu, mpangilio, mfuatano na ugunduzi.

Msingi wa kwanza unahusu kubuniwa kwa mada kwa kuzingatia kiwango cha wanafunzi. Hii ina maana kwamba mada zinazobuniwa ziafiki kiwango cha wanafunzi. Mada hizo zisiwe changamano au sahili mno kwa wanafunzi lengwa. Pia mada hizo zifundishwe kwa upana na kina kinachofaa ili wanafunzi wasifundishwe dhana chache au nyingi kuliko kiwango chao cha ufahamu bali wapate maarifa yanayostahili. Msingi huu unapozingatiwa, mada katika mtalaa zinapofundishwa zitamwezesha mwanafunzi kudhihirisha mabadiliko ya kitabia ambayo yamebainishwa katika malengo.

Tyler anahoji kuwa ni muhimu kubuni mada zinazoafiki kiwango cha wanafunzi ili mabadiliko ya kitabia yabainike miongoni mwao. Mabadiliko ya kitabia huthibitisha kwamba ujifunzaji umetokea na kwamba malengo ya ufundishaji yamefikiwa. Isitoshe, wanafunzi wanapowasilishiwa mada zilizo changamano na pana mno, hawajifunzi jinsi inavyotarajiwa na huishia kuwa na mtazamo hasi kuhusu mafunzo yanayotolewa. Kwa upande mwingine, wanafunzi wanapowasilishiwa mada sahili na chache sana, huwa hawajifunzi namna inavyotarajiwa kwa vile wao huzipuuzilia mbali. Kwa hivyo, ni vyema kwa wanafunzi kufundishwa mada zinazoafiki kiwango chao ili ujifunzaji uweze kutokea na malengo ya ufundishaji yaweze kufikiwa.

Msingi wa pili kwa mujibu wa Tyler ni kuwa mada katika mtalaa zipangwe kwa utaratibu maalumu anaouita kozi au silabasi. Mada zipangwe kuanzia kwa zile zilizo sahili kuelekea kwa zile changamano. Tyler anasema kuwa mpangilio wa aina hii utawawezesha wanafunzi kufurahia mafunzo wanayoyapata na itakuwa rahisi kwao kudhihirirsha mabadiliko ya kitabia yanayokusudiwa kupitia kwa malengo ya mtalaa. Anasema kuwa wanafunzi hufurahia kujifunza mambo wanayoyafahamu kwa urahisi kuelekea kwa yale changamano. Hivyo basi, kila silabasi na kozi iweze kujengwa kwa utaratibu unaofuata usahili na uchangamano wa mada.

Msingi wa tatu ni kuwa mada zilizoteuliwa zinapofundishwa, ziweze kuchangiana na kujengana kutoka kwa kiwango cha chini hadi kiwango cha juu. Kipengele kimoja katika mada kinaweza kufundishwa kuanzia kwa dhana za kimsingi kuelekea kwa dhana changamano kutegemea viwango mbalimbali vya mafunzo. Mpangilio unaorejelewa hapa huchukua muundo wa pia ambapo dhana hupangwa na kufundishwa kuanzia kwa mambo ya kimsingi yaliyo sahili ikipanuliwa kufikia kwa yale changamano ya kiwango cha juu. Tyler anasema kuwa mpangilio wa mada wa aina hii huwezesha mwalimu kufundisha kwa kusisitiza baadhi ya dhana. Huo msisitizo hufanyika kwa kuzirudiarudia dhana changamano hali ambayo huwawezesha wanafunzi kuelewa mafunzo barabara hivyo basi kufikia malengo mahsusi. Iwapo silabasi au kozi haitafuata utaratibu

mwafaka, kuna uwezekano wa wanafunzi kutoyafikia malengo ya ujifunzaji.

Katika msingi wa nne, Tyler anaeleza kuwa mada zinapofundishwa ziwe na mfuatano unaozifanya ziweze kutegemeana. Kwa kufanya hivi, kiwango cha maarifa cha wanafunzi kitapanuka kwa kuwa wataweza kuonyesha uhusiano uliopo baina ya dhana mbalimbali. Mfuatano wa mada unawezesha mwalimu kufundisha mada zilizopo kwenye mtalaa kwa mpangilio maalumu. Mwalimu akikiuka mfuatano huo, itakuwa vigumu kufikia malengo yake ya ufundishaji kwa kuwa wanafunzi wake hawataelewa mafunzo anayowasilisha.

Katika msingi wa tano, Tyler anasema mada kwenye mtalaa ziwasilishwe kwa namna ambayo itawawezesha wanafunzi kujifunza wakijigundulia mambo wenyewe ili malengo ya elimu yafikiwe kwa ukamilifu. Kwa kufanya hivyo, wanafunzi wataweza kuchanganua mambo waliyojifunza ili wasiwe tu wapokezi bali wawe wavumbuzi na waweze kuyatekeleza katika hali halisi ya maisha.

Msingi huu wa tano unategemea sana misingi minne iliyojadiliwa awali. Kwanza, wanafunzi wanapojifunza mada zinazoafiki kiwango chao, watakuwa katika nafasi nzuri ya kuelewa mafunzo wanayoyapata. Wanapoelewa, wanafurahia mafunzo na wanapata ari ya kutaka kujua zaidi kwa kujigundulia mambo mapya wenyewe baada ya kuelekezwa na mwalimu.

Isitoshe, mada zinapopangwa na mwalimu na kufundishwa kwa namna ambapo zinachangiana, kutegemeana na kufuatana kimantiki, mwanafunzi atafurahia mafunzo na kuelewa anachojifunza. Mwalimu anapofanya hivi, huwa analenga kutimiza mahitaji ya wanafunzi wake na kuwawezesha kuelewa mafunzo yake. Wanafunzi wanapofahamu wanayojifunza, huwa na hamu ya kutaka kujua hata yale ambayo hawajafundishwa.

Mwalimu akikiuka misingi ya uteuzi wa mada katika ufundishaji wake, kuna uwezekano kuwa mafunzo yake hayataeleweka vilivyo na wanafunzi. Wanafunzi wanapokosa kuelewa mafunzo, wao huishia kuyakariri tu kwa ajili ya kutaka kupita mitihani. Kwa hivyo ni muhimu kwa mwalimu kuzingatia misingi yote ya uteuzi wa mada ili mabadiliko yanayotarajiwa miongoni mwa wanafunzi yaweze kudhihirika. Mabadiliko hayo huwa ndiyo ithibati kuwa ujifunzaji umetokea na kuwa malengo ya ufundishaji yamefikiwa.

Utafiti ulichunguza mambo matano ya kimsingi kuhusiana na mada katika mtalaa: kwanza, iwapo mada zilizobuniwa zinaafiki kiwango cha wanafunzi shuleni na vyuoni. Pili, ulitazama mpangilio wa mada katika silabasi (shuleni) na kozi mbalimbali (vyuoni) na iwapo mada hizo zinazingatia utaratibu na mantiki ya usahili na uchangamano. Tatu, iwapo mpangilio wa mada ni wa kujengana na kuchangiana. Nne, utafiti ulichunguza namna mada katika silabasi zilifuatana kwa njia ya kutegemeana. Tano, utafiti ulitathmini iwapo mada hizo

ziliwasilishwa kwa namna iliyowasababisha wanafunzi kujigundulia mambo. Asasi za elimu zilizorejelewa ni shule za upili na vyuo vikuu.

c) Utekelezaji wa Mtalaa

Ngazi ya tatu katika Kielelezo cha Tyler inahusu utekelezaji wa mtalaa. Utekelezaji wa mtalaa unahusu namna ambavyo mada zilizoteuliwa, kufuatanishwa na kupangwa katika mtalaa rasmi huwasilishwa kwa wanafunzi ili kusababisha mabadiliko ya kitabia miongoni mwao.

Katika utekelezaji, mwalimu anatarajiwa kuchagua mikabala, njia, mikakati, mbinu na vifaa mbalimbali ili afanikishe ufundishaji wake. Tyler (1949) anashauri kwamba mikabala, njia, mikakati, mbinu na vifaa anavyotumia mwalimu katika ufundishaji lazima viafikiane na mada anazofunza pamoja na kiwango cha wanafunzi anaofundisha.

Mkabala ni mtazamo au mwelekeo alio nao mwalimu kuhusu ufundishaji na ujifunzaji. Mikabala inahusu ufundishaji ambao unaongozwa na falsafa na nadharia ambazo hutumika katika kufafanua maana ya lugha na ujifunzaji wake. Mkabala anaotumia mwalimu humwezesha kuamua njia, mikakati, mbinu na vifaa anavyoweza kutumia katika ufundishaji wake.

Japo kuna uwezekano wa kusuka mikabala mingi na kuitumia kwa pamoja, mkabala ambao unajitokeza katika Kielelezo cha Tyler ni ule wa ukadiriaji ambao pia unaitwa mkabala wa Bloom. Huu ni mkabala unaotilia mkazo tathmini katika ufundishaji. Ni mkabala

unaozingatia hatua tatu kuu: ubainishaji wa malengo ya ufundishaji, uteuzi na uwasilishaji wa mada na hatimaye kufanya tathmini.

Kwa upande mwingine, njia za utekelezaji mtalaa ni mitindo anuai anayoitumia mwalimu kuwasilisha mafunzo darasani. Mwalimu huwasilisha mafunzo vyema iwapo anayafahamu vilivyo. Tyler anasema kuwa mwalimu ateue njia za utekelezaji mtalaa kwa kuelekezwa na mada mahsusi anazokusudia kuwasilisha na jinsi anavyokusudia kuziwasilisha.

Kuna njia mbili kuu za kuwasilisha yaliyomo katika mtalaa: njia zinazompa mwalimu nafasi ya kulidhibiti darasa na njia zinazotoa nafasi kwa mwalimu na mwanafunzi kushirikiana. Katika njia zinazompa mwalimu nafasi ya kulidhibiti darasa, mwalimu ndiye kiongozi. Mwanafunzi humtegemea sana mwalimu katika kupata maarifa na huishia kuwa mpokezi tu. Mfano mzuri ni matumizi ya njia ya mhadhara.

Aina ya pili ya njia ni zile zinazotoa nafasi kwa mwalimu na mwanafunzi kushirikiana wanapokuwa darasani. Njia hizi humshirikisha mwanafunzi kikamilifu katika shughuli ya ujifunzaji ambapo mwalimu humwelekeza tu. Njia hizo ni kama vile matumizi ya mijadala, maswali na majibu, kazi ya mradi na njia zinazompa mwanafunzi nafasi ya kutatua masuala.

Tyler anapendekeza kuwa mwalimu anatakiwa kutumia njia za kufundisha zinazomshirikisha mwanafunzi katika ujifunzaji kwa

kuwa humwezesha kujigundulia mambo na kuyashika katika kumbukumbu zake. Pia humwezesha kufurahia mafunzo yake, hali ambayo humsababisha kuwa na mtazamo chanya kuhusu mafunzo anayoyapata. Hata hivyo, Tyler anaongeza kusema kuwa mwalimu atumie njia nyingi ambazo zinafaa kutegemeana na kuchangiana.

Suala lingine muhimu katika utekelezaji mtalaa ni mikakati ambayo ni mipango aliyo nayo mwalimu ya kuwasilisha mada darasani ili aweze kuyafikia malengo ya ufundishaji. Mwalimu hupanga namna atakavyofundisha kabla hajaanza kufundisha. Hii ni hatua inayompa nafasi ya kuandaa mazingira yatakayowezesha ufundishaji na ujifunzaji uweze kufanyika vyema. Tyler anaeleza kuwa ni lazima mwalimu apange jinsi atakavyofunza mada zake kwa kujua ni gani itafundishwa mwanzo na ni ipi itakuja mwisho. Pia ni lazima mwalimu aandae nyaraka zitakazomwezesha kufanikisha ufundishaji wake. Nyaraka ambazo anahitaji kupanga mapema ni kama vile Mpangilio wa Somo na Ratiba ya Mafunzo. Mpangilio wa Somo huonyesha hatua ambazo mwalimu hufuata katika ufundishaji wake darasani. Ratiba ya Mafunzo/Mwongozo wa Kozi huonyesha jinsi mada mbalimbali zitafundishwa kwa mfuatano maalumu.

Mbinu ni muhimu katika utekelezaji wa mtalaa. Mbinu ni ujuzi wa kipekee ambao mwalimu hutumia katika ufundishaji wake. Ni utaalamu ambao mwalimu hutumia kuutekeleza mtalaa darasani. Mbinu wanazotumia walimu katika ufundishaji huwatofautisha na kutambua upekee wa kila mmoja. Tyler anaelekeza kuwa katika

ufundishaji wake, mwalimu azingatie tofauti zilizopo baina ya wanafunzi, ahusishe wanafunzi kwa kiwango kikubwa ili awape nafasi ya kudhihirisha mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa kutokana na mafunzo wanayoyapokea. Pia anasema kuwa, katika ufundishaji wake, mwalimu asitegemee tu njia za ufundishaji alizofundishwa chuoni bali abuni mbinu mpya zinazomtambulisha kwa wanafunzi wake na kumwezesha kufikia malengo ya ufundishaji.

Nyenzo zinahitajika katika utekelezaji wa mtalaa. Nyenzo ni vifaa ambavyo mwalimu huandaa ili vimsaidie katika ufundishaji wake. Tyler anapendekeza matumizi ya nyenzo katika ufundishaji. Nyenzo huimarisha ufundishaji na husababisha wanafunzi kufurahia mafunzo na kuyaelewa kwa urahisi. Nyenzo pia husababisha mafunzo waliyopokea wanafunzi kudumu katika kumbukumbu zao. Katika hali hii malengo ya ufundishaji huweza kufikiwa kwa haraka.

Kuhusu utekelezaji, utafiti huu ulinufaika na Kielelezo cha Tyler kwa kuchunguza ufundishaji na uwasilishaji wa mada katika vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa TUMIKE wa shule za upili. Lengo la kufanya hivyo lilikuwa ni kutambua mikabala, njia, mikakati, mbinu na vifaa ambavyo walimu hutumia ili kufikia malengo mbalimbali katika mitalaa wanayoitumia.

d) Tathmini ya Mtalaa

Tathmini ni hatua inayohusu ukadiriaji wa ufanisi wa kufikia malengo ya elimu kupitia ufundishaji wa mada kwenye mtalaa. Kwa mujibu wa Tyler, tathmini ni mchakato unaotumika kupima jinsi

mafunzo yaliyotolewa huwezesha kutokea kwa mabadiliko ya kitabia yaliyotarajiwa kupitia kwa malengo yaliyobuniwa. Kwa hivyo, tathmini ni ukadiriaji wa ufanisi wa malengo ya ufundishaji wa mada zilizo katika mtalaa.

Kwa mujibu wa Tyler, tathmini hufanyika ili kutimiza malengo yafuatayo: kuboresha njia na mbinu za kutekeleza mtalaa, kubaini matokeo ya mfumo uliopo wa elimu, kutambua uwezekano wa kuchunguza upya mada zinazofundishwa, kufanya maamuzi kuhusu udumishaji wa mfumo wa elimu au mafunzo yaliyopo au kuuondoa, na mwisho kuamua mustakabali wa mfumo wa elimu au mafunzo. Kwa ujumla, matokeo ya tathmini hutumiwa kutambua ubora na udhaifu wa mfumo wa elimu au mafunzo.

Kwa kuwa malengo ya mitalaa yamewekwa katika viwango mbalimbali, tathmini hutumiwa kupima viwango mbalimbali vya ufahamu miongoni mwa wanafunzi. Tyler anasema kwamba hili linafaa kuzingatiwa ili wanafunzi wote waweze kushughulikiwa. Tathmini nzuri huweza kuzingatia viwango sita vya ufahamu ambavyo vinatokana na Kielelezo cha Bloom. Maswali ya tathmini yanafaa kuzingatia viwango vifuatavyo vya ufahamu: maarifa, uelewaji, utendaji, uchanganuzi, usanisi na ukadiriaji.

Mwalimu anatarajiwa kutumia vifaa na njia mbalimbali za tathmini. Vifaa vya tathmini viweze kuthibitishwa kuwa vina ubora unaohitajika na kwamba vinaweza kutegemewa katika kutoa matokeo ya kutegemewa. Tyler anaeleza kuwa tathmini inaweza

kuwa bora iwapo malengo yanabainishwa waziwazi ili ifahamike ni mabadiliko gani ya kitabia yanayotarajiwa kudhihirika miongoni mwa wanafunzi.

Tathmini inapokamilika, matokeo huchanganuliwa kisha uamuzi unatolewa kujua iwapo malengo ya mtalaa yamefikiwa. Kipimo kinachotumiwa kuthibitisha kuwa malengo ya mtalaa yamefikiwa ni mabadiliko ya kitabia yanayojitokza miongoni mwa wanafunzi. Madabiliko hayo hubainika kupitia kwa vitendo vinavyodhihirisha mambo mahsusi ambayo wanafunzi wanatakiwa kutekeleza. Mifano ya vitendo hivyo ni kuweza kuandika, kutaja, kuorodhesha, kusoma, kujadili, kufafanua.

Katika ngazi hii, tathmini inafanyika ili kupima iwapo malengo yaliyobuniwa yamefikiwa. Iwapo hayakufikiwa, mikakati ya kuufanyia marekebisho mfumo husika wa mafunzo inapangwa. Shughuli za wanafunzi zinatathminiwa ili kubaini mabadiliko ya kitabia waliyopata kutokana na mafunzo waliyoyapokea. Tyler anatilia mkazo mabadiliko ya kitabia kwa kuwa katika muktadha wa elimu, mabadiliko hayo ndiyo yanayozingatiwa kama ithibati ya kuonyesha kuwa ujifunzaji umetokea.

Tyler anahimiza tathmini kufanyika katika hatua mbalimbali za utekelezaji wa mtalaa: kabla ya mafunzo kuanza, wakati mafunzo yanapoendelea na baada ya mafunzo kukamilika. Tathmini inapofanyika katika hatua mbalimbali, Tyler anasema kwamba hulenga kupima kiwango cha mabadiliko na jinsi ya kuyadumisha.

Katika kuhitimisha, Tyler ameonyesha jinsi ambavyo ngazi katika kielelezo chake zinategemeana. Anasema kuwa ni lazima kila mwalimu afahamu vyema malengo ya mtalaa na jinsi anavyoweza kuyafikia kupitia kwa utekelezaji wa mada za mtalaa darasani. Mwalimu aweze kupima iwapo malengo hayo yamefikiwa kupitia kwa tathmini. Iwapo tathmini itaonyesha kuwa malengo hayakufikiwa, hili litakuwa ni tatizo ambalo linaweza kusuluhishwa kwa kuufanyia mfumo husika wa mafunzo marekebisho. Ndio maana katika kielelezo chake, Tyler alibuni tathmini kama njia ya kukabili matatizo yanayoweza kutokea katika mtalaa.

Utafiti ulitumia Kielelezo cha Tyler kushughulikia suala la tathmini ya mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa TUMIKE wa shule za upili kwa kuzingatia malengo, viwango, hatua na umuhimu wa tathmini katika viwango vyote viwili.

Baada ya ngazi ya nne ya tathmini, ngazi ya kwanza inarejelewa. Iwapo tathmini inaonyesha kuwa malengo hayakufikiwa, mtalaa unachunguzwa na kufanyiwa marekebisho na ngazi zote nne zinarejelewa upya. Kutofikiwa kwa malengo husababisha mada zinazofundishwa kuchunguzwa pamoja na njia za utekelezaji. Hali hii inadhihirisha kuwa ngazi nne za kielelezo cha Tyler zinategemeana (Taz. **Mchoro 2**).

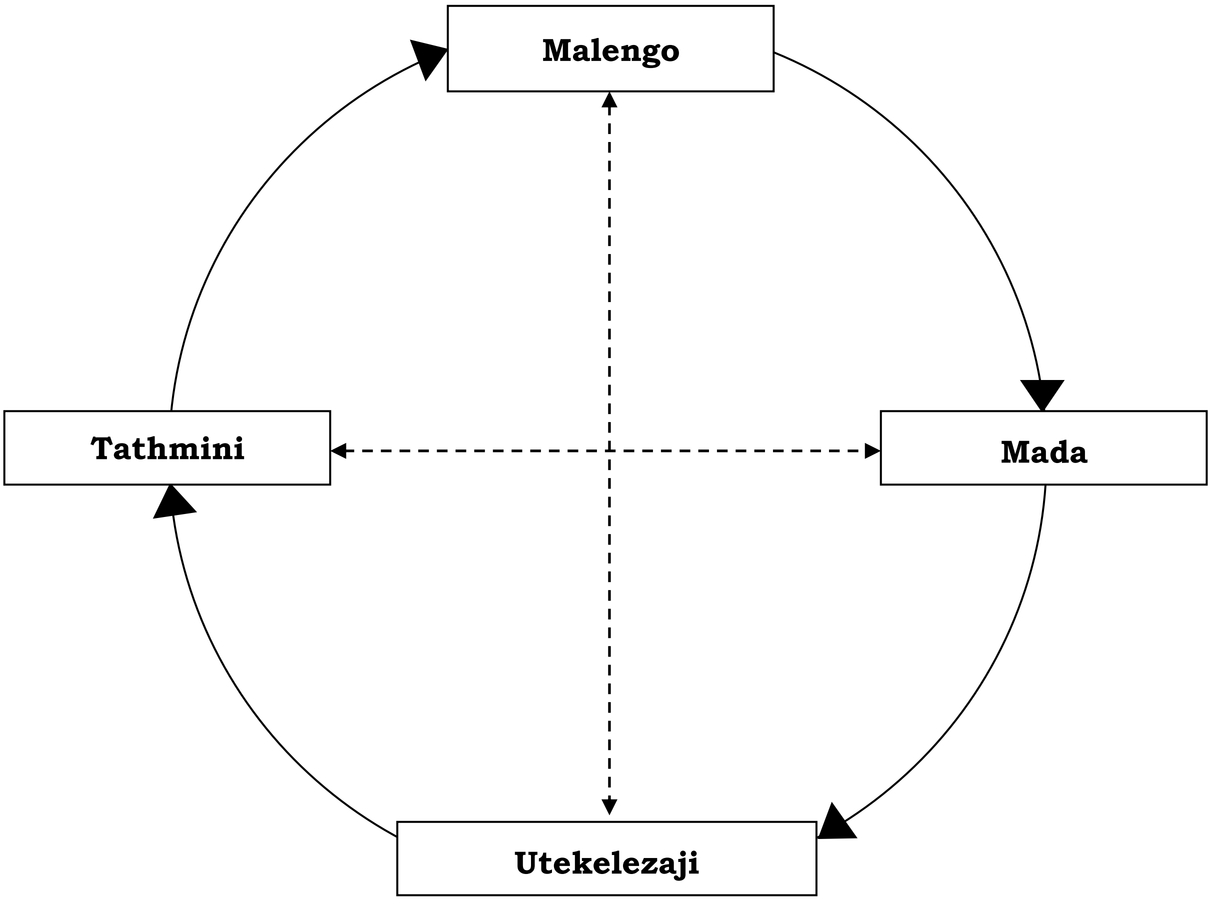

Mchoro 2: Utegemezi wa ngazi za kielelezo cha Tyler

Kielelezo hiki kinaonyesha uhusiano kati ya malengo, mada, utekelezaji wa mtalaa na tathmini. Hivi ni vipengele vya kimsingi vya mtalaa. Malengo yanapobuniwa, huwasilishwa kupitia kwa mada ambazo hutekelezwa kwa kutumia mikabala, njia, mbinu, mikakati na nyenzo. Hatimaye tathmini hufanyika ili kukadiria kufikiwa kwa malengo ya mtalaa.

Katika Mchoro 2, vipengele vya mitalaa vimeonyeshwa kuwa na uhusiano ambao unavisababisha kutegemeana. Uhusiano huo unachukua muundo wa mduara ambapo malengo yanapobuniwa katika ngazi ya kwanza, yanatarajiwa kufikiwa kupitia kwa mada

zinapotekelezwa darasani (ngazi ya pili na ya tatu). Katika ngazi ya nne, tathmini hufanyika ili kupima namna ambavyo malengo yamefikiwa. Iwapo matokeo ya tathmini yataonyesha kuwa malengo yaliyobuniwa hayakufikiwa, mchakato huu unaanza upya kwa kuyachunguza malengo tena. Malengo yanapobadilika, mada pia zinaathiriwa na hata jinsi zitakavyotekelezwa hadi wakati tathmini inafanyika tena. Hivyo basi mchakato huo unakuwa ni kama mzunguko.

Licha ya matumizi yake, kuna wataalamu ambao wamekikosoa Kielelezo cha Tyler (Taz. Taba, 1962; Lawrence, 1975; Kliebard, 1995). Taba (1962) anasema kuwa Tyler anampa mwanafunzi kipaumbele badala ya mwalimu ambaye ana uwezo wa kumsaidia mwanafunzi kujifunza katika mazingira anamojikuta. Taba alimkosoa Tyler kwa kumnyima mwalimu nafasi ya kuhusika katika kukuza mtalaa ilhali ndiye mtekelezaji na anaelewa changamoto za utekelezaji wa mtalaa.

Kwa upande wake, Lawrence (1975) alimkosoa Tyler aliposema kwamba wanaoelekeza kubuniwa kwa malengo ya mtalaa ni wanafunzi, jamii na wataalamu wa masuala mbalimbali. Kwa mujibu wa Lawrence (1975) ni vigumu kuwapo na maelewano kati ya hawa wahusika watatu. Anazidi kusema kuwa kielelezo hiki kinawadhibiti wapangaji, wakuzaji na watekelezaji wa mtalaa ambao wanaelekezwa kuzingatia hizo hatua nne pekee.

Naye Kliebard (1995) anasema kuwa kielelezo cha Tyler kinafaa hasa kwa wasimamizi wa asasi za elimu ambao hudhibiti mitalaa kwa njia ambayo haiwapi walimu na wanafunzi nafasi ya kutoa maoni yao kuhusu utekelezaji wa mitalaa. Ukosoaji huu unatokana na hali kuwa walimu na wanafunzi ndio wanaochukua nafasi kuu katika utekelezaji wa mitalaa.

Japo Tyler amekosolewa na baadhi ya wataalamu wa masuala ya mitalaa, kanuni zake zimekubalika kwa kiwango kikubwa. Hivyo, Kielelezo cha Tyler kimezidi kutumiwa na wakuza mitalaa hadi sasa. Kielelezo hiki kimepata umaarufu miongoni mwa wanamitalaa kwa kuwa kinazingatia hali ya mambo kufanyika katika utaratibu maalumu ambapo hatua ya kwanza inalekezwa kwenye hatua za pili, tatu na nne. Kwa mujibu wa Tyler, malengo ya mitalaa hubuniwa katika ngazi ya kwanza; malengo yanaamua ngazi ya pili ambayo ni kubuniwa kwa mada. Ngazi ya pili inaamua namna mada zitakavyowasilishwa katika ngazi ya tatu. Ngazi ya mwisho huwa ni ya kutathmini yaliyotokea katika ngazi za kwanza tatu.

Kuna wataalamu waliounga mkono kielelezo hiki cha Tyler. Kwa mujibu wa Hlebowitsh (1992), kielelezo cha Tyler bado kinafaa na kinatumiwa kushughulikia matatizo yanayokumba mitalaa ya elimu iliyopo sasa. Anasema kuwa, kielelezo hiki bado kinakubalika kwa kuwa kinahusishwa na ujifunzaji unaozingatia umuhimu wa mwanafunzi katika mfumo wa elimu. Kreitzberg (1993) anaeleza kuwa Tyler alishirikisha vielelezo mbalimbali vya mitalaa ili kuunda

kielelezo chake ambacho kimekubalika na kutumika katika elimu hadi leo.

Pederson na wengine (2017) wanasema kielelezo cha Tyler kinafaa kwa kuwa kinaonyesha uhusiano wa moja kwa moja uliopo kati ya matarajio ya walimu kuhusu wanafunzi wao na yale ambayo wanafunzi wanaweza kutekeleza ili kutimiza matarajio hayo. Wanaongezea kuwa dhana kuu katika kielelezo cha Tyler ambazo ni malengo ya kitabia, mada katika mtalaa, utekelezaji wake na tathmini zimejikita sana katika masuala ya elimu.

Kielelezo cha Tyler kimekuwa na athari kubwa kwa mfumo wa elimu uliopo sasa katika nchi nyingi ulimwenguni. Licha ya umaarufu wake, kielelezo hiki kinasisitiza tathmini kwa kuwa ndiyo hatua inayotumika kukadiria ubora wa mafunzo yanayotolewa. Mabadiliko ya kitabia yanayolengwa na Tyler kama ithibati ya kufikiwa kwa malengo ya ufundishaji hubainika kupitia kwa tathmini. Hali hii ndiyo inayobainika katika mfumo wa elimu unaosisitiza matokeo ya mitihani kama idhibati ya wanafunzi kufikia malengo ya ufundishaji. Matokeo ya mitihani hutumiwa kuonyesha kuwa wanafunzi wamepata maarifa yanayohitajika.

Mfumo wa elimu unapotumia matokeo ya mitihani kama kigezo cha kupima kiwango cha ufahamu wa wanafunzi, viwango vya utendaji na mielekeo vinapuuzwa. Katika mfumo huo wa elimu, mwanafunzi hakuzwi katika viwango vyote na anapoanguka mtihani, huo unaonekana kuwa ndio mwisho wake. Ndio maana ukosoaji wa

kielelezo hiki unachochea kubuniwa kwa mifumo mipya ya elimu ambayo itashughulikia viwango vinginevyo vya maarifa wanavyohitaji wanafunzi. Mifumo ya elimu iliyopo hivi sasa inasisitiza hali ya wanafunzi kuwajibikia mafunzo yao ambalo ndilo jambo alilokusudia Tyler katika kielelezo chake. Tyler anaeleza kuwa mwalimu aweze kuwaandalia wanafunzi mazingira ya kujifunza ambapo anawaelekeza katika kujigundulia mambo wenyewe. Hili limepuuzwa katika mfumo uliopo wa elimu kwa sababu ya kutilia mkazo mitihani. Hivi sasa, kuna mchakato wa kubadilisha mfumo uliopo wa elimu nchini Kenya ili kubuni mfumo mpya unaosisitiza Mtalaa wa Uwezeshaji Kiutendaji (*Competence Based Curriculum*) pasipo kutilia mkazo matokeo ya mitihani (tathmini) kama kigezo cha kuamua hatima ya mwanafunzi.

Kwa ujumla, kielelezo cha Tyler kimepata umaarufu miongoni mwa wataalamu wa masuala ya elimu kote ulimwenguni na bado kinazidi kutumika katika kuimarisha mifumo ya elimu iliyopo. Kubuniwa kwa mifumo ya elimu inayotilia maanani utendaji miongoni mwa wanafunzi katika mataifa mbalimbali kumesababisha kurejelewa tena na kuimarishwa zaidi kwa kielelezo cha Tyler ambacho kinasisitiza utendaji miongoni mwa wanafunzi (Tinning n.w, 2001).

1.10 Hitimisho

Katika sura hii, usuli wa utafiti umejadiliwa na kuonyesha hofu kuwa mtalaa uliotumiwa vyuoni kuwaandaa walimu wa shule za upili umekosolewa kutokana na shaka kuwa kulikuwa na mwachano

mkubwa kati ya mafunzo yaliyotolewa vyuoni kwa walimu na mada katika mtalaa wa shule za upili walizotarajiwa kufundisha. Suala kuu lililotafitiwa ni kwamba iweje baada ya walimu kuandaliwa vyuoni kwa mitalaa tofauti watarajiwe kufundisha shuleni kwa kutumia mtalaa mmoja?

Lengo kuu la utafiti lilikuwa kuonyesha hali halisi iliyopo baina ya mtalaa unaotumika kuwaandaa walimu wa Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na namna wanavyotekeleza mtalaa ulioundwa na TUMIKE kufundisha katika shule za upili. Sura hii imerejelea madhumuni matatu makuu ya utafiti pamoja na maswali yaliyotokana na madhumuni hayo ili kuelekeza utafiti.

Misingi iliyozingatiwa katika kuteua mada ya utafiti imeelezwa kwa kina. Kadhalika, umuhimu wa utafiti umefafanuliwa. Isitoshe, tahadhania ya utafiti pia imebainishwa pamoja na kujadili upeo wa utafiti huu. Utafiti huu ulifanyika katika kaunti ya Bungoma kwa kuongozwa na Kielelezo cha Ralph Tyler (1949).

SURA YA PILI: UHAKIKI WA MAANDISHI

2.1 Utangulizi

Sura hii inahusu uhakiki wa maandishi yanayohusiana na utafiti uliofanywa. Miongoni mwa masuala yanayohakikiwa ni: dhana ya mtalaa, aina za mitalaa, vipengele muhimu katika mtalaa rasmi na umuhimu wa mitalaa.

2.2 Dhana ya Mtalaa

Wataalamu mbalimbali wametoa maelezo kuhusu dhana ya mtalaa (Taz.Bobbit, 1918; Tyler, 1949; Taba,1962; Oliver, 1982; Shiundu & Omulando, 1992 na Oluoch, 2006). Fasili nyingi ambazo zimetolewa zinatofautiana kutegemea tajiriba na maksuudi ya anayetoa maelezo. Maelezo kuhusu dhana hii yameibua mijadala miongoni mwa wanamitalaa.

Bobbit (1918) anaeleza kuwa mtalaa ni mfuatano wa matukio ambayo wanafunzi hukabiliana nayo wanapokuza uwezo wao wa kufanya mambo vyema ili kujiandaa kutekeleza majukumu ya utu uzima maishani. Kwa mujibu wa Bobbit, yaliyomo katika mtalaa yanatarajiwa kumwandaa mwanafunzi kukua na kutekeleza majukumu mbalimbali maishani. Kupitia kwa fasiri ya Bobbit, mtalaa hutumika kama wenzo muhimu wa kutimiza malengo ya elimu. Lengo la elimu linalojitokeza katika maelezo ya Bobbit ni kumpa mwanafunzi uwezo wa kukabiliana na uchangamano anaokumbana nao maishani anapotekeleza shughuli za kila siku.

Ingawa hakueleza moja kwa moja, Bobbit anatoa taswira ya elimu kama silaha ya kumpa mwanafunzi uwezo wa kukabiliana na hali mbalimbali maishani. Hata hivyo maelezo ya Bobbit hayataji muktadha ambamo matukio hayo yanafanyika na pia hayaelezi chochote kuhusu namna matukio hayo yanavyotathminiwa. Kadhalika, Bobbit haelezi nafasi ya mwalimu katika maisha ya mwanafunzi.

Utafiti uliofanywa ulizingatia mtalaa katika muktadha wa shule za upili na vyuo vikuu, nafasi ya mwalimu katika utekelezaji wa mtalaa na jinsi tathmini hufanyika kudhihirisha iwapo malengo ya mtalaa yamefikiwa.

Kwa upande wake, Tyler (1949) alifafanua mtalaa kuwa ujifunzaji wote wa wanafunzi ambao umepangwa na kutekelezwa na shule ili kufikia malengo ya elimu. Tyler ametaja malengo ya elimu jinsi yanavyotekelezwa katika shule kupitia kwa shughuli ya ufunzaji na ujifunzaji. Ingawa maelezo ya Tyler yanaonekana kuwa kauli ya kijumla, amegusia shughuli maalumu zinazofanyika katika mazingira ya elimu. Upungufu wa maelezo ya Tyler ni kuwa hajaonyesha jinsi yaliyomo katika mtalaa huweza kutathminiwa. Hata hivyo, amezungumzia suala la tathmini ya mitalaa katika mojawapo ya ngazi zinazojenga kielelezo chake ambacho kimetumika katika utafiti huu.

Katika utafiti huu, uhusiano kati ya mitalaa ya shule za upili na vyuo vikuu vya umma ulichunguzwa kwa kuzingatia vipengele vyote vya

mtalaa alivyovirejelea Tyler ambavyo ni malengo, mada, utekelezaji na tathmini.

Kwa mujibu wa Taba (1962), mtalaa ni mpango maalumu wa ujifunzaji ambao unajumlisha mambo yafuatayo: kauli za malengo ya kijumla na madhumuni mahsusi; mada zilizoteuliwa na kuratibiwa ili ziweze kufundishwa; mikakati maalumu ya ufunzaji na ujifunzaji na njia maalumu za tathmini. Katika maelezo yake, Taba amejitahidi kutaja vipengele vya kimsingi vya mtalaa ambavyo ni nguzo zinazojenga mitalaa ya elimu. Fasiri ya Taba kuhusu dhana ya mtalaa ni ya kina. Pia katika kutekeleza mambo yote ambayo Taba ameyataja katika maelezo yake, mtalaa unakuwa ni mchakato kwa kuwa huwezesha mambo hayo kutendeka katika hatua mbalimbali. Kwa ujumla,amezungumzia hatua za upangaji, ukuzaji na utekelezaji wa mitalaa.

Utafiti huu unaafiki maelezo ya Taba kwa kuwa yamerejelea vipengele maalumu vya mitalaa vilivyolengwa na kushughulikiwa katika utafiti huu. Vipengele vilivyotajwa na Taba na ambavyo vimeshughulikiwa katika utafiti huu ni: malengo, mada, ufundishaji (utekelezaji wa mtalaa) na tathmini. Hata hivyo, utafiti huu ulitathmini vipengele hivyo vya mtalaa jinsi vinavyobainika katika mitalaa ya shule za upili na vyuo vikuu. Vimetumiwa kama kigezo cha kutathmini uhusiano baina ya mitalaa ya shule za upili na vyuo vikuu.

Kwa kurejelea yaliyosemwa na Tyler (1949) na Taba (1962), inadhihirika kuwa mtalaa ni mpango wa matukio yaliyoratibiwa ili yaweze kushughulikiwa. Aidha, ni maandishi ambayo yanajumlisha mikakati mbalimbali inayoandaliwa ili kufikia malengo yanayokusudiwa. Katika fasili zao tofauti, Tyler na Taba wanalenga vipengele vitatu vya kimsingi vya mtalaa ambavyo ni: malengo, mada (matukio yaliyoratibiwa) na utekelezaji wa mtalaa (mikakati ya kufikia malengo). Walipungukiwa na kipengele cha tathmini japo katika vielelezo vyao wamejadili tathmini ya mtalaa kwa kirefu.

Katika utafiti huu, mbali na vipengele vya mitalaa vilivyojadiliwa na Tyler (1949) na Taba (1962), kipengele cha tathmini kimejadiliwa kwa kina. Ilikuwa muhimu kujadili kipengele cha tathmini kwa kuwa kinaathiri vya kwanza vitatu moja kwa moja. Tathmini ilitumiwa kupima ufaafu wa mada zilizoteuliwa ili kufikia malengo ya mtalaa na njia zilizotumiwa kutekeleza mtalaa husika. Vipengele hivyo vimechunguzwa katika muktadha wa shule za upili na vyuo vikuu. Ulinganishaji na ulinganuzi wa nafasi ya vipengele hivi katika mtalaa ulifanywa ili kubaini uhusiano baina ya mitalaa ya shule za upili na vyuo vikuu.

Oliver (1982) anafafanua mtalaa kuwa mpango maalumu unaohusisha matukio yote ambayo mwanafunzi hukabiliana nayo wakati anapopokea mafunzo huku akielekezwa na mwalimu. Oliver, katika kutaja jinsi mwanafunzi anavyoelekezwa na mwalimu, anatambua nafasi ya mwalimu katika utekelezaji wa mtalaa. Matukio

anayokabiliana nayo mwanafunzi ni mada zilizo kwenye mtalaa. Katika fasiri yake kuhusu mtalaa, Oliver alijikita katika vipengele vya mada na utekelezaji. Vipengele vya kimsingi vya mtalaa vinavyokosekana katika maelezo yake ni malengo na tathmini. Katika utafiti uliofanywa, mbali na kuchunguza vipengele vya mtalaa vya mada na utekelezaji, malengo na tathmini ilichunguzwa ili kubaini uhusiano kati ya mitalaa ya vyuo vikuu na wa shule za upili.

Shiundu na Omulando (1992) wanauona mtalaa kuwa jumla ya mambo yanayoteuliwa, yakasetwa na kukadiriwa ili yaweze kupokezwa mwanafunzi. Mwanafunzi hupokezwa mambo hayo kwa kujua au kutojua anapokuwa katika asasi ya elimu. Wataalamu hawa wanatoa kauli ya kijumla kuwa mtalaa ni mpangilio maalumu wa mafunzo unaotumika katika asasi za kutoa mafunzo. Wao wamezingatia pia vipengele vitatu vya kimsingi vya mtalaa ambavyo ni mada, utekelezaji na tathmini. Utafiti uliofanywa ulitazama mtalaa kuwa mpangilio wa malengo, mada, utekelezaji wa mada hizo na tathmini.

Oluoch (2006) anasema kuwa mtalaa ni jumla ya mambo yanayoandaliwa kwa ajili ya kumwezesha mwanafunzi kupata na kukuza maarifa, mbinu, uwezo, mitazamo na mielekeo inayostahili na inayokubalika katika jamii. Anazidi kusema kuwa mtalaa ni mpango mahsusi wa mafunzo. Katika maelezo yake, vipengele vya kimsingi vya mtalaa vinavyojitokeza ni malengo, mada na utekelezaji. Tathmini ya mtalaa haijajitokeza. Katika utafiti huu, mbali na

kuchunguza vipengele vitatu vilivyotajwa na Oliver katika fasiri yake, kipengele cha tathmini pia kilijadiliwa ili kuonyesha nafasi yake katika mtalaa.

Kufuatia fasili zilizotolewa na wataalamu mbalimbali, dhana ya mtalaa imefafanuliwa kwa namna tofauti. Schubert (1986) anahoji kuwa fasili ya dhana hii inaweza kusababisha kuandikwa kwa kitabu kizima ili kueleza maana yake kamili. Kutokana na hali hii, dhana ya mtalaa ni changamano. Uchangamano huu unatokana na hali kuwa ni vigumu kufikia maana moja mahsusi. Hata hivyo, maelezo kuhusu mtalaa yanadhihirisha kuwa unahusu kinachotarajiwa kufanyika na namna kinavyostahili kutendeka katika mfumo wa elimu. Hivyo basi, mtalaa ni dhana yenye mawanda mapana na yenye kina kirefu. Kutokana na fasili mbalimbali za dhana ya mtalaa, ni bayana kuwa mtalaa ni mfumo, mchakato, mpangilio maalumu wa shughuli katika mfumo wa elimu na nyaraka maalumu zilizoandikwa kuonyesha vipengele vinavyoelekeza mfumo wa elimu.

Vipengele vilivyotajwa katika fasili zilizotolewa kuhusu mtalaa vinashirikiana katika hatua mbalimbali ili kuufanikisha mfumo mzima wa elimu. Kila kipengele kina nafasi yake maalumu katika utoaji na upokeaji wa elimu. Jamii hutumia elimu kama wenzo wa kufikia malengo yake katika kukuza wanajamii katika nyanja mbalimbali. Kwa hivyo malengo ya mtalaa wa elimu yana nafasi kubwa katika kutekeleza malengo ya kijamii. Malengo ya mtalaa wa elimu yanakuzwa kupitia mada mbalimbali zinazobuniwa katika

mtalaa. Kuwasilishwa kwa mada hizi humtegemea mwalimu ambaye hutumia mbinu na mikakati mbalimbali ya ufundishaji. Katika kufanya hivi, mada zinategemea mbinu na mikakati ya uwasilishaji ndipo ziwasilishe malengo ya elimu. Hatimaye tathmini hufanyika ili kukadiria ubora wa mada na mikakati ya ufundishaji katika kufikia malengo ya elimu yanayowasilishwa kupitia kwa mtalaa. Jinsi ilivyo katika mifumo mingine, ndivyo ilivyo katika mtalaa ambapo vipengele mbalimbali vinavyojenga mfumo hushirikiana na kuchangiana ili kuufanikisha mfumo mzima. Vipengele vya mtalaa hushirikiana ili kuufanikisha mfumo wa elimu.

Mtalaa ni mchakato kwa kuwa huwasilishwa kwa kufuata hatua mbalimbali ambazo hubainika kupitia kwa vipengele vinavyoujenga. Vipengele hivi hujengwa na kuwasilishwa kimoja baada ya kingine. Mtalaa unapowasilishwa, malengo yake huwekwa wazi ili yaweze kuhusiana na yale ya mfumo mzima wa elimu. Baada ya kukuzwa kwa malengo, hatua ya kubuni mada zinazoakisi malengo hayo hubuniwa. Hatua ya tatu huwa ni kubuni mbinu na mikakati ya kuwasilisha mada hizo. Hii huwa ndio hatua ya kuutekeleza mtalaa. Mwisho, kubuniwa kwa mbinu za kuukadiria mtalaa huwa ndio hatua ya mwisho ya mchakato huu.

Kadhalika, mtalaa unahusu upangaji wa shughuli katika mfumo wa elimu. Shughuli katika mtalaa hazitokei kiholela bali hufuata utaratibu na hutokea katika hatua maalumu. Shughuli katika mtalaa zimewekwa katika nyaraka maalumu na hutolewa kwa

kuzingatia sera maalumu. Sera huakisi mpango maalumu uliowekwa na mamlaka kuhusu namna shughuli maalumu zinavyostahili kufanyika. Masuala yanayohusu mtalaa hutolewa kama sera ili kuelekeza kwa mpango jinsi elimu inafaa kutekelezwa katika viwango na nyakati mbalimbali. Sera pia huamua mada mwafaka zinazostahili kufunzwa na zinazowaafiki wanafunzi katika viwango mbalimbali.

Mwisho, mtalaa huchukuliwa kuwa andiko au nyaraka maalumu zilizoandaliwa ili kuonyesha malengo yanayostahili kufikiwa, mada zinazotarajiwa kufundishwa na matukio yanayotokea katika mazingira ambamo elimu inatolewa ili kufikia malengo maalumu. Nyaraka hizi huonyesha pia mbinu zinazotumika kutathmini mtalaa.

Dhana ya mtalaa imefafanuliwa kwa kuzingatia asasi za elimu kama vile shule, vyuo vya mafunzo mbalimbali na vyuo vikuu. Asasi hizi zmehusishwa na vipengele vya kimsingi vya mtalaa ambavyo vimeshughulikiwa kwa kina katika kielelezo cha Tyler ambacho kimetumika katika utafiti huu. Vipengele hivi vimejitokeza kuwa mihimili mikuu ya kielelezo cha Tyler. Utafiti huu uliweza kutathmini uhusiano uliopo baina ya mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu na mtalaa wa Kiswahili wa shule za upili uliokuzwa na TUMIKE kwa kuongozwa na vipengele vya kimsingi vya mtalaa ambavyo vimetajwa katika fasili ambazo zimetolewa kuhusu mtalaa.

2.3 Aina za Mitalaa

Kwa kuzingatia kigezo cha majukumu yanayotekelezwa na mitalaa, wataalamu mbalimbali kama vile Valence (1993), Apple (2004), Ornstein & Hunkins (2004) na Crabbe (2007) wamebainisha aina tatu kuu za mitalaa. Aina hizo ni mtalaa usio rasmi, mtalaa fiche na mtalaa rasmi.

2.3.1 Mtalaa Usio Rasmi

Kwa mujibu wa Shirika la Umoja wa Mataifa la Elimu, Sayansi na Utamaduni (UNESCO, 2011), mtalaa usio rasmi ni ule ambao haujaratibiwa katika nyaraka maalumu. Mtalaa usio rasmi unadhihirika kupitia kwa shughuli ambazo wanafunzi hutekeleza wanapokuwa nje ya darasa baada ya kukamilisha masomo yao. Shughuli hizo ni kama vile michezo ya aina mbalimbali na harakati za vyama na vilabu mbalimbali vinavyoundwa shuleni na vyuoni.

Wataalamu kama vile Dewey (1993); Kahane na Rapoport (1997); Zeldin (1999) na Callanan, n.w (2011) wameufafanua mtalaa usio rasmi kwa kupambanua sifa zake. Kwa mujibu wa Dewey (1993), mtalaa usio rasmi hutilia mkazo mahitaji ya wanafunzi kwa kuzingatia mambo wanayoyapenda. Kwa kuwa mtalaa huu hushughulikia mahitaji ya wanafunzi, huwachochea kujifunza namna wanavyopenda. Dewey anasema kuwa mafunzo yanayotokana na mtalaa huu yanapendelewa miongoni mwa wanafunzi kwa kuwa hayazingatii utaratibu wowote.

Kwa upande wao, Kahane na Rapoport (1997) wanahoji kuwa mafunzo yanayotolewa kupitia mtalaa usio rasmi yanahusisha utendaji mwingi. Walimu wanaotoa mafunzo katika muktadha huu aghalabu huwa na maarifa zaidi kuliko wanafunzi ambapo wanafunzi wao hutegemea mwongozo kutoka kwao.

Mafunzo yanayotokana na mtalaa usio rasmi huwapa wanafunzi uhuru mwingi chambilecho Zeldin (1999). Ni mafunzo ambayo hutokea pasipo kupangwa na wanafunzi hujitolea kuyapata pasipo kushurutishwa. Zeldin anaongezea kusema kuwa, mafunzo haya hufurahiwa na wanafunzi kwa sababu hayakadiriwi wala kutolewa vyeti.

Callanan, n.w (2011) wanaeleza kuwa, kwa vile mtalaa usio rasmi hautolewi vyeti, wanafunzi hushiriki mafunzo yake wanapohisi pana haja ya kufanya hivyo. Mtalaa usio rasmi unashirikisha wanafunzi katika mazungumzo, kujigundulia mambo na kupanua maarifa yao katika mawanda mbalimbali.

Aidha, Brown n.w (1989) anaeleza kwamba, kupitia kwa mtalaa usio rasmi, wanafunzi hupata maarifa na mbinu mpya za kukabiliana na hali mbalimbali maishani. Kadhalika, kupitia kwa shughuli zinazotekelezwa kupitia kwa mtalaa usio rasmi, wanafunzi hupata mielekeo na mitazamo mipya kuhusu hali mbalimbali maishani.

Mtalaa usio rasmi unasisitizwa katika miktadha ya elimu kwa kuwa huchangia katika kuimarisha ufahamu wa mwanafunzi kuhusu yale

anayojifunza darasani kutokana na mtalaa rasmi (Blyth, 2008). Ndio maana katika mazingira ya shule, kuna vipindi maalumu vya michezo ambavyo huwezesha wanafunzi kupumzika kutokana na mafunzo ya darasani.

Kwa mujibu wa Sennet (2012), mtalaa usio rasmi unapewa nafasi katika elimu kwa kuwa hutumika kukuza talanta walizo nazo wanafunzi. Baadhi ya wanafunzi wanapokosa kufanikiwa kupitia kwa mafunzo yanayotokana na mtalaa rasmi, wanapata ufanisi kutokana na shughuli zinazotokana na mtalaa usio rasmi wanazofanya nje ya darasa. Kutokana na shughuli za mtalaa usio rasmi, mwanafunzi huweza kujiimarisha katika nyanja mbalimbali maishani.

Mtalaa usio rasmi pia unaelekezwa na vipengele vya kimsingi vya mtalaa kwa jumla kwa kuwa baadhi ya shughuli za mtalaa huu huelekezwa na walimu wakiongozwa na malengo maalumu ya mtalaa (Laskaris, 2015). Pia, mbinu na mikakati maalumu hutumika kuutekeleza na japo unatathminiwa ili kuwaweka wanafunzi katika viwango mbalimbali, tathmini yake haijaratibiwa kama ya mtalaa rasmi.

Mtalaa usio rasmi una manufaa si haba. Meighan (1981) anasema kuwa mtalaa huo humwezesha mwalimu kumwelewa mwanafunzi zaidi anapokuwa nje ya darasa. Anathibitisha hilo kwa kusema kuwa wanafunzi wengi hudhihirisha tabia tofauti wanapokuwa darasani ikilinganishwa na wakati wanapokuwa nje ya darasa. Licha ya

umuhimu wa mtalaa usio rasmi, utafiti huu ulijikita katika mtalaa rasmi.

2.3.2 Mtalaa Fiche

Fasili mbalimbali zimetolewa kuhusu mtalaa fiche. Haralambos & Holborn (1991) anaeleza kuwa mtalaa fiche hujumlisha mambo ambayo wanafunzi hupata kutokana na tajiriba wanaposhiriki katika mafunzo shuleni bila kuzingatia malengo ya elimu yanayoelekeza ufundishaji shuleni.

Bilbao, n.w (2008) wameeleza kuwa mtalaa fiche ni ule ambao haujapangwa japo huweza kubadili tabia na mienendo ya wanafunzi na pia huathiri matokeo ya ujifunzaji wao. Wanaendelea kusema kuwa mtalaa huu huitwa fiche kwa kuwa upo ingawa hautambuliwi na walimu pamoja na wanafunzi. Kadhalika, ni mtalaa ambao hupuuzwa wakati ambapo mafunzo rasmi yanapangwa na kuratibiwa lakini huathiri mafunzo yanayotolewa.

Shirika la Umoja wa Mataifa la Elimu, Sayansi na Utamaduni (UNESCO, 2011) mtalaa fiche unahusu mafunzo ambayo wanafunzi huyapata shuleni ingawa huwa hayajaratibiwa rasmi. Mafunzo hayo hutolewa na walimu bila kukusudia na pia wanafunzi huyapata bila kudhibitiwa darasani. Kwa hivyo, mtalaa fiche hauna urasmi kwa kuwa hauandaliwi nyaraka maalumu wala kufundishwa darasani. Aghalabu mafunzo yake huwa hayatolewi kimaksuudi.

Mtalaa fiche una sifa kadhaa. Kwanza, ni zao la mfumo wa elimu kwa kuwa hudhihirisha tabia, mitazamo na mielekeo ambayo wanafunzi hujifunza wanapokuwa shuleni (Overly, 1970).

Pili, Willis (1977) anasema kuwa mafunzo ya mtalaa fiche hujitokeza kupitia mtalaa rasmi na ule usio rasmi pasipo kupangwa. Hili lina maana kuwa kuna mambo ambayo wanafunzi hujifunza wanapokuwa darasani wakipokea mafunzo yanayotokana na mtalaa rasmi bila kukusudia na pia kuna yale wanayojifunza wanapokuwa michezoni nje ya darasa.

Tatu, Hurn (1978) anaeleza kuwa mtalaa fiche huathiri na kujenga tabia za wanafunzi kwa njia hasi au chanya. Mwisho, Hurn anasema kuwa mafunzo yanayotokana na mtalaa fiche hayazungumziwi bali hutokana na maingiliano ya kijamii miongoni mwa walimu na wanafunzi wao na pia miongoni mwa wanafunzi wenyewe.

Mtalaa fiche hujitokeza kwa namna mbalimbali. Baadhi ya mambo yanayotokana na mtalaa fiche na ambayo hudhihirika miongoni mwa wanafunzi ni kama vile kufanya shughuli kwa kuzingatia wakati uliowekwa, kuzingatia usafi wa mwili na mazingira, kuzingatia itifaki katika mawasiliano, kuwajibika maishani kwa kuhofia kupata adhabu, kuzungumza kwa njia inayostahili, kuheshimu mamlaka na maoni ya watu wengine miongoni mwa mengine.

Kupitia kwa mtalaa fiche, wanafunzi huwaiga walimu wao kwa kufanya mambo mazuri ambayo walimu hutaraji wayatende bila

kufundishwa. Walimu hufunza mtalaa fiche kupitia kwa tabia zao na namna wanavyofanya mambo kama vile kuzungumza kwao, maneno wanayopenda kutumia, toni katika kuzungumza kwao, ishara na miondoko yao. Pia walimu huathiri wanafunzi kupitia kwa njia zao za ufundishaji. Isitoshe, kuna sheria na maelekezo wanayowapa wanafunzi pasipo kuyaandika popote na ambayo wanafunzi huyazingatia katika utendaji wao kwa mfano wanafunzi kuinua mikono wanapotaka kuzungumza mwalimu anapokuwa darasani huchukuliwa kuwa ishara ya heshima na uwajibikaji.

Wataalamu wa masuala ya mitalaa wametoa maelezo kuhusu manufaa ya mtalaa fiche. Valence (1993) na Gornor & Knowlton (1997) wanaeleza kuwa maarifa ambayo wanafunzi hupata shuleni hayatokani tu na yaliyomo katika mtalaa rasmi. Maarifa mengi hutokana na mtangamano na mawasiliano yanayotokea miongoni mwao wanapokuwa katika mazingira ya shule. Mtangamano huo huwa na athari kubwa katika ukuaji na tabia zao na pia huathiri mitazamo na mielekeo yao maishani. Kwa hivyo, mtalaa fiche huchangia pakubwa ukuaji wa mitazamo na mielekeo miongoni mwa wanafunzi.

Valence (1993) anasema kuwa mtalaa fiche huibua utamaduni unaohusishwa na mazingira ya shule au vyuo mbalimbali. Utamaduni huo hubainika na kuendelezwa na walimu na wanafunzi kwa kujua au kutojua. Utamaduni huo husababisha wanafunzi wanaosomea katika mazingira tofauti ya shule au chuo

kutambulishwa na tabia ya aina fulani pamoja na mambo wanayoamini na kuthamini (Gornor & Knowlton,1997). Kutokana na utamaduni huo, wanafunzi katika baadhi ya shule na vyuo, hubuni kauli maalumu zinazowatambulisha kwa kuzingatia tabia wanazodhihirisha katika kutenda mambo ambayo hayahusiani na mtalaa rasmi. Baadhi ya shule na vyuo vimejipa au vimepewa majina ya msimbo kutokana na hizo tabia. Ingawa matokeo ya mtalaa fiche yanaweza kuwa na athari hasi au chanya, mtalaa huu huchangia katika kuimarisha tabia miongoni mwa wanafunzi.

Mtalaa fiche hujenga tabia miongoni mwa wanafunzi kwa kuwa unatokana na jinsi ambavyo wanafunzi wanaitikia yale wanayoyaona, kusikia, kuhisi, kukumbana nayo, kujifunza au kutenda katika mazingira ya shule. Valence (1993) anasema kuwa wanafunzi hujenga tabia kutokana na jinsi wanavyopokea, kufasiri na kuchanganua hali wanazokumbana nazo katika mazingira ya shule. Katika utafiti uliofanywa na Meighan (1981) aligundua kwamba mtalaa fiche huchukua nafasi kubwa sana katika maisha ya mwanafunzi kwa kuwa unatokana na matukio anayokumbana nayo wakati wa shughuli zake mbalimbali.

Clayton na Darween (2015) wanasema, kupitia kwa mtalaa fiche wanafunzi hupata stadi na maarifa mbalimbali, wakijukumika katika kutekeleza wajibu unaowapasa katika miktadha wanamojikuta. Haya yote hudhihirika kupitia kwa mtindo wao wa kuongoza, kuwasiliana na kusimamia shughuli wanazopewa kufanya. Mtalaa fiche ni

muhimu kwa kuwa huwawezesha wanafunzi kujifunza mambo ambayo ni muhimu maishani japo hayafunzwi darasani. Ingawa mtalaa fiche ni muhimu, utafiti huu ulizingatia mtalaa rasmi.

2.3.3 Mtalaa Rasmi

Urvebu (1985) ameeleza mtalaa rasmi kuwa jumla ya mambo ambayo wanafunzi huweza kufundishwa shuleni na yaliyoorodheshwa katika silabasi. Urvebu anaongeza kusema kuwa mtalaa rasmi hujumlisha kozi, mafundisho, shughuli za wanafunzi, maarifa na stadi mbalimbali ambazo walimu hukusudia kufundisha.

Kwa mujibu wa Urvebu, mtalaa rasmi huratibiwa na kuandikwa katika nyaraka maalumu. Nyaraka hizo huandaliwa na jopo au taasisi maalumu ambayo imepewa mamlaka hayo na serikali ya nchi kupitia kwa Wizara ya Elimu. Urvebu anaendelea kufafanua kuwa, katika nyaraka hizo, mambo yafuatayo huweza kuratibiwa: malengo, mada, mikakati na mbinu za kutekeleza yaliyomo katika mtalaa, nyenzo za ufundishaji na njia za kutathmini mtalaa. Mada zilizoorodheshwa katika mitalaa rasmi ndiyo mafunzo ambayo huidhinishwa kufundishwa katika asasi za elimu. Valence (1993) anapambanua nyaraka hizo anaposema zinadhihirisha sura tofauti za mtalaa rasmi. Amezitaja nyaraka hizo kuwa ni: silabasi, miongozo ya kufundisha darasani na vitabu vya kiada.

Naye Smith (2002) anasema kuwa mtalaa rasmi umeratibiwa na kupangwa kwa njia maalumu. Anaeleza kuwa umeratibiwa ili upate kufundishwa katika kipindi maalumu cha wakati na kwa kufuata

utaratibu fulani. Mtalaa huo hutekelezwa katika mazingira maalumu. Mazingira maalumu yanarejelea asasi mbalimbali za elimu. Katika mazingira haya, kuna wataalamu ambao huwa wameandaliwa kuutekeleza na pia kuna wahusika ambao hupokea yaliyomo katika mtalaa huo. Wataalamu hao ni walimu ambao hutekeleza yaliyomo katika mtalaa rasmi na wanafunzi ambao ndio wahusika wanaopokea mafunzo. Smith anaongezea kusema kuwa mtalaa rasmi umeandaliwa na kuidhinishwa ili uweze kutumiwa katika asasi za elimu kutolea mafunzo darasani.

Eaton (2011) anasema kuwa mtalaa rasmi umejikita kwa masomo mahsusi yanayofundishwa na ambayo huwa yamefafanunuliwa katika nyaraka kama vile silabasi na miongozo ya kozi mbalimbali. Masomo hayo hufundishwa kwa kufuata utaratibu maalumu wa mada zake jinsi zilivyoorodheshwa katika silabasi na miongozo ya kozi. Kadhalika, mafunzo hupangwa kabla ya kutolewa na hufunzwa kwa kuzingatia viwango mbalimbali vya wanafunzi. Eaton anaendelea kusema kuwa mtalaa rasmi huelekeza na hudhibiti mwalimu aweze kuuzingatia jinsi ulivyo anapofundisha darasani.

Clayton na Darween (2015) wanahoji kuwa huu ni mtalaa unaotambuliwa baada ya kuidhinishwa na wataalamu wa masuala ya elimu. Vilevile ni mtalaa ambao huathiri wanafunzi kwa kuwa huwasilishwa kwao ili wapate mafunzo ambayo hudhihirika kupitia kwa mabadiliko yanayotokea katika tabia zao.

Wolk (2010) anaongezea kusema kuwa yaliyomo katika mtalaa rasmi ni mambo yanayoweza kutekelezeka. Haya yanadhihirika kupitia kwa malengo ya mtalaa rasmi. Ni mambo yanayowezekana kwa sababu mtalaa rasmi umeandaliwa na wataalamu wakihusisha yaliyomo na hali halisi ilivyo katika jamii.

Japo mtalaa rasmi ni elekezi na kwamba inatarajiwa umdhibiti mwalimu, hali halisi ilivyo ni kuwa mwalimu ndiye huamua jinsi anavyoweza kutekeleza yaliyomo. Mwalimu ndiye huamua jinsi atakavyofunza mada zilizo kwenye mtalaa kwa kuwa ana uhuru wa kuzipanga upya. Pia ana uhuru wa kuamua muda anaoweza kuchukua akifunza yaliyomo kwenye mtalaa (Egessa, 2008).

Oluoch (2006) anatoa kauli kuwa mtalaa rasmi unajumlisha matukio yote ya ujifunzaji ambayo wanafunzi hujishughulisha nayo wanapokuwa na mwalimu darasani. Mbali na hayo matukio ya ujifunzaji, Oluoch anaeleza kuwa mtalaa rasmi unahusisha malengo, njia za ukadiriaji pamoja na masomo mahsusi yanayofundishwa shuleni. Anazidi kueleza kwamba mtalaa rasmi hushughulikia maarifa katika viwango sita vilivyobuniwa na Bloom (1956). Viwango hivyo vya maarifa ni ujuzi, ufahamu,utendaji, uchanganuzi, usanisi na tathmini.

Shiundu na Omulando (1992) wanasema kwamba mtalaa rasmi unahusisha jumla ya mambo ambayo yameorordheshwa katika silabasi na miongozo ya kozi za mafunzo ambayo wanafunzi hupokea katika viwango mbalimbali. Wanaendelea kusema kuwa silabasi za

masomo mbalimbali huonyesha malengo, mada, njia za kufundisha, mifumo ya ukadiriaji na nyenzo za ufundishaji.

Musau (2002) anaeleza kwamba mtalaa ni kifaa kinachotumiwa kuleta mpango wa kimakusudi na jitihada za mfululizo za kukuza utaalamu, dhana, ujuzi na mwelekeo. Hii ni kwa sababu kila taaluma inahitaji kufunzwa kwa mpangilio mahsusi kwa mujibu wa tajiriba zinazohitajika na jamii husika katika mazingira na muktadha maalumu. Japo Musau hajataja mtalaa rasmi, maelezo aliyoyatoa yanaafiki mitalaa rasmi jinsi inavyotekelezwa katika kiwango cha vyuo vikuu.

Shirika la Umoja wa Mataifa la Elimu, Sayansi na Utamaduni (UNESCO, 2011), limeeleza mtalaa rasmi kuwa ni mpango maalumu ambao umebuniwa kwa ajili ya kutoa mafunzo shuleni. Mpango huo unajumlisha malengo ya ufundishaji, mada zinazofundishwa, njia, mikakati na nyenzo za utekelezaji mtalaa pamoja na mbinu za ukadiriaji. Mwalimu ndiye anayetekeleza yaliyopangwa kwa kuratibu shughuli za ufundishaji darasani, kubaini njia, mikakati na nyenzo za ufundishaji na kuchagua mbinu za ukadiriaji zinazowasaidia wanafunzi kufikia malengo ya ujifunzaji wao.

Katika kurejelea fasiri zilizotolewa kuhusu mtalaa rasmi, neno shule limetumiwa kurejelea mazingira rasmi ambamo wanafunzi husomea. Utafiti huu umelipa neno hilo maana pana ili kurejelea asasi za elimu ambazo zimehusishwa katika utafiti. Utafiti umeshughulikia mitalaa katika shule za upili na vyuo vikuu vya umma. Kadhalika, maelezo

yaliyotolewa kuhusu mtalaa rasmi yameonyesha kuwa ni mtalaa unaojumlisha vipengele vikuu vinne: malengo, mada, utekelezaji na tathmini. Hivi ndivyo vipengele vilivyoshughulikiwa katika Kielelezo cha Ukuzaji Mitalaa cha Tyler ambacho kimetumika katika utafiti huu. Kwa hivyo maelezo hayo yanaafiki yaliyomo katika utafiti huu. Isitoshe, maelezo yaliyotolewa na Urvebu (1985) na Shiundu na Omulando (1992) yamerejelea kigezo cha utaratibu wa mada (silabasi/kozi). Tyler amezungumzia utaratibu huo kwa kina anapofafanua kipengele cha mada. Utafiti huu umepambanua namna ambavyo mada ziliratibiwa katika silabasi/kozi zilizotumiwa katika mitalaa ya vyuo vikuu na pia katika mtalaa wa shule za upili.

Utafiti huu ulikusudia kuchunguza namna ambavyo sifa hizi za mtalaa rasmi zilivyojitokeza katika mitalaa iliyotumika vyuoni kuwaandaa walimu na pia katika mtalaa ambao walimu hao waliutekeleza katika shule za upili.

Wataalamu mbalimbali wameweza kubaini aina za vipengele vya mtalaa rasmi. Kwa mujibu wa Brown (1995) vipengele vya mtalaa rasmi ni: malengo, mitazamo, mada, wakati, walimu, wanafunzi na tathmini. Brown anaeleza kuwa vipengele hivi huweza kuufanya mtalaa uwe bora na wenye manufaa kwa watumizi wake. Brown anaendelea kusema kwamba mtalaa wowote ule huundwa kwa vipengele ambavyo hutumika katika kutambua mawanda na upeo wake. Anashauri kuwa, kabla ya kuanzisha mafunzo yoyote, ni muhimu kwa watekelezaji wa mitalaa kutambua vipengele

vinavyouunda, kuvifasiri na kuvifafanua kwa kina. Brown (1995) anasisitiza kuwa baada ya kubainisha vipengele vya mtalaa, ni muhimu kuvitathmini kabla na baada ya kuanza shughuli ya mafunzo na wakati mafunzo yanapoendelea. Hili hufanyika ili kutathmini nafasi ya kila kipengele katika utekelezaji wa mtalaa.

Hedge (2002) anapambanua vipengele vya mtalaa rasmi vifuatavyo: malengo, mada, wakati, shughuli za walimu na wanafunzi darasani, mahitaji ya wanafunzi na tathmini. Hedge anadahili kuwa vipengele hivi vinapotiliwa maanani na kufafanuliwa kwa kina, husababisha mafunzo yanayotolewa kuwa na ubora unaohitajika. Pia yeye anaungana na Brown (1995) kusema kuwa ni muhimu kwa wapangaji na wakuzaji wa mitalaa kuchunguza kwa kina vipengele vinavyounda mtalaa kimoja baada ya kingine ili kutambua mchango wa kila kimoja katika utekelezaji wa mtalaa.

Ingawa Brown (1995) na Hedge (2002) wametambua vipengele mbalimbali vya mtalaa rasmi, kuna kundi lingine la wataalamu ambalo linatilia mkazo vipengele vinne pekee ambavyo ni: malengo, mada, utekelezaji na tathmini. Wataalamu hao ni pamoja na Tyler (1949); Taba (1962); Wheeler (1967); Kerr (1968); Gordon (1986); Grossman (1980); Pinnar (1990); Shiundu na Omulando (1992); Richards (2007); Levin (2006) na Crowe (2010). Wataalamu hawa walijikita katika vipengele hivyo vinne kwa kuwa vilichukua nafasi muhimu katika upangaji, ukuzaji na utekelezaji wa mitalaa. Isitoshe,

vipengele hivi vimeandikwa na kubainishwa na wataalamu wanaoshughulikia mitalaa.

Utafiti huu umezingatia vipengele vinne vikuu ambavyo vimetambuliwa na wataalamu na ambavyo vimechukua nafasi muhimu katika mitalaa rasmi. Hata hivyo, vipengele hivyo vimejadiliwa pamoja na kuonyesha uhusiano na vipashio vingine vilivyotambuliwa na Brown (1995) na Hedge (2002) kwa kuwa vina umuhimu mkubwa katika mtalaa rasmi. Haja ya kufanya hivi ni kutokana na ukweli kuwa mtalaa rasmi hauwezi kukamilika wala kutekelezwa na kutathminiwa pasipo kuzingatia wanafunzi, walimu, mielekeo/mitazamo, wakati/muda, mazingira, shughuli za walimu na wanafunzi darasani na mahitaji ya wanafunzi. Kadhalika, Shiundu na Omulando (1992) wakimnukuu Tyler (1949) wanasema kuwa, mwanafunzi hujifunza kutokana na jinsi ambavyo anatangamana na mazingira anamoishi. Mazingira hayo yanajumlisha watu na vitu.

Baadhi ya vitu na watu wanaopatikana katika mazingira ni mada zinazofundishwa, nyenzo, njia na mikakati ya ufundishaji, walimu, wataalamu wa masuala mbalimbali ya elimu na wanafunzi wenza, kama inavyodhihirika katika mchoro ufuatao:

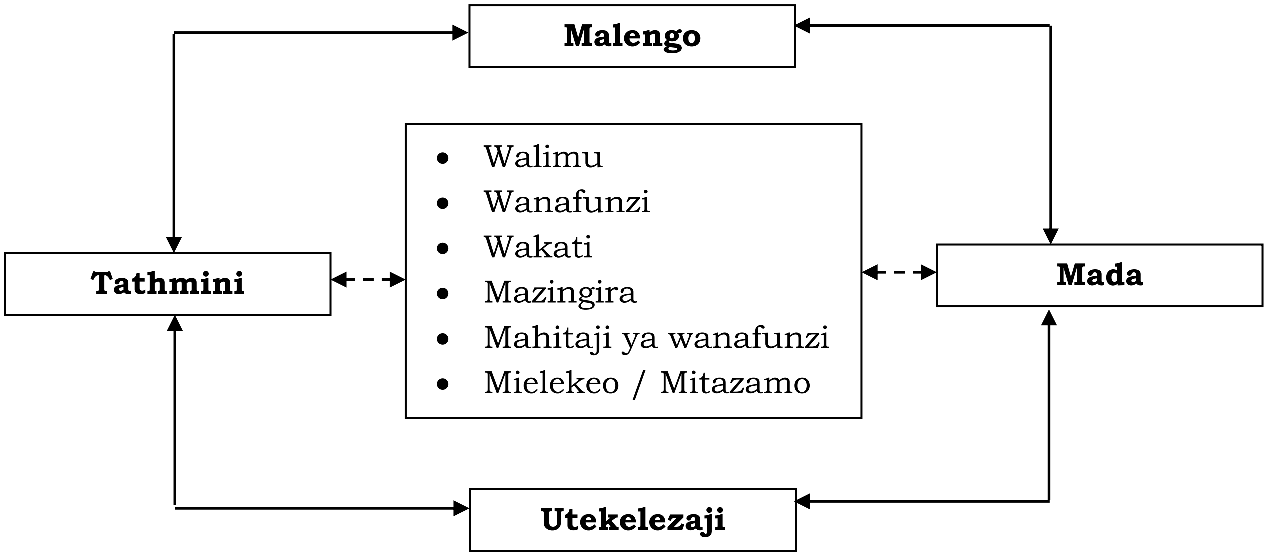

Mchoro 3: Vipengele vikuu vya mtalaa

2.3.3.1 Malengo ya Mtalaa Rasmi

Malengo katika mtalaa rasmi hubuniwa kutokana na malengo ya mfumo wa elimu. Malengo ya mfumo wa elimu huelezwa katika kauli za kijumla na huwa mapana. Malengo ya mtalaa rasmi hutokana na kufasiriwa kwa malengo mapana ya elimu ili kupata malengo mahsusi ambayo hubaini matendo bainifu yanayotokana na ujifunzaji. Kwa hivyo, malengo ya mtalaa rasmi huwa mahsusi na hupambanua matendo yanayotarajiwa kutokana na ujifunzaji.

Malengo ya mtalaa rasmi huamuliwa na kubuniwa kabla ya shughuli za ufundishaji na ujifunzaji kuanza. Yanapoamuliwa na kubuniwa, malengo hayo hubaini stadi na maarifa mahsusi ambayo wanafunzi hutarajiwa kupata kutokana na mafunzo wanayopokea (Brown,1995). Juhudi za ufundishaji na ujifunzaji hufanyika kwa ajili ya kuyafikia malengo hayo. Malengo ya mtalaa hukusudia kuleta mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi. Kwa ujumla,

malengo ya mtalaa rasmi huendesha na kuelekeza shughuli nzima ya ufundishaji na ujifunzaji.

Kwa mujibu wa Dewey (1902), malengo ya mtalaa rasmi ni mambo yanayokusudiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi baada ya kupokea mafunzo. Fasili hii ina upungufu kwa kuwa haielezi mambo ambayo mwanafunzi anatarajiwa kuyatenda mwenyewe baada ya kupokea mafunzo. Malengo yanahusu matendo ya wanafunzi ambayo hutokana na mafunzo wanayopokea na wala sio mambo yanayotokea miongoni mwa wanafunzi.

Tyler (1949) anaeleza malengo ya mtalaa kuwa kauli ambazo zinafafanua mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi baada ya kupokea mafunzo. Mabadiliko hayo yanafaa kupimika kwa kutumia kifaa maalumu cha ukadiriaji. Tyler anasisitiza kuwa, japo malengo yanaweza kuelezwa katika kauli za kijumla, ni lazima yabainishe tabia mahsusi zinazotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi baada ya kupokea mafunzo kwa sababu tabia hizo huthibitisha kwamba ujifunzaji umeweza kutokea.

Kibler, n.w (1974) wanasema kuwa malengo ya mtalaa rasmi ni kauli ambazo hufafanua mambo ambayo mwanafunzi anatarajiwa kutimiza au kutekeleza baada ya kupokea mafunzo. Wanaongeza kusema kwamba ni lazima yawe matendo ambayo yanaweza kupimika.

Mager (1984) ameeleza malengo ya mtalaa rasmi kuwa jumla ya maneno ambayo hutumika kwa kusudi la kufahamisha watu

wengine yale ambayo yanatarajiwa kutendwa na wanafunzi baada ya wao kupokea mafunzo darasani. Mager ametoa fasiri yake akiwa katika nafasi ya mwalimu ambaye anatoa mafunzo kwa mwanafunzi. Kutokana na maelezo ya Mager (1984) ni bayana kwamba malengo ya mtalaa rasmi hayafafanui matendo ya mwalimu bali hueleza stadi, maarifa na mitazamo ambayo mwalimu hujitahidi kuwafundisha wanafunzi.

Naye Wolk (2010) anasema kuwa malengo ya mtalaa rasmi ni matendo ambayo wanafunzi hutarajiwa kuyatekeleza baada ya kufundishwa darasani.

Katika kutathmini fasiri zilizotolewa, inabainika kwamba malengo ya mtalaa rasmi yanahusu matendo anayodhihirisha mwanafunzi baada ya kupokea mafunzo. Utendaji umetiliwa mkazo kwa kuwa ni jambo linaloweza kupimika. Matendo yanayodhihirika hutumiwa kupima iwapo malengo husika yameweza kufikiwa. Kwa mujibu wa Tyler, kutokea kwa ujifunzaji hudhihirika kupitia kwa matendo ya wanafunzi na ndio maana malengo ya mtalaa aliyoyabuni yanaitwa malengo ya utendaji. Utafiti uliofanywa ulikusudia kutambua namna malengo ya ufundishaji katika vyuo vikuu yaliweza kufikiwa. Kufikiwa kwa malengo hayo kulithibitishwa kupitia kwa utendaji wa walimu wa shule za upili walipotekeleza mtalaa wa TUMIKE katika shule za upili.

Kwa mujibu wa Tyler (1949), malengo ya mtalaa rasmi hubuniwa kutokana na mahitaji ya wanafunzi, mahitaji ya jamii na maarifa

kutoka kwa wataalamu wa masuala mbalimbali. Tyler anahoji kuwa malengo ya mtalaa rasmi yanapobuniwa, ni lazima yatilie maanani mahitaji ya wanafunzi. Anaeleza kwamba uchunguzi huweza kufanywa ili kutambua mahitaji ya wanafunzi kwa kuyahusisha na mahitaji ya jamii kwa jumla. Hatimaye, wanamitalaa hubuni malengo ya mtalaa rasmi ili yatumiwe kutimiza mahitaji ya wanafunzi kupitia kwa mafunzo.

Mahitaji ya jamii pia huzingatiwa malengo ya mtalaa rasmi yanapobuniwa. Kwa kuwa mahitaji ya kijamii hufikiwa kupitia kwa elimu, wanamitalaa huchunguza masuala yanayoibuka katika jamii na mahitaji yaliyopo ili yaweze kufikiwa kupitia kwa malengo ya mtalaa rasmi. Mtalaa rasmi huelekezwa na malengo mahsusi. Marshall (2004) anaeleza kuwa mahitaj ya jamii na ya wanafunzi huweza kudhihirika kupitia kwa malengo ya mtalaa rasmi. Malengo haya huelekeza uteuzi wa mada ambazo hutarajiwa kufundishwa pamoja na njia, mbinu, vifaa na mikakati ya ufundishaji na tathmini.

Mwisho, Tyler (1949) anasema kuwa jamii huweza kutegemea wataalamu wa masuala mbalimbali kutoa mwongozo na ushauri katika nyanja tofauti za maisha. Kwa sababu hii, usemi wao hutegemewa katika kubuni malengo yanayoweza kuelekeza ufundishaji wa masomo mbalimbali.

Utafiti uliofanywa kuhusu mitalaa umeonyesha kuwa haijatilia maanani mahitaji ya wanafunzi. Musau (2002) anaeleza kwamba

mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu inakosolewa kwa kutokidhi mahitaji ya wanafunzi wa kiwango cha shahada ya kwanza kwa kuwa ina mwegemeo wa kinadharia ambao hauruhusu ujifunzaji wa lugha kwa viwango vya juu kama ilivyo katika lugha za kimataifa. Isitoshe, Musau anaendelea kusema kwamba mitalaa inayotumiwa kufundisha Kiswahili vyuoni ni ya kutegemea tajiriba na hisia za wahadhiri kuhusiana na lugha hivyo basi haijafikia viwango vinavyohitajika na pia haizingatii mahitaji ya wanafunzi.

Simala (2002) alipendekeza kuwepo na mabadiliko ya kila mara ya mitalaa inayotumiwa katika vyuo vikuu ili iweze kukidhi mahitaji ya jamii na yale ya wanafunzi. Vilevile alisema kuwa mitalaa vyuoni ni ya kimapokeo na kwamba wahadhiri hawakuruhusiwa kufundisha kozi walizobobea kwa ubunifu na utaalamu unaotakikana.

Naye Odeo (2002) anadahili kuwa vyuo vikuu vinaweza kubuni mitalaa inayotilia maanani ujuzi wa lugha badala ya ule unaoegemea mitihani. Akiunga wazo hili mkono, Ligami (2002) anasema kuwa mtalaa unaotumiwa vyuoni ukibadilishwa, utaepusha walimu na mbinu kongwe za ufundishaji wa Kiswahili zisizo na uzalishaji ili wanafunzi waandaliwe katika miktadha halisi inayoendeleza ushirikishaji, tajiriba na mbinu mbalimbali za kufundisha darasani.

Kufuatia ugunduzi na mapendekezo ya watalaamu waliofanya utafiti kuhusu mitalaa iliyotumiwa vyuoni (Taz. Musau, Simala, Odeo na Ligami ,2002), ilibainika kwamba kulikuwa na udhaifu katika mitalaa iliyotumiwa katika vyuo vikuu kuwaandaa walimu wa

Kiswahili katika shule za upili. Udhaifu wake mkuu ulitokana na hali kuwa haikutilia maanani mahitaji ya wanafunzi na jamii. Utafiti huu ulinuia kuchunguza mitalaa inayotumiwa vyuoni kuwaandaa walimu wa shule za upili na jinsi inavyoathiri namna wanavyotekeleza mtalaa wa shule za upili ili kutambua namna ilivyotimiza mahitaji yao kama wanafunzi.

Bloom (1956) anaelekeza kuwa malengo ya mtalaa rasmi yanafaa kubuniwa kwa kuzingatia yale mawanda matatu ya maarifa ambayo ni: maarifa ya ufahamu, maarifa ya utendaji na maarifa ya mitazamo/mielekeo. Hili lina maana kuwa mafunzo yanayotolewa kwa wanafunzi lazima yazingatie haya mawanda matatu ya maarifa. Kwa mujibu wa Obanya (1980), ufundishaji unaozingatia haya mawanda matatu ya maarifa hukuza mwanafunzi aliyekamilika katika nyanja zote za maisha. Kwa kuzingatia hili, mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi lazima yadhihirishe ufahamu alio nao mwanafunzi kuhusu lile alilojifunza, aweze kulitenda na kuonyesha mwelekeo alio nao.

Shiundu na Omulando (1992) wanaeleza kuwa malengo ya mtalaa rasmi hubuniwa kutokana na malengo ya mfumo mzima wa elimu ambayo tayari huwa yamezingatia mahitaji ya wanafunzi, ya jamii na ya wataalamu au wajuzi wa masuala mbalimbali.

Adegoke (2010) anaeleza kuwa katika kubuni malengo ya ufundishaji, mambo yafuatayo yanafaa kuzingatiwa: aina na miundo ya maarifa yanayohitajika miongoni mwa wanafunzi; mada

zinazokusudiwa kufundishwa na jinsi zilivyopangwa na pia mikabala na njia za ufundishaji. Haya yanapofahamika miongoni mwa walimu, huwawezesha kupanga na kuiendesha shughuli ya ufundishaji ili waweze kufikia malengo ya ufundishaji. Utafiti uliofanywa ulikusudia kuchunguza namna malengo ya mitalaa ya vyuo vikuu na shule za upili yalizingatia mambo hayo.

King'ei (2001) anahoji kuwa Kiswahili kinafundishwa katika vyuo vikuu nchini Kenya ili kutimiza malengo yafuatayo:

i) Kufundisha lugha na fasihi ya Kiswahili katika shule za upili na vyuo vingine vya elimu ya juu.

ii) Kutekeleza majukumu mbalimbali ya kitaaluma katika sekta ya umma na ile ya kibinafsi.

iii) Kufanya utafiti katika nyanja mbalimbali za lugha hii kama vile fasihi, isimu na lugha.

iv) Kutoa maelekezo ya kiakademia, kitaaluma na hata uongozi katika masuala yanayohusiana na Kiswahili na elimu ya lugha kwa ujumla.

v) Kuendeleza lugha ya Kiswahili kupitia kwa usambazaji wa habari kupitia kwa njia kama vile uchapishaji na teknolojia ya habari na mawasiliano.

vi) Kuathiri sera na upangaji wa lugha katika kiwango cha kimaeneo na kitaifa.

Japo King'ei (2001) amebainisha malengo ya kijumla yaliyobuniwa kuelekeza ufundishaji wa Kiswahili katika vyuo vikuu vyote, utafiti huu umelenga kuchunguza malengo yaliyobuniwa katika vyuo vikuu mbalimbali kwa ajili ya kuwaandaa walimu wa Kiswahili katika shule za upili. Utafiti ulikusudia kubaini namna malengo hayo yalibuniwa ili kufikia mahitaji ya wanafunzi walioandaliwa pamoja na jamii na wataalamu wa somo la Kiswahili.

Malengo ya mtalaa rasmi yana sifa zake bainifu. Tyler (1949) ametambua sifa zifuatazo: yamlenge mwanafunzi, yawe mahususi, yaweze kupimika, yaweze kufikiwa na yafikiwe katika kipindi maalumu cha wakati.

Kwanza, malengo haya hunuia kuleta mabadiliko ya kitabia yanayotokea miongoni mwa wanafunzi. Katika shughuli nzima ya ufundishaji na ujifunzaji, mwanafunzi ndiye anayetarajiwa kupata elimu. Tyler, katika kubuni malengo ya mtalaa wa elimu anasema kwamba elimu ni mchakato unaohusu mabadiliko ya kitabia. Ndio maana malengo ya elimu (mtalaa rasmi) humlenga mwanafunzi anayepokea elimu na wala sio mwalimu anayetoa elimu hiyo.

Pili, ni lazima malengo hayo yawasilishwe kwa namna itakayobainisha tabia mahsusi zinazotarajiwa kudhihirika miongoni mwa wanafunzi baada ya kupokea mafunzo. Kwa hivyo ni lazima yawe mahsusi. Kuna maneno maalumu (vitenzi) ambayo hutumika katika kubaini matendo mahsusi ambayo yanatarajiwa kutendwa na wanafunzi. Umahsusi huu huweza kubainika vyema katika

uwasilishaji wa malengo ya kufundisha lugha kwa kuwa lugha hufundishwa kwa kuzingatia stadi nne za lugha ambazo ni kusikiliza, kuzungmza, kusoma na kuandika. Hizi stadi ni matendo ambayo mwanafunzi anaweza kudhihirisha.

Tatu, malengo ya mtalaa rasmi yaweze kupimika. Hili lina maana kuwa matendo yanayotarajiwa kutoka kwa wanafunzi yaweze kuonekana. Malengo ya ufundishaji wa lugha yanadhihirisa vizuri sifa hii kwa kuwa yanajikita katika ufundishaji wa stadi za lugha ambazo ni matendo yanayoweza kuonekana na kupimika yametokea katika viwango gani. Kwa mfano inawezekana kupima uwezo wa mwanafunzi wa kusikiliza, kuzungumza, kusoma na kuandika.

Nne, malengo ya mtalaa rasmi yawe yale ambayo yanaweza kufikiwa. Katika kubuni malengo hayo, inatarajiwa kwamba mabadiliko ya kitabia yanayofaa kutokea miongoni mwa wanafunzi yawe ni matendo yanayowezekana. Wanafunzi wasitarajiwe kutekeleza mambo ambayo hawayawezi katika muktadha wanamojikuta wakipokea mafunzo yao.

Tano, malengo ya mtalaa rasmi hutarajiwa kufikiwa baada ya kipindi mahsusi. Katika ufundishaji wake, mwalimu anapobuni malengo yake ni lazima abaini mabadiliko ya kitabia anayotarajia kutokea miongoni mwa wanafunzi baada ya kipindi cha dakika au saa au muhula.

Kwa upande wake, Adegoke (2010) amebainisha na kufafanua malengo mahsusi yanayofaa kuelekeza maandalizi ya walimu katika vyuo vikuu:

i) Kumwezesha mwalimu kupata maarifa yanayohitajika katika mafunzo anayofaa kuwapa wanafunzi.

ii) Kuwawezesha wanaopokea mafunzo ya ualimu kupata mafunzo kuhusu mbinu na njia mwafaka za ufundishaji.

iii) Kuwawezesha walimu kuelewa saikolojia ya mwanafunzi wao.

iv) Kuwakuza walimu kuwa na mielekeo chanya kuhusu ufundishaji.

v) Kuwawezesha walimu kujiamini.

vi) Kuwawezesha walimu kutumia ifaavyo nyenzo za kufundisha.

vii) Kukuza miongoni mwa walimu uwezo wa kuwaridhisha wazazi kutokana na ufanisi wa watoto wao.

viii) Kuwapa walimu uwezo wa kuelewa umuhimu wa tofauti miongoni mwa wanafunzi na jinsi wanavyoweza kukabiliana na hizo tofauti ili kuwawezesha wanafunzi hao kufaulu kielimu na katika ukuaji wao.

Mbali na sifa alizobaini Tyler (1949), wataalamu wengine pia wamechangia katika kupambanua sifa zaidi za mtalaa rasmi. Bloom

(1956) anaeleza kwamba malengo ya mtalaa rasmi yanapobuniwa ni lazima yazingatie viwango mbalimbali vya maarifa. Malengo hayo yanatakiwa kuonyesha viwango sita vya ufahamu. Wanaeleza kuwa ni lazima kuwe na malengo yanayopima viwango vifuatavyo vya ufahamu: kiwango cha ujuzi, ufahamu, utendaji, uchanganuzi, usanisi na tathmini. Mafunzo yanayotolewa kwa wanafunzi yanafaa kuzingatia viwango hivi sita vya maarifa na wanapokadiriwa, vifaa vya ukadiriaji viweze kuandaliwa kwa kuzingatia viwango hivyo. Utafiti uliweza kubaini hili kwa kutazama malengo ya ukadiriaji katika mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa TUMIKE wa shule za upili. Viwango hivi vya maarifa vinaweza kukadiriwa katika mitalaa ikiwa vimezingatiwa wakati mafunzo yanapotolewa.

Sifa nyingine ya malengo ya mtalaa rasmi ni kuwa yamewekwa katika viwango vitatu: kiwango cha maarifa, kiwango cha stadi/utendaji na kiwango cha hisia (Mager, 1984). Malengo ya kiwango cha maarifa hushughulikia yale mambo anayodhihirisha mwanafunzi kutokana na mawazo au fikira zake. Malengo ya kiwango cha utendaji/stadi hujikita katika shughuli ambazo mwanafunzi anaweza kutenda kwa mikono yake na ziweze kuonekana. Malengo ya kiwango cha hisia hushughulikia mitazamo na mielekeo miongoni mwa wanafunzi inayosababishwa na jinsi anavyohisi. Malengo yanapowekwa katika hivi viwango vitatu yanathibitisha kuwa mafunzo anayoyapokea mwanafunzi yanatarajiwa kumfanya kuwa mtu mkamilifu maishani ambaye ana

hisia, anaweza kufikiria na kutenda. Katika kuchunguza malengo ya mitalaa rasmi ya vyuo vikuu na yale ya mtalaa wa shule za upili, utafiti ulikusudia kubaini iwapo yalibuniwa kwa kuzingatia viwango hivi vitatu.

Oyedeji (1998) ametambua baadhi ya sifa za malengo ya mtalaa rasmi ambazo zimebainishwa na Tyler. Hata hivyo, Oyedeji ameongeza sifa zingine ambazo Tyler hakuzibainisha waziwazi. Sifa hizo ni: malengo hubuniwa kutokana na mada; malengo huzingatia kiwango cha wanafunzi; malengo huzingatia mazingira wanamosomea wanafunzi na pia malengo huzingatia tajiriba za awali za wanafunzi. Dhana mpya ambazo zimejitokeza hapa ni mazingira na tajiriba za awali za wanafunzi. Utafiti uliofanywa uliweza kuchunguza malengo ya mitalaa ya vyuo vikuu na shule za upili ili kubaini namna ambavyo yalibuniwa kwa kuzingatia mazingira ya wanafunzi na tajiriba zao za awali.

Anderson & Krathwohl (2001) wanaeleza kwamba malengo ya mtalaa rasmi yana vipengele vinne: wadau wanaotarajia kuona mabadiliko miongoni mwa wanafunzi; mabadiliko ya kitabia yanayokusudiwa; mazingira ambamo mabadiliko hayo yanafaa kutokea; na kiwango kinachofaa kufikiwa katika mabadiliko ya kitabia. Anderson na wenzake wanasema kuwa ni muhimu kuyawasilisha malengo hayo kwa ufasaha na kwa njia ya kueleweka ili vipengele hivi viweze kubainika.

Kwa mujibu wa Lynch (2001), sifa nyingine ya malengo ya mtalaa rasmi ni kuwa hutofautiana kutegemea asasi mbalimbali za elimu. Lynch anadhihirisha hilo kwa kusema kuwa malengo ya mtalaa rasmi yanayotumika katika vyuo vikuu yanatofautiana na yale ya shule za upili. Otunga, n.w (2011) wanasisitiza jambo hilo kwa kusema kuwa malengo ya mitalaa katika asasi hizo yanatofautiana kwa kuwa zinatoa mafunzo kwa malengo tofauti na pia wanafunzi wake ni wa viwango tofauti. Kwa hivyo, kupitia kwa malengo ya mtalaa rasmi, upekee wa asasi mbalimbali za elimu huweza kubainika. Mawazo ya Otunga, n.w (2011) kuhusu utofauti wa malengo kwa kuzingatia viwango vya asasi yanakubaliana na mawazo ya Oyedeji (1998) kuhusu sifa ya mazingira. Ni bayana kwamba vyuo vikuu na shule za upili ni mazingira tofauti ambamo elimu hutolewa na hapana shaka kwamba malengo ya mitalaa rasmi yanayobuniwa katika asasi hizo mbili yanatofautiana. Utafiti uliofanywa ulilenga kugundua hilo.

Malengo ya mtalaa rasmi yana nafasi muhimu katika ufundishaji na ujifunzaji. Hutumika kama nyenzo za kufikia azma kuu ya mfumo mzima wa elimu. Malengo ya mtalaa pia hulinganishwa na mishale inayotumiwa kulenga na kufikia hiyo azma kuu. Kwa ujumla, wapangaji na wakuzaji wa mitalaa rasmi huelekezwa na malengo katika kukuza mipangilio ifaayo ya ufundishaji na ujifunzaji katika mfumo wa elimu

Watalaamu mbalimbali wamefafanua umuhimu wa malengo ya mtalaa rasmi (Taz. Tyler, 1949; Popham, 1969; Wise, 1975; Saylor,n.w 1981; Cunningham na Allingtone, 1994; Brown, 2000; Vern Blerkom, 2003; Ellis, 2004; Ivey, 2010 na Rose,2010).

Tyler (1949) anahoji kuwa, malengo ya mtalaa rasmi ni muhimu kwa kuwa huwaelekeza watekelezaji wa mtalaa katika kuteua mada zinazofaa kufundishwa, vifaa, mbinu, njia na mikakati mwafaka ya ufundishaji pamoja na njia bora za tathmini. Kwa sababu ya hili, Tyler alinukuliwa akisema,

" Kifaa cha kufanyia kazi huteuliwa tu baada ya mtumizi wake kujua ni kazi gani kinatarajiwa kutekeleza" (uk.110).

Tyler anatilia mkazo hoja hii kwa kusema kuwa mfumo wowote wa elimu unaweza kuboreshwa tu ikiwa malengo yanayonuiwa kufikiwa yanajulikana. Anasisitiza umuhimu wa malengo katika mtalaa rasmi kwa kusema yanatumiwa kama kigezo cha kuteua vifaa vya ufundishaji, njia za kutekeleza mtalaa, mada zinazofundishwa pamoja na mifumo ya tathmini.

Popham (1969) anaeleza kuwa malengo ya mtalaa rasmi huwezesha mwalimu kupanga namna atakavyofundisha. Popham anasema kuwa, malengo yaliyofafanuliwa kwa njia mahsusi na yanaeleza mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi na ambayo yanafaa kupimwa, hurahisisha kazi ya

mwalimu hasa anapotekeleza yaliyomo katika mtalaa kwa sababu anafahamu cha kufanya na kile anachotarajia.

Malengo ya mtalaa rasmi huwawezesha wanafunzi kupata mwelekeo katika shughuli yao ya ujifunzaji kwa kuwa huwasaidia kuchagua mbinu na mikakati ifaayo ya kupokea mafunzo. Haya ni kwa mujibu wa Wise (1975) ambaye anasema malengo huwasaidia wanafunzi kufahamu mambo yanayotarajiwa kutoka kwao. Pia huwawezesha kuimarisha kiwango chao cha ujifunzaji kwa kutaka kufikia malengo ya mtalaa.

Saylor, n.w (1981) wanasisitiza yaliyosemwa na Wise (1975) kwa kuongeza kuwa malengo ya mtalaa rasmi huwaelekeza wanafunzi wanapoendelea kupata mafunzo yao kwa kuwa huwawezesha kutathmini ufanisi wao katika mafunzo wanayoyapokea. Wao hufanya hivyo kwa kuhakikisha kuwa wametimiza yaliyomo katika malengo.

Malengo ya mtalaa rasmi ndio msingi unaotumiwa kuamua ubora wa mfumo wowote wa mafunzo chambilecho Shiundu na Omulando (1992). Malengo ndiyo hutumiwa kupima iwapo wanafunzi wamefaulu katika kupata stadi na maarifa waliyokusudia kupata. Kwa hivyo malengo ya mtalaa huwapa walimu na wanafunzi nafasi ya kujitathmini ili wajue iwapo wamefaulu kuelewa yaliyomo kwenye mtalaa.

Malengo ya mtalaa rasmi huwezesha walimu na wanafunzi kuwajibikia shughuli zao za ufunzaji na ujifunzaji wanapojitahidi kuyafikia malengo hayo (Cunningham & Allingtone, 1994). Haya yanatiliwa nguvu na Vern Blerkom (2003) anaposema kuwa malengo ya mtalaa ndiyo yanayompa mwalimu motisha ya kufundisha kwa kuwa humtia hamu ya kutaka kuona matokeo ya ufundishaji wake. Azma kuu ya ufundishaji ni kufikia malengo yaliyoorodheshwa katika mtalaa rasmi. Katika ufundishaji wake, mwalimu hutambua kuwa ameyafikia malengo ya mtalaa anapoona mabadiliko ya kitabia yaliyotarajiwa kutokea miongoni kwa wanafunzi wake. Malengo huwasaidia walimu na wanafunzi kufanya kazi kwa pamoja ili wafikie lengo moja. Huwezesha wanafunzi kutambua wanayotarajiwa kuyafanya kisha wanayafuatilia ili waweze kuyafikia. Mwanafunzi hujifunza stadi yoyote ile vyema anapoelewa sababu ya kujifunza stadi yenyewe. Sababu hiyo hujitokeza kupitia kwa malengo ya mtalaa rasmi.

Brown (2000) na Ellis (2004) wanahoji kuwa malengo ya mtalaa rasmi ni muhimu kwa kuwa hubadili maono yaliyo katika mawazo ya walimu na wanafunzi kuwa matendo bainifu yanayoweza kupimika. Isitoshe, wanasema kuwa yanafafanua matokeo ya mtalaa rasmi kwa njia rahisi na inayoeleweka.

Ivey (2010) na Rose (2010) wanasema kuwa malengo ya mtalaa rasmi yana manufaa kwa kuwa yanachangia katika kukadiriwa kwa mtalaa na panapotokea haja, unafanyiwa marekebisho. Hali hii hutokea

iwapo malengo yaliyobuniwa hayakufikiwa. Mtalaa unapofanyiwa mabadiliko, watu huchochewa kuyatazama na kuyafanya mambo kwa mwelekeo na mtazamo tofauti.

Kutokana na mchango wa wataalamu mbalimbali kuhusu maana, sifa na umuhimu, inabainika kwamba malengo yana nafasi maalumu katika utekelezaji wa mtalaa rasmi. Malengo ya mtalaa rasmi yanaweza kugawika katika sehemu tatu kwa kuwa yanajibu maswali: nani?(mwanafunzi) nini? (mafunzo) na vipi? (matokeo ya mafunzo). Malengo yanadhibiti vipengele vingine vya mtalaa kwa kuwa huamua ni mada gani zitafunzwa, zitafunzwa vipi, na kutathminiwa vipi. (Tyler, 1949). Japo hivyo, vipengele hivi vinategemeana kwa kiwango kikubwa kwa kuwa kudumu kwa malengo ya matalaa rasmi hutegemea matokeo ya tathmini.

Utafiti ulilenga kuchunguza namna ambavyo vyuo vikuu viliyafikia malengo hayo kupitia kwa mafunzo yaliyotolewa kwa ajili ya kuwaandaa walimu wa shule za upili.

Utafiti uliofanyika ulilenga kutathmini namna sifa za malengo ya mtalaa rasmi kwa mujibu wa Tyler zilidhihirika katika malengo ya mitalaa ya vyuo vikuu ambayo yalielekeza maandalizi ya walimu wa shule za upili. Malengo ya mitalaa rasmi yalichunguzwa ili kubaini iwapo yaliwalenga walimu wa shule za upili kama wanafunzi katika vyuo vikuu, iwapo yalikuwa mahsusi na kuweza kupimika na ikiwa yaliwasilishwa kwa njia ambayo iliwezesha malengo yenyewe kufikiwa katika kipindi/wakati mahsusi

2.3.3.2 Mada katika Mtalaa Rasmi

Kwa mujibu wa Child (1977), mada katika mtalaa ni jumla ya stadi zinazofundishwa katika asasi za elimu. Mada hizi huwasilishwa kama masomo mahsusi na hutarajiwa kuwa ufundishaji wa mada hizi utasababisha mabadiliko miongoni mwa wanafunzi na jamii kwa ujumla.

Naye Shulman (1986) anaeleza mada katika mtalaa rasmi kuwa ni dhana, nadharia, kanuni na masuala ya kijumla ambayo wanafunzi hufundishwa katika kozi mahsusi za kiakademia. Mafunzo yanapotolewa hutarajiwa kuwa malengo fulani yatafikiwa baada ya kipindi cha ufundishaji.

Bilbao, n.w (2008) wanaeleza kwa kina vigezo vinavyotumika katika kuteua mada zinazofundishwa katika mtalaa rasmi. Kwanza, mada katika mtalaa rasmi zinafaa kuwawezesha wanafunzi kujitegemea hasa wanapopokea mafunzo yao. Ziwe ni mada ambazo zinawapa wanafunzi nafasi ya kujifunza na kujigundulia mambo mapya wenyewe bila kumtegemea sana mwalimu; mwalimu awe tu mwelekezi wao.

Pili, mada hizi ziwe zinazofanikisha malengo ya kijumla ya mtalaa. Mada zinapofundishwa ziwawezeshe wanafunzi kupata mafunzo katika viwango vitatu: kiwango cha maarifa, kiwango cha hisia na kiwango cha utendaji.

Tatu, Bilbao, n.w (2008) wanaendelea kusema kwamba mada ziwe zinaafiki wakati uliopo, zisiwe mada zilizopitwa na wakati. Mada ziafikiane na hali ilivyo katika jamii. Wanamitalaa na walimu wanatarajiwa kuchunguza mada hizo kila wakati ili kuhakikisha kwamba zinaafiki masuala yanayoibuka katika jamii.

Nne mada zinafaa ziwavutie wanafunzi ili wafurahie mafunzo yao. Zinapobuniwa, zikidhi mahitaji ya wanafunzi na siyo ya walimu kwa kuwa wanafunzi ndio wanaotarajiwa kudhihirisha mbabadiliko ya kitabia baada ya kupokea mafunzo. Flowerdiew na Peacock (2001) wanachangia pia kwa kusema kuwa kabla ya kuziwasilisha mada darasani, walimu wanastahili kukadiria ufaafu wake kwa kuzingatia malengo ya mtalaa, mahitaji ya wanafunzi na mazingira wanamofundisha.

Tano, mada hizo ziwafae wanafunzi ndipo wadhamini mafunzo wanayopokea. Wanafunzi wanapogundua kwamba mafunzo wanayopata hayana faida kwao, hawayatilii maanani.

Sita, Bilbao, n.w (2008) wanahoji kuwa mada zinazobuniwa katika mtalaa rasmi lazima ziafikiane na viwango na tajiriba za wanafunzi. Zisiwe mada za kiwango cha juu sana au cha chini kwao. Mwalimu ana jukumu la kuhakikisha kwamba anapoteua mada za kufundisha, ziweze kuafikiana na kiwango cha wanafunzi anaowashughulikia. Mada zinapokosa kuafiki kiwango cha wanafunzi, malengo ya ufundishaji hayawezi kufikiwa.

Hata hivyo, katika baadhi ya asasi za elimu, mada katika mtalaa rasmi huorodheshwa kwa namna ambayo humdhibiti mwalimu ambaye hutarajiwa kuzifundisha jinsi zilivyoorodheshwa. Cunningsworth (1995) anasema kuwa walimu wana uwezo wa kuzipanga upya mada katika mtalaa ili kukidhi mahitaji ya wanafunzi. Mwalimu anaweza kufunza mada hizo kwa kuzipanga upya, kuzipanua au kupunguza upana wake.

Mwisho, mada za mtalaa rasmi ziweze kufundishwa kwa kipindi mahsusi kilichowekwa, kuwe na walimu wanaoweza kufundisha na zibuniwe kwa kuzingatia viwango tofauti vya wanafunzi. Kochhar (2008) anasema kwamba walimu wana nafasi ya kupanga na kukadiria mada hizi ili kuhakikisha kwamba wanateua zile zinazoweza kufundishwa katika muda wa kipindi fulani. Walimu katika shule za upili hawana uwezo wa kufanya hili moja kwa moja kwa kuwa wao huelekezwa na sera zinazotolewa na Wizara kuhusu mafunzo wanayotoa. Wahadhiri katika vyuo vikuu wanaweza kutekeleza hili kwa kuwa wana uhuru wa kuteua mada wanazofundisha katika vipindi mbalimbali.

Feldman (2007) anasema kuwa ufundishaji mzuri wa mada unaweza kutokea iwapo walimu watakuwa na ufahamu wa kina kuhusu wanachotarajiwa kufundisha, maarifa kuhusu njia za ufundishaji, malengo ya ufundishaji na mabadiliko ya kitabia yanayotokea miongoni mwa wanafunzi.

Mada za mtalaa rasmi ni muhimu kwa sababu mbalimbali. Kwa mujibu wa Tyler (1949), mada hizi hutumika kama wenzo wa kufikia malengo ya mtalaa. Ufundishaji wa mada hizi huwezesha mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi kubainika ili kuthibitisha kuwa wamepokea mafunzo. Mabadiliko hayo huonyesha kwamba wamepata umilisi wa vipengele mbalimbali vya mada ambazo zimefundishwa. Kufikiwa kwa malengo ya mtalaa huambatana na mada kwa kuwa mabadiliko ya kitabia hufikiwa pale ambapo mwanafunzi anaweza kutekeleza yaliyobainishwa katika mada mahsusi.

Mada katika mtalaa rasmi huwafaidi wanafunzi kwa kuwa huwawezesha kupata maarifa, stadi na mitazamo wanayohitaji maishani (Gatehouse, 2001). Maarifa wayapatayo wanafunzi huifaidi jamii kwa ujumla. Hili hutokana na hali kuwa mada za mtalaa rasmi zinapobuniwa, huzingatia mahitaji ya wanafunzi na jamii kwa kuwa hubuniwa kutokana na malengo ya mtalaa.

Gatehouse (2001) anasema kuwa ni kupitia kwa mada katika mtalaa rasmi ndipo ujifunzaji huweza kutokea miongoni mwa wanafunzi. Kwa hivyo mada katika mtalaa rasmi huwezesha wanafunzi kujiimarisha katika nyanja mbalimbali maishani.

Richards (2007) anaeleza kwamba, mada katika mtalaa rasmi huwezesha walimu na wanafunzi kuwajibika katika shughuli ya ujifunzaji na ufunzaji. Walimu hutarajiwa kufundisha nao wanafunzi hutarajiwa kupokea mafunzo yale. Walimu wanapohakikisha

kwamba wamefunza mada hizi namna inavyotarajiwa, huwa wametoa elimu ya kiwango cha juu.

Ufundishaji wa mada katika mtalaa rasmi hautokei katika ombwe tupu. Ni kupitia kwa ufundishaji wa hizo mada ndipo malengo ya mtalaa rasmi huweza kufikiwa. Tathmini inapofanyika, huweza kupambanua iwapo malengo hayo yamefikiwa. Kwa hivyo ni bayana kwamba, mada kama moja kati ya vipengele vya mtalaa, hutegemea vipengele vingine kama vile malengo, utekelezaji wa mtalaa na tathmini.

Shughuli ya ufundishaji na ujifunzaji inaweza kupata ufanisi wa hali ya juu iwapo mwalimu atakuwa na ufahamu wa kile anachokifunza. Ufahamu wa mada katika mtalaa rasmi ni muhimu kwa mwalimu iwapo analenga kusababisha mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi wake.

Katika kuchunguza mada za mitalaa ya vyuo vikuu na zile za mtalaa wa shule za upili, utafiti ulikusudia kutambua jinsi mada zilizoteuliwa zinavyozingatia vigezo mbalimbali vya uteuzi kama ilivyobainishwa na Bilbao, n.w (2008), Kochhar (2008) na Flowerdiew na Peacock (2001).

2.3.3.3 Utekelezaji wa Mtalaa Rasmi

Richards na Rodgers (2017) wanaeleza utekelezaji wa mtalaa kuwa maarifa aliyo nayo mwalimu kuhusu njia za ufundishaji ambazo yeye hutumia katika kuwasilisha ujuzi alio nao kuhusu mada za mtalaa

kwa wanafunzi. Wanaendelea kusema kuwa, katika kutekeleza mtalaa, ni lazima mwalimu abaini malengo ya ufundishaji, afafanue na kuzifahamu mada anazotaraji kufundisha, achague njia na mbinu za kutumia pamoja na kutathmini mafunzo yanayotolewa.

Kwake Brophy (2001), utekelezaji wa mtalaa ni mchakato ambao humpa mwanafunzi nafasi ya kupata maarifa, stadi na mitazamo mbalimbali ili kumwezesha kutekeleza majukumu anuwai katika jamii.

Kwa mujibu wa Feldman (2007), utekelezaji wa mtalaa unahusu namna ambavyo mwalimu huandaa nyaraka mbalimbali za ufundishaji kwa nia ya kuzitumia katika mfumo rasmi wa ufundishaji ili kumwezesha mwanafunzi kupata maarifa, stadi, mitazamo na mielekeo mbalimbali.

Kwa mujibu wa Oyedeji (1998), lengo kuu la kutekeleza mtalaa ni kuhakikisha kuwa ujifunzaji umetokea miongoni mwa wanafunzi ambao hatimaye huhitimu na kutambuliwa kuwa watu walioelimika. Hili huweza kufikiwa iwapo kutabuniwa mbinu bora za kufundisha katika viwango vyote vya elimu jinsi anavyosema Makoti (2010).

MacArthur na Baron (1983) wanadahili kuwa mwalimu anatarajiwa kubuni mbinu mwafaka za kuutekeleza mtalaa. Wanaendelea kusema kuwa ufundishaji ni sanaa, hivyo basi ufanisi wake hutegemea ufanisi wa kibinafsi wa mwalimu kwa kuwa mwalimu ana uwezo wa kuathiri mazingira ya mwanafunzi na kusababisha

ujifunzaji kutokea kupitia kwa mikabala, mikakati, mbinu, njia na nyenzo anazotumia. Mwalimu aliyeandaliwa vyema anaweza kutegemewa katika kuutekeleza vyema mtalaa.

Simala (2019) anaeleza umuhimu wa kuwapa walimu mafunzo bora ikiwa wataweza kutegemewa katika kutekeleza mtalaa ipasavyo. Anazidi kusema kuwa taratibu zinazozingatiwa na walimu katika utekelezaji wa mitalaa huhitaji mafunzo ya hali ya juu. Kwa hivyo walimu walioandaliwa vyema wanao ujuzi wa kutekeleza mtalaa uliopo ili kuwapa wanafunzi ujuzi wa kukabiliana na hali mbalimbali za maisha. Utafiti uliofanywa ulichunguza mitalaa iliyotumiwa kuwaandaa walimu wa shule za upili na jinsi ilivyowawezesha kuutekeleza mtalaa wa shule za upili. Katika kipengele hiki cha utekelezaji wa mtalaa, mambo yafuatayo yameweza kujadiliwa: mikabala, njia, mikakati, mbinu, nyenzo na hatua za utekelezaji.

Walimu huongozwa na mikabala anuwai katika utekelezaji wa mtalaa. Mikabala hiyo hutegemea mada wanazofundisha, malengo ya ufundishaji, kiwango cha wanafunzi na mazingira ambamo ujifunzaji hutokea (Mac Arthur & Baron, 1983). Mikabala huchukua nafasi kubwa kuliko njia za ufundishaji kwa kuwa njia ni utaratibu unaoendeshwa ndani ya mkabala (Richards, 2007).

Kwa mujibu wa Richards na Rodgers (2017), mkabala katika muktadha wa ufundishaji na ujifunzaji ni mkusanyiko wa mitazamo ya kinadharia, kiisimu, kisaikolojia na kiutendaji inayoathiri ufundishaji. Mkabala huamua njia, mikakati, mbinu na nyenzo za

ufundishaji. Asiimwe (2019) anasema kuwa, katika ufundishaji wao, walimu waweze kutumia mikabala kadhaa kwa kuwa kila mmoja husisitiza mambo tofauti.

Wataalamu mbalimbali wameweza kufanya utafiti kuhusu mikabala inavyotumika katika utekelezaji wa mitalaa. Wamegundua na kupendekeza mambo mbalimbali. Katika uchunguzi uliofanywa kuhusu ufundishaji wa Kiswahili katika shule za upili kama lugha ya pili katika mfumo wa elimu wenye uwili lugha, Mutiga (2008) aligundua kwamba ufundishaji wa lugha hiyo ulikumbwa na matatizo. Alikosoa matumizi ya mkabala uliotumiwa ambao ulipelekea wanafunzi kukariri mafunzo waliyopokea bila kupata umilisi na ufahamu wa lugha uliokusudiwa. Mafunzo yaliyotolewa yalitarajiwa kuwawezesha wanafunzi kupita mitihani na wala sio kupata umilisi wa lugha. Alipendekeza matumizi ya mikabala kadhaa ambayo ingewasaidia wanafunzi kupata umilisi wa mada na stadi za lugha kupitia mafunzo ambayo yangewawezesha kumudu mawasiliano katika lugha ya Kiswahili.

Naye Asiimwe (2019) ametambua kwamba kuna mikabala kadhaa ambayo inaweza kutumika katika ufundishaji wa sarufi ya Kiswahili katika vyuo vikuu. Anapendekeza matumizi ya mikabala ya kisasa inayodhaniwa kuwa bora kuliko mikabala ya kale iliyochakaa. Ameshughulikia kwa kina mkabala wa kimawasiliano kwa kufafanua ubora wake katika ufundishaji wa sarufi ya Kiswahili.

Mikabala inayobainika katika utafiti uliofanywa na Mutiga (2008) na Makoti (2017) inasisistiza kufaulu mitihani na wala haizingatii umilisi katika utendaji. Katika kutumia mikabala hiyo katika utekelezaji wa mitalaa, matokeo ni kuwa wanafunzi wanaandaliwa kufaulu mitihani lakini hawana umilisi katika kutekeleza waliyojifunza shuleni au vyuoni. Eshiwani (1993) alisema kuwa mfumo wa elimu nchini Kenya unasisitiza kufaulu mitihani. Aliyoyasema Eshiwani yalitiliwa nguvu na Musungu na Nasongo (2008) waliosema kuwa walimu na wasimamizi wa shule walitazamwa kwa njia hasi au chanya kwa kutegemea matokeo ya mitihani katika shule zao.

Otunga (2010) anasema kwamba wahadhiri katika vyuo vikuu walenge kuwafundisha wanafunzi wao kwa namna itakayowawezesha kudhibiti mafunzo wanayoyapata. Utafiti uliofanywa na wataalamu hao kuhusu mikabala ulikusudia kutambua matumizi ya mikabala mwafaka inayoweza kufanikisha ufundishaji wa sarufi ya Kiswahili. Japo Tyler hakubaini moja kwa moja mikabala inayofaa kutumika katika ufundishaji, alishauri kwamba lengo kuu la ufundishaji wa mwalimu liwe ni kumwandalia mwanafunzi mazingira ambamo anaweza kujigundulia na kujifanyia mambo mwenyewe pasipo kumtegemea mwalimu wakati wote. Hapa Tyler analenga mikabala inayotilia maanani umilisi katika utendaji miongoni mwa wanafunzi.

Kutokana na tafiti mbalimbali walizofanya kuhusu ufundishaji kwa jumla, Eshiwani (1993) , Musungu na Nasongo (2008), Mutiga

(2008), Otunga (2010) na Makoti (2017) walibaini mikabala iliyotumika katika ufundishaji ambayo haikumwezesha mwanafunzi kupata umilisi wa yale aliyojifunza mtalaa ulipotekelezwa.

Utafiti huu ulilenga kubaini mikabala iliyotumika katika utekelezaji wa mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu na namna ilivyoathiri utekelezaji wa mtalaa wa Kiswahili katika shule za upili.

Pamoja na mikabala, walimu hutumia njia mbalimbali za ufundishaji wanapotekeleza mtalaa. Njia ya kufundisha ni mtindo wa kuwasilisha mafunzo darasani (Robberts, 1992). Kwa maneno mengine, njia ni namna ambavyo mwalimu anafundisha kwa kufuata mpangilio maalumu unaojitokeza kupitia kwa hatua mbalimbali.

Bozack (2008) anaeleza njia ya ufundishaji kuwa jinsi ambavyo mwalimu huendesha shughuli ya ufundishaji. Anaendelea kusema kuwa njia ya ufundishaji hushughulikia mambo halisi yanayotokea darasani.

Njia za ufundishaji hujumlisha uteuzi wa mada za kufundisha na namna ya kuziwasilisha darasani. Kwa hivyo, vipengele vikuu viwili vya njia ya ufundishaji ni mada na mtindo wa uwasilishaji. Kufuatia uhusiano uliopo kati ya njia, mada na uwasilishaji, ni dhahiri kuwa njia ya uwasilishaji anayoamua kutumia mwalimu katika utekelezaji wa mtalaa huamua matokeo ya ufundishaji wake. Ndio maana Eisner (2002) anasema kuwa uwasilishaji bora wa mada za mtalaa hutegemea sana njia za ufundishaji anazotumia mwalimu.

Kwa mujibu wa Hedge (2002), kuna njia mbili kuu za ufundishaji ambazo hutumiwa na walimu wanapoutekeleza mtalaa. Kwanza, kuna njia zinazowahusisha wanafunzi kikamilifu katika shughuli ya ujifunzaji. Katika kutumia njia hizi, walimu huwashirikisha wanafunzi katika shughuli ya ujifunzaji. Walimu huweza kubadilishana mawazo na wanafunzi wao na huwapatia nafasi ya kutoa maoni na mawazo yao. Njia hizi humpatia mwanafunzi nafasi kubwa katika shughuli ya ufundishaji na ujifunzaji. Ni njia ambazo huondoa imani iliyopo kuwa wanafunzi hawana maarifa yoyote na kwamba wanamtegemea mwalimu kuwatilia maarifa aliyo nayo katika bongo zao. Mwalimu anapotumia njia hizo anawaamini wanafunzi wake kuwa na uwezo wa kubuni maarifa na kujifunza wenyewe chini ya uongozi na uelekezi wake. Mwalimu anapochagua njia za ufundishaji zinazomtenga na kumchosha mwanafunzi, itakuwa vigumu kwa mafunzo yake kupokeleka jinsi alivyokusudia. Ingawa njia zinazompa mwanafunzi nafasi ya kikati hupendelea makundi madogo madogo ya wanafunzi, huwawezesha kushika na kukumbuka waliyojifunza. Njia hizo ni kama vile; mijadala, maswali na majibu, kazi mradi, utatuzi wa masuala na nyinginezo.

Aina ya pili ya njia za ufundishaji ni zile zinazompa mwalimu nafasi ya kuwa kiongozi darasani (Hedge, 2002). Njia hizi humpa mwalimu uwezo wa kuidhibiti shughuli ya ujifunzaji na ufundishaji kwa kuwa inaaminika kwamba yeye ni mjuzi wa kila aina ya maarifa ambayo wanafunzi wanahitaji kuwa nayo. Wanafunzi huwa ni wapokezi wa

maarifa na wao humtegemea mwalimu kwa kila jambo. Mfano mzuri wa njia hizi ni mihadhara.

Utafiti uliofanywa na Koteng' (2009) kuhusu mikakati na njia za ufundishaji uligundua kuwa walimu hutumia njia mbalimbali za kufundisha. Walimu hutumia kwa pamoja njia za ufundishaji zilizompa mwanafunzi nafasi kubwa na zile zilizompa mwalimu uwezo wa kulidhibiti darasa. Koteng' anasema asilimia kubwa ya walimu (58%) walitumia mihadhara na maswali, 46% walitumia mihadhara pekee, 14% walitumia mihadhara na mijadala, 12% walitumia maswali pekee ilhali 5% walitumia makundi. Matokeo ya utafiti huo yalidhihirisha kuwa walimu wengi waliseta aina zote mbili za njia za ufundishaji. Hata hivyo, utafiti huo ulijikita katika kuchunguza njia za ufundishaji zilizotumiwa katika shule za upili.

Kwa upande wake, Adegoke (2010) aligundua kwamba walimu wanapoutekeleza mtalaa kwa kutumia njia zinazohusisha utendaji mwingi, wanafunzi huelewa mambo wanayojifunza kwa haraka na kuyahifadhi katika kumbukumbu zao kwa muda mrefu. Haya yamedhihirika katika Mchoro 4

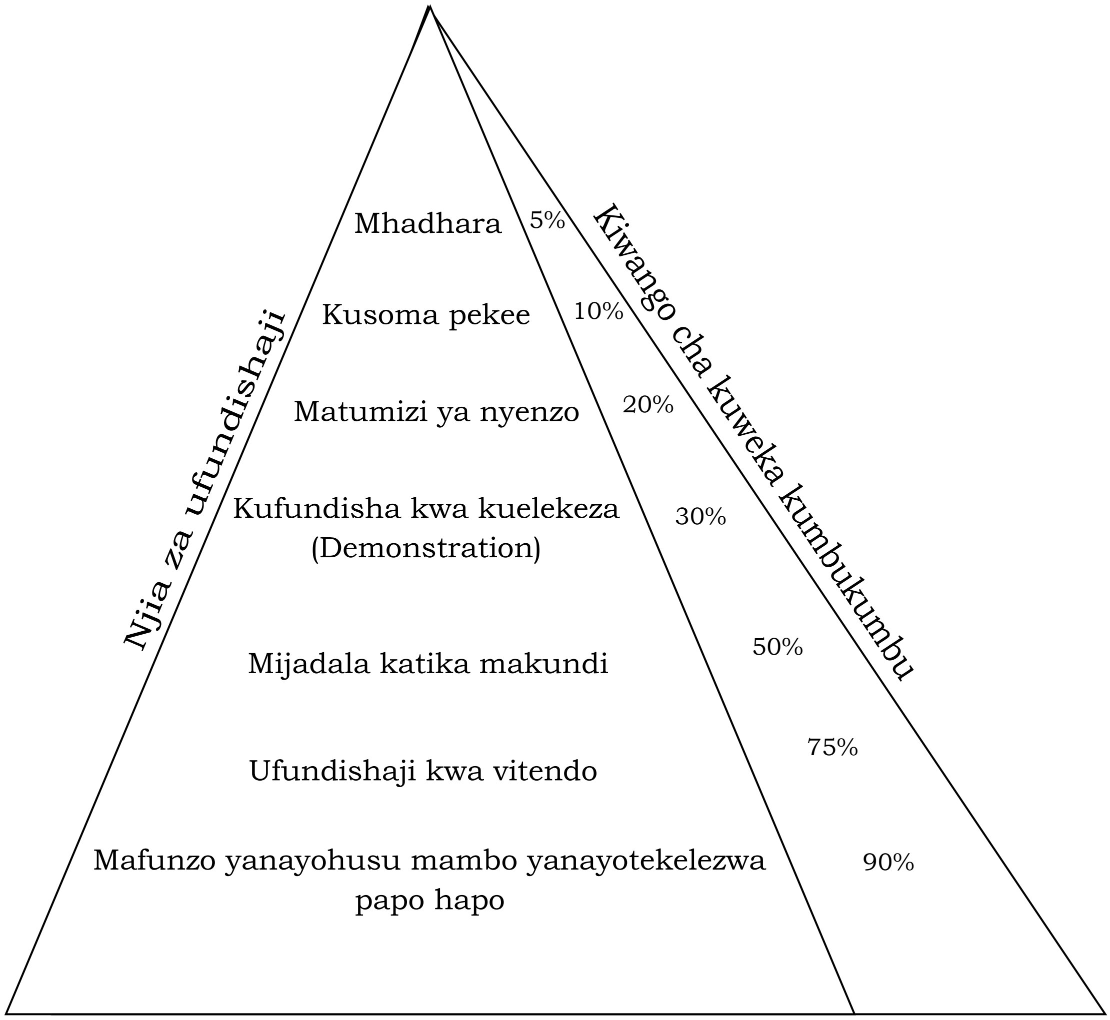

Mchoro 4: Viwango vya uhifadhi wa mambo yanayofundishwa kutegemea njia ya ufundishaji

Kielelezo cha Tyler kinasisitiza njia za ufundishaji ambazo zinampa mwanafunzi nafasi kubwa kwa kuwa humwezesha kujitegemea kwa kujigundulia mambo. Tyler anashikilia kuwa utekelezaji wa mtalaa umlenge mwanafunzi kwa kuwa ndiye anayetarajiwa kudhihirisha mabadiliko ya kitabia baada ya kupokea mafunzo. Utafiti uliofanywa na Koteng' (2009) na Adegoke (2010) ulinuia kuchunguza ubora wa njia za ufundishaji zilizotumiwa kutekeleza mitalaa katika shule za upili. Utafiti huu ulikusudia kuchunguza njia za ufundishaji zilizotumiwa katika shule za upili na vyuo vikuu. Pia ulilenga kuchunguza uhusiano kati ya njia za ufundishaji zilizotumiwa katika

vyuo vikuu na namna zilivyowaathiri walimu walipofundisha katika shule za upili.

Mbali na mikabala na njia, walimu hutumia mikakati mbalimbali wanapotekeleza mitalaa. Mikakati hulenga kuandaa mazingira bora ambamo ufundishaji hutokea ili kuwezesha malengo ya ufundishaji na ujifunzaji kufikiwa. Kwa mujibu wa Urvebu (1984), mikakati ya ufundishaji hutumiwa na walimu kama njia moja ya kuwawezesha kufikia malengo yao ya ufundishaji. Fuller (2014) anaeleza mikakati kuwa matendo mahsusi ambayo hutumika kama njia kuu ya kufikia malengo ya ufundishaji. Anaendelea kusema kuwa mikakati hupangwa kabla ya kuwasilisha mafunzo darasani na wakati mafunzo yanapoendelea. Kwa hivyo, mwalimu anapotaraji kufikia malengo ya ufundishaji kikamilifu, ni lazima abuni mikakati mwafaka.

Mikakati anayotumia mwalimu katika ufundishaji wake huonyesha upekee wake. Pia huonyesha juhudi zinazomwezesha kupiga hatua zaidi bila kutegemea tu mafunzo aliyopata chuoni kuhusu ufundishaji. Mikakati anayochagua mwalimu iwe zaidi ya mbinu na njia za kawaida ambazo zimekubalika na kuaminiwa sana miongoni mwa wanajamii (Joyce, n.w 1992). Kwa hivyo mwalimu anahitaji kudhihirisha kiwango cha juu cha ubunifu anapobuni mikakati mbalimbali ii kutekeleza mtalaa ambao aghalabu huwa ni elekezi.

Walimu hutekeleza mtalaa rasmi kwa kutumia mikakati kadhaa. Silver (2009) anafafanua baadhi ya mikakati hiyo. Kwanza, walimu

huandaa nyaraka ambazo huwezesha ufundishaji wao kufikia malengo yaliyokusudiwa. Wao huandaa nyaraka kama vile: mpangilio wa somo, ratiba ya mafunzo yatakayofundishwa kwa kipindi mahususi. Katika nyaraka hizo, walimu huonyesha hatua za ufundishaji, njia na mbinu za ufundishaji na madhumuni wanayotarajia kuyafikia. Huu ni mkakati ambao humwezesha mwalimu kuwa na ujasiri wa kuwasilisha mafunzo yake.

Mkakati mwingine ni kupanga vipindi vya kufanya marekebisho kwa kurudia sehemu ambazo hazikueleweka miongoni mwa wanafunzi. Hatua hii huchukuliwa baada ya tathmini kufanyika. Mkakati huu hulenga kuwafaidi wanafunzi na kuimarisha kiwango cha ufundishaj cha walimu.

Kadhalika, Hanson (2010) anaeleza kuwa mkakati mwingine ambao walimu hutumia ni kuwahusisha washikadau wengine katika ufundishaji wao kama vile wazazi na wataalamu wa masuala mbalimbali. Walimu pia hupanga kuandaa shughuli nje ya darasa ambazo zinaweza kutumiwa kufunza mada fulani. Shughuli hizo ni pamoja na makongamano, safari nje ya shule na nyinginezo. Hanson anaongeza kusema kuwa walimu hupanga kuhusisha walimu wenzao ambao wanafunza masomo mengine ili waweze kutumia maarifa yao kufundisha wanafunzi somo husika. Mkakati huu unaafiki yaliyosemwa na Tyler (1949) kuhusu wataalamu kama watu wanaotegemewa katika kubuni malengo ya mtalaa. Alisema kuwa

watalaamu hawa wanatarajiwa kutumia maarifa yao katika nyanja zingine zinazohusiana na yale wanayoyajua.

Utafiti uliofanywa ulikusudia kuchunguza mikakati iliyobuniwa na kutumiwa na walimu wa vyuo vikuu katika ufundishaji wao na jinsi ilivyowaathiri walimu wa shule za upili katika utendakazi wao wlipoutekeleza mtalaa wa TUMIKE.

Mbali na mikakati, walimu hutumia mbinu mbalimbali katika utekelezaji wa mtalaa. Mbinu ni utaalamu anaotumia mwalimu katika kutekeleza shughuli ya ufundishaji. Utaalamu huo ndio hufanikisha njia anazoteua kutumia katika kuwasilisha mafunzo darasani na ndio maana Bond (2000) anasema kuwa mbinu inapoteuliwa ni lazima iweze kufanikisha njia na mkabala ambao unatumika. Mbinu hudhihirika kupitia kwa namna ambavyo mwalimu huwasilisha somo lake. Bond anaendelea kusema kuwa mbinu ni hatua ambazo hufuatwa na kuzingatiwa katika kutekeleza jambo fulani ili kufikia malengo fulani.

Rose (2010) anaeleza kuhusu mbinu ambazo walimu hutumia katika ufundishaji wao ili kuhakikisha kuwa ujifunzaji umetokea miongoni mwa wanafunzi ili waweze kufikia malengo ya mtalaa. Moja kati ya mbinu ambazo walimu hutumia ni kutoa mafunzo yao kwa njia zilizojaa ubunifu na ambazo zinawaathiri wanafunzi moja kwa moja. Walimu hufundisha kwa kulenga darasa zima la wanafunzi au wanafunzi binafsi kwa kuzingatia mahitaji yao, mazingira ya wanafunzi na wakati ambapo mafunzo yanatolewa. Walimu

wanapotumia mbinu zinazoibua ubunifu miongoni mwa wanafunzi, huwahusisha katika kutoa mafunzo baina yao kwa zamu hali ambayo huibua masuala ambayo husababisha mijadala miongoni mwao. Hii ni mbinu inayowapa wanafunzi nafasi ya kujigundulia mambo katika ujifunzaji wao.

Mbinu nyingine ambayo walimu hutumia katika utekelezaji wa mtalaa rasmi ni kuwahusisha wanafunzi katika ujifunzaji kupitia kwa utendaji. Hizi ni njia ambazo huwawezesha wanafunzi kukumbuka yale waliyojifunza. Mbinu hii huwawezesha wanafunzi kufurahia mafunzo wanayoyapata. Wanafunzi wanapoandaliwa katika mazingira ambamo wanajifunza kwa kujigundulia mambo, wao hujifunza mambo mengi na huidhibiti shughuli ya upokeaji wa mafunzo yao.

Bryk (2010) anahoji kuwa katika ufundishaji wao, walimu huwezesha wanafunzi kutambua uhusiano kati ya mada wanazofundishwa na hali halisi ya maisha. Hii pia huwa ni mbinu ya kuwafanya wanafunzi wafahamu yale wanayofunzwa na kuyahusisha na matukio halisi katika mazingira yao. Mwalimu anapoleta uhalisia darasani huwawezesha wanafunzi kuwa makini na kushiriki kikamilifu katika mafunzo yao.

Mbinu nyingine ambayo walimu hutumia katika utekelezaji wa mtalaa rasmi ni kubuni njia zao za ufundishaji ambazo zinaibua upekee walio nao. Kila mwalimu ana upekee ambao unamtofautisha na walimu wengine. Ndio maana walimu tofauti wanaweza

kufundisha kipengele kimoja cha mada kwa namna tofauti na wanafunzi wakaelewa pia kwa namna tofauti.

Kadhalika, mbinu nyingine ya ufundishaji inayotumiwa na walimu ni kufundisha kwa kushirikiana na walimu wenzao ili kushughulikia mahitaji ya wanafunzi wao kikamilifu. Isitoshe, wao huhimiza maingiliano kati ya wanafunzi wanapojifunza katika makundi ili kuwawezesha kuthamini ufanisi na udhaifu wa wanafunzi wenzao.

Hapana mbinu maalumu zilizobainishwa kutumika katika utekelezaji wa mtalaa. Mbinu anazotumia mwalimu hutegemea utaalamu alio nao kibinafsi. Mbinu hubainishwa na kutumiwa na mwalimu kwa kuongozwa na mada zinazotarajiwa kufundishwa, kiwango cha wanafunzi na mazingira wanamojifundishia.

Utafiti uliofanywa ulitathmini mbinu mbalimbali zilizotumiwa na walimu katika kutekeleza mitalaa rasmi ya Kiswahili katika vyuo vikuu na shule za upili.

Koehler (2001) anaeleza kuwa nyenzo zina nafasi muhimu katika utekelezaji wa mtalaa rasmi. Walimu hutumia nyenzo kuimarisha ufundishaji wao pamoja na vifaa vya ziada vinayotokana na ubunifu wao. Koehler amebainisha faida mbalimbali za nyenzo. Kwanza, nyenzo huchangia katika uwasilishaji wa maarifa katika shughuli ya ufundishaji na ujifunzaji hali ambayo huwezesha mafunzo yaliyotolewa kueleweka barabara. Pili, huwawezesha wanafunzi kudumisha kumbukumbu kuhusu mafunzo hayo. Tatu, huhusisha

wanafunzi katika ujifunzaji. Nne, huleta uhalisia katika somo hali ambayo huwatia wanafunzi motisha.

Utafiti uliofanywa ulichunguza nyenzo zilizotumiwa na walimu katika utekelezaji wa mitalaa katika vyuo vikuu na athari zake katika utekelezaji wa mtalaa wa shule za upili.

Jones (2007) ametambua hatua mbalimbali zinazowaelekeza walimu katika kuutekeleza mtalaa rasmi. Anasema kwamba utekelezaji wa mtalaa rasmi ni mchakato kwa kuwa hufuata hatua baada ya nyingine.

Katika hatua ya kwanza, mwalimu hubainisha mada mahususi anazolenga kufundisha na mabadiliko ya kitabia anayotarajia kutokea miongoni mwa wanafunzi. Hii ni hatua ya kubaini malengo anayotarajia kufikia anapofundisha mada mbalimbali za mtalaa.

Hatua ya pili ni kupanga namna ya kufundisha mada zilizo katika mtalaa. Mada hupangwa kwa utaratibu maalumu kuanzia kwa zile sahili kuelekea kwa zilizo changamano.

Hatua ya tatu ni kupanga na kuandika njia zitakazotumika wakati wa ufundishaji wa mada mbalimbali. Hapa mwalimu atabainisha njia za kufundisha, nyenzo atakazotumia na namna atakavyoendesha ufundishaji wake darasani. Ni katika hatua hii ndipo anapanga shughuli za wanafunzi darasani.

Hatua ya nne ni kubuni njia atakazotumia kutathmini mafunzo yake. Ikiwa tathmini itaonyesha kuwa mambo aliyolenga kufikia hayajafikiwa, atapanga kipindi cha kufanya marekebisho.

Utafiti ulitathmini namna ambavyo mitalaa katika vyuo vikuu na shule za upili ilitekelezwa kwa kuzingatia hizo hatua mbalimbali.

Utekelezaji wa mtalaa umefafanuliwa kwa kina. Katika ufafanuzi huu, imedhihirika kwamba kipengele hiki kinahusiana na kushirikiana na vipengele vingine vya mtalaa. Mwalimu anapotekeleza mtalaa, huongozwa na malengo maalumu ambayo hutaraji kuyafikia kupitia kwa ufundishaji wake. Mada za mtalaa ndizo nguzo ya ufundishaji na tena wenzo wa kuyafikia malengo ya utekelezaji mtalaa. Ili kutambua iwapo malengo yamefikiwa, tathmini hufanywa. Matokeo ya tathmini yanapoonyesha kuwa malengo hayakufikiwa, mchakato wa utekelezaji hurudiwa.

Utekelezaji wa mtalaa ni muhimu kwa kuwa ni shughuli inayotumiwa na walimu kwa lengo la kuleta mabadiliko miongoni mwa wanafunzi. Walimu hufanya hivyo kwa kutumia mikabala mbalimbali inayowawezesha kuyafikia malengo ya mtalaa rasmi. Mbali na mikabala, mwalimu hutumia njia, mikakati na mbinu mbalimbali za ufundishaji pamoja na nyenzo ili aweze kufanikisha shughuli nzima ya ufundishaji na ujifunzaji.

Utekelezaji wa mtalaa ni mchakato unaohitaji juhudi na huhusisha makundi mbalimbali ya watu. Nchini Kenya, shughuli zinazohusiana

na utekelezaji wa mitalaa zinahusisha wanasiasa, wakuza mitalaa, maafisa wanaotathmini ubora wa mitalaa, walimu, wahadhiri, wasimamizi wa asasi za elimu, wanafunzi, wazazi na wananchi kwa jumla (Bishop, 1985; Marsh & Willis, 2007 na Otunga, 2010). Hata hivyo, utafiti huu ulilenga kuchunguza mchango wa walimu katika utekelezaji wa mitalaa katika vyuo vikuu na shule za msingi.

Uchunguzi uliofanywa na Makoti (2017) uligundua kuwa ufundishaji wa Kiswahili katika vyuo vikuu ulikumbwa na changamoto na haukutekelezwa inavyostahili. Sababu ya kutokea kwa hali hii ni matumizi ya mikabala isiyofaa katika uwasilishaji wa mada zilizo kwenye mtalaa. Makoti alipendekeza matumizi ya mikabala inayofaa katika ufundishaji wa sarufi ambayo ingewawezesha wanafunzi kuwa wamilisi wa lugha na sio kulenga kupita mitihani pekee.

Utafiti uliofanywa ulichunguza mikabala, njia, mikakati, mbinu na nyenzo zilizotumiwa na walimu walipotekeleza mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu na jinsi utekelezaji wa mitalaa vyuoni uliathiri walimu wa shule za upili walipotekeleza mtalaa wa TUMIKE.

2.3.3.4 Tathmini ya Mitalaa Rasmi

Tyler (1949) ameeleza tathmini ya mtalaa rasmi kuwa mchakato unaolenga kupima namna ambavyo malengo yameweza kufikiwa katika mfumo wa mafunzo/elimu. Anazidi kueleza kuwa tathmini hukadiria namna ambavyo matarajio yaliyoelezwa katika malengo ya ufundishaji yameweza kufikiwa kupitia kwa mafunzo yanayotolewa. Kwa mujibu wa Tyler, malengo ya ufundishaji hubainisha mabadiliko

ya kitabia yanayotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi baada ya wao kupokea mafunzo. Tathmini hulenga kupima kiwango cha mabadiliko hayo ya kitabia.

Oluoch (1982) anasema kwamba tathmini hulenga kupima mambo mawili: iwapo wanafunzi wamepokea maarifa, stadi na mielekeo wanayotarajiwa kuwa nayo na kama mambo yalioytarajiwa kufundishwa yamefundishwa na matokeo yaliyokusudiwa kupatikana.

Kwa mujibu wa Angelo na Cross (1993), tathmini ni mfumo au mchakato wa kukusanya data kuhusu ujifunzaji wa wanafunzi ili kupima kiwango chao cha ufanisi. Angelo na Cross wanalinganisha tathmini na shughuli ya utafiti kwa kuwa inahusisha uchunguzi, kurekodi, kuratibu habari, kuzifasiri na kuzichanganua ili kutoa maamuzi fulani. Angelo na Cross (1993) wanaongezea kusema kuwa mfumo mzuri wa tathmini hutoa habari kwa wanafunzi kuhusu ufanisi wao katika shughuli ya ujifunzaji, kwa walimu kuhusu ufanisi wao katika shughuli ya ufundishaji na pia hutoa ushahidi unaotilia nguvu maamuzi wanayotoa walimu kuhusu ubora na udhaifu wa wanafunzi wao.

Wiggins (1998) anahoji kuwa mfumo mzuri wa tathmini huanza kwa kupambanua malengo ya ujifunzaji na kile ambacho wanafunzi wanatarajiwa kutimiza baada ya kupokea mafunzo.

Wataalamu kama vile Tyler, (1949); Angelo, (1993); Stiggins, (1997); Palomba, (1999); McMillan, (2001) na Benson, (2003) wamebainisha aina mbili kuu za tathmini ambazo hutumika kupima ufanisi wa mtalaa rasmi. Kwanza, kuna tathmini inayofanyika mafunzo yanapoendelea na pili ni ile inayofanyika baada ya mafunzo kukamilika.

Tyler (1949) anaeleza kuhusu faida ya tathmini inayofanyika mafunzo yanapoendelea. Anaamini kuwa tathmini inapofanyika mara kwa mara inasaidia kudumisha mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa miongoni mwa wanafunzi. Tyler anadhihirisha hilo kwa kusema kuwa jambo linapotendwa likirudiwa, linadumu katika kumbukumbu za wanaolitenda na wanalishika barabara. Kwa hivyo, mbali na zile aina mbili kuu za tathmini zilizobainishwa na wataalamu, Tyler anashikilia tathmini ya mara kwa mara. Kuna wataalamu ambao wanakubaliana na maoni ya Tyler kuhusu tathmini ya mara kwa mara. Brown na Abeywickrama (2010) wamekosoa tathmini ambayo hufanyika baada ya mafunzo kukamilika wakisema haitoi matokeo ya kuaminika kwa vile haikadirii mambo yote yanayofundishwa kwenye mtalaa. Wanapendekeza tathmini inayotokea mara kwa mara kwa njia tofauti kwa kuwa hufanyika katika hatua mbalimbali za mafunzo na katika miktadha tofauti. Tathmini ya aina hii hushughulikia takribani mafunzo yote yaliyotolewa.

Angelo na Cross (1993) wanasema kwamba tathmini ambayo hufanyika wakati mafunzo yanapoendelea huchukua sura mbalimbali kama vile mijarabu, mazoezi darasani na shughuli mbalimbali za wanafunzi. Anasema kuwa tathmini ya aina hii huchangia katika kuuboresha mfumo wa mafunzo kwa kukadiria ubora wake na kurekebisha udhaifu wake mafunzo yanapoendelea kutolewa.

Palomba na Bant (1999) wanahoji kuwa tathmini ya mara kwa mara ni bora kwa kuwa haiwezekani kutegemea aina moja pekee ya tathmini. Wanasema kuwa tathmini ya aina moja haiwezi kutumiwa kutoa uamuzi kuhusu ufanisi wa mwanafunzi katika masomo yake. Wanaongeza kusema kuwa mwalimu anafaa kuchagua namna mbalimbali za tathmini ambazo ni mwafaka katika kutoa habari za kuaminika. Palomba na Bant (1999) wanaendelea kusema kuwa hii ndiyo njia nzuri ya kutathmini kwa kuwa inaweza kupima kikamilifu namna ambavyo malengo ya mtalaa rasmi yameweza kufikiwa. Tathmini ya aina hii pia humwezesha mwalimu kukadiria njia zake za ufundishaji mara kwa mara ili aweze kuziboresha.

Aina ya pili ya tathmini ni ile inayofanywa mwishoni mwa kipindi cha mafunzo. Tathmini hii huchukua sura ya mitihani ya mwisho wa muhula, mwaka au kipindi cha mafunzo. Mitihani ya kitaifa ni aina hii ya tathmini. Tathmini ya aina hii hutumiwa kutoa uamuzi kuhusu ufanisi wa wanafunzi, walimu na mfumo mzima wa mafunzo. Tathmini ya aina hii hukadiria athari za mfumo wa mafunzo kwa

kuzigatia malengo yaliyotarajiwa kufikiwa. Ndio tathmini ambayo hutumika kuwapa wanafunzi vyeti ambavyo huwaweka katika viwango mbalimbali chambilecho McMillan (2001).

Benson (2003) ameikosoa aina hii ya tathmini kwa kusema kuwa inadhibiti ujifunzaji wa wanafunzi pamoja na shughuli nyingine zifanyikazo darasani. Anasema kuwa matokeo ya mitihani yanapotangazwa hadharani, yanatumiwa kutambua mada zinazostahili kufundishwa. Ni kutokana na hali hii ndipo tathmini inatumika katika kuamua mada zinazostahili kuorodheshwa katika mtalaa ili zipate kufundishwa.

Benson anaongezea kusema kuwa tathmini inapotumika katika kuamua namna ambavyo mtalaa utatekelezwa, walimu hutaka kufundisha mada zitakazotahiniwa. Matokeo ya tathmini ya aina hii hutumiwa kuamua "walimu bora" na hata baadhi ya shule hutambuliwa kuwa "bora" kuliko zingine. Japo mfumo huo wa tathmini unaonekana kuwa mwema, umesababisha kupotoshwa kwa malengo halisi ya utekelezaji wa yaliyomo katika mtalaa rasmi hasa katika shule.

Tyler (1949) anasema kwamba, tathmini ni mchakato na ili iweze kuwa na matokeo bora ni lazima ifanywe kwa kuzingatia hatua zifuatazo:

Kwanza, ni kuweka wazi malengo ya tathmini kwa kubainisha mada zinazotathminiwa na mabadiliko yanayotarajiwa kudhihirika miongoni mwa wanafunzi.

Pili, ni kuandaa vipengele ambavyo mwanafunzi atakabiliana navyo ili aweze kudhihirisha mabadiliko yanayotarajiwa kutoka kwake. Katika kila kipengele, anayeandaa tathmini aweke wazi aina ya mabadiliko yanayotarajiwa kutoka kwa mwanafunzi. Katika hatua hii, anayetathmini anaonyesha ni nini anachotaka kujua kutoka kwa mwanafunzi.

Tatu, ni kuandaa vifaa vya tathmini ambavyo vinastahili kuwa vya kutegemewa na vinavyofaa. Vifaa vya tathmini huweza kuangaliwa na jopo la walimu ambao wana utaalamu wa kuandaa aina mbalimbali za tathmini. Wao huvichunguza vifaa vilivyoandaliwa na kuamua ufaafu wake.

Nne, ni kutumia vifaa vya tathmini kupata matokeo. Katika hatua hii, wanafunzi wanapewa zoezi, mjarabu au mtihani kufanya.

Tano, baada ya tathmini kufanyika matokeo yake hulinganishwa na matokeo ya tathmini ya awali ili kupima kiwango cha mabadiliko ambayo yametokea miongoni mwa wanafunzi.

Sita ni kuchanganua matokeo ya tathmini ili yatumike kupima ubora na udhaifu wa mfumo wa mafunzo/elimu. Vilevile, maelezo hutolewa ili kupambanua sababu za ubora au udhaifu uliobainika.

Saba, matokeo yanayopatikana kutokana na tathmini hutumiwa kufanya marekebisho yanayostahili katika mtalaa/mfumo wa elimu/mafunzo.

Gubba na Lincholn (1981) wanasema kwamba hatua zilizopendekezwa na Tyler zinastahili kutumiwa kwa kuwa ni rahisi kueleweka, zimefuata mpangilio mzuri, zinalenga ubora na udhaifu wa mtalaa rasmi mbali na kumchunguza mwanafunzi na mwisho zinahimiza tathmini ya mara kwa mara ambayo inalenga kuboresha mfumo uliopo wa mafunzo.

Tathmini ya mtalaa rasmi ina faida mbalimbali. Tyler (1949) anasema kuwa tathmini hutumiwa kuamua ni kwa kiwango gani malengo ya mtalaa yameweza kufikiwa katika mfumo mzima wa elimu.

Tathmini ya mtalaa rasmi hufanyika ili kutimiza malengo mbalimbali. Scriven (1972) anasema kuwa tathmini hulenga: kuimarisha njia na mbinu za kutekeleza mtalaa, kubaini matokeo ya mfumo uliopo wa mafunzo/elimu, kutambua uwezekano wa kuchunguza upya mada zinazofundishwa, kufanya maamuzi kuhusu udumishaji wa mfumo wa mafunzo au kuuondoa na mwisho kutazama mustakabali wa mfumo uliopo.

Naye Gray (1985) anaeleza kwamba tathmini husaidia katika kutambua ubora na udhaifu wa mtalaa pamoja na changamoto zinazokumba utekelezaji wake. Pia huchangia katika kuuboresha mtalaa wenyewe zaidi.

Olive (1988) anasema kuwa matokeo ya tathmini hutoa habari muhimu kuhusu mtalaa kwa walimu, wasimamizi wa asasi za elimu, wataalamu wa masomo mbalimbali, wanamitalaa na wapanga sera. Matokeo hayo husaidia katika kuboresha ufunzaji na ujifunzaji.

Ornstein & Hunkins (1998) wanasema kuwa, tathmini ni mchakato unaotumika kupata habari kuhusu mtalaa na kuamua iwapo utadumishwa au utabadilishwa kwa kufanyiwa marekebisho au utaondolewa wote.

Tathmini ya mtalaa huweza kuthibitisha ufaafu wa mada zilizoteuliwa kufundishwa, mikabala, mikakati, njia, mbinu na vifaa vya ufundishaji katika kuleta matokeo yaliyotarajiwa. Haya ni kwa mujibu wa McNeil (1997).

Kwa mujibu wa Bond (2000), tathmini humwezesha mwalimu kujua changamoto zinazowakumba wanafunzi na namna wanaweza kusaidiwa. Walimu hutumia matokeo ya mijarabu na mitihani kutambua sehemu za mitalaa ambazo hazieleweki vizuri miongoni mwa wanafunzi na kupanga upya jinsi zinavyoweza kushughulikiwa. Vilevile, matokeo ya tathmini humsaidia mwalimu kukadiria njia zake za ufundishaji pamoja na nyenzo anazotumia. Anaweza kuziboresha zaidi au kuzibadilisha inapobidi.

Merci (2001) anaeleza kuwa matokeo ya tathmini ni muhimu kwa wanafunzi kwa kuwa huwawezesha kujua hatua wanazopiga katika ujifunzaji wao. Huwawezesha kujiboresha zaidi masomoni kwa

kuwa tathmini nzuri huweza kuimarisha ujifunzaji wao pamoja na kuwatia motisha ili wapate kufurahia mafunzo wanayoyapata.

Kadhalika, tathmini huwezesha mwalimu kupanga hatua za ufundishaji wake kwa kuwa anafundisha mada zilizopo kwenye mitalaa akizitahini kuanzia kwa zilizo sahili akielekea kwa zile changamano. Kwa kufanya hivi, mwalimu huboresha ufundishaji wake (Levin, 2002).

Mtalaa rasmi huweza kutathminiwa ili kubaini ubora na udhaifu wake. Marshall (2004) anaeleza kwamba, tathmini ni muhimu katika mtalaa rasmi kwa kuwa huwezesha wanafunzi kukadiriwa ili waweze kuendeleza mafunzo yao katika kiwango kingine. Tathmini pia huwezesha wanafunzi kupewa vyeti ili kudhihirirsha viwango vyao vya kuhitimu. Kutokana na vyeti hivyo, waliohitimu mafunzo yao huweza kupata nafasi mbalimbali za ajira.

Simala (2019) anahoji kuwa tathmini ya mtalaa rasmi husaidia katika kukadiria iwapo malengo ya ufundishaji yameweza kufikiwa. Anaendelea kusema kuwa tathmini huwachochea walimu na wanafunzi kuweza kutia bidii katika ufundishaji na ujifunzaji wao. Anathibitisha haya kwa kusema kuwa mwanafunzi huweza kutia bidii masomoni ikiwa anatarajia kufanya mtihani baada ya kupokea mafunzo. Simala anamalizia kwa kusema kuwa tathmini bora inafaa kupima alichofunza mwalimu na wala siyo kile ambacho mwanafunzi amejifunza.

Asasi za elimu huweza kupima nguvu na udhaifu wake katika utekelezaji wa mitalaa kupitia kwa matokeo ya tathmini. Hili hutokea baada ya matokeo ya tathmini kutangazwa hadharani katika kiwango cha shule/chuo au katika kiwango cha kitaifa. Matokeo ya tathmini hutumika kuimarisha utekelezaji wa mitalaa katika asasi za elimu kwa kuwa tathmini ni njia moja inayotumiwa kupima utekelezaji bora wa mitalaa.

Tathmini ya mitalaa ni muhimu kwa kuwa huwawezesha walimu kuwa na ufahamu kuhusu malengo ya mitalaa, njia na mikakati ambayo wanaweza kutumia ili kuyafikia malengo hayo. Tathmini huwachochea walimu kukadiria shughuli zao binafsi na shughuli za kielimu za wanafunzi wao ili waweze kubuni njia mwafaka za kuboresha utekelezaji wa mitalaa shuleni na vyuoni. Mtalaa wowote lazima uwe na kipengele cha tathmini kwa kuwa uundaji, urekebishaji na uboreshaji wake hutegemea habari zinazotokana na tathmini. Tathmini ni mchakato unaoendelea kadri ambavyo utekelezaji wa mtalaa unavyoendelea kufanyika.

Utafiti huu ulilenga kutathmini uhusiano kati ya mitalaa ya vyuo vikuu na shule kwa kuchunguza mifumo ya tathmini inayotumika katika asasi zote.

Kipengele cha tathmini kinategemea vipengele vingine vya mtalaa. Tathmini hufanyika ili kupima jinsi malengo ya mtalaa yalivyofikiwa. Mada ambazo huwa zimefundishwa ndizo hutathminiwa. Matokeo ya tathmini huamua ubora wa mada zilizofundishwa na njia za

utekelezaji wa mtalaa. Kwa mujibu wa Shiundu na Omulando (1992), vipengele vyote vya mtalaa vinategemeana ambapo hakuna kilicho bora au dhaifu kuliko kingine. Mchoro 5 unaonyesha namna ambavyo tathmini hutegemeana na vipengele vingine vya mtalaa.

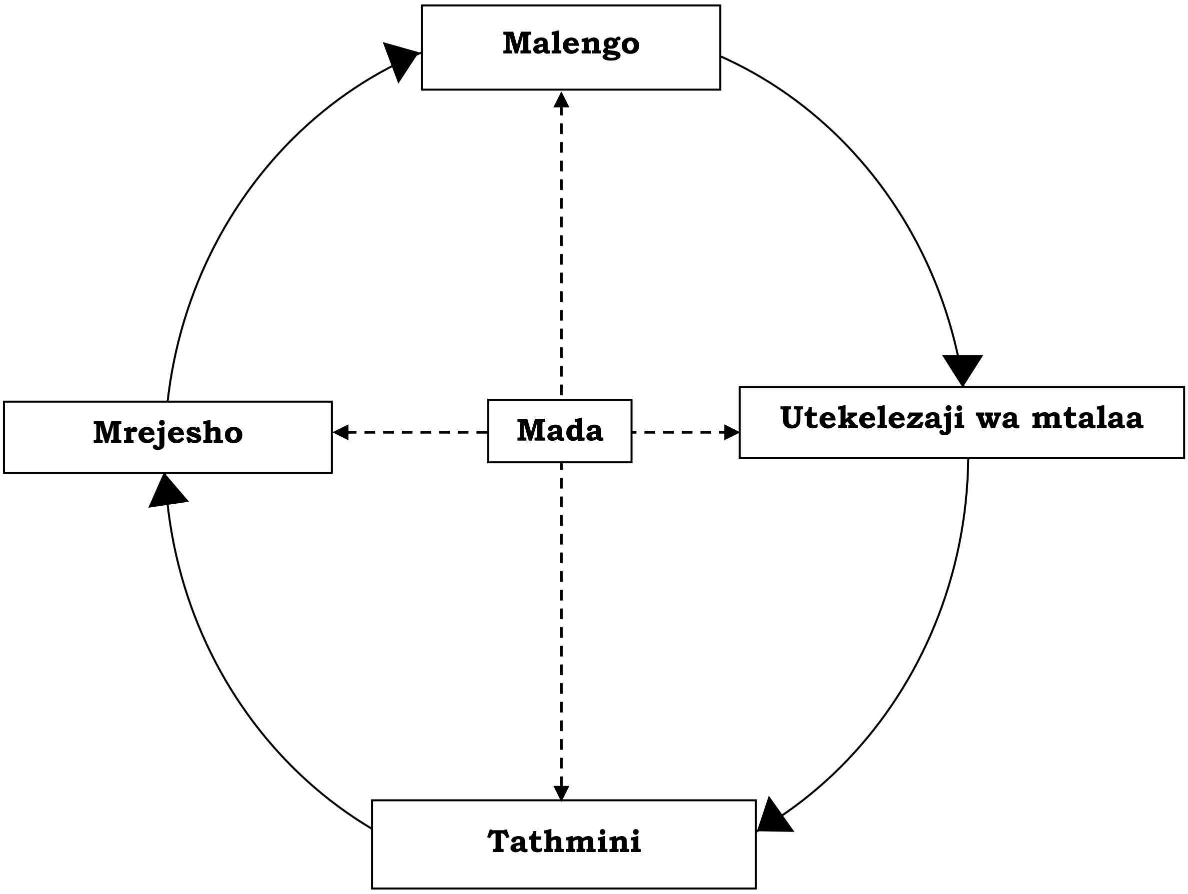

Mchoro 5: Namna ambavyo tathmini inategemeana na vipengele vingine vya mtalaa

Tathmini ndiyo hatua ya mwisho katika kielelezo cha Tyler kwa kuwa inatumiwa kupima ufanisi wa vipengele vingine vya mtalaa. Tathmini hupima ufanisi uliofikiwa katika kutimiza malengo ya mtalaa, ufundishaji wa mada katika mtalaa na ufaafu wa njia zinazotumiwa kuutekeleza mtalaa. Hali hii imesababisha tathmini kutiliwa mkazo katika mfumo wa elimu. Ni kwa namna hii ambapo kielelezo hiki cha Tyler kimeathiri mfumo wa elimu.

Hali ya mitihani kutiliwa maanani katika mfumo wa elimu nchini Kenya imekosolewa kwa kuwa inaaminika kwamba wanafunzi wanaofeli mtihani huwa hawajafikia malengo yao ya kupata elimu. Isitoshe, mfumo wa elimu umekosolewa kwa kusisistiza matokeo ya mitihani kiasi kwamba ufanisi wa mfumo wa elimu, ufundishaji wa walimu na ufanisi wa wanafunzi hudhibitiwa na mitihani.

Kutokana na hali hii, kumetokea haja ya kubadili mfumo uliopo wa elimu ambao umetokana na kielelezo cha Tyler ili kubuni mfumo mpya ambao unatilia mkazo ukuzaji wa stadi na maarifa miongoni mwa wanafunzi na kuwawezesha kutumia stadi hizo na uwezo walio nao katika hali halisi ya maisha. Mfumo unaobuniwa unalenga kuondoa hali ya kutokuwepo uhusiano kati ya mafunzo ambayo wanafunzi wanapokea shuleni na hali halisi ulimwenguni.

Nchini Kenya, mfumo huu mpya uliasisisiwa na TUMIKE na kuzinduliwa na Wizara ya Elimu katika mwaka wa 2017. Inadaiwa kuwa mfumo huu unalenga kuandaa wanafunzi wabunifu wanaoweza kutumia stadi walizo nazo kukuza uchumi wa nchi katika kiwango cha kitaifa. Kwa mujibu wa TUMIKE, mfumo huu unakusudia kuondoa msisitizo uliowekewa ufundishaji unaolenga upitaji wa mitihani ili kumkuza mwanafunzi kwa njia endelevu. TUMIKE inasema kuwa mfumo huu unalenga kuondoa hali ya walimu kuwafunza wanafunzi mambo ya kukariri hadi kwenye hali ambapo wanafunzi wanajifanyia mambo wanayoelewa kwa kushirikiana na wenzao katika vikundi.

Japo kielelezo cha Tyler kinampa mwanafunzi nafasi ya kwanza, mwalimu amepewa jukumu la kuhakikisha kuwa ametekeleza yaliyomo kwenye mtalaa. Yeye ndiye mwelekezi mkuu na anategemewa sana na mwanafunzi. Kielelezo cha Tyler kinampa mwalimu jukumu la kuhakikisha kwamba malengo ya ujifunzaji yamefikiwa, mada zote kwenye mtalaa zimefunzwa na mwalimu ameweza kubuni njia, mbinu, mikabala na mikakati ya kutekeleza yaliyomo katika mtalaa na hatimaye atathmini wanafunzi kuhakikisha kuwa aliyofunza yamepokelewa na mwanafunzi. Katika mfumo mpya wa elimu, hali hii inabadilishwa ambapo mwanafunzi ndiye anayelengwa kuliko mwalimu.

Katika kielelezo cha Tyler, malengo ya ufundishaji yanasisitizwa ili yafikiwe na mwalimu anapofunza lakini katika mfumo mpya wa elimu, kinacholengwa ni kile ambacho mwalimu na mwanafunzi wanatarajiwa kufikia kupitia kwa mfunzo yanayotolewa na mwalimu. Mfumo huu unalenga kumpa mwanafunzi vifaa vya kujifunza na wala sio kumpa mwalimu vifaa vya kufunza.

Mfumo mpya wa elimu nchini Kenya unamlenga mwanafunzi na namna anavyoweza kujifunza mwenyewe kwa kujigundulia na kujifanyia mambo kwa kukuza stadi zinazomsaidia kutekeleza mambo fulani katika jamii. Kadhalika, unamwondolea mwanafunzi shinikizo la kupita mitihani kwa kuwa unasisitiza stadi maalumu anazoweza kutekeleza kwa kuzingatia uwezo wa kipekee alio nao. Huu ni mfumo unaotoa nafasi kwa kila mwanafunzi kushiriki katika

shughuli ya ujifunzaji na wala sio wale wachache walio na kiwango cha juu cha ufahamu kuliko wengine. Mfumo huu unashughulikia mahitaji ya kila mwanafunzi. Mfumo wa elimu unaotekeleza kielelezo cha Tyler ambacho kinasisitiza tathmini unawapendelea wanafunzi werevu wanaopita mitihani. Kwa sababu ya kusisitiza mitihani, kuna ushindani mkubwa miongoni mwa wanafunzi ambapo ushirikiano miongoni mwao ni wa kiwango cha chini.

Tathmini inayoandaliwa kwa ajili ya wanafunzi katika kielelezo cha Tyler huwalenga wanafunzi wote na hutilia mkazo gredi anayopata mwanafunzi ilhali tathmini katika mfumo wa Mtalaa wa Uwezeshaji Kiutendaji (*MUK)* inamlenga mwanafunzi binafsi na inatilia mkazo stadi ambazo mwanafunzi amemilisi. Kwa hivyo katika kielelezo cha Tyler, tathmini hupima ufanisi wa wanafunzi na mfumo wa elimu kwa jumla. Katika mfumo mpya wa elimu, tathmini inamlenga mwanafunzi kibinafsi.

Malengo makuu ya mfumo wa *MUK* ni kuandaa mwanafunzi kukabiliana na changamoto za maisha ya baadaye na kumwezesha kupata maarifa na stadi katika nyanja mbalimbali. Ni mfumo unaotilia mkazo mambo ambayo wanafunzi wanatarajiwa kufanya na wala sio yale wanatotarajiwa kujua. Pia unazingatia mahitaji ya wanafunzi, walimu na jamii kwa ujumla hivyo basi kuwezesha elimu kushughulikia mahitaji ya jamii jinsi ilivyo katika ruwaza ya 2030.

Kwa kuzingatia sifa za mfumo wa elimu wa *MUK,* ni dhahiri kwamba umeundwa kwa vipengele vya mtalaa vilivyobuniwa na Tyler katika

kielelezo chake. Utekelezaji wa vipengele hivi katika mfumo ni tofauti na jinsi ilivyo katika mfumo wa elimu uliopo sasa. Walimu wa shule za upili wanaoandaliwa katika vyuo vikuu kwa sasa hawaelekezwi kuutekeleza kwa kuwa mchakato wa kuubadilisha mfumo wa elimu umeanzia katika shule za chekechea na msingi. Inatarajiwa kwamba vyuo vikuu vitabuni mitalaa itakayotumiwa kuwaandaa walimu kuutekeleza mtalaa huu mpya katika shule za upili.

Ijapokuwa utafiti huu ulilenga kuchunguza vipengele vinne vya kimsingi vya mtalaa rasmi, ndani mwa vipengele hivi vikuu kuna vingine muhimu ambavyo havikubainishwa moja kwa moja na Tyler katika kielelezo chake. Vipengele hivi ni: mahitaji ya wanafunzi, muda, mazingira, mielekeo/ mitazamo, walimu na wanafunzi. Vipengele hivi vinachukua nafasi muhimu katika kila kipengele kikuu cha mtalaa. Haiwezekani kujadili utekelezaji wa mtalaa rasmi bila kufafanua nafasi muhimu inayochukuliwa na vipengele hivi.

Tyler (1949), katika kielelezo chake anaeleza kwamba malengo ya mtalaa yabuniwe kwa kuzingatia mahitaji ya wanafunzi. Kwa kuwa mafunzo yanayotolewa humlenga mwanafunzi, mahitaji yake yakikosa kuzingatiwa, hatajifunza chochote.

Kwa mujibu wa Hutchinson na Waters (1995) mahitaji ya wanafunzi huwa katika viwango vitatu: mahitaji ya lazima kama vile mambo ambayo wanafaa kujifunza; mahitaji ya vitu wanavyokosa na wanahitaji kuwa navyo kama vile vitabu vya kiada na mwisho ni mahitaji ya vitu wanavyotaka japo si vya lazima. Mahitaji ya aina ya

tatu yanaweza kugongana na yale ya walimu na washikadau wengine. Hata hivyo, wanafunzi hupewa mwelekeo ili kuondoa migongano.

Ili kuwahimiza wanafunzi waweze kuhusika kikamilifu katika shughuli ya ujifunzaji, inatarajiwa kwamba walimu na wakuzaji mitalaa wazingatie mahitaji yao wanapoteua mada za kuwafunza darasani na pia mikabala, njia, mikakati, mbinu na nyenzo za kuwafundisha. Peacock (2001) anadahili kuwa, mahitaji ya wanafunzi yanapokosa kuzingatiwa, wanafunzi huweza kukata tamaa na hukosa kufurahia mafunzo yao na wanaishia kutojifunza jinsi ilivyokusudiwa. Peacock anatoa mfano wa njia za ufundishaji anaposema kuwa mwalimu anapoteua njia zinazomtenga na kumchosha mwanafunzi, huishia kukosa umakini na hapati chochote wakati ambapo mafunzo yanaendelea.

Lynch (2001) anashauri kuwa ni vyema kwa walimu kupata habari za kutosha kuhusu mahitaji ya wanafunzi ili wayazingatie kama sehemu ya mafunzo wanayotoa. Kadhalika, ni vyema kwa walimu kuwajua wanafunzi wao vyema ili wawe katika nafasi nzuri ya kukidhi mahitaji yao.

Dikli (2003) anasema kuwa, tathmini inapoandaliwa ni lazima ilenge kushughulikia mahitaji ya mwanafunzi. Anashauri kuwa walimu wasiandae tathmini inayowapendelea na kumdhulumu mwanafunzi kwa kuwa haitatimiza malengo yake namna ilivyokusudiwa.

Ikumbukwe kwamba, kushughulikia mahitaji ya wanafunzi ni mchakato unaoendelea kadri shughuli ya ufundishaji na ujifunzaji inavyoendelea. Kuna washikadau kadhaa ambao hushughulikia mahitaji ya wanafunzi (Taz. **Mchoro 6**). Washikadau hao huwa na maoni mbalimbali kuhusu mahitaji hayo na kila mmoja ana nafasi maalumu katika kuyashughulikia.

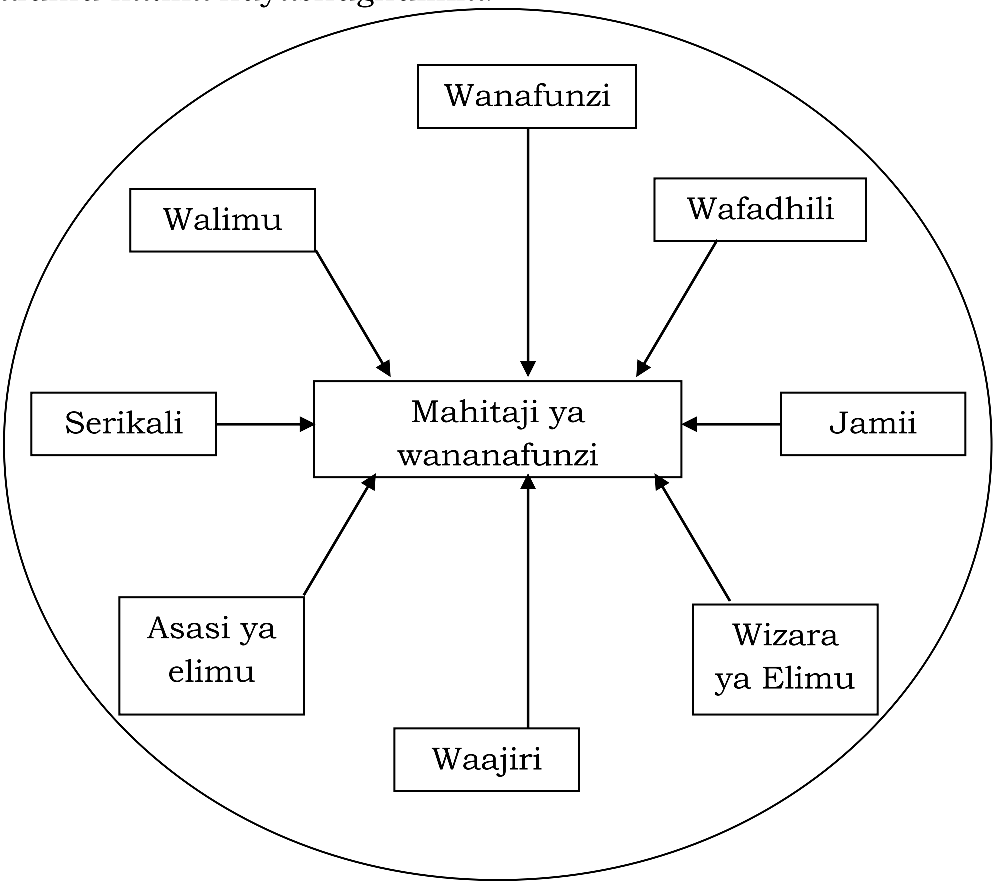

Mchoro 6: Washikadau wanaoshughulikia mahitaji ya wanafunzi

Kabla ya kuanza shughuli ya ufundishaji na ujifunzaji, huwa ni vyema kutambua mahitaji ya wanafunzi ili yatimizwe mtalaa unapotekelezwa. Mahitaji ya wanafunzi hushughulikiwa mafunzo yanapoendelea kutolewa na pia yanapofika mwisho. Richards (2007) anasema kwamba mfumo wowote wa mafunzo unaweza kupata ufanisi ikiwa utayapa kipaumbele mahitaji ya wanafunzi. Mahitaji ya

wanafunzi yanapobainika, huelekeza kubuniwa kwa malengo ya ufundishaji, uteuzi wa mada, nyenzo, njia na mikakati ya ufundishaji pamoja na njia za tathmini.

Mahitaji ya wanafunzi ni kipengele muhimu katika mtalaa rasmi kwa kuwa anapewa nafasi muhimu katika utekelezaji wa mtalaa rasmi. Ufanisi wa mtalaa rasmi huweza kutokea pale ambapo mahitaji ya wanafunzi huzingatiwa katika hatua nne kuu za utekelezaji wa mtalaa. Katika kubuni malengo na mada za mtalaa ni sharti mahitaji yao yazingatiwe. Pia wakati wa kutekeleza mtalaa na kubuni njia za tathmini, maslahi ya wanafunzi hupewa kipaumbele.

Utafiti huu ulikusudia kutathmini uhusiano baina ya mitalaa ya vyuo vikuu na shule za upili hasa kwa kuzingatia namna mahitaji ya wanafunzi yaliweza kuzingatiwa katika kila hatua ya kutekeleza mtalaa.

Kipengele cha muda ni muhimu katika kufikia malengo ya mtalaa rasmi. Kiwango cha muda unaotumika katika ufundishaji na ujifunzaji darasani huathiri pakubwa ujifunzaji wa mwanafunzi. Muda wa ufundishaji unapokuwa mchache, humzuia mwalimu kuwasilisha kiwango cha mafunzo alichotarajia kufunza (Jordan, 1997). Ni lazima mwalimu atumie wakati wa kutosha kufundisha ili mafunzo yake yapate kueleweka (Tyler, 1949; Brinton na Holten, 2001).

Kadhalika, muda unapokuwa mchache, mwalimu hukosa nafasi ya kuyapitia tena mafunzo yake na kupata mrejesho kutoka kwa wanafunzi (Hedge, 2002). Muda ukiwa wa kutosha na utumiwe vyema, humwezesha mwalimu kufikia malengo yake kwa kuwa atafundisha mada zote alizokusudia huku akilenga kufikia malengo yake ya ufundishaji.

Kuhusu kipengele cha muda, Tyler anasema kuwa mabadiliko yanayodhihirisha kuwa mwanafunzi amepokea mafunzo lazima yatokee kwa kipindi/muda mahsusi. Ndio maana malengo ya mtalaa rasmi hufikiwa kwa kuzingatia muda mahsusi.

Vilevile, muda ni muhimu katika tathmini ya mtalaa kwa kuwa ukadiriaji hutarajiwa kufanyika baada ya kipindi maalumu cha wakati. Isitoshe, walimu wanapoandaa mitihani na mijarabu pamoja na vifaa vingine vya tathmini, hupanga kuandaa idadi maalumu ya vifaa hivyo ili tathmini ifanyike kwa wakati mahsusi. Kwa hivyo, muda ni kipengele muhimu katika kufikia malengo ya mtalaa rasmi.

Utafiti uliofanywa ulitathmini nafasi ya kipengele cha muda/wakati katika utekelezaji wa mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu na shule za upili.

Mazingira ni moja kati ya mambo yanayoathiri ujifunzaji wa mwanafunzi na utekelezaji wa mitalaa vyuoni na shuleni. Isitoshe, mazingira anamosomea mwanafunzi huathiri matokeo ya ujiunzaji wake. Kwa mujibu wa Goodlad (1990), mazingira mazuri ya ujifunzaji

humwezesha mwanafunzi kupata: mada zinazofaa kufundishwa; malengo yanayoelekeza ujifunzaji pamoja na mrejesho wake; nafasi za kubuni stadi na mikakati inayomwezesha mwanafunzi kupata ufanisi maishani. Kwa hivyo mazingira yanayotarajiwa kumfaa mwanafunzi ni lazima yaandaliwe vyema.

Mwalimu ana jukumu la kuandaa mazingira bora kwa ajili ya mwanafunzi ili aweze kupokea mafunzo vizuri. Skehan (1988) anahoji kuwa mwanafunzi anapojikuta katika mazingira magumu yasiyompendeza, itakuwa vigumu kwake kujifunza lolote. Vilevile, mwalimu asipoandaa mazingira bora darasani anamofunza, hawezi kufikia malengo ya ufundishaji.

Pia mazingira ya ujifunzaji yasipokuwa mazuri huathiri mtazamo wa wanafunzi. Skehan (1988) anaeleza kwamba, mazingira chanya ya ujifunzaji huwapa wanafunzi mitazamo chanya na nafasi ya kushiriki katika shughuli ya ujifunzaji na huweza kuwajibikia mafunzo yao ipasavyo. Wanafunzi wanapokuwa katika mazingira ambamo wanajihisi kuwa huru na salama, watashiriki kikamilifu katika shughuli zote za ujifunzaji. Hali hii huwezesha mwalimu kufikia malengo yake ya ufundishaji.

Katika muktadha huu, mazingira hayahusu tu mahali bali namna mambo yanavyofanyika pia. Mazingira katika shule yanajumlisha mambo yafuatayo: ukubwa wa nafasi ya shule, ukubwa wa chumba (darasa), idadi ya wanafunzi darasani, mpangilio wa vifaa vilivyo darasani, utulivu wa wanafunzi darasani na hali ya anga iliyopo. Vitu

hivi vikikosa kuwekwa katika hali nzuri inayohitajika, mazingira yatavurugika, mwanafunzi ataathiriwa kwa njia hasi na hataweza kujifunza vyema.

Mwalimu pia ni muhimu katika ujifunzaji. Handler na Chayes (1993) wanasema kuwa, mwalimu anapokuwa mkali na mdhibiti, anasababisha ujifunzaji miongoni mwa wanafunzi kuwa mgumu kwa kuwa anatia hofu ndani mwao. Kwa kufanya hivyo, anawazuia kuwa na uhuru wa kujieleza na kushiriki katika shughuli ya ujifunzaji. Handler anashauri kuwa mwalimu anastahili kuwa rafiki, mwelekezi na kiongozi wa wanafunzi wake ikiwa anataraji kufikia malengo ya ufundishaji wake. Ni katika mazingira mazuri ambapo ujifunzaji na ufundishaji mzuri huweza kutokea.

Handler na Chayes (1993) wanabainisha aina ya mazingira ambayo mwanafunzi anaweza kukumbana nayo darasani kama vile mazingira yanayotilia mkazo maarifa, mazingira yanayosisitiza ukadiriaji na mazingira yanayohimiza ushirikiano. Haya yote yanaweza kumwathiri mwanafunzi kwa njia hasi au chanya.

Mazingira ya nyumbani anakotoka mwanafunzi pia yanaweza kuathiri ujifunzaji wake kwa njia hasi au chanya (Skehan,1988). Vilevile, mazingira ambayo hayajazoelewa na mwanafunzi yanaweza kutinga ujifunzaji wake. Kwa hivyo mwalimu anafaa kujitahidi kuandaa mazingira yatakayowezesha malengo ya ujifunzaji kufikiwa, mada zilizoteuliwa kufunzwa, ufundishaji kuwezekana na hata ukadiriaji wa mafunzo.

Utafiti huu ulichunguza namna mitalaa ilivyotekelezwa katika mazingira ya vyuo vikuu na shule za upili ili kutambua uhusiano uliopo kati ya mazingira na utekelezaji wa mitalaa kwa kulinganisha na kulinganua mazingira ya asasi husika.

Elimu huwezesha wanafunzi kupata mitazamo inayohitajika na kukubalika katika jamii ili kuwaandaa kwa ajili ya maisha ya baadaye (Karsh, 2008). Mitazamo ya walimu na wanafunzi huweza kuathiri namna ambavyo mtalaa hutekelezwa. Wanafunzi wanapokuwa na mitazamo hasi, hawajifunzi jinsi inavyotarajiwa lakini wanapokuwa na mtazamo chanya wanafurahia mafunzo na wanajitahidi kuyaelewa.

Utekelezaji mzuri wa mtalaa hauhusu tu kufaulu kwa wanafunzi katika masomo yao bali pia namna mwalimu anavyowezesha wanafunzi kufurahia mafunzo yao wanapokuwa darasani. Mwingiliano kati ya walimu na wanafunzi wao hupelekea wao kuathiri pakubwa maisha ya baadaye ya wanafunzi (Perumal na Price, 2013). Kwa hivyo mitazamo chanya ya walimu huwaathiri wanafunzi pakubwa katika maisha yao ya baadaye. Walimu wanatarajiwa kuwachochea wanafunzi kuwa na mtazamo chanya kuhusu masomo wanayofundisha ili kuwawezesha kufaulu katika mafunzo wanayopewa. Mwalimu ana nafasi kubwa sana katika kuathiri mitazamo ya wanafunzi kuhusu mada zinazofundishwa, njia za ufundishaji na mifumo ya ukadiriaji.

Walimu walio na mitazamo chanya hutumia mikakati bora katika kutekeleza mitalaa hali ambayo huwasababisha kuwaathiri wanafunzi kwa njia chanya pia. Walimu wenye mitazamo hasi hutumia mikakati mibovu katika ufundishaji wao. Walimu hawa hutinga shughuli ya ujifunzaji na huwakatisha wanafunzi tamaa maishani. Gourneau (2010) anasema kuwa mitazamo ya walimu hutokana na mambo wanayoyaamini na tajiriba walizokumbana nazo walipokuwa wakipokea mafunzo yao ya ualimu. Anaendelea kusema kuwa walimu hufundisha namna walivyofundishwa na kwa hivyo mitazamo chanya au hasi aliyo nayo mwalimu humwathiri mwanafunzi wake vivyo hivyo.

Mwalimu bora aliye na mtazamo chanya ni yule anayejali maslahi ya wanafunzi wake, anapenda kufundisha na hulenga kuathiri mwanafunzi kwa njia chanya (Gourneau, 2010). Kwa upande mwingine, mwanafunzi anapokuwa na mtazamo hasi kuhusu malengo ya ufundishaji, mada zinazofundishwa, njia za ufundishaji na tathmini, hatafaidika kwa vyovyote vile na utekelezaji wa mtalaa.

Utafiti huu ulilenga kutathmini mitazamo ya walimu na jinsi ilivyoathiri utendakazi wao walipotekeleza mtalaa wa shule za upili.

Walimu kama watekelezaji wa mitalaa, wanabainika kama kipengele muhimu katika mitalaa rasmi. Katika kielelezo chake, Tyler hajawapa walimu nafasi muhimu kwa sababu amemlenga mwanafunzi ambaye anatarajiwa kudhihirisha kuwa malengo ya mtalaa yamefikiwa kufuatia mabadiliko ya kitabia anayoyaonyesha. Tyler alikosolewa na

Taba (1962) kwa kutowapa kipaumbele walimu kama watekelezaji wa mtalaa. Badala yake amelaumiwa kwa kuwapa nafasi muhimu watawala wa shule ambao hukadiria namna ambavyo walimu wanautekeleza mtalaa.

Katika kutekeleza mitalaa, walimu wanaweza kuwa darasani wakihusiana ana kwa ana na wanafunzi au wanaweza kuwa darasani kupitia kwa mitambo ya kiteknolojia. Ijapokuwa walimu wanaweza kutumia teknolojia katika ufundishaji wao, ni bayana kwamba teknolojia huboresha tu utendaji wao lakini haiwezi kuchukua nafasi ya mwalimu darasani. Hili lina maana kuwa mwalimu ana nafasi muhimu katika utekelezaji wa mtalaa katika viwango vyote vya elimu.

Shulman (1987) anasema kuwa utekelezaji wa mtalaa humtegemea mwalimu kuandaa mazingira ambamo mwanafunzi anaweza kupokea mafunzo. Anaendelea kusema kuwa, ni lazima mwalimu awe na maarifa kuhusu mafunzo anayotarajiwa kutoa kwa kuwa ujuzi alio nao huathiri namna mwanafunzi anavyopokea mafunzo yake. Anachomaanisha ni kuwa mwalimu awe na uwezo wa kufasiri mada za mtalaa ili ziweze kumfaa mwanafunzi.

Feldman (2007) anatambua mchango mkubwa wa walimu katika utekelezaji wa mtalaa rasmi. Anasema kuwa, kama watekelezaji wa mtalaa rasmi, walimu wanao uwezo wa kutumia mtalaa rasmi uliopo kubuni mtalaa wa shule/vyuo vyao. Wao hufanya hivyo kwa kuzingatia viwango vya shule/vyuo, ujuzi walio nao na uwezo wa

wanafunzi wao. Katika hali hii, mwalimu ndiye mtalaamu katika masuala ya mtalaa rasmi hivyo basi anategemewa katika kufanya maamuzi yanayohusiana na utekelezaji wake. Mwalimu ndiye hufanya maamuzi kuhusu mada zitakazofundishwa, wakati zitakapofundishwa na namna zitakavyofundishwa. Pia mwalimu hutoa maamuzi kuhusu shughuli za wanafunzi darasani ambazo huwezesha ujifunzaji kutokea. Skehan (1988) anasisitiza hili kwa kusema kuwa mwalimu ana uwezo wa kuchagua na kudhibiti shughuli za wanafunzi darasani ambazo zitawawezesha kujifunza. Wanafunzi wanapohusishwa katika shughuli zinazowachochea kujifunza, wao hufurahia mafunzo yao na hatimaye ujifunzaji hutokea.

Mwisho, mwalimu huamua njia za ufundishaji pamoja na vitabu vya kiada na nyenzo anazotumia kuimarisha ufundishaji wake. Kwa hivyo, pana haja ya kumwandaa mwalimu vyema ikiwa atategemewa kuutekeleza mtalaa kwa ufanisi. Utafiti uliofanywa ulichunguza mitalaa iliyotumiwa vyuoni kuwaandaa walimu wa Kiswahili katika vyuo vikuu ili waweze kutekeleza mtalaa wa shule za upili.

Wanafunzi pia huchukua nafasi muhimu katika utekelezaji wa mtalaa rasmi. Mtalaa rasmi huandikwa kwa ajili ya wanafunzi. Nao walimu huunda mtalaa huo kwa kuwa ni wao ndio huandaa nyaraka mbalimbali za kuendeleza mafunzo kila siku. Walimu hushughulika kufikia mahitaji ya mwanafunzi, malengo ya mtalaa kwa kuwaandalia wanafunzi mazingira bora ya kupokea mafunzo.

Hammer (2002) anasema kwamba, darasani mnapatikana wanafunzi wenye sifa tofauti hivyo basi wao huyapokea mafunzo yanayotolewa darasani kwa namna tofauti pia. Kwa hivyo walimu ndio huamua muundo wa mtalaa kwa kuwa huwa wanauimarisha zaidi na kuubadili panapotokea haja ili uweze kuambatana na sifa mbalimbali za wanafunzi (Doyle na Robson, 2002). Kwa kuwa mwalimu huelekeza mwanafunzi katika kufikia malengo ya ujifunzaji, ufanisi wa mwanafunzi hutegemea namna mwalimu anavyoutekeleza mtalaa (Richards na Rodgers, 2017). Utafiti uliofanywa ulikusudia kuchunguza nafasi aliyopewa mwanafunzi katika utekelezaji wa mitalaa vyuoni na katika shule za upili.

Ijapokuwa vipengele hivi havijitokezi katika kielelezo cha Tyler, vina nafasi kubwa katika mitalaa. Utelekezaji wa mtalaa hauwezi kukamilika pasipo kuonyesha umuhimu wa kila kimoja kuhusiana na vile vinne vilivyobainishwa na Tyler.

2.3.3.5 Umuhimu wa Mtalaa Rasmi

Mtalaa rasmi una faida zake. Kupitia kwa mtalaa rasmi, malengo ya jamii nzima ambayo hutarajiwa kufikiwa kupitia kwa elimu huweza kufafanuliwa. Eisner (1994) anaeleza kuwa kila jamii huwa na matarajio mahsusi kwa ajili ya watu wake. Njia moja kuu inayotumika katika jamii mbalimbali kuyawasilisha malengo hayo ni elimu ambayo hutumia mtalaa kama njia ya kuyawasilisha malengo yenyewe.

Cunningsworth (1995) anaeleza mtalaa rasmi kama kifaa mikononi mwa mwalimu ambacho hukitumia kumfinyanga (kumfundisha) mwanafunzi anapokuwa shuleni ili aweze kufikia malengo mahsusi ambayo huwa yamepangwa kimbele kabla ya shughuli ya ufinyanzi (ufundishaji) kuanza. Katika muktadha huu, mitalaa humwelekeza mwalimu katika shughuli nzima ya kutoa mafunzo na humuwezesha kutoa mafunzo ya kiwango wanachostahili wanafunzi wake. Mitalaa ni muhimu kwa kuwa ndiyo dira inayoelekeza safari ya mwalimu ya ufundishaji.

Katika kusawazisha elimu inayotolewa katika aina mbalimbali za asasi za elimu, mtalaa rasmi ni muhimu kwa kuwa huelekeza mwalimu kuchagua njia mwafaka za ufundishaji, nyenzo zilizo bora na mfumo mzuri wa kuendesha tathmini. Mtalaa rasmi una malengo mahsusi yanayotarajiwa kufikiwa na wanajamii. Moja kati ya malengo ya kimsingi katika mtalaa rasmi ni kutoa elimu yenye ubora wa hali ya juu. Susan Jo (1997) anasema kuwa mtalaa ni muhimu kwa kuwa humpa mwalimu nafasi ya kupata kila aina ya maarifa anayostahili kuwa nayo ili aweze kumpa mwanafunzi elimu inayomsababisha kukabili matatizo anayokumbana nayo maishani.

Wenger (1998) anaeleza kwamba mtalaa rasmi hutekeleza majukumu ya kimsingi miongoni mwa wanafunzi na kuwafanya wawe watu wa kutegemewa katika ujenzi wa jamii. Mtalaa rasmi huwezesha wanafunzi kufasiri dhana mbalimbali, kupata maarifa, stadi, mitazamo na mielekeo wanayohitaji iweze kuwafaa maishani.

Mtalaa rasmi hufafanua viwango vya mafunzo ambavyo wanafunzi hutarajiwa kufikia kabla ya kupata ajira au shughuli nyinginezo za kitaaluma wanazolenga kuziendeleza baada ya kupokea mafunzo. Kwa hivyo mtalaa huu huwezesha wanafunzi kupata maarifa wanayohitaji ili kutekeleza majukumu mbalimbali katika jamii. Isitoshe, huwawezesha wanafunzi kujifunza na kuelewa kile wasichokijua na pia huwatoa kutoka katika kiwango kimoja cha maisha hadi kingine.

Kwa mujibu wa Shirika la Umoja wa Mataifa la Elimu, Sayansi na Utamaduni (UNESCO, 2006), mtalaa rasmi umempa mwalimu uwezo wa kuchagua mafunzo yanayoafiki mahitaji ya mwanafunzi ili elimu wanayoipata iweze kuifaidi jamii. Pia mtalaa rasmi umewezesha mwalimu kufunza mada zilizoteuliwa kwa utaratibu unaofaa na kwa kuzingatia mpangilio maalumu. Kadhalika, shirika hilo linaongezea kusema kuwa mtalaa rasmi unapokadiririrwa husaidia kubaini ubora na udhaifu wa mfumo wa elimu uliopo. Tathmini katika mtalaa rasmi pia huboresha na kuimarisha utendakazi wa walimu pamoja na matokeo ya wanafunzi. Kwa kufanya hivyo, mafunzo yanayotolewa huweza kuboreshwa na kiwango cha ufundishaji huwa cha hali ya juu.

Mtalaa rasmi huweka wazi malengo yanayotarajiwa kufikiwa na wanafunzi baada ya kupokea mafunzo yao. Wolk (2010) anahoji kuwa mtalaa huu huwezesha wanafunzi kuwajibika maishani wanapojitahidi kufikia malengo ya ufundishaji. Anaendelea kusema

kuwa mtalaa rasmi huwezesha wanafunzi kuwa na malengo maishani, kufanya maamuzi yanayofaa na kuwa watu wenye nidhamu na matarajio makuu maishani. Pia anaeleza kuwa mtalaa rasmi huleta ushirikiano baina ya washikadau mbalimbali wa elimu kwa kuwa ni lazima pawe na mashauriano baina yao ili kuimarisha mfumo wa elimu. Washikadau hawa ni: watawala wa nchi, wataalamu wa masuala ya elimu, walimu, wazazi na wanafunzi.

Mtalaa rasmi ni muhimu kwa kuwa hutumiwa kama mwongozo wa kutoa elimu katika asasi mbalimbali za elimu. Mitalaa inapotumika, husawazisha elimu inayotolewa katika asasi za viwango tofauti. Nchini Kenya, mtalaa rasmi wa elimu unaotumika katika shule za upili ni mmoja na kwa hivyo umesababisha kuwepo na usawa katika elimu inayotolewa katika shule zote nchini. Hali ni tofauti katika vyuo vikuu ambapo kila chuo kikuu kimebuni mtalaa rasmi wake ulio tofauti na wa chuo kingine.

Malengo ya mitalaa hudhihirika kupitia kwa mabadiliko ya kitabia yanayojitokeza miongoni mwa wanafunzi. Kwa hivyo, mitalaa ni muhimu kwa kuwa hukusudia kumbadilisha mwanafunzi ili baada ya kuhitimu awe mtu wa kujitegemea na kutegemewa katika ujenzi wa taifa.

Mtalaa rasmi hubainisha kanuni zinazofaa kuzingatiwa na walimu wanapoitekeleza. Huweza kuorodhesha mada mahsusi zinazostahili kufundishwa katika viwango mbalimbali vya elimu. Pia humwelekeza mwalimu kujua jinsi anavyoweza kutumia muda wake vizuri

anapotekeleza yaliyomo katika mitalaa. Mtalaa rasmi huweka wazi viwango vinavyofaa kuzingatiwa wakati inapotathminiwa na malengo ambayo yanamwelekeza mwalimu katika ufundishaji wake.

Isitoshe, mtalaa rasmi hutumika kama ratiba inayotolewa awali ili kumwaandaa mwalimu mapema kujua namna atakavyofundisha. Mtalaa huu huwasilisha kimuhtasari mambo yote ambayo mwalimu anatarajiwa kufanya. Kwa mwalimu anayejiandaa kufundisha kwa mara ya kwanza, mtalaa rasmi huwa ni kifaa muhimu kwake kwa kuwa humwelekeza kujua anachotarajiwa kufanya.

Levin (2006) anasema kuwa ni vyema kwa mwanafunzi kufahamu yaliyomo katika mitalaa rasmi. Anaelekeza kuwa, katika shughuli nzima ya ufundishaji, hatua ya kwanza ambayo mwalimu anastahili kuchukua ni kumfahamisha mwanafunzi yaliyomo kwenye mitalaa. Katika kufanya hivi, mitalaa rasmi huwezesha mwanafunzi kujiandaa kupokea mafunzo na kujua anayotarajiwa kufanya. Kwa hivyo, mitalaa ni muhimu kwa mwanafunzi kwa kuwa humpa motisha ya kutaka kupokea mafunzo.

Mitalaa rasmi ni muhimu kwa asasi za elimu na nchi kwa ujumla kwa kuwa huwa ni hakikisho kuwa elimu imeratibiwa vyema ili itolewe kwa kiwango cha ubora wa hali ya juu. Mitalaa hii huwa imeandaliwa na jopo la wataalamu na washikadau katika masuala mbalimbali. Inapoandaliwa, mitalaa hutarajiwa kuakisi mambo yanayothaminiwa na jamii, utamaduni na pia maono ya nchi. Mitalaa hutofautisha asasi za elimu na kuonyesha upekee wa kila asasi.

Utafiti ulilenga kuchunguza uhusiano kati ya mitalaa rasmi ya vyuo vikuu na mtalaa wa shule za upili. Ulitathmini uhusiano huo kwa kuzingatia vipengele vinne vikuu (malengo, mada, utekelezaji na tathmini). Katika kujadili umuhimu wa mitalaa, nafasi ya kila kipengele katika kufanikisha mitalaa imeweza kudhihirika. Ushirikiano wa vipengele hivi pia umechangia katika kubainisha umuhimu wa mitalaa. Vipengele hivi vimejadiliwa katika kielelezo cha Tyler ili kuonyesha jinsi vinavyoshirikiana kufanikisha mfumo wa kutekeleza mitalaa katika asasi za elimu.

2.4 Hitimisho

Katika sura hii, dhana ya mtalaa imejadiliwa kwa kina kwa kuzingatia maoni ya wataalamu mbalimbali. Aina tatu tofauti za mtalaa zimefafanuliwa kwa kuzingatia maana, sifa na umuhimu wake. Aina hizo ni: mtalaa usio rasmi, matalaa fiche na mtalaa rasmi.

Mtalaa rasmi umeweza kuangaziwa zaidi kwa kuwa ndio uliozingatiwa katika utafiti huu. Sifa bainifu za mtalaa rasmi zimefafanuliwa. Isitoshe, vipengele vya mtalaa rasmi vilivyobainishwa ni vile vilivyotambuliwa na Tyler katika kielelezo chake cha ukuzaji mitalaa. Kila kipengele kimejadiliwa mintarafu utekelezaji wa mitalaa rasmi katika vyuo vikuu na shule za upili. Vipengele vilivyobainishwa na kujadiliwa ni malengo, mada, utekelezaji na tathmini ya mtalaa.

Mbali na vipengele vinne vikuu vya mtalaa vinavyobainika katika kielelezo cha Tyler, vipengele vingine vilivyotokana na hivyo vikuu

kwa mujibu wa utafiti huu vimejediliwa kwa kina kwa kuzingatia umuhimu wa kila kimoja katika utekelezaji wa mitalaa. Vipengele hivyo ni mahitaji ya wanafunzi, muda/wakati, mazingira, mitazamo, walimu na wanafunzi.

Hatimaye, umuhimu wa mitalaa rasmi umefafanuliwa kwa kuzigatia utekelezaji wa mitalaa katika vyuo vikuu na shule za upili. Sifa kuu ya mtalaa rasmi ni kuwa umeratibiwa na hudhihirika kupitia kwa nyaraka maalumu. Umuhimu mkuu wa mtalaa rasmi ni kuwa huelekeza walimu katika kuwasilisha mafunzo shuleni na vyuoni kwa kufuata hatua maalumu.

SURA YA TATU: MUUNDO WA UTAFITI

3.1 Utangulizi

Sura hii inajadili muundo wa utafiti uliofanywa. Masuala muhimu yanayojadiliwa katika sura hii ni: mkabala wa utafiti, eneo la utafiti, sampuli ya utafiti, njia za utafiti, mbinu za utafiti, vifaa vya utafiti, majaribio ya utafiti, uthabiti na umuafaka wa vifaa vya utafiti, ukusanyaji data nyanjani, uratibu wa data, uchanganuzi wa data, uwasilishaji wa data, maadili katika utafiti na changamoto za utafiti.

3.2 Mkabala wa Utafiti

Utafiti uliofanywa ulikuwa mchanganyiko wa aina mbili kuu: Usoroveya Elezi na Utafiti Linganishi. Lengo la kufanya utafiti wa namna hii lilikuwa kutumia njia na mbinu mbalimbali za kukusanya data nyanjani ambazo ziliwezesha uchunguzi na tathmini ya uhusiano baina ya mitalaa rasmi ya vyuo vikuu vya umma na ule wa shule za upili.

Usoroveya Elezi ni utafiti ambao hufanya uchunguzi wa kina kuhusu watu na hali fulani kisha baadaye hutoa maelezo na ufafanuzi kuhusu matokeo yanayopatikana. Uchunguzi huu hufanyika nyanjani ambapo data hukusanywa kutoka kwa idadi kubwa ya watafitiwa. Usoroveya Elezi hulenga kuchunguza sifa mahsusi miongoni mwa watafitiwa kwa kuzihusisha na tabia au mielekeo fulani (Kocchar, 2008).

Katika utafiti uliofanywa, watafitiwa mbalimbali walihojiwa ili kutoa habari ambayo ilieleza kuhusu: mitalaa rasmi ya Kiswahili inayotumiwa katika vyuo vikuu vya umma na mtalaa rasmi wa TUMIKE unaotumika katika shule za upili. Aidha, vipengele vinavyounda mitalaa hiyo vilibainishwa na changamoto zinazokumba utekelezaji wa mitalaa vyuoni na jinsi hali hii inavyoathiri utendakazi wa walimu katika shule za upili kujadiliwa.

Muundo wa usoroveya elezi ulitumika nyanjani ambako data ilikusanywa kutoka kwa walimu wa Kiswahili wa shule za upili, wahadhiri wa Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma pamoja na Wasimamizi wa Idara za Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma.

Walimu wa shule za upili walitoa habari kuhusu mambo yafuatayo: mtalaa rasmi wa TUMIKE wanaotumia kufundisha somo la Kiswahili katika shule walikofundisha, vipengele vinavyounda mtalaa rasmi huo na changamoto zinazokumba utekelezaji wa mitalaa rasmi ya Kiswahili katika vyuo vikuu na jinsi hali hiyo inaathiri utendakazi wao shuleni.

Wahadhiri wa vyuo vikuu walitoa habari kuhusu mitalaa rasmi ya Kiswahili wanayotumia kufundisha, vipengele vilivyounda mitalaa hiyo na changamoto zinazokumba utekelezaji wa mitalaa rasmi ya Kiswahili vyuoni.

Wasimamizi wa Idara za Kiswahili katika vyuo vikuu walitoa habari kuhusu mitalaa rasmi ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu,

vipengele vinavyounda mitalaa hiyo na jinsi inavyotekelezwa na changamoto zinazokumba utekelezaji wake. Isitoshe, Wasimamizi hao walitoa nyaraka zilizo na habari kuhusu mada zinazofundishwa katika mitalaa ya vyuo vikuu.

Mtafiti aliwatembelea watafitiwa nyanjani (shuleni na vyuoni) ili kupata habari kutoka kwao. Alikuwa na msaidizi wa nyanjani ambaye alikusanya data kutoka kwa watafitiwa.

Njia zilizotumiwa kukusanya data ni hojaji, usaili na uchanganuzi wa nyaraka. Hojaji zilitumiwa mapema kwa watafitiwa ili wapate muda wa kuzijaza. Ziliwalenga walimu wa Kiswahili katika shule za upili na wahadhiri wa somo la Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma.

Mtafiti aliwasaili Wasimamizi wa Idara za Kiswahili baada ya kupanga miadi nao. Wasimamizi watatu walisailiwa ana kwa ana ilhali wengine wawili walisailiwa kwa njia ya simu.

Wasimamizi wa Idara walimwezesha mtafiti kupata nyaraka zilizo na habari maalumu kuhusu mitalaa inayotumiwa vyuoni ambazo alichanganua baadaye. Shuleni, walimu waliotumiwa hojaji walimwezesha mtafiti kupata nyaraka zilizokuwa na habari kuhusu mtalaa wa TUMIKE unaotumika katika shule za upili.

Kupitia kwa hojaji, usaili na uchanganuzi wa nyaraka, utafiti ulikusanya, kuchunguza na kutathmini maoni na mapendekezo yaliyotolewa na watafitiwa kuhusu suala lililotafitiwa. Mrejesho kutoka kwa watafitiwa uliwezesha utafiti kubaini uhusiano uliopo

kati ya mitalaa inayotumiwa katika vyuo vikuu kuwaandaa walimu na mtalaa unaoandaliwa na TUMIKE ambao unatumiwa na walimu hao kufundisha katika shule za upili.

Utafiti huu pia ulichukua muundo wa ulinganishaji. Utafiti wa aina hii hulinganisha vitu au hali mbili kwa kusudi la kugundua jambo fulani kuhusu moja kati ya vitu au hali husika. Ulinganishaji huo hulenga sifa fulani mahsusi kuhusu vitu vinavyolinganishwa. Kutokana na ulinganishaji huo, dhana fulani huweza kuibuliwa kuhusu hivyo vitu hasa vinapolinganuliwa (Peil, 1995).

Utafiti ulichunguza na kulinganisha mitalaa rasmi baina ya vyuo vikuu vitano na pia kulinganisha mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa TUMIKE unaotumika katika shule za upili.

Ulinganishi ulifanywa kwa kuzingatia masuala yafuatayo: malengo, mada, utekelezaji na tathmini katika mitalaa rasmi. Lengo la kufanya ulinganishi huo lilikuwa kuona namna walimu wanavyoandaliwa na kutekeleza mtalaa.

Kadhalika, ulinganishi uliwezesha utafiti huu kulinganisha na kulinganua mitalaa rasmi ya Kiswahili ya vyuo vikuu na ule wa shule za upili ili kubaini namna ambavyo mitalaa iliyotumiwa kuwaandaa walimu wa shule za upili vyuoni ilihusiana na mtalaa rasmi walioutekeleza walipofundisha katika shule za upili.

Mbali na data iliyopatikana kutoka kwa watafitiwa nyanjani, ulinganishaji wa mitalaa husika ulifanyika kwa kuchanganua nyaraka zilizokuwa na habari kuhusu mitalaa.

3.3 Eneo la Utafiti

Utafiti huu ulitegemea data kutoka vyuo vikuu vya umma vitano nchini Kenya. Vyuo vikuu hivyo vilikuwa: Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro, Chuo kikuu cha Nairobi, Chuo kikuu cha Moi, Chuo kikuu cha Kenyatta na Chuo kikuu cha Egerton.

Shule za upili kutoka katika Kaunti ya Bungoma zilishirikishwa katika utafiti huu. Shule zilizoteuliwa zinapatikana katika kaunti ndogo za Bungoma Kusini, Bungoma Magharibi, Bungoma ya Kati, Bungoma Mashariki, Bungoma Kaskazini na Bumula.

3.4 Sampuli ya Utafiti

Jumla ya shule za upili 42 kutoka Kaunti ya Bungoma pamoja na vyuo vikuu vya umma vitano viliteuliwa kama eneo la utafiti.

Watafitiwa walikuwa walimu wa Kiswahili katika shule za upili, wahadhiri wa Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na Wasimamizi wa Idara za Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma.

Jumla ya walimu wa shule za upili 42 waliteuliwa. Nao wahadhiri walioteuliwa walikuwa 17 ilhali Wasimamizi wa Idara za Kiswahili vyuoni walioteuliwa walikuwa 5.

Mbinu tatu zilitumiwa kuteua sampuli katika utafiti huu: uteuzi sampuli kimakusudi, uteuzi sampuli sahili nasibu na uteuzi sampuli nasibu ya uratibu.

Mbinu ya uteuzi sampuli kimakusudi ilitumiwa kuwateua wasimamizi wa idara za Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma. Hii ni mbinu ya uteuzi iliyowalenga watafitiwa moja kwa moja. wasimamizi wa idara za Kiswahili vyuoni walilengwa moja kwa moja kwa kuwa walikuwa na habari mahsusi zilizohitajika katika utafiti huu. Pia waliteuliwa kwa kutumia mbinu hii kwa sababu kila chuo huwa na msimamizi mmoja wa Idara ya Kiswahili. Jumla ya wasimamizi wa idara 5 waliteuliwa kushiriki katika utafiti huu.

Mbinu ya uteuzi sampuli sahili nasibu ilitumiwa kuteua walimu waliofundisha somo la Kiswahili katika shule za upili. Hii ni kwa sababu kila mtafiti alishirikishwa kwa kuwa kulikuwa na uwezekano wa kila mmoja kuwa katika nafasi ya kuchaguliwa katika kiwango chochote kile cha kufanya uteuzi chambilecho Gall, Borg & Gall (2017). Mtafiti alitumia mbinu hii kuteua mwalimu mmoja wa Kiswahili miongoni mwa wengine waliopatikana katika kila shule ya upili iliyoteuliwa. Kila shule ilikuwa na kati ya walimu wawili na tisa waliofundisha somo la Kiswahili ambapo mtafiti aliteua mmoja kati yao.

Mbinu ya uteuzi sampuli nasibu ya uratibu ilitumiwa kuteua shule za upili ambamo walimu walioshiriki katika utafiti walipatikana. Jumla ya shule za upili za umma 140 zinapatikana katika kaunti ya

Bungoma. Asilimia 30 ya shule hizo ni 42. Mbinu ya uteuzi sampuli nasibu ya uratibu ilitumiwa kupata shule hizo 42 ambapo shule zote 140 ziliorodheshwa kisha kila shule ya tatu katika orodha nzima ikachaguliwa.

Baada ya kuteua shule 42, mtafiti alizizuru ili aweze kuwapata walimu. Kwa kuwa kila shule ilikuwa na zaidi ya mwalimu mmoja wa Kiswahili, mtafiti alitumia mbinu ya uteuzi sampuli sahili nasibu kuteua mwalimu mmoja kutoka katika kila shule na hatimaye akapata walimu 42.

Utafiti uliteua walimu wa shule za upili kutoka katika kaunti ya Bungoma kwa sababu ya ukubwa wa eneo hilo. Kutokana na ukubwa wake wa eneo la kilomita 2,0207 mraba, kulipatikana jumla ya shule 142. Baada ya usampulishaji, matokeo kutoka katika shule 42 zilizoteuliwa yalikuwa kiwakilishi bora cha shule katika kiwango cha kitaifa. Kadhalika kulikuwa na shule za viwango mbalimbali zilizowaandaa wanafunzi wa viwango tofauti ambao pia walipata matokeo yaliyotofautiana katika somo la Kiswahili.

Wahadhiri wa somo la Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma waliteuliwa kwa kutumia mbinu ya uteuzi sampuli sahili nasibu. Katika kila chuo, idadi ya wahadhiri wote wa somo la Kiswahili ilichukuliwa kisha asilimia 30 ya jumla ya wahadhiri wakateuliwa. Kwa mujibu wa utaratibu huu, asilimia 30 ya idadi hiyo ya wahadhiri iliteuliwa jinsi ifuatavyo: katika Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro, kulikuwa na jumla ya wahadhiri 6,

aslimia 30 yao ilikuwa wawili (2). Katika Chuo kikuu cha Nairobi kulikuwa na jumla ya wahadhiri 20 ambapo asilimia 30 yao ilikuwa sita (6). Chuo kikuu cha Moi kilikuwa na jumla ya wahadhiri 13 ambapo asilimia 30 yao ni wanne (4). Katika Chuo kikuu cha Kenyatta kulikuwa na jumla ya wahadhiri 10 ambapo asilimia 30 yao ilikuwa watatu (3). Katika Chuo kikuu cha Egerton kulikuwa na jumla ya wahadhiri 6, asilimia 30 yao ilikuwa wawili (2). Kwa jumla, wahadhiri wa somo la Kiswahili walioshiriki katika utafiti huu walikuwa 17 (**Taz. Jedwali 1**).

Na.	Chuo Kikuu	Jumla ya Wahadhiri	Asilimia 30
1.	Masinde Muliro	06	02
2.	Nairobi	20	06
3.	Kenyatta	10	03
4.	Moi	13	04
5.	Egerton	06	02
	Jumla	**55**	**17**

Jedwali 1: Idadi ya wahadhiri walioshiriki katika utafiti.

Wahadhiri wa Kiswahili katika vyuo vikuu vilivyoteuliwa waliwezesha data iliyohitajika kupatikana kwa urahisi kutokana na tajiriba waliyokuwa nayo katika ufundishaji. Wasimamizi wa Idara za Kiswahili pia walitegemewa kwa kuwa walikuwa na habari zilizohitajika katika utafiti.

Kwa upande mwingine, vyuo vikuu vilivyoteuliwa vimekuwa vikiwaandaa walimu waliofundisha Kiswahili katika shule za upili kwa muda mrefu. Kwa sababu hii, iliaminika kuwa mitalaa

iliyotumika katika vyuo vikuu hivyo ilikuwa imeimarika zaidi. Kadhalika, vyuo vikuu hivi vilijulikana na vilipatikana katika maeneo yaliyoweza kufikiwa kwa urahisi.

Watafitiwa katika utafiti huu waliteuliwa kwa kuwa walikuwa na habari mahsusi zilizohitajika katika utafiti huu.

Wasimamizi wa Idara za Kiswahili vyuoni pamoja na wahadhiri waliwezesha utafiti kupata habari kuhusu malengo, mada, utekelezaji na tathmini ya mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma.

Walimu wa Kiswahili katika shule za upili walisaidia utafiti kufahamu changamoto zinazokumba utekelezaji wa mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu na jinsi hali hii inavyoathiri utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE katika shule za upili.

3.5 Njia za utafiti

Ili kupata data muafaka, njia tatu kuu zilitumika. Njia hizo ni hojaji, usaili na uchanganuzi wa nyaraka.

3.5.1 Hojaji

Hojaji ziliandaliwa kwa ajili ya kukusanya data kutoka kwa walimu wa Kiswahili wa shule za upili kutoka Kaunti ya Bungoma na wahadhiri wa somo la Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma vilivyoteuliwa.

Hojaji ya walimu iligawika katika sehemu kuu tano: katika sehemu ya kwanza maswali yalihusu habari za kibinafsi za walimu. Katika

sehemu hii walimu walitoa habari kuhusu vyuo vikuu walikosomea, wakati walipopata mafunzo yao, muda waliokuwa wamefundisha katika shule za upili. Pia walitoa habari kuhusu vidato walivyofundisha. Habari walizotoa ziliwezesha utafiti kuelewa sifa za walimu walioandaliwa katika vyuo vikuu mbalimbali. Vilevile, habari hizo ziliwezesha utafiti kupata ufahamu kuhusu tajiriba ya walimu katika kutekeleza mtalaa wa TUMIKE kwa kuzingatia wakati walipopata mafunzo na miaka waliyofundisha shuleni. Vidato walivyofundisha walimu viliwezesha utafiti kujua mada ambazo walimu walipendelea kufunza na njia za ufundishaji pia.

Katika sehemu ya pili maswali yalihusu malengo ya mtalaa uliotumiwa kufundisha shuleni. Habari zilizotolewa na walimu katika sehemu hii ziliwezesha utafiti kufahamu jinsi walimu walivyojitahidi kufikia malengo hayo kupitia kwa ufundishaji wao.

Maswali katika sehemu ya tatu yalihusu mpangilio wa mada katika mitalaa. Kutokana na habari zilizotolewa katika sehemu hii, utafiti ulitambua jinsi walimu walizikabili mada mbalimbali katika ufundishaji wao.

Sehemu ya nne ilihusu utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE. Habari zilizotokana na sehemu hii zilisaidia utafiti kuelewa mikabala, njia, mbinu, mikakati na nyenzo ambazo walimu walitumia walipotekeleza yaliyomo katika mtalaa wa shule za upili.

Katika sehemu ya tano maswali yalihusu tathmini katika mitalaa ya shule. Majibu yaliyotolewa kwa maswali haya yaliwezesha utafiti kufahamu jinsi tathmini ilivyoendeshwa katika shule za upili.

Hojaji ya walimu ilikuwa na jumla ya maswali 37. Hojaji zilizoandaliwa kwa ajili ya walimu zilikuwa 42 . Hojaji hizo zilikuwa funge kwa kiwango cha asilimia 85 na sehemu ndogo (asilimia 15) ilikuwa wazi ambapo watafitiwa walitakiwa kutoa ufafanuzi kuhusu baadhi ya majibu waliyotoa. Sehemu kubwa ya maswali yalikuwa funge ikilinganishwa na yaliyokuwa wazi ili kurahisisha shughuli ya uchanganuzi wa hojaji hizo.

Hojaji ya wahadhiri iligawika katika sehemu tano pia ambapo katika sehemu ya kwanza maswali yalihusu habari za kibinafsi. Habari zilizotolewa katika sehemu hii zilisaidia utafiti kujua vyuo vikuu walikofundisha wahadhiri waliohojiwa. Isitoshe, ziliwezesha utafiti kujua tajiriba waliyokuwa nayo wahadhiri katika ufundishaji wao kwa kuzingatia muda waliokuwa wamefunza katika vyuo vikuu na miaka waliyokuwa wamefunza katika vyuo walikokuwa. Kadhalika, habari zilizotolewa katika sehemu hii ziliwezesha utafiti kujua viwango vya ufundishaji vilivyopendelewa na wahadhiri.

Katika sehemu ya pili, maswali yalihusu malengo ya mitalaa katika vyuo vikuu vya umma; katika sehemu ya tatu, maswali yalihusu mada katika mtalaa wa vyuo vikuu; katika sehemu ya nne, maswali yalihusu utekelezaji wa mitalaa vyuoni ilhali katika sehemu ya tano, maswali yalihusu mfumo wa tathmini katika vyuo vikuu vya umma.

Hojaji hii ilikuwa na jumla ya maswali 24. Hojaji za wahadhiri zilikuwa 17 na zilikuwa funge kwa kiwango cha asilimia 40 na wazi kwa kiwango cha asilimia 60 kwa kuwa majibu mengi waliyotoa yalihitaji ufafanuzi. Hali hii iliwezesha mtafiti kupata habari za kina kutoka kwa wahadhiri.

Baada ya hojaji kuandaliwa, zilitumwa kwa watafitiwa mapema kisha mtafiti pamoja na msaidizi wake wakazichukua baada ya majuma mawili.

Hojaji za walimu pamoja na za wahadhiri zilijibiwa zote. Hali hii ilitokea kuwa hivi kwa sababu zilitumwa kwao mapema na wakawa na muda wa kutosha kuweza kuzijaza. Mtafiti pamoja na msaidizi wake walipofika kuzichukua, walizipitia na walipopata sehemu ambayo haikujibiwa, waliwasihi kufanya hivyo.

Hojaji ilikuwa mbinu bora ya kukusanya data kwa kuwa ilitumika kuwafikia watafitiwa wengi kwa muda mfupi na pia iliwezesha utafiti kukusanya kiasi kikubwa cha data. Pia kupitia kwa hojaji, data ya kitakwimu iliweza kupatikana na ikatumika kuibua data ya kiuhakiki. Mwisho, hojaji iliwezesha kupata data asili kutoka kwa wahojiwa.

3.5.2 Usaili

Katika utafiti huu, usaili ulitumiwa kukusanya data kutoka kwa Wasimamizi wa Idara za Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma.

Mtafiti alipanga miadi ya kukutana na wasimamizi hao katika vyuo vikuu walikofundisha.

Kwa kuwa huu ulikuwa ni usaili rasmi, maswali yaliandaliwa mapema. Wasimamizi wa Idara za Lugha ya Kiswahili katika vyuo vikuu mbalimbali waliandaliwa maswali yaliyokuwa sawa.

Maswali yaliyoandaliwa kwa ajili ya usaili yalikuwa ya aina mbili: maswali funge na maswali wazi. Maswali funge yaliwaelekeza watafitiwa kutoa habari jinsi walivyoelekezwa. Maswali wazi yaliweza kuzua mjadala wakati wa usaili na katika hali hiyo, habari za ziada zikapatikana. Kupitia kwa usaili, mielekeo ya watafitiwa kuhusu dhana mbalimbali katika mitalaa iliweza kubainika.

Mtafiti alipanga kuwasaili Wasimamizi wa Idara watano kwa kukutana nao ana kwa ana. Hata hivyo, watatu ndio waliosailiwa ana kwa ana ilhali wawili walisailiwa kwa njia ya simu ilipokuwa vigumu kwa wao kupatikana ana kwa ana. Mtafiti alichukua muda wa kati ya dakika 45 na saa moja kusaili kila Msimamizi wa Idara.

Usaili ulikuwa njia nzuri ya kukusanya data kwa kuwa watafitiwa walitoa habari walizozifahamu kuhusu suala la utafiti kwa njia ya moja kwa moja.

3.5.3 Uchanganuzi wa Nyaraka

Utafiti ulichanganua nyaraka rasmi mbalimbali kutoka katika vyuo vikuu na shule za upili. Hizo ndizo nyaraka zilizotumiwa kutoa mafunzo katika vyuo vikuu vya umma na shule za upili.

Nyaraka mahsusi zilizochanganuliwa zilikuwa silabasi ya Kiswahili inayotumiwa kufundisha katika shule za upili; miongozo ya kozi zinazofundishwa katika vyuo vikuu vya umma na maandiko yanayotoa ufafanuzi kuhusu kozi hizo.

Nyaraka hizo zilikuwa na data kuhusu mitalaa ya Kiswahili ya shule za upili na vyuo vikuu vya umma. Zilichanganuliwa ili kupata data ya kina kuhusu vipengele vinavyounda mitalaa inayotumika katika vyuo vikuu vya umma na shule za upili. Vipengele mahsusi vilivyochanganuliwa vilikuwa: malengo ya ufundishaji, mada zilizofundishwa, njia za utekelezaji mtalaa na mifumo ya tathmini.

Katika uchanganuzi huo, utafiti ulitarajia kuchunguza namna mitalaa ya Kiswahili iliyotumiwa katika vyuo vikuu mbalimbali ilifanana na kutofautiana, malengo yaliyobuniwa kufundisha katika vyuo vikuu na shule za upili, mada zilizofundishwa katika vyuo vikuu na shule za upili na jinsi zilivyopangwa, njia, mikakati na vifaa vilivyotumiwa kufundisha vyuoni na shule za upili pamoja na mifumo iliyobuniwa katika vyuo vikuu na shule za upili kutathmini mitalaa.

Nyaraka hizo zilichanganuliwa kabla ya mtafiti kwenda nyanjani kukusanya data kutoka kwa watafitiwa. Alizipata kutoka kwa Wasimamizi wa Idara vyuoni alipowatembelea kupanga miadi ya kuwasaili baadaye. Kwa upande wa shule za upili, alizipata kutoka kwa walimu alipowapelekea hojaji walizotakiwa kujaza.

Baada ya kupata hizo nyaraka, mtafiti alizichanganua kwa kuzingatia vipengele vya mtalaa alivyokuwa amebainisha. Nyaraka kutoka vyuo vikuu mbalimbali zilichanganuliwa mwanzo na hatimaye silabasi ya Kiswahili iliyoandaliwa na TUMIKE.

Uchanganuzi ulifanywa hatua kwa hatua. Nyaraka kutoka vyuo vyote vitano zilichanganuliwa kwa kuzingatia chuo kimoja baada ya kingine. Baada ya kuchangunua nyaraka za vyuo vikuu, silabasi ya shule za upili ilishughulikiwa pia. Mtafiti alinukuu data aliyopata kutoka katika nyaraka kwa mpangilio maalumu akizingatia vipengele vinne vya mtalaa.

Data iliyotokana na uchanganuzi wa nyaraka ilikuwa ya kiuhakiki na iliwezesha utafiti kujibu maswali ya utafiti na pia kuthibitisha tahadhania ya utafiti. Uchanganuzi wa nyaraka uliwezesha utafiti kupata data ya hakika na ya kutegemewa kwa sababu zilitokana na chanzo asili.

3.6 Mbinu za Utafiti

Mbinu tatu kuu zilitumiwa katika utafiti. Mbinu hizo zilikuwa ni: udadisi, unukuzi na hojaji.

3.6.1 Udadisi

Wasimamizi wa idara walidadisiwa kwa kufuata mwongozo na maswali yaliyokuwa katika dodoso. Udadisi ulikuwa ni wa moja kwa moja kwa kuwa mtafiti alikutana ana kwa ana na watafitiwa baada ya kupanga miadi nao.

Wasimamizi wa Idara walidadisiwa kuhusu yafuatayo: malengo yanayoelekeza ukuzaji wa mitalaa ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu kuwaandaa walimu wa shule za upili; nafasi ya utawala wa vyuo vikuu katika ukuzaji wa mitalaa inayotumika vyuoni; uteuzi na mpangilio wa mada zinazofundishwa katika somo la Kiswahili vyuoni; jinsi mitalaa inavyotekelezwa na wahadhiri vyuoni; namna mitalaa inavyotathminiwa katika vyuo vikuu; jinsi mitalaa ya vyuo vikuu mbalimbali inavyofanana na kutofautiana na namna ambavyo mitalaa ya vyuo vikuu inahusiana na mtalaa wa TUMIKE unaotumiwa katika shule za upili.

Udadisi ulitumiwa ili kupata data za kina kutoka kwa Wasimamizi wa Idara za Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma. Lengo kuu la kudadisi wasimamizi wa Idara lilikuwa ni kubaini uhusiano baina ya mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa shule za upili.

Udadisi uliofanyiwa walimu na wahadhiri haukuwa rasmi. Ulitokea katika muktadha usiokuwa rasmi kwa kuwa haukuandaliwa dodoso. Walimu na wahadhiri walidadisiwa ili waweze kutoa ufafanuzi kuhusu baadhi ya majibu waliyoyatoa mtafiti aliporejea kuchukua hojaji kutoka kwao. Pia walimu walidadisiwa ili kuthibitisha habari walizotoa katika hojaji kuhusu uhusiano kati ya mitalaa ya vyuo vikuu na ule wa shule za upili.

Wahadhiri pia walidadisiwa ili kufafanua na kuthibitisha habari walizitoa kupitia kwa hojaji. Lengo la wao kudadisiwa lilikuwa ni kupata habari kuhusu uhusiano kati ya mitalaa iliyotafitiwa.

3.6.2 Unukuzi

Unukuzi unahusu kunakili katika maandishi maneno yanayosemwa na yule anayesailiwa. Mbinu hii ilitumiwa wakati ambapo mtafiti aliwahoji wasimamizi wa idara za Kiswahili katika vyuo vikuu.

Wakati wa usaili, mtafiti alinakili yaliyosemwa na wasimamizi hao wa Idara walipokuwa wakijibu maswali ambayo waliulizwa. Mtafiti alinakili data muhimu kisha baadaye akazichanganua.

Mtafiti alikutana ana kwa ana na wasimamizi wa idara watatu katika afisi zao na wengine wawili ambao hakuweza kukutana nao ana kwa ana, aliwasaili kupitia kwa simu huku akinukuu habari kutoka kwao. Hii ilikuwa mbinu ya kutegemewa katika ukusanyaji wa data kwa kuwa mtafiti alipata data ikiwa katika hali yake asili.

3.6.3 Hojaji

Katika utafiti huu, hojaji mbili ziliandaliwa kwa ajili ya wahadhiri wa Kiswahili katika vyuo vikuu na walimu wa Kiswahili katika shule za upili. Hojaji zilitumwa kwa watafitiwa mapema ili zipate kujazwa na zikachukuliwa baadaye.

Hojaji ilitumika kama mbinu ya kukusanya data katika utafiti huu kwa kuwa mtafiti aliweza kuwafikia watafitiwa wengi. Kadhalika, hojaji ilitumika kwa kuwa watafitiwa wengi waliitumia kutoa habari kwa muda mchache.

Hojaji ilitumiwa pia kwa sababu msaidizi wa nyanjani alitumiwa kupata data kutoka kwa watafitiwa ambao hawangeweza kufikiwa na mtafiti.

Isitoshe, hojaji ilikuwa mbinu bora ya kukusanya data kwa kuwa ilipochanganuliwa, iliwezesha utafiti kupata data za kitakwimu na kiuhakiki. Data hiyo iliweza kupimika na kufasiriwa kwa urahisi.

3.7 Vifaa vya Utafiti

Vifaa mbalimbali vilitumika kukusanya data wakati wa utafiti. Vifaa hivyo vilikuwa hojaji, dodoso na mwongozo wa uchanganuzi wa nyaraka.

3.7.1 Hojaji

Katika utafiti huu, hojaji ilitumika kama kifaa cha kukusanya data nyanjani pia. Hojaji ilibeba maswali mengi ambayo yalitumiwa kupata data kuhusu mitalaa ya Kiswahili iliyotumika katika vyuo vikuu vya umma na shule za upili.

Hojaji iliandaliwa kwa ajili ya wahadhiri wa vyuo vikuu na walimu wa shule za upili. Maswali yaliyoandaliwa katika hojaji yalikuwa funge na wazi. Yale yaliyokuwa wazi yalihitaji ufafanuzi ambao uliwezesha utafiti kupata habari za kina.

Hojaji zilizoandaliwa zilikuwa na muundo sawa. Kila hojaji iligawika katika sehemu kuu tano ambapo sehemu ya kwanza ilihitaji habari za kibinafsi kutoka kwa watafitiwa na sehemu nne zilizobakia zilihusu vipengele vinne vya mitalaa rasmi.

Hojaji za walimu wa shule za upili zilikuwa 42 na zikawa na jumla ya maswali 37 ilhali za wahadhiri zilikuwa 17 na jumla ya maswali 24.

3.7.2 Dodoso

Dodoso iliandaliwa na kutumika katika kuendesha usaili rasmi. Wasimamizi wa Idara za Kiswahili katika vyuo vikuu ndio waliosailiwa. Maswali katika dodoso yalikuwa wazi kwa kuwa yalitumiwa katika usaili ambao ulihitaji maelezo ya kina.

Dodoso hii iligawika katika sehemu tano. Katika sehemu ya kwanza, maswali yalihusu habari za kibinafsi. Katika sehemu nne zilizofuata, maswali yalihusu vipengele vinne vya mitalaa (malengo, mada, utekelezaji na tathmini) mtawalia.

3.7.3 Mwongozo wa Uchanganuzi wa Nyaraka

Mwongozo wa uchanganuzi wa nyaraka uliandaliwa ili kuwezesha mtafiti kubainisha nyaraka mahsusi alizotumia kupata data kwa ajili ya utafiti. Isitoshe, ni kupitia kwa mwongozo huu ambapo vipengele maalumu vilivyochanganuliwa viliweza kubainishwa. Kwa hivyo mwongozo huu ulisaidia utafiti kupata habari kutoka katika nyaraka mbalimbali. Nyaraka zilizolengwa ni zile zilizokuwa na habari zilizohusiana na mitalaa iliyotumiwa kufundisha soma la Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na shule za upili. Mwongozo huu uliorodhesha nyaraka zilizolengwa na kuonyesha mambo mahsusi ambayo yalichanganuliwa katika nyaraka zenyewe.

Nyaraka zilizochanganuliwa katika utafiti huu zilikuwa miongozo ya kozi za Kiswahili zinazofundishwa katika vyuo vikuu; maandiko

kuhusu kozi za Kiswahili; na silabasi ya Kiswahili inayotumiwa kufundisha somo la Kiswahili katika shule za upili.

Lengo la kuchanganua nyaraka mbalimbali lilikuwa ni kulinganisha na kulinganua yaliyomo kwa kuzingatia malengo, mada, utekelezaji na tathmini yake.

3.8 Uthabiti na Umuafaka wa Vifaa vya Utafiti

Vifaa vilivyotumika katika utafiti huu vilipimwa na kuthibitishwa kuwa muafaka kabla ya utafiti wenyewe kuanza. Vifaa hivyo vilitathminiwa na wataalamu waliokuwa na ufahamu kuhusu suala lililotafitiwa. Walivitazama na kuangalia yaliyomo.

Wahadhiri kutoka katika Idara ya Elimu ya Lugha na Fasihi katika Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro ndio walivitathmini vifaa hivyo. Baadhi ya masuala waliyoyatathmini ni pamoja na uwazi na uelewekaji wa yaliyomo katika vifaa husika na jinsi ambavyo vilitegemewa katika kukusanya data iliyokusudiwa.

Wahadhiri wa Kiswahili katika Idara ya Elimu ya Lugha na Fasihi katika Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro na hasa wasimamizi wa utafiti huu walivipitia tena vifaa vilivyorekebishwa na kudhihirisha kuwa vilikuwa na uthabiti na ikawa vingeweza kuaminika katika ukusanyaji wa data. Hii ni njia ya kijopo ya kudhihirisha uthabiti na uaminifu wa vifaa kwa kuwa zaidi ya mtu mmoja alihakiki vifaa husika na maoni yaliyotolewa yalikuwa na uzito kuliko kama yangetolewa na mtu mmoja.

3.9 Majaribio ya Utafiti

Vifaa vilivyotumika katika utafiti huu vilifanyiwa majaribio katika Chuo Kikuu cha Maseno na Shule ya Upili ya Bulimbo (kutoka katika Kaunti ya Kakamega, ambayo inapakana na kaunti ya Bungoma).

Walimu wa Kiswahili katika Shule ya Upili ya Bulimbo walitoa habari kuhusu mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu na shule za upili. Kulikuwa na walimu 6 wa somo la Kiswahili na wote walishiriki katika majaribio ya utafiti huu.

Wahadhiri 5 wa somo la Kiswahili na Msimamizi wa Idara ya Kiswahili katika Chuo kikuu cha Maseno walitoa habari kuhusu utekelezaji wa mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma. Wahadhiri wote waliofundisha somo la Kiswahili kwa walimu walioandaliwa kufundisha katika shule za upili walishiriki katika majaribio ya utafiti huu.

Wahadhiri katika Chuo Kikuu cha Maseno ambao waliwaandaa walimu wa Kiswahili pamoja na walimu waliofunza somo la Kiswahili katika shule ya Bulimbo walijaza hojaji zilizoandaliwa. Msimamizi wa Idara ya Kiswahili katika Chuo hicho alisailiwa. Isitoshe, nyaraka zilizokuwa na habari kuhusu mitalaa kutoka chuoni na katika shule hiyo ya upili zilichanganuliwa.

Baada ya kuchanganua majibu yaliyotokana na vifaa ambavyo vilitumiwa katika kiwango hicho cha majaribio, udhaifu uliogunduliwa ulikuwa: baadhi ya maswali hayakueleweka moja kwa

moja; maswali mengine yalirudiwarudiwa na kulikuwa na mengine ambayo hayakuwa yameulizwa. Mtafiti alielekezwa na wasimamizi wake kuyarekebisha maswali hayo ili yafae katika utafiti. Maswali ambayo hayakutungwa vizuri na yakafasiriwa vibaya yalitungwa upya ili kuondoa ugiligili wowote ule.

Data iliyohitajika ilipatikana kupitia kwa hojaji, usaili na uchanganuzi wa nyaraka. Data iliyopatikana kupitia kwa majaribio ya utafiti huu ilichanganuliwa kupitia kwa njia za kitakwimu na kiuhakiki. Baadaye, makosa yaliyogunduliwa katika vifaa vilivyotumika kukusanya data yaliweza kurekebishwa na vikaweza kutumika katika utafiti huu.

3.10 Utaratibu wa Kukusanya Data Nyanjani

Lengo kuu la kukusanya data lilikuwa kupata habari kutoka kwa vyanzo mbalimbali ili kumwezesha mtafiti kujibu maswali ya utafiti huu na kuthibitisha tahadhania ya utafiti pia.

Kabla ya kwenda nyanjani kibali kilipatikana kutoka kwa Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro kupitia kwa Idara ya Elimu ya Lugha na Fasihi. Baadaye idhini ilipatikana kutoka kwa Baraza la Kitaifa la Sayansi na Teknolojia. Baada ya idhini kutolewa, waraka wa utambulisho uliandikwa na wasimamizi wa utafiti. Waraka huo ulimtambulisha mtafiti kwa wahadhiri wa Kiswahili wa vyuo vikuu, Wasimamizi wa Idara za Kiswahili/Lugha katika vyuo vikuu pamoja na walimu wa shule za upili.

Data katika utafiti huu ilipatikana kupitia kwa njia na mbinu mbalimbali ambazo zilitumiwa kukusanya data kule nyanjani. Data zaidi ilitokana na maandishi mbalimbali kutoka kwenye majarida, machapisho, tasnifu na vitabu kutoka maktabani na kwenye mtandao.

Mtafiti alitumia mbinu kama vile usaili, unukuzi na kuhojiana kuweza kupata data. Pamoja na mbinu hizo, vifaa vilivyotumika kukusanya data ni hojaji, dodoso ya usaili na mwongozo wa kuchanganua nyaraka mbalimbali. Vifaa hivi vilitumiwa na watafitiwa katika nafasi na viwango tofauti kutoa habari mbalimbali.

Nyanjani, mtafiti alienda kibinafsi katika shule lengwa na vyuo husika kujitambulisha na kupanga miadi na watafitiwa. Alitembelea shule zote 42 ambapo alikutana na walimu wakuu, akajitambulisha kwao na kuwaomba ruhusa ya kuingiliana na walimu wa somo la Kiswahili shuleni. Kwa kushirikiana na msaidizi wake ambaye alikuwa ameandaliwa kwa kazi hiyo, alitembelea walimu wa Kiswahili akawapa zile hojaji kisha akapanga miadi nao. Hatimaye, pamoja na msaidizi wake, aliwatembelea walimu kwa kuzingatia tarehe mahsusi aliyopewa na kila mwalimu. Shuleni, alikutana na walimu kuchukua hojaji zilizojazwa akaondoka nazo. Aliweza kuwahoji baadhi yao ili kuthibitisha au kupata ufafanuzi zaidi kuhusu habari walizotoa katika hojaji waliyoijaza. Waliyoyasema kutokana na huko kuhojiwa yalinukuliwa ili yaweze kuchanganuliwa baadaye.

Mtafiti aliwatembelea wahadhiri mwenyewe bila kumshirikisha msaidizi wake. Aliwatumia hojaji kimbele kisha akapanga kukutana nao kwa tarehe walizopanga. Alichukua hojaji walizokuwa wamejaza akaondoka nazo.

Kadhalika, mtafiti alikutana na Wasimamizi wa Idara watatu kisha akawahoji moja kwa moja huku akinukuu habari walizotoa. Wasimamizi wa Idara wawili hawakupatikana ili waweze kuhojiwa ana kwa ana jinsi ilivyopangwa awali hali ambayo ilipelekea wao kuhojiwa kwa njia ya simu.

Katika kutagusana na watafitiwa hao, mtafiti alipata nyaraka maalumu zilizohusiana na suala la utafiti. Nyaraka hizo zilikuwa: miongozo ya kozi za Kiswahili zilizofundishwa vyuoni, nyaraka zilizofafanua kozi zilizofundishwa vyuoni na silabasi ya Kiswahili iliyotumiwa kufundisha katika shule za upili. Mtafiti alizichunguza kwa makini huku akinukuu habari alizolenga kupata na akazichanganua habari hizo baadaye.

3.11 Uratibu wa Data

Kabla ya uchanganuzi wa data kufanyika, data katika utafiti huu iliweza kupitiwa, kuratibiwa na kuwekwa katika makundi mbalimbali kwa kuzingatia mrejesho tofauti kutoka kwa watafitiwa. Uratibu huu ulitarajiwa kuifanya data kutoka kwa watafitiwa ipate kueleweka. Data hii ilifaa kueleweka ili hatimaye ichanganuliwe kwa urahisi.

Data ya kitakwimu ambayo ilikusanywa kupitia kwa hojaji ndiyo iliyoratibiwa. Katika hatua hii ya uratibu, utafiti ulipata ufahamu kuhusu mrejesho wa watafitiwa na ukaweza kubuni kauli za kijumla kuhusu matokeo yaliyotarajiwa kuhusiana na suala lililotafitiwa.

Majibu mbalimbali yaliyopendekezwa katika hojaji yalitiwa au yaliainishwa katika makundi maalumu ili iwe rahisi kutambua jibu fulani lilichaguliwa mara ngapi na watafitiwa. Majibu yaliyotolewa yaliratibiwa katika makundi manne makuu: majibu kuhusu malengo ya ufundishaji; mada katika mitalaa; utekelezaji wa mitalaa na njia za kutathmini mitalaa. Majibu haya yaliratibiwa kwa kuzingatia mrejesho kutoka kwa wahadhiri na walimu.

Data ya kitakwimu iliyoratibiwa iliwekwa katika makundi na hatimaye ikabadilishwa na kutiwa katika viwango maalumu vya idadi (asilimia). Hivi viwango maalumu vya idadi vilimwezesha mtafiti kutambua sifa maalumu za geu zilizotafitiwa.

Data iliyopatikana kupitia kwa usaili na uchanganuzi wa nyaraka ilihakikiwa pia na kauli za kijumla zikatolewa kuhusu vipengele vilivyotafitiwa. Hii ilikuwa ni data ya kiuhakiki.

3.12 Uchanganuzi wa Data

Data iliyokusanywa katika utafiti huu ilichanganuliwa kwa njia mbili kuu: njia ya kiuhakiki na ile ya kitakwimu. Data iliyokusanywa kutokana na usaili, hojaji na uchanganuzi wa nyaraka mbalimbali ilichanganuliwa kiuahakiki.

Uchanganuzi wa kiuhakiki uliwezesha utafiti kutoa maelezo ya kina kuhusu suala la utafiti ili kujibu maswali yaliyotarajiwa kujibiwa kupitia kwa matokeo ya utafiti huu. Dhana mbalimbali kuhusu suala la utafiti na watafitiwa ziliweza kufafanuliwa na hatimaye kauli za kutoa maamuzi zikatolewa.

Data iliyokusanywa kutokana na hojaji funge ilichanganuliwa kitakwimu. Data ya kitakwimu ilihusisha idadi ya watafitiwa waliotoa kauli mbalimbali kuhusu masuala yaliyoulizwa. Takwimu zilizotolewa kuhusu dhana mbalimbali zilitumiwa katika utafiti huu kutoa maelezo kuhusu suala lililotafitiwa. Vilevile, zilitumiwa kubuni kauli ambazo zilitumika kuthibithisha tahadhania ya utafiti huu.

Uchanganuzi wa kiuhakiki na kitakwimu uliwezesha utafiti kushughulikia data iliyokusanywa kwa njia maalumu ili kupata matokeo yaliyohusiana na suala la utafiti. Data iliyochanganuliwa ilihusu vipengele vikuu vya mitalaa ambavyo ni malengo, mada, utekelezaji wa mitalaa na tathmini.

Utafiti ulichanganua data iliyokusanywa ili kuchunguza malengo katika mitalaa ya vyuo vikuu vya umma na malengo katika mtalaa wa TUMIKE. Katika kufanya hivyo, utafiti ulitaka kubaini namna malengo katika mitalaa ya vyuo vikuu vya umma na shule za upili yaliweza kubuniwa. Pia, utafiti ulichunguza malengo yaliyobuniwa katika mitalaa ya vyuo vikuu na shule za upili ili kutambua yalikuwa ya aina gani na yalikuwa na sifa zipi. Isitoshe, utafiti ulichanganua

malengo hayo ili kubaini jinsi yalivyohusiana na mada katika mitalaa, utekelezaji wa mitalaa na tathmini ya mitalaa.

Katika kuchanganua data kuhusu mada katika mitalaa, utafiti ulichunguza mpangilio wa mada katika silabasi na kozi mbalimbali. Vilevile,utafiti ulitathmini namna mada katika silbasi na kozi za vyuo vikuu huchangiana, hujengana na kutegemeana na nafasi ya ujifunzaji na ugunduzi katika mafunzo wanayopokea wanafunzi.

Data iliyokusanywa kuhusu utekelezaji wa mitalaa ilichanganuliwa ili kuchunguza ufundishaji na uwasilishaji wa mada katika mitalaa ya vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa TUMIKE wa shule za upili. Lengo la kufanya hivyo lilikuwa kutambua mikabala, mikakati, njia, mbinu na nyenzo ambazo walimu na wahadhiri hutumia ili kufikia malengo mbalimbali katika mitalaa wanayoitumia.

Kuhusu tathmini, data iliyokusanywa ilichanganuliwa ili kujua tathmini inavyofanyika katika vyuo vikuu na shule za upili pamoja na sababu na athari zake. Kadhalika, data kuhusu tathmini ilichanganuliwa ili kuchunguza iwapo tathmini ilitumiwa katika mageuzi na marekebisho ya mitalaa.

3.13 Uwasilishaji wa Data

Data iliyochanganuliwa iliwasilishwa kimaelezo na kitakwimu. Maelezo yalitolewa kuhusu malengo ya mitalaa, mada katika mitalaa, utekelezaji wa mitalaa na tathmini ya mitalaa katika vyuo vikuu vya umma na shule za upili.

Maelezo kuhusu vipengele hivi katika vyuo vikuu yamewasilishwa katika sura ya nne ilhali maelezo kuhusu shule za upili yamewasilishwa katika sura tano.

Kutokana na mjadala kuhusu matokeo katika sura ya nne na ya tano,utafiti ulitoa muhtasari, hitimisho na mapendekezo kwenye sura ya sita.

3.14 Changamoto za Utafiti

Wakati wa kutekeleza mchakato wa utafiti, kulikuwa na changamoto katika hatua mbalimbali.

Katika hatua ya maandalizi, ilichukua muda mrefu kupata cheti cha kutoa idhini ya kwenda nyanjani kukusanya data kwa sababu za kiutawala katika Baraza la Kitaifa la Sayansi na Teknolojia linaloidhinisha kufanyika kwa utafiti wa kielimu nchini.

Aidha, majaribio ya utafiti yalichukua muda mrefu kuliko ilivyopangwa kwa kuwa watafitiwa, hasa walimu wa shule za upili, walichukua muda kujaza hojaji. Sababu ya hili kutendeka ni kwamba walikuwa na shughuli nyingi kwa kuwa ulikuwa wakati ambapo mitihani ya mwisho wa muhula ilifanyika shuleni.

Hojaji ya walimu wa shule za upili ilikuwa na maswali mengi ambayo yaliwachukua muda mrefu kujibu.

Pia ilikuwa vigumu kukutana na baadhi ya watafitiwa ambao walitakiwa kusailiwa kwa kuwa baadhi yao hawakupatikana kwa urahisi. Hali hii ilipotokea, ilibidi baadhi yao kuhojiwa kwa njia ya

simu. Hii ilitokea kuwa changamoto kwa kuwa usaili wa simu sio wa kina kama ule wa ana kwa ana.

Kadhalika, baadhi ya watafitiwa hawakuwa tayari kutoa habari na walipozitoa hazikuwa kamilifu. Hili lilidhihirika wakati wa kuzichanganua hojaji ambapo baadhi ya maswali hayakuwa yamejibiwa kwa ukamilifu. Hali hii ilimlazimu mtafiti kurejea tena nyanjani kutafuta habari hizo upya baada ya kuongea na watafitiwa na kuwaeleza umuhimu wa habari hizo. Haya matatizo yalicheleweshwa ukusanyaji na hatimaye uchanganuzi wa data.

3.15 Maadili katika Utafiti

Utafiti uliofanywa ulizingatia maadili ili kuhakikisha kwamba unafanyika kwa njia ifaayo ili kupatikane matokeo ya kutegemewa.

Kwanza, utafiti ulifanyika baada ya kuidhinishwa na Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro. Pili, utafiti ulipata kibali kutoka kwa Baraza la Kitaifa la Sayansi na Teknolojia ambalo huidhinisha kufanyika kwa utafiti wa kielimu nchini.

Tatu, watafitiwa walioshiriki katika utafiti walitoa habari zilizohitajika kwa hiari bila kushurutishwa wala kutishwa. Walifanya hivyo baada ya mtafiti kuwasihi kufanya hivyo kwa kuwaeleza umuhimu wa matokeo ya utafiti huo kwao.

Vilevile, habari zilizotumika katika utafiti zimetokana na maandishi ya wataalamu wengine. Habari hizi zimenukuliwa na mchango wa wataalamu hao kutambuliwa.

Mwisho, mtafiti aliendа nyanjani kupata data kutoka kwa watafitiwa moja kwa moja. Data iliyoshughulikiwa katika utafiti huu ni halisi, sio ya kudhaniwa.

3.16 Hitimisho

Katika sura hii, muundo wa utafiti umejadiliwa na kufafanuliwa kwa kina. Kwanza, mkabala wa utafiti umeelezwa kuwa umejitokeza katika sura mbili: usoroveya elezi na utafiti linganishi kwa kuwa utafiti ulikusanya data kutoka nyanjani ili kulinganisha na kulinganua vigeugeu viwili.

Eneo la utafiti lilifananuliwa kuwa vyuo vikuu vya umma vitano na shule za upili 42 katika kaunti ya Bungoma. Watafitiwa walikuwa wahadhiri 17 wa somo la Kiswahili waliowaandaa walimu wa shule za upili pamoja na walimu wa Kiswahili 42 kutoka katika shule za upili.

Mbinu tatu zilitumiwa kuteua sampuli katika utafiti huu: uteuzi sampuli kimaksuudi; uteuzi sampuli sahili nasibu na uteuzi sampuli nasibu ya uratibu.

Njia zilizotumiwa kukusanya data ni pamoja na hojaji, usaili na uchanganuzi wa data. Mbinu zilizotumiwa kufanikisha ukusanyaji wa data ni udadisi, unukuzi na hojaji. Vifaa vilivyotegemewa katika kukusanya data ni hojaji, dodoso na mwongozo wa uchanganuzi wa nyaraka.

Aidha, vifaa vilivyotumika kukusanya data vilithibitishwa kuwa thabiti na mwafaka na wataalamu walioelekeza utafiti. Isitoshe, utafiti ulifanyiwa majaribio katika chuo kimoja cha umma na shule

moja ya upili. Majaribio haya yalichangia katika kuboresha vifaa vilivyotumika kukusanya data.

Mchakato wa kuratibu, kuchanganua, na kuwasilisha data ulifafanuliwa kwa kina. Hatimaye, changamoto zilizokumba utafiti zilielezwa pamoja na maadili yaliyozingatiwa na kuelekeza utafiti huu.

SURA YA NNE: MITALAA RASMI YA KISWAHILI KATIKA VYUO VIKUU VYA UMMA

4.1 Utangulizi

Sura hii inajadili mitalaa rasmi ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu vya umma vitano kuwaandaa walimu wanaofunza somo la Kiswahili katika shule za upili nchini Kenya. Vyuo vikuu hivyo ni; Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro, Chuo kikuu cha Nairobi, Chuo kikuu cha Moi, Chuo kikuu cha Kenyatta na Chuo kikuu cha Egerton. Masuala mahsusi yanayojadiliwa ni pamoja na: muundo wa mitalaa rasmi, malengo katika mitalaa rasmi, mada katika mitalaa rasmi, utekelezaji wa mitalaa rasmi na tathmini ya mitalaa rasmi ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma. Aidha, utafiti unajadili suala la mrejesho.

4.2 Muundo wa Mitalaa rasmi ya Kiswahili katika vyuo vikuu

Mitalaa katika vyuo vikuu hupangwa na kutekelezwa kupitia programu zinazoandaliwa na walimu katika idara na vitengo ambavyo vinahusika na kutoa mafunzo kwa wanafunzi. Mitalaa ya Kiswahili hujengwa kutokana na kozi na silabasi mbalimbali ambazo kwa pamoja huzua programu ya Kiswahili.

Mitalaa ya Kiswahili vyuoni hufungamanishwa na programu kama vile ualimu au sanaa. Mwanafunzi anayesomea shahada ya ualimu na yule wa shahada ya sanaa wanaweza kufuata mikondo inayofanana na wakati nwingine inayotofautiana katika masomo yao

kutegemea malengo yao ya kupata mafunzo vyuoni. Hata hivyo, shahada ya ualimu na shahada ya sanaa ni programu mbili tofauti.

Programu hizi zinapobuniwa huwa na kozi mbalimbali ambazo hutumiwa kutoa mafunzo ili kumwandaa mwanafunzi kuwa mwanataaluma. Kila kozi huwa na silabasi yake kwa kuwa silabasi hujumlisha mada zote zinazofundishwa katika kozi moja. Kwa hivyo kozi yoyote ile hupambanuliwa kupitia kwa silabasi yake. Kwa mfano kuna kozi ya "Misingi ya Fasihi ya Kiswahili" ambayo ina mada mbalimbali zinazofundishwa chini yake. Mada hizo ndizo huunda silabasi ya kozi hiyo. Silabasi ni kitengo cha mtalaa na hujifunga kwa somo moja maalumu. Huweza hutaja kichwa cha kozi, mada zitakazofunzwa, malengo, njia na mbinu za ufundishaji, matarajio, tathmini na marejeleo, wakati na mahali pa kusomea.

Silabasi huandaliwa na mwalimu akilenga wanafunzi wake na kisha huidhinishwa na idara ili kuhakikisha yanayofunzwa yanaafikiana na mtalaa na kuzingatia ubora wa viwango na kanuni zilizowekwa. Kwa kuwa silabasi huandaliwa na mwalimu, kuna wakati kozi moja huwa na silabasi tofauti kutegemea mwalimu, mahali na wakati wa kufundishwa. Ndio maana kozi moja inaweza kufundishwa katika vyuo vikuu tofauti katika miaka na mihula tofauti ambapo mada zinazofundishwa huweza kutofautiana pia.

Mitalaa katika vyuo vikuu hupangwa ili kutekelezwa kwa vipindi vya mihula na miaka. Programu ambazo hubuniwa katika mitalaa ya Kiswahili hushughulikiwa kwa kipindi cha miaka minne. Silabasi

nayo hutekelezwa katika kipindi kifupi cha muhula mmoja wa takribani wiki kumi na nne. Kufuatia mpangilio huu, kozi zilizo katika mtalaa hufunzwa kwa kuzingatia viwango mbalimbali vya wanafunzi ambapo kuna kozi zinazoandaliwa kwa ajili ya wanafunzi wa kiwango cha mwaka wa kwanza hadi wale wa kiwango cha mwaka wa nne.

Kozi katika programu zimegawika katika mafungu ambapo zinajengana na kuongozana kuanzia kwa zile za viwango vya chini hadi zile za juu. Katika mpangilio huu kozi za awali zinastahili kuwa msingi wa kozi za baadaye. Aidha, miongoni mwa kozi hizi kuna za lazima na zile za hiari. Kozi za lazima na hiari hutegemea vyuo vikuu mbalimbali.

Kozi katika mitalaa zimepewa misimbo tofauti kutegemea vyuo vikuu zinakofunzwa. Isitoshe, misimbo imebuniwa kwa kuzingatia kozi hizo zinawasilishwa kwa wanafunzi wa kiwango gani. Kuna misimbo tofauti ya kozi za mwaka wa kwanza hadi wa nne mtawalia.

Mbali na misimbo, kozi hizi zimepewa anwani kwa kuzingatia yaliyomo katika silabasi. Anwani hizo hutofautiana kutegemea mwaka au muhula zinapofunzwa. Japo anwani zinatofautiana kwa kuzingatia vyuo vikuu, kuna baadhi ya kozi zinazofundishwa katika vyuo vikuu tofauti ambazo zina anwani zinazofanana. Kozi zilizo na anwani hizo hufunzwa katika miaka sawa na mihula inayotofautiana au miaka na mihula mbalimbali.

Kadhalika, kozi katika mitalaa huchukua mikondo mitatu mikuu ambayo ni fasihi, lugha na isimu. Mikondo hii huwa na masomo ya aina kwa aina katika ngazi mbalimbali kama vile mwaka wa masomo au muhula katika mwaka wa masomo. Vilevile, kila chuo huamua idadi ya kozi za kila mkondo. Kwa sababu hii, vyuo vikuu huwa na idadi tofauti ya kozi na kila chuo huamua ni gani zitakuwa za hiari na za lazima.

Mitalaa rasmi ya vyuo vikuu huandaliwa na kujitokeza kwa njia mbalimbali. Vipashio muhimu vinavyotambulisha muundo wa mitalaa hiyo ni programu, kozi na silabasi. Mambo haya hutegemea kila chuo jinsi ilivyojadiliwa katika sehemu inayofuata.

a) Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro

Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro kina jumla ya kozi **42** za Kiswahili. Chuo hiki kina idadi ya juu zaidi ya kozi kikilinganishwa na vyuo vikuu vingine. Hali hii imetokea kwa sababu chuo hiki kina programu moja pekee ya shahada ya elimu ambayo hujumlisha kozi zote za Kiswahili.

Kati ya kozi hizo 42, **mbili** pekee ndizo hufundishwa katika mwaka wa **kwanza** zote zikiwa za **lazima** ambapo moja hufundishwa katika muhula wa kwanza na nyingine katika muhula wa pili. Jumla ya kozi **kumi** zinafundishwa katika **mwaka wa pili** ambapo **tano** ni za **hiari** na **tano** ni za **lazima.** Katika mwaka wa tatu jumla ya kozi **16** zimeorodheshwa ili ziweze kufundishwa. Kati ya hizi 16, **saba** ni za

lazima ilhali **tisa** ni za hiari. Hatimaye katika mwaka wa nne, kuna jumla ya kozi **14** ambapo **sita** ni za **lazima** ilhali **nane** ni za **hiari**. Kwa jumla, kozi za lazima ni 20 na 22 ni za hiari kama ilivyo katika **Jedwali 2.**

MWAKA	**MSIMBO**	**ANWANI**	**MKONDO**	**HIARI/ LAZIMA**
Kwanza	KIS 100	Misingi ya Lugha na Isimu	Lugha & Isimu	Lazima
	KIS 102	Misingi ya Fasihi ya Kiswahili	Fasihi	Lazima
Pili	KIS 200	Nadharia & Uhakiki wa Fasihi	Fasihi	Lazima
	KIS 201	Fonetiki & Fonolojia ya Kis.	Isimu	Lazima
	KIS 203	Nadharia & Utendaji wa Tafsiri & Fasiri katika Kiswahili	Lugha	Hiari
	KIS 208	Lugha & Utamaduni wa Kis.	Lugha	Hiari
	KIS 211	Fasihi Simulizi ya Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 212	Tafsiri ya Maandishi ya Kis.	Lugha	Hiari
	KIS 213	Ushairi wa kabla ya karne ya 20	Fasihi	Lazima
	KIS 215	Isimujamii	Lugha	Lazima
	KIS 216	Hadithi fupi ya Kiswahili	Fasihi	Hiari
	KIS 217	Sera & Upangaji wa Lugha	Lugha	Hiari
Tatu	KIS 300	Mofolojia ya Kiswahili	Isimu	Lazima
	KIS 301	Sintaksia ya Kiswahili	Isimu	Lazima
	KIS 302	Uchapishaji & Mauzo ya Vitabu	Lugha	Hiari
	KIS 303	Njia za utafiti katika Kiswahili	Lugha	Lazima
	KIS 304	Mbinu za uandishi katika Kis.	Fasihi	Hiari
	KIS 305	Lahaja za Kiswahili	Lugha	Hiari

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI/ LAZIMA
	KIS 306	Uchanganuzi wa Matini katika Kis.	Lugha	Hiari
	KIS 307	Masuala ya kijinsia katika Lugha & Fasihi ya Kiswahili	Lugha/Fasihi	Hiari
	KIS 308	Ubunifu wa Kisanii katika Kis.	Fasihi	Hiari
	KIS 309	Historia na Maendeleo ya Fasihi Nchini Kenya	Fasihi	Hiari
	KIS 310	Leksikolojia & Lekiskografia	Lugha	Hiari
	KIS 311	Historia & Usanifishaji wa Kis.	Lugha	Lazima
	KIS 312	Wimbo Maarufu wa Kiswahili	Fasihi	Hiari
	KIS 313	Maigizo ya Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 315	Mbinu & Uhakiki wa Fasihi	Fasihi	Lazima
	KIS 316	Njia za Kufundisha Kiswahili	Lugha	Lazima
Nne	KIS 400	Sintaksia ya Kiswahili	Isimu	Lazima
	KIS 401	Ushairi wa Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 402	Semantiki ya Kiswahili	Isimu	Lazima
	KIS 403	Fasihi Linganishi ya Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 404	Isimu Matumizi katika Kiswahili	Isimu	Hiari
	KIS 405	Mbinu za Uhariri katika Kiswahili	Fasihi	Hiari
	KIS 406	Mradi wa Utafiti katika Kiswahili	Lugha	Lazima
	KIS 407	Riwaya ya Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 408	Masuala Ibuka katika Maendeleo ya Kiswahili	Lugha	Hiari
	KIS 409	Isimu Linganishi ya Kihistoria katika Kiswahili	Isimu	Hiari

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI/ LAZIMA
	KIS 410	Fasihi ya Watoto katika Kiswahili	Fasihi	Hiari
	KIS 411	Isimu-Nafsia katika Kiswahili	Isimu	Hiari
	KIS 412	Ujifunzaji wa Lugha ya Pili	Lugha	Hiari
	KIS 413	Ukadiriaji wa Vifaa vya Kufundisha katika Kiswahili	Lugha	Hiari

Jedwali 2: *Kozi za Kiswahili katika chuo kikuu cha MMUST*

Utafiti uligundua kuwa chuoni MMUST, katika kiwango cha mwaka wa kwanza, hakuna kozi za hiari. Kozi zinazofunzwa katika kiwango hiki ni za msingi hivyo basi zilikuwa za lazima kwa vile zinaweka msingi wa kujengea silabasi ya kozi zinazofundishwa katika miaka inayofuata. Katika mwaka wa pili idadi ya kozi za hiari na za lazima ni sawa (05). Katika mwaka wa tatu, kozi za lazima ni chache (07) kuliko za hiari (09). Pia katika kiwango hiki, jumla ya kozi zinazofundishwa ni nyingi (16) ikilinganishwa na miaka mingine. Katika mwaka wa nne, kozi za lazima pia ni chache (06) kuliko za hiari (08) **(Taz. Jedwali 3**).

MWAKA	KOZI ZA LAZIMA	KOZI ZA HIARI
Kwanza	02	_
Pili	05	05
Tatu	07	09
Nne	06	O8
Jumla	**20**	**22**

Jedwali 3: Kozi la lazima na hiari katika chuo kikuu cha MMUST

Kwa ujumla, kozi za hiari (22) zilizidi za lazima (20). Hali hii inaonyesha kuwa chuo hiki kiliwaachia wanafunzi uhuru mwingi wa

kuamua kozi walizotaka kujifunza hasa katika mwaka wa tatu na nne. Vilevile, kozi nyingi (30) zinafunzwa katika kiwango cha mwaka wa tatu na nne kwa kuwa katika viwango hivi, wanafunzi wamekomaa kimawazo na wanaweza kumudu wingi wa kozi wanazojifunza na pia wanaweza kufanya uamuzi kuhusu kozi wanazotaka kujifunza.

Kozi katika mtalaa wa Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro zimeratibiwa kufundishwa kwa vipindi vya mihula na miaka. Kozi hizi hufundishwa kwa miaka minne ambapo kila mwaka una mihula miwili. Katika kipindi cha miaka minne wanafunzi hujifunza kwa mihula minane. Mwanafunzi hutarajiwa kujifunza kozi zisizopungua 14 kwa muda wa miaka minne anapokuwa akipata mafunzo chuoni.

Kadhalika, kozi zinazofundishwa katika Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro huchukua mikondo mikuu mitatu ambayo ni fasihi, lugha na isimu. Hata hivyo, kulitokea kuwa na kozi **nyinginezo** ambazo aidha zilikuwa mseto wa lugha na isim au lugha na fasihi. Kozi za fasihi ndizo nyingi (15), zikifuatiwa na za lugha (10) kisha za isimu (08) (**Taz**. **Jedwali 4**).

MWAKA	MIKONDO			
	FASIHI	**LUGHA**	**ISIMU**	**NYINGINEZO**
Kwanza	01	_	_	01
Pili	04	05	01	_
Tatu	06	04	02	04
Nne	04	01	05	04
JUMLA	**15**	**10**	**08**	**09**

Jedwali 4: Kozi za Kiswahili kulingana na mikondo katika Chuo kikuu cha MMUST

Utafiti uligundua kwamba kozi nyingi za fasihi (6) zinafunzwa katika mwaka wa tatu ilhali nyingi za lugha (5) zinafunzwa katika mwaka wa pili. Kozi nyingi za isimu (5) zinafunzwa katika mwaka wa nne. Kwa mujibu wa wahadhiri waliohojiwa kutoka katika chuo hiki kuhusiana na hali hii walisema kuwa isimu ni yenye utata ikilinganishwa na fasihi na lugha. Hivyo basi, kozi nyingi za isimu zinafunzwa katika kiwango cha mwaka wa nne kwa kuwa wanafunzi wanaweza kuzimudu.

Ugunduzi mwingine ni kuwa kati ya kozi 15 za fasihi zinazofundishwa katika chuo hiki, 9 ni za lazima ilhali 6 ni za hiari. Kati ya kozi 10 za lugha, 2 pekee ni za lazima ilhali 8 ni za hiari. Katika ufundishaji wa isimu, kati ya kozi 8, tano ni za lazima ilhali tatu ni za hiari. Kutokana na ugunduzi huu, taswira inayojitokeza hapa ni kuwa chuo hiki kinaegemea ufundishaji wa fasihi na isimu kwa sababu wanafunzi wanadhibitiwa katika kuteua kozi za fasihi na isimu. Kwa upande wa lugha, wanafunzi waliachiwa uhuru mwingi wa kuteua kozi hizo. Japo kozi za lugha zilizidi za isimu, ufundishaji wa kozi za lugha ulifanyika kwa kiwango cha chini kwa kuwa nyingi

zilikuwa za hiari. Kwa sababu hii, inawezekana kuwa walimu wanaoandaliwa katika chuo hiki hupata mafunzo mengi ya fasihi na isimu kuliko lugha. Hali hii inaweza kuwaathiri wanapoutekeleza mtalaa wa TUMIKE.

Katika chuo hiki, kuna kozi zingine 9 ambazo ni za kipekee kwa kuwa haziegemei mkondo wa fasihi/ lugha au isimu. Kozi hizi zinajumlisha masuala ya lugha na isimu, lugha na fasihi na zingine zinahusu utafiti, njia za ufundishaji, uhariri, uchapishaji na mauzo ya vitabu. Kozi hizi zimeorodheshwa katika **Jedwali 5.**

MWAKA	**MSIMBO**	**ANWANI**	**HIARI/LAZIMA**
Kwanza	KIS 100	Misingi ya Lugha & Isimu	Lazima
Tatu	KIS 302	Uchapishaji na Mauzo ya Vitabu	Hiari
	KIS 303	Njia za Utafiti katika Kiswahili	Lazima
	KIS 307	Masuala ya kijinsia katika Lugha & Fasihi ya Kiswahili	Hiari
	KIS 316	Njia za Kufundisha Kiswahili	Lazima
Nne	KIS 405	Mbinu za Uhariri katika Kiswahili	Hiari
	KIS 406	Mradi wa Utafiti katika Kiswahili	Lazima
	KIS 408	Masuala Ibuka katika Maendeleo ya Kiswahili	Hiari
	KIS 413	Ukadiriaji wa Vifaa vya Kufundisha katika Kiswahili	Hiari

Jedwali 5: Kozi za kipekee katika chuo kikuu cha MMUST ambazo hazibainiki kimkondo

Kati ya kozi hizo 9, 4 ni za lazima na zinahusu lugha na isimu, utafiti na njia za ufundishaji. Kozi zingine 5 zinazosalia ni za hiari na hazihusiani moja kwa moja na mada kwenye mtalaa wa TUMIKE. Kozi hizo ni kama vile Mbinu za Uhariri katika Kiswahili, Uchapishaji na Mauzo ya Vitabu. Kati ya kozi hizi, kuna zingine ambazo japo ni za hiari, zinahusiana na yaliyomo katika mtalaa wa TUMIKE hivyo basi zinastahili kuorodheshwa miongoni mwa zile za lazima. Kozi hizo ni kama Ukadiriaji wa Vifaa va Kufundisha katika Kiswahili, Masuala Ibuka katika Maendeleo ya Kiswahili na Masuala ya Kijinsia katika Lugha ya Kiswahili.

Kozi zinazofundishwa katika chuo kikuu hiki zimepewa msimbo **KIS** ambapo kozi za mwaka wa kwanza huanza na nambari 1 - (kwa mfano **KIS 100**); kozi za mwaka wa pili huanza na nambari 2 - (kwa mfano **KIS 200**); nazo za mwaka wa tatu huanza na nambari 3 - (kwa mfano **KIS 300**) ilhali za mwaka wa nne huanza na nambari 4 - (kwa mfano **KIS 400**). Hizo nambari ni utambulisho wa mwaka au kiwango cha mafunzo yanayotolewa. Hali hii ina maana kuwa kozi hizo hufunzwa katika miaka tofauti. Pia misimbo huelekeza kuhusu semesta ya kwanza au ya pili.

Anwani zinazobuniwa kwa ajili ya kozi zinazofundishwa katika chuo hiki hutegemea mada zinazofundishwa katika kila mkondo. Anwani hizo hutokana na dhana zinazofundishwa katika fasihi, lugha na isimu. Kwa mfano baadhi ya kozi za isimu zimepewa anwani kama Fonetiki na Fonolojia ya Kiswahili, Mofolojia ya Kiswahili, Sintaksia

ya Kiswahili. Nazo kozi za lugha zimepewa anwani kama vile Lugha na Utamaduni wa Kiswahili, Lahaja za Kiswahili, Uchanganuzi wa Matini katika Kiswahili. Kozi za fasihi zimepewa anwani kama vile Nadharia na Uhakiki wa Fasihi, Historia na Maendeleo ya Fasihi nchini Kenya, Fasihi Linganishi ya Kiswahili.

Chuo Kikuu cha Masinde Muliro kina programu moja pekee ya Shahada ya Elimu ambayo huandaa walimu wa Kiswahili. Vilevile kina idadi kubwa ya kozi za Kiswahili na kozi za hiari ni nyingi kuliko za lazima ambapo kati ya mikondo mitatu ya kozi, kozi za mkondo wa fasihi ndizo nyingi.

b) **Muundo wa Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Nairobi**

Chuo kikuu cha Nairobi kina programu mbili za mtalaa wa Kiswahili. Programu ya Shahada ya Elimu na ile ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Programu ya Shahada ya Elimu ililenga kuwaandaa walimu wa shule za upili na pia wataalamu wengine waliohusika katika usimamizi na utoaji wa mafunzo katika vyuo vya stashahada na vile vya kiufundi. Kwa upande mwingine, Programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili iliandaliwa kwa lengo la kuwaandaa wataalamu ambao walitarajiwa kutoa huduma kupitia kwa lugha ya Kiswahili katika asasi za utangazaji, uchapishaji na wizara mbalimbali za serikali.

Programu ya Shahada ya Elimu katika Chuo kikuu cha Nairobi ina jumla ya kozi **31** za Kiswahili. Katika mwaka wa kwanza kuna kozi

nne ambapo **mbili** hufundishwa katika muhula wa kwanza na zingine mbili katika muhula wa pili. Kati ya kozi hizo nne, tatu ni za **lazima** na moja ni ya **hiari**. Katika mwaka wa pili, kuna kozi **nne** za lazima ambapo **mbili** zinafunzwa katika muhula wa kwanza na zingine mbili katika muhula wa pili. Katika mwaka wa tatu kuna kozi **kumi** ambapo **tano** hufundishwa katika muhula wa kwanza na kozi zingine **tano** zinafunzwa katika muhula wa pili. Kozi **nne** ni za **lazima** ilhali **sita** ni za **hiari**. Katika mwaka wa nne, kuna kozi **kumi na mbili** ambapo katika muhula wa kwanza kozi **nane** hufundishwa ilhali **nne** zinafunzwa katika muhula wa pili. Kati ya kozi hizi, **sita** ni za **lazima** ilhali zingine **sita** ni za **hiari.** Kozi nyingi hufundishwa katika mwaka wa nne **(12)** na wa tatu **(11).** Katika mwaka wa kwanza na wa pili kuna kozi **4** kwa kila mwaka **(Taz.Jedwali 6).**

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI/ LAZIMA
Kwanza	TKS 101	Mbinu za Mawasiliano katika Kiswahili	Lugha	Lazima
	TKS 102	Misingi ya Isimu katika Kis.	Isimu	Lazima
	TKS 103	Historia ya Kiswahili	Lugha	Lazima
	TKS 104	Maendeleo ya Kisasa ya Lugha ya Kiswahili.	Lugha	Hiari
Pili	TKS 201	Mbinu & Uhakiki wa Kiswahili	Fasihi	Lazima
	TKS 202	Mofolojia & Mofofonolojia ya Kis.	Isimu	Lazima
	TKS 203	Fonetiki & Fonolojia ya Kis.	Isimu	Lazima
	TKS 204	Misingi ya Fasihi ya Kiswahili	Fasihi	Lazima

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI/ LAZIMA
Tatu	TKS 301	Nadharia ya Sintaksia ya Kis.	Isimu	Hiari
	TKS 302	Sintaksia ya Kiswahili	Isimu	Lazima
	TKS 303	Nadharia na Uhakiki wa Fasihi	Fasihi	Lazima
	TKS 304	Utangulizi wa Kiswahili	Lugha	Hiari
	TKS 305	Tafsiri & Uhariri	Lugha	Hiari
	TKS 306	Lahaja za Kiswahili	Lugha	Hiari
	TKS 307	Mbinu za Mawasiliano katika Kiswahili	Lugha	Lazima
	TKS 308	Uchanganuzi wa Matini	Lugha	Lazima
	TKS 309	Uhakiki wa Vifaa vya Ufundishaji	_	Hiari
	TKS 310	Uandishi wa Kisanii katika Kis	Fasihi	Hiari
	TKS 312	Mbinu za Uandishi katika Vyombo vya Habari	_	Hiari
Nne	TKS 401	Mbinu za Utafiti	_	Lazima
	TKS 402	Fasihi ya Kiswahili kabla ya Karne ya 20	Fasihi	Lazima
	TKS 403	Fasihi Simulizi	Fasihi	Lazima
	TKS 404	Mafunzo Linganishi ya Kihistoria ya Kiswahili	_	Hiari
	TKS 405	Isimu jamii katika Kiswahili	Isimu	Lazima
	TKS 406	Uchanganuzi wa Miundo ya Matini katika Kiswahili	Lugha	Hiari
	TKS 407	Fasihi Linganishi katika Kis.	Fasihi	Lazima
	TKS 409	Semantiki Leksiolojia & Leksikografia	Isimu	Hiari

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI/ LAZIMA
	TKS 410	Uhakiki wa Makosa katika Kiswahili	Lugha	Hiari
	TKS 411	Fasihi ya Watoto ya Kiswahili	Fasihi	Hiari
	TKS 412	Mradi wa Utafiti	_	Lazima
	TKS 413	Historia & Ulinganishaji wa Isimu ya Kiswahili	_	Hiari

Jedwali 6: Kozi za Kiswahili katika Chuo kikuu cha Nairobi

Kwa jumla, idadi ya kozi za lazima (17) inazidi ile ya kozi za hiari (14) jinsi ilivyo katika **Jedwali 7.** Hali hii inaashiria kuwa chuo hiki kinawadhibiti wanafunzi kwa kiwango fulani wanapofanya uteuzi wa kozi. Hata hivyo, katika kiwango cha mwaka wa nne, idadi ya kozi za lazima na za hiari ni sawa (6) ingawa katika mwaka wa tatu kozi za hiari (7) zinazidi zile za lazima (4). Kozi nyingi za hiari zinazofunzwa katika mwaka wa tatu zinahusu masuala ya kijumla kuhusu lugha ya Kiswahili. Inawezekana kuwa zimefanywa kuwa za hiari kwa kuwa yaliyomo hayahusiani na mada katika mtalaa wa TUMIKE. Isitoshe, kozi hizo za hiari zimewasilishwa pia katika programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Katika kiwango cha mwaka wa pili hakuna kozi za hiari kwa kuwa kozi zinazofundishwa ni za msingi kama zile zilizo katika mwaka wa kwanza ambazo ni lazima zifundishwe.

MWAKA	KOZI ZA LAZIMA	KOZI ZA HIARI
Kwanza	03	01
Pili	04	00
Tatu	04	07
Nne	06	06
Jumla	**17**	**14**

Jedwali 7: Kozi za lazima & hiari katika Mtalaa wa Kiswahili, Chuo kikuu cha Nairobi

Kozi zinazofundishwa katika chuo hiki zimegawika katika mikondo mitatu; lugha, isimu na fasihi. Jumla ya kozi **10** zinahusu masuala ya **lugha,** kozi zingine **7** ni za isimu na kozi **8** ni za fasihi (**Taz. Jedwali 8**).

MWAKA	MIKONDO			
	FASIHI	LUGHA	ISIMU	NYINGINEZO
Kwanza	0	03	01	0
Pili	02	0	02	0
Tatu	02	05	02	02
Nne	04	02	02	04
JUMLA	**08**	**10**	**07**	**06**

Jedwali 8: Kozi kulingana na mikondo katika Chuo kikuu cha Nairobi

Kadhalika, kuna kozi zingine **6** za kipekee zinazohusu masuala mengineyo jinsi ilivyo katika **Jedwali 9**. Kozi hizi zinahusu masuala ya kijumla yanayohusiana na matumizi ya lugha ya Kiswahili katika sekta nyingine mbali na ujifunzaji na ufundishaji. Nyingi ni za hiari isipokuwa zile zinazohusu utafiti. Kozi hizi zinapatikana katika programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili.

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	HIARI/ LAZIMA
Tatu	TKS 309	Uhakiki wa Vifaa vya Ufundishaji	Hiari
	TKS 312	Mbinu za Uandishi katika Vyombo vya Ufundishaji	Hiari
Nne	TKS 401	Mbinu za Utafiti	Lazima
	TKS 404	Mafunzo Linganishi ya Historia ya Kiswahili	Hiari
	TKS 412	Mradi wa Utafiti	Lazima
	TKS 413	Historia & Ulinganishaji wa Masomo ya Kiswahili	Hiari

Jedwali 9: Kozi za kipekee katika mtalaa wa Chuo kikuu cha Nairobi

Kozi za lugha na fasihi zinalingana kwa idadi na ndizo zinafunzwa kwa wingi katika chuo hicho zikilinganishwa na za isimu. Hata hivyo kozi za fasihi hufunzwa kwa wingi (4) katika mwaka wa nne ilhali za lugha hufunzwa kwa wingi (5) katika mwaka wa tatu. Katika kuchunguza kozi za lazima na hiari, utafiti uligundua kuwa kozi nyingi za lazima zilikuwa za fasihi (7) zikifuatiwa na za isimu (5) kisha za lugha (4). Kwa upande mwingine, kozi nyingi za hiari zilikuwa za lugha (6) halafu za fasihi (2) na isimu (2).

Utafiti uligundua kwamba chuo hiki kinafunza idadi ndogo ya kozi za isimu katika kila mwaka ambapo kuna kozi moja katika mwaka wa kwanza na kozi mbili katika mwaka wa pili, tatu na nne mtawalia. Kuwapo kwa kozi chache za isimu katika chuo hiki kunaashiria kwamba walimu waliopata mafunzo katika chuo hiki hawakupata maandalizi ya kutosha katika mafunzo ya isimu. Haya yalidhihirika kupitia kwa miitikio ya walimu kuhusu vipengele vya lugha ya Kiswahili vilivyokuwa changamano kuwasilisha walipofunza katika

shule za upili. Walimu walioandaliwa katika chuo kikuu hiki walikiri kwamba walipata ugumu katika ufundishaji wao walipowasilisha mafunzo kuhusu isimu. Japo hivyo, utafiti uligundua kwamba, kati ya kozi 7 za isimu zinazofunzwa chuoni humo, tano ni za lazima ilhali 2 ni za hiari. Hili linaonyesha kuwa chuo hiki kilijitahidi kutilia mkazo ufundishaji wa isimu licha ya uchache wa kozi hizo.

Kwa upande mwingine, mafunzo yanayotolewa yanawaandaa vyema walimu katika uwasilishaji wa mafunzo ya fasihi kwa kuwa kati ya kozi 8 za fasihi zinazofundishwa chuoni humo, 7 ni za lazima ilhali moja pekee ni ya hiari. Katika miitikio yao, walimu kutoka katika chuo hiki walionyesha kuwa walifurahia ufundishaji wa fasihi katika shule za upili.

Katika ufundishaji wa lugha, kozi ni 10 ingawa 4 pekee ndizo za lazima ilhali zingine 6 ni za hiari. Kuwapo kwa hali hii kunaonyesha kuwa ufundishaji wa lugha hautiliwi maanani mno katika chuo hiki. Hili linatokana na hali kuwa chuo hakidhibiti uteuzi wa kozi za lugha miongoni mwa wanafunzi kwa sababu wamepewa uhuru mwingi wa kuziteua kozi wazipendazo. Hali hii pia inaweza kusababisha kutiliwa shaka ufundishaji wa lugha wa walimu walioandaliwa katika chuo hiki kwa kuwa asilimia kubwa ya mada katika mtalaa wa Kiswahili wa TUMIKE ni za lugha. Katika mitihani ya kitaifa ya Kiswahili ya shule za upili, karatasi ya kwanza na ya pili ambazo huhusu masuala ya isimu, lugha na matumizi yake hujumlisha alama 120 ilhali karatasi ya tatu ambayo inahusu fasihi hujumlisha alama 80.

Hili linathibitisha kuwa sehemu kubwa ya mtalaa wa TUMIKE inahusu lugha na isimu.

Mtalaa rasmi katika Chuo kikuu cha Nairobi hutekelezwa katika viwango tofauti. Kuna kozi zinazofunzwa katika kiwango cha mwaka wa kwanza, pili, tatu na nne. Kila mwaka umegawika katika semesta miwili ambapo kwa kila mwaka wa mafunzo kuna kozi zinazofunzwa katika muhula wa kwnza na zingine hufunzwa katika muhula wa pili. Kwa hivyo kozi za Kiswahili katika programu ya Shahada ya Elimu hufunzwa kwa miaka minne ambayo hugawika katika mihula minane.

Msimbo wa kozi katika chuo hiki ni **TKS** ambapo kozi za mwaka wa kwanza hadi wa nne hutambuliwa kwa nambari **1**--.**2**--,**3**--na **4**-- mtawalia. Nambari hizo ni utambulisho wa miaka ambapo kozi hizo hufunzwa. Mifano ya misimbo ni **TKS 101** (kozi ya mwaka wa kwanza), **TKS 203** (kozi ya mwaka wa pili), **TKS 305** (kozi ya mwaka wa tatu) na **TKS 404** (kozi ya mwaka wa nne).

Kozi zinazofundishwa katika Chuo kikuu cha Nairobi zimepewa anwani kwa kuzingatia mikondo ambapo za fasihi zimepewa anwani zinazoambatana na mada za kifasihi. Vilevile kozi za lugha na isimu zimepewa anwani kwa kuzingatia mada za lugha na isimu. Mifano ya anwani za kozi za fasihi ni kama Misingi ya Fasihi ya Kiswahili, Nadharia na Uhakiki wa Fasihi. Mifano ya anwani za kozi za isimu ni kama Misingi ya Isimu katika Kiswahili na Nadharia ya Sintaksia

katika Kiswahili. Mifano ya anwani za kozi za lugha ni kama Maendeleo ya Kisasa ya Lugha ya Kiswahili, Lahaja za Kiswahili.

Katika chuo kikuu cha Nairobi, kuna pia programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili ambayo ina baadhi ya kozi ambazo hufunzwa katika programu ya Shahada ya Elimu inayotumiwa kuwaandaa walimu wa shule za upili. Ndio maana katika programu ya Shahada ya Sanaa kuna jumla ya kozi 43 za Kiswahili ambazo ni zaidi ya zile zilizo katika programu ya Shahada ya Elimu (31) (**Taz. Jedwali 10**).

MWAKA	MSIMBO	MKONDO	ANWANI
Kwanza	BKS 110	Lugha	Introduction to Kiswahili Grammar
	KIS 110	Lugha/Isimu	Introduction to Language & Linguistics in Kiswahili
	KIS 111	Lugha	Introduction to Kenya's Linguistic Landscapes
	KIS 112	Fasihi	Introduction to Literay Appreciation in Kenya
	BKS 120	Lugha	Communication Skills in Kiswahili
	BKS 121	Lugha	Language Use in Kiswahili
	BKS 122	Lugha	Kiswahili Language & Culture
	BKS 120	Fasihi	Introduction to Kiswahili Lliterature
Pili	BKS 210	Lugha	Theory & Practice of Translation & Interpretation I
	BKS 211	Fasihi	Kiswahili Literature & Gender
	KIS 210	Easihi	Theory & Analysis of Kiswahili Literature
	KIS 211	Isimu	Phonetics & Phonology in Kiswahili
	KIS 212	Fasihi	Pre – 20th Century Kiswahili Poetry
	BKS 220	Utafiti	Research Methods in Kiswahili
	BKS 221	Lugha	Theory & Practice of Translation & Interpretation II

MWAKA	MSIMBO	MKONDO	ANWANI
	KIS 220	Fasihi	Oral Literature in Kiswahili
	KIS 221	Isimu	Kiswahili Morphology
Tatu	BKS 310	Ushairi	Kiswahili Field Course & Seminar I
	BKS 311	Fasihi	Theatre Arts in Kiswahili
	KIS 310	Fasihi	Prose Works in Kiswahili
	KIS 311	Lugha	History & Development of Kiswahili
	KIS 312	Fasihi	Kiswahili Childrens' Literature
	KIS 313	Lugha	Translation & Criticism
	KIS 315	Lugha	Pragmatics & Conservational Analysis
	BKS 320	Fasihi	Literary Devices & Criticism
	KIS 321	Fasihi	Drama & Theatre Interventions
	KIS 322	Fasihi	Kiswahili Stylistics
	KIS 399	Lugha	Kiswahili in Development
	KIS 320	Isimu	Social linguistics in Kiswahili
	KIS 324	Lugha	Transformation & Information Manipulation
Nne	BKS 410	Utafiti	Kiswahili Field Course & Seminar II
	BKS 411	Lugha	Editorial Methods
	KIS 411	Fasihi	Modern Kiswahili Poetry
	KIS 413	Lugha	Kiswahili for Specific Purposes
	KIS 414	Fasihi	Modern Kiswahili Drama
	KIS 410	Isimu	Kiswahili Semantics
	KIS 412	Lugha	Discourse Analysis
	KIS 420	Faihi	Kiswahili Syntax
	KIS 421	Fasihi	Comparative Literature in Kiswahili
	KIS 422	Fasihi	Kiswahili Literature & Health Issues
	KIS 423	Fasihi	Translated Literature Texts in Kiswahili
	KIS 424	Lugha	Translation & Localization
	KIS 445	Isimu	Historical & Comparative Linguistics

Jedwali 10: Kozi za Kiswahili katika programu ya Shahada ya Sanaa katika chuo cha Nairobi

Wanafunzi wanaondaliwa kupitia kwa Shahada ya Sanaa ya Kiswahili wanatarajiwa kujiunga na taaluma kama vile utangazaji, uandishi, uchapishaji, uhariri na taaluma nyinginezo zinazohusiana na mawasiliano, fasihi, lugha na isimu. Hata hivyo, wanatarajiwa kuwa na ufahamu kuhusu masuala ya kimsingi yanayohusiana na lugha ya Kiswahili ambayo huwasilishwa kupitia kwa Shahada ya Elimu. Ndio maana miongoni mwa kozi wanazojifunza za sanaa ya Kiswahili, kuna pia baadhi ya kozi zinafundishwa katika Shahada ya Elimu.

Kozi katika Shahada ya Sanaa zimegawika katika mikondo pia. Kuna za **fasihi** (17), **lugha** (14), **isimu** (07) na zile zinazoshughulikia masuala ya kijumla yanayohusiana na utafiti na matumizi ya lugha katika miktadha mbalimbali (05).

Kozi za Kiswahili katika programu ya Shahada ya Sanaa zimepewa misimbo miwili**, BKS** (**1... 2... 3... 4...**) na **KIS** (**1... 2... 3... 4...**)**. BKS** ni msimbo unaotambulisha kozi zinazowaandaa wanafunzi hao kwa ajili ya taaluma mbalimbali ilhali **KIS** ni msimbo unaotambulisha kozi ambazo zinalingana au zinahusiana na zile zinazofundishwa katika Shahada ya Elimu. Utafiti uligundua kuwa kuna uhusiano kati ya kozi za Kiswahili zinazowasilishwa kupitia kwa programu hizo mbili. Ndio maana katika baadhi ya vyuo vikuu kama Moi, wanafunzi katika programu zote mbili walipata mafunzo ya pamoja katika miaka ya kwanza miwili kisha katika mwaka wa tatu na nne hutengana ili kila kundi lipate mafunzo halisi na mahsusi ya

kitaaluma. Jinsi ilivyo katika Shahada ya Elimu, vilevile katika Shahada ya Sanaa ya Kiswahili, kozi za fasihi ni za idadi ya juu zikifuatiwa na za lugha kisha hatimaye za isimu.

c) Muundo wa Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Moi

Chuo kikuu cha Moi kina programu tatu zinazohusisha mafunzo ya Kiswahili ambazo ni shahada ya elimu, shahada ya sanaa ya Kiswahili na shahada ya sanaa (Kiswahili na Elimu). Kati ya programu hizi, Shahada ya Elimu humhitaji mwanafunzi kujifunza masomo mawili, Kiswahili kikiwa moja kati ya masomo hayo. Shahada ya Sanaa ya Kiswahili humtaraji mwanafunzi kujifunza kozi kati ya 28 na 29 za Kiswahili. Mwisho, Shahada ya Sanaa (Kiswahili na Elimu) huwa na kozi nyingi kuliko zilizoko katika Shahada ya Elimu.

Katika chuo hiki, wanafunzi wa programu zote tatu hupokea mafunzo yao pamoja katika mwaka wa kwanza na pili halafu wakatengwa katika madarasa tofauti katika mwaka wa tatu na nne walipobobea katika mafunzo ya kitaaluma.

Wanafunzi wanaosomea Shahada ya Elimu katika chuo kikuu hiki hupata mafunzo yao kwa miaka minne. Kila mwaka hugawika katika mihula miwili. Kwa kila mwaka, wanafunzi hupewa mafunzo kulingana na viwango vyao mbalimbali.

Chuo kikuu cha Moi kina jumla ya kozi 19 za Kiswahili zinazofundishwa kupitia kwa programu ya Shahada ya Elimu. Hali hii imetokea kuwa hivi kwa sababu ya kuwapo kwa programu zingine zilizo na kozi zaidi za Kiswahili. Chuo hiki kina upekee katika mpangilio wa kuwasilisha kozi zake. Katika mwaka wa kwanza kozi **nne** hufundishwa ilhali kozi tano hufundishwa kila mwaka katika miaka mitatu inayosalia. Huu ni mpangilio wa kipekee ambapo katika kila mwaka idadi sawa ya kozi (05) inafunzwa isipokuwa katika mwaka wa kwanza. Katika mwaka wa kwanza, kozi tatu ni za **lazima** ilhali moja ni ya **hiari**. Upekee mwingine uliopo katika chuo kikuu hiki ni kuwa kozi zote zinazofundishwa kuanzia mwaka wa pili hadi wa nne ni za **lazima (Taz. Jedwali 11)**. Hali ya kozi zote kufanywa kuwa za lazima inaashiria namna ambavyo chuo hiki kiliwadhibiti wanafunzi katika kiwango kikubwa walipoteua kozi zao. Kadhalika, hali hii imesababishwa na kuwapo kwa programu mbili zaidi zilizo na kozi zaidi za Kiswahili.

MWAKA	**MSIMBO**	**ANWANI**	**MKONDO**	**HIARI / LAZIMA**
Kwanza	KIS 110	Misingi ya Isimu & Lugha katika Kiswahili	Lugha / Isimu	Lazima
	KIS 111	Misingi ya Kiisimu Nchini Kenya	Isimu	Hiari
	KIS 120	Mbinu za Mawasiliano katika Kiswahili	Lugha	Lazima
	KIS 121	Misingi ya Fasihi ya Kiswahili	Fasihi	Lazima

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI / LAZIMA
Pili	KIS 210	Nadharia & Uhakiki wa Fasihi ya Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 211	Fonetiki na Fonolojia katika Kiswahili	Isimu	Lazima
	KIS 220	Njia za Utafiti katika Kiswahili	Isimu	Lazima
	KIS 221	Fasihi Simulizi ya Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 222	Mofolojia ya Kiswahili	Isimu	Lazima
Tatu	KIS 310	Maandishi ya Nathari katika Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 311	Historia na Maendeleo ya Kiswahili	Lugha	Lazima
	KIS 312	Fasihi ya Watoto katika Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 320	Istilahi & Uhakiki wa Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 321	Isimujamii katika Kiswahili	Isimu	Lazima
Nne	KIS 410	Sintaksia ya Kiswahili	Isimu	Lazima
	KIS 411	Ushairi wa Kileo katika Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KIS 412	Masuala Ibuka katika Maendeleo ya Kiswahili	Lugha	Lazima
	KIS 420	Semantiki ya Kiswahili	Isimu	Lazima
	KIS 421	Fasihi Linganishi katika Kiswahili	Fasihi	Lazima

Jedwali 11: Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Moi

Kozi zinazofundishwa katika chuo hiki zimegawika katika mikondo mitatu ambapo za lugha ni **3** na isimu ni **6** ilhali za fasihi ni **8.** Nyinginezo ni **2** ambapo moja ni ya utafiti na nyingine inajumlisha masuala ya isimu na lugha (**Taz. Jedwali 12 & 13**).

MWAKA	**MKONDO**			
	FASIHI	**LUGHA**	**ISIMU**	**NYINGINEZO**
Kwanza	01	01	01	01
Pili	02	00	02	01
Tatu	03	01	01	00
Nne	02	01	02	00
Jumla	**08**	**03**	**06**	**02**

Jedwali 12: Kozi kulingana na mikondo katika Chuo kikuu cha Moi

MWAKA	**MSIMBO**	**ANWANI**	**LAZIMA / HIARI**
Kwanza	KIS 110	Msingi ya Lugha na Isimu katika Kiswahili	Lazima
Pili	KIS 220	Njia za Utafiti katika Kiswahili	Lazima
Tatu	-	-	-

Jedwali 13: Kozi zisizohisishwa na mikondo maalumu katika Chuo kikuu cha Moi

Utafiti uligundua kwamba katika chuo hiki, miongoni mwa kozi zote zinazofundishwa, kozi za fasihi (8) ni nyingi kuliko za lugha na isimu. Kutokana na wingi wa kozi za fasihi, kuna uwezekano kuwa mafunzo mengi ya Kiswahili yaliyotolewa chuoni humo yalihusu fasihi. Hali hii iliwawezesha walimu hao kupata mafunzo mengi katika fasihi. Kwa upande mwingine, wanafunzi walipokuwa chuoni humo walitagusana kwa kiwango kidogo sana na mada za lugha. Uchache wa kozi za lugha (3) unatoa taswira kuwa maandalizi wanayopewa wanafunzi

huweza kuathiri utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE ambao una asilimia kubwa ya mada za lugha. Kozi za isimu (6) sio chache sana zilitosha kumwaandaa mwanafunzi kuwa mwalimu anayeweza kushughulikia mada za isimu katika mtalaa wa shule za upili. Kwa jumla, utafiti uligundua kwamba kozi zinazofundishwa katika vyuo vikuu hasa za lazima katika mkondo wowote ule huathiri maandalizi ya walimu vyuoni na namna wanavyotekeleza yaliyomo katika mtalaa wa TUMIKE.

Kozi katika chuo hiki zimepewa msimbo **KIS…**ambao ni sawa na wa Chuo kikuu cha Masinde Muliro ambacho kwa wakati mmoja kilikuwa chuo kishirikishi cha Moi. Jinsi ilivyo katika vyuo vikuu vingine, msimbo huo hukamilishwa na nambari ambazo hutambulisha kiwango au mwaka ambapo kozi hiyo hufundishwa. Kozi za mwaka wa kwanza zinatanguliwa na nambari 1.. kama vile **KIS 110**, za mwaka wa pili zinatanguliwa na nambari 2.. kama vile **KIS 210**, za mwaka wa tatu ni 3.. kama vile **KIS 312** na za mwaka wa 4.. kama **KIS 410**.

Kozi hizi zimepewa anwani kwa kuzingatia mikondo mbalimbali na mada zinazofundishwa chini ya kozi hizo kama vile Misingi ya Fasihi ya Kiswahili (Fasihi), *Sintaksia ya Kiswahili* (Isimu), Historia na Maendeleo ya Kiswahili (Lugha).

Kwa jumla, Chuo kikuu cha Moi kina upekee ambapo takribani kozi zote za Kiswahili ni za lazima. Kozi za fasihi ndizo nyingi zikifuatiwa na za isimu kisha za lugha.

d) Muundo wa Mtalaa Rasmi wa Kiswahili wa Chuo kikuu cha Egerton

Katika Chuo kikuu cha Egerton, somo la Kiswahili linafundishwa kupitia kwa programu moja pekee ya Shahada ya Elimu. Somo hili ni moja kati ya masomo ambayo wanafunzi wanaoandaliwa kujiunga na taaluma ya ualimu wanajifunza. Chuo hiki kina jumla ya kozi **26** za somo la Kiswahili**.** Katika mwaka wa kwanza na wa pili, kozi **4** hufunzwa ambapo mbili hufunzwa kwa kila muhula. Katika mwaka wa tatu, kozi **8** hufundishwa ilhali katika mwaka wa nne, jumla ya kozi **10** hufundishwa (**Taz. Jedwali 14**).

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI / LAZIMA
Kwanza	KISW 111	Misingi ya Lugha & Isimu	Lugha / Isimu	Lazima
	KISW 112	Historia & Maendeleo ya Kiswahili	Lugha	Lazima
	KISW 121	Misingi ya Fasihi & Uhakiki	Fasihi	Lazima
	KISW 122	Fonetiki & Fonolojia	Isimu	Lazima
Pili	KISW 211	Isimu – jamii	Isimu	Lazima
	KISW 212	Nadharia ya Fasihi & Uhakiki	Fasihi	Lazima
	KISW 221	Mbinu za Mawasiliano katika Lugha	Lugha	Lazima
	KISW 222	Mofolojia & Sintaksia	Isimu	Lazima
Tatu	KISW 311	Ushairi Jadi wa Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KISW 312	Misingi ya Tafsiri & Fasiri	Lugha	Hiari
	KISW 313	Maigizo katika Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KISW 314	Isimu Historia &	Isimu	Hiari

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI / LAZIMA
		Isimu Linganishi		
	KISW 321	Fasihi Simulizi & Utafiti Nyanjani	Fasihi	Lazima
	KISW 322	Upataji Lugha	Lugha	Hiari
	KISW 323	Mbinu za Uhariri katika Kiswahili	-	Hiari
	KISW 324	Fasihi ya Watoto	Fasihi	Hiari
Nne	KISW 411	Tamthilia ya Kisasa	Fasihi	Hiari
	KISW 412	Sintaksia, Pragmatik na, Uchanganuzi wa Matini	Isimu	Lazima
	KISW 413	Lugha na Uana	Lugha	Hiari
	KISW 414	Tafsiri ya Fasihi ya Kiswahili	Fasihi	Hiari
	KISW 415	Utafiti wa Nyanjani kuhusu Lugha ya Kiswahili	Lugha	Lazima
	KISW 421	Riwaya & Hadithi Fupi	Fasihi	Lazima
	KISW 422	Kazi-Mradi katika Kiswahili	Lugha	Lazima
	KISW 423	Fasihi Linganishi katika Kiswahili	Fasihi	Lazima
	KISW 424	Isimu – Nafsia	Isimu	Hiari
	KISW 425	Uandishi wa Ubunifu Kiswahili	Fasihi	Hiari

Jedwali 14: Kozi za Kiswahili katika Chuo kikuu cha Egerton

Kozi zote zinazofundishwa katika mwaka wa kwanza na wa pili ni za **lazima**. Katika mwaka wa tatu, kati ya kozi 8 zinazofundishwa,tatu ndizo za lazima ilhali zingine tano ni za hiari. Kati ya kozi 10 zinazofundishwa katika mwaka wa nne, tano ni za lazima na zingine tano ni za hiari pia (**Taz.Jedwali 15**).

MWAKA	**KOZI ZA LAZIMA**	**KOZI ZA HIARI**
Kwanza	04	00
Pili	04	00
Tatu	03	05
Nne	05	05
Jumla	**16**	**10**

Jedwali 15: Kozi za lazima na hiari katika mtalaa wa Chuo kikuu cha Egerton

Utafiti uligundua kuwa katika miaka ya kwanza miwili, Chuo kikuu cha Egerton kinawadhibiti sana wanafunzi katika uteuzi wa kozi zao. Katika mwaka wa tatu na nne wanafunzi hupewa uhuru wa kuteua kozi wanazotaka kujifunza. Kwa jumla, kozi za lazima (16) zinazidi zile za hiari (10). Hili linathibitisha kuwa chuo hiki kinadhibiti uteuzi wa kozi miongoni mwa wanafunzi.

Kozi zinazofundishwa katika chuo hiki zimegawika katika mikondo mitatu. Kozi za **fasihi** ni nyingi (11), za **lugha** zikiwa 07 nazo za **isimu** ni 06 (**Taz.Jedwali 16**).

<table>
<tr><th rowspan="2">MWAKA</th><th colspan="8">MKONDO</th></tr>
<tr><th colspan="2">FASIHI</th><th colspan="2">LUGHA</th><th colspan="2">ISIMU</th><th>NYINGINEZO</th></tr>
<tr><td>KWANZA</td><td colspan="2">01</td><td colspan="2">01</td><td colspan="2">01</td><td>01</td></tr>
<tr><td>PILI</td><td colspan="2">01</td><td colspan="2">01</td><td colspan="2">02</td><td>00</td></tr>
<tr><td>TATU</td><td colspan="2">04</td><td colspan="2">02</td><td colspan="2">01</td><td>01</td></tr>
<tr><td>NNE</td><td colspan="2">05</td><td colspan="2">03</td><td colspan="2">02</td><td>00</td></tr>
<tr><td rowspan="2">JUMLA</td><td>Lazima
07</td><td>Hiari
04</td><td>Lazima
03</td><td>Hiari
04</td><td>Lazima
04</td><td>Hiari
02</td><td rowspan="2">02</td></tr>
<tr><td colspan="2">11</td><td colspan="2">07</td><td colspan="2">06</td></tr>
</table>

Jedwali 16: Kozi kulingana na mikondo katika Chuo kikuu cha Egerton

Miongoni mwa kozi **11** za fasihi, **saba** ni za lazima na **nne** ni za hiari. Kati ya kozi **7** za lugha, **tatu** ni za lazima ilhali **nne** ni za hiari. Kozi za isimu ni chache zikilinganishwa na za fasihi na lugha kwa kuwa ni **6**. Japo hivyo, kati ya kozi hizo sita, **4** ni za lazima ilhali **2** ndizo za hiari. Kutokana na hali hii inabainika kuwa ufundishaji wa fasihi na isimu unatiliwa maanani zaidi kuliko ufundishaji wa lugha. Kuna uwezekano kuwa walimu wanaoandaliwa katika chuo kikuu hiki wanapata maandalizi bora katika fasihi na isimu kuliko ilivyo katika lugha. Hii ni hali ambayo huathiri jinsi ambavyo walimu hawa hutekeleza mtalaa wa TUMIKE ambao husisitiza mno sarufi na matumizi ya lugha.

Tofauti na vyuo vikuu vingine kama Masinde Muliro na Nairobi, chuo hiki cha Egerton hakina kozi nyingi za kipekee (zisizohusishwa na mkondo maalumu) isipokuwa 2 tu ambazo ni Mbinu za uhariri katika Kiswahili na Misingi ya Lugha na Isimu. Hii ina maana kuwa Chuo

kikuu cha Egerton kilijitahidi kuwaandaa walimu na ndiyo maana kilikuwa na programu ya Shahada ya Elimu pekee.

Msimbo wa kozi za Kiswahili katika chuo hiki ni **KSW…1..2…3…4** mtawalia kutegemea mwaka wa mafunzo. Kozi katika chuo hiki zimepewa anwani kwa kuzingatia mada katika mikondo mbalimbali. Isitoshe, kozi hizi hufunzwa katika kipindi cha miaka minne ambayo iligawika katika mihula minane. Sababu ya hili kutokea ni kuwa, mafunzo ya taaluma ya ualimu yanachukua muda wa miaka minne.

e) Muundo wa Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Kenyatta

Chuo kikuu cha Kenyatta kina programu mbili ambazo huandaa mafunzo ya Kiswahili. Kwanza kuna programu ya Shahada ya Elimu ambayo huandaa walimu wa Kiswahili wa shule za upili. Vilevile, kuna programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili inayoandaa wanataaluma mbalimbali katika masuala yanayohusiana na matumizi ya lugha ya Kiswahili.

Programu ya Shahada ya Elimu ina jumla ya kozi **24** za Kiswahili **(Taz. Jedwali 17).**

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI / LAZIMA
Kwanza	AKS 100	Misingi ya Lugha ya Kiswahili	Lugha	Lazima
	AKS 101	Mbinu za Mawasiliano I	Lugha	Lazima
	AKS 102	Historia & Maendeleo ya Kiswahili	Lugha	Lazima
Pili	AKS 200	Fonetiki na	Isimu	Lazima

MWAKA	MSIMBO	ANWANI	MKONDO	HIARI / LAZIMA
		Fonolojia		
	AKS 201	Misingi ya Fasihi ya Kiswahili	Fasihi	Lazima
	AKS 202	Mbinu za Mawasiliano II	Lugha	Lazima
	AKS 203	Misingi ya Nadharia ya Tafsiri	Lugha	Lazima
Tatu	AKS 300	Mofolojia na Sintaksia	Isimu	Lazima
	AKS 301	Muundo wa Lugha ya Kiswahili	Lugha	Lazima
	AKS 302	Nadharia na Uhakiki wa Fasihi	Fasihi	Lazima
	AKS 303	Riwaya na tamthilia ya Kiswahili	Fasihi	Hiari
	AKS 305	Maendeleo ya Kisasa katika Kiswahili	Lugha	Hiari
	AKS 306	Uandishi wa Kisanaa	Fasihi	Hiari
	AKS 314	Tafsiri na Fasiri Tendaji	Lugha	Hiari
	AKS 315	Masuala ya Kijinsia katika Fasihi	Fasihi	Hiari
	AKS 318	Njia za Utafiti	-	Hiari
Nne	AKS 400	Isimujamii	Isimu	Lazima
	AKS 401	Ujifunzaji wa Lugha ya Pili	Lugha	Hiari
	AKS 402	Ushairi wa Kiswahili	Fasihi	Lazima
	AKS 403	Fasihi Simulizi ya Kiswahili	Fasihi	Hiari
	AKS 410	Semantiki	Isimu	Hiari
	AKS 411	Fasihi ya Watoto	Fasihi	Hiari
	AKS 413	Fasihi Linganishi	Fasihi	Hiari
	AKS 417	Sera na Upangaji Lugha	Lugha	Hiari

Jedwali 17: Kozi za Kiswahili katika Chuo kikuu cha Kenyatta

Miongoni mwa kozi hizi, kozi **tatu** hufunzwa katika mwaka wa **kwanza**. Katika mwaka wa **pili** kuna kozi **nne**. Kozi **tisa** hufunzwa katika mwaka wa **tatu** na hatimaye katika mwaka wa **nne**, kuna kozi **nane**.

Miongoni mwa kozi hizo kuna za **hiari** na zile za **lazima**. Kozi zote zinazofundishwa katika mwaka wa kwanza na wa pili ni za lazima. Katika mwaka wa tatu, kuna kozi tatu za lazima na sita za hiari ilhali katika mwaka wa nne, kuna kozi mbili pekee za lazima na sita za hiari. Kwa jumla kozi za lazima na hiari zilitoshana katika chuo kikuu hiki (**Taz. Jedwali la 18**).

MWAKA	**KOZI ZA LAZIMA**	**KOZI ZA HIARI**
KWANZA	03	00
PILI	04	00
TATU	03	06
NNE	02	06
JUMLA	**12**	**12**

Jedwali 18: Kozi za lazima na hiari katika mtalaa wa Kiswahili Chuo kikuu cha Kenyatta

Kuwepo kwa mlingano wa kozi za lazima na hiari katika chuo hiki kunaashiria kuwa ni chuo ambacho kimewapa wanafunzi uhuru wa kadri na pia kimeweza kuwadhibiti katika kiwango fulani katka uteuzi wa kozi wanazotaraji kujifunza.

Kozi katika chuo hiki zimegawika katika mikondo mitatu yaani isimu, lugha na fasihi. Kozi za isimu ni **4**, za **lugha** ni **10** ilhali za **fasihi** ni **9**.

Utafiti uligundua kwamba kati ya kozi 9 za fasihi zinazofundishwa katika chuo kikuu hiki, tatu pekee ndizo za lazima ilhali zingine 6 ni

za hiari. Kadhalika, kati ya kozi 10 za lugha, sita ni za lazima ilhali nne ni za hiari. Kati ya kozi nne za isimu, tatu ni za lazima ilhali moja ni ya hiari. Ugunduzi huu unaonyesha kuwa ufundishaji wa lugha umepewa nafasi kubwa katika chuo hik ikilingnishwa na zile kozi zingine.

Kwa upande mwingine, ufundishaji wa fasihi umepewa nafasi finyu kwa sababu hata ingawa idadi ya kozi hii ni ya juu, kozi za lazima ni chache mno. Kwa upande mwingine, japo kozi za isimu ni chache, nyingi zimefanywa kuwa za lazima. Kwa hivyo walimu wanaopata mafunzo katika chuo kikuu hiki wanapata maandalizi ya kina katika lugha na isimu ikilinganishwa na fasihi. Walimu hawa wanapotekeleza mtalaa wa TUMIKE, wanao ukakamavu wanaposhughulikia mada za lugha na isimu kuliko mada za fasihi,

Programu ya Shahada ya Elimu imeratibiwa kufunzwa kwa miaka minne ambayo hugawika katika mihula minane. Kufikia mwisho wa kipindi hiki, mwanafunzi hutarajiwa awe amejifunza kati ya kozi 14-18 za Kiswahili kabla hajaruhusiwa kuhitimu.

Msimbo wa kozi hizi katika chuo kikuu cha Kenyatta ni **AKS 1**--, **2**--, **3** - na **4** - kwa kozi za mwaka wa kwanza hadi wa nne mtawalia. Kama ilivyo katika vyuo vikuu vingine, nambari zinazotumiwa pamoja na msimbo huo zinatambulisha kiwango ambapo kila kozi hufundishwa. Kwa mfano **AKS 100** ni msimbo wa kozi ya mwaka wa kwanza; **AKS 200** ni msimbo wa kozi ya mwaka wa pili; **AKS 300** ni

msimbo wa kozi ya mwaka wa tatu ambapo **AKS 400** ni msimbo wa kozi ya mwaka wa nne.

Anwani zinazotolewa kwa kozi katika chuo kikuu cha Kenyatta hubuniwa kutokana na mikondo ya kozi pamoja na mada zinazofundishwa katika kila mkondo. Kwa mfano Fonetiki na Fonolojia ni kozi ya isimu, Muundo wa Lugha ya Kiswahili ni kozi ya lugha na Fasihi Simulizi ya Kiswahili ni kozi ya fasihi.

f) Programu za Kiswahili katika Vyuo Vikuu vya Umma

Uchunguzi uliofanywa katika vyuo vikuu vilivyoteuliwa uligundua kwamba kila chuo kikuu kina mtalaa rasmi wake wa somo la Kiswahili. Vyuo vikuu vilivyochunguzwa vinatoa mafunzo ya Kiswahili ama kupitia kwa Shahada ya Elimu au Shahada ya Sanaa. Vyuo vikuu vya Masinde Muliro na Egerton vilitoa mafunzo ya Kiswahili kupitia kwa Shahada ya Elimu. Mafunzo ya Kiswahili yaliyotolewa katika vyuo hivi yalilenga kuwaandaa walimu wa shule za upili. Aidha, vyuo vikuu vya Nairobi na Kenyatta vilitoa mafunzo ya Kiswahili kama Shahada ya Elimu na Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Vilitoa mafunzo yaliyowaandaa walimu wa shule za upili na wanataaluma wengine waliotumia lugha ya Kiswahili kuhudumu katika sekta mbalimbali za umma na za kibinafsi. Chuo kikuu cha Moi kilikuwa na upekee kwa kuwa kilitoa mafunzo ya Kiswahili kupitia kwa Shahada ya Elimu, Shahada ya Sanaa ya Kiswahili na Shahada ya Sanaa (Kiswahili na Elimu).

Katika mitalaa rasmi hii, kila chuo kina idadi tofauti ya kozi zinazofundishwa. Idadi ya kozi katika vyuo vikuu hivi ilitofautiana kwa sababu vilitoa mafunzo ya Kiswahili kupitia kwa programu tofauti. Kwa ujumla kozi **142 (100%)** za Kiswahili zinafundishwa katika vyuo vikuu vilivyoshiriki katika utafiti.

Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro kimeorodhesha jumla ya kozi **42 (29%)**. Chuo hiki kina idadi ya juu ya kozi kuliko vyuo vikuu vingine kwa sababu kinatolea mafunzo ya Kiswahili katika programu moja pekee ya Shahada ya Elimu. Chuo kikuu cha Moi kimeorodhesha jumla ya kozi **19 (13%)**. Hiki ndicho chuo kilichokuwa na kozi chache miongoni mwa vyuo vikuu vingine. Sababu ya hili kutokea ni kuwa ingawa kinatoa mafunzo ya Kiswahili kupitia kwa programu tatu, wanafunzi wanaoandaliwa kuwa walimu wa shule za upili wanafundishwa kozi zinazohusiana tu na taaluma yao. Chuo kikuu cha Egerton kimeorodhesha kozi **26 (19%)**; Chuo kikuu cha Nairobi kimeorodhesha kozi **31 (22%)** na mwisho Chuo kikuu cha Kenyatta kimeorodhesha kozi **24 (17%)**. Kuwepo kwa idadi tofauti ya kozi katika vyuo vikuu mbalimbali kulidhihirisha kuwa baadhi ya vyuo vikuu vilikuwa na mtalaa rasmi mpana kuliko vingine japo wanafunzi katika vyuo vikuu hivi wanatarajiwa kujifunza kozi za Kiswahili zisizopungua **14** kabla ya kuhitimu. Hili ni hitaji la kimsingi katika vyuo vikuu vyote.

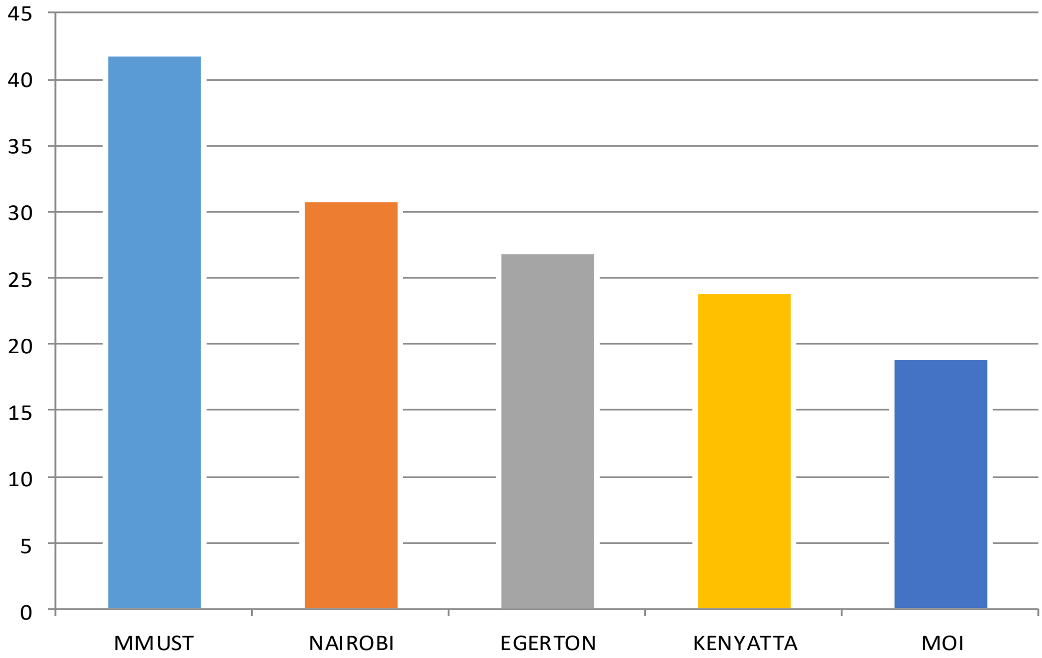

Grafu 1: Idadi ya kozi zinazofundishwa katika kila chuo kikuu

Kila chuo kikuu kina kozi ambazo zimebainishwa kuwa za hiari au za lazima. Kozi za lazima au hiari zilitegemea vyuo vikuu mbalimbali jinsi ilivyo katika **Jedwali 19** kwa sababu ilitokea kuwa kozi inaweza kuwa ya hiari katika chuo kikuu kimoja na ikawa ya lazima katika chuo kikuu kingine.

CHUO	**KOZI ZA LAZIMA NA HIARI**							
	MWAKA 1		**MWAKA 2**		**MWAKA 3**		**MWAKA 4**	
	LAZIMA	**HIARI**	**LAZIMA**	**HIARI**	**LAZIMA**	**HIARI**	**LAZIMA**	**HIARI**
MMUST	02	00	05	05	07	09	06	08
NAIROBI	03	01	04	00	04	07	06	06
MOI	03	01	05	00	05	00	05	00
KENYATTA	03	00	04	00	03	06	02	06
EGERTON	04	00	04	00	03	05	05	05
JUMLA	**15**	**02**	**22**	**05**	**22**	**27**	**24**	**25**

Jedwali 19: Idadi ya kozi za lazima na hiari katika vyuo vikuu

Kwa jumla, kozi za lazima zilikuwa nyingi (83) kuliko za hiari (59) kwa kuzingatia vyuo vikuu vyote na kwa kujumlisha miaka yote. Kuwepo kwa hali hii kunaashiria kuwa vyuo hivi vilidhibiti uteuzi wa

kozi miongoni mwa wanafunzi kwa kiwango fulani. Utafiti uligundua kuwa kozi nyingi za lazima zilifunzwa katika mwaka wa nne, tatu, pili na kwanza mtawalia. Wahadhiri waliofundisha katika vyuo hivi walieleza kuwa katika mwaka wa nne na tatu wanafunzi walikuwa na uwezo wa kumudu kozi nyingi.

Kozi za hiari zilikuwa nyingi pia katika mwaka wa tatu na nne kuliko zilivyokuwa katika mwaka wa kwanza na wa pili. Wahadhiri walipohojiwa kuhusu hali hii walisema kuwa kozi zilizofundishwa katika mwaka wa kwanza na pili zilikuwa za lazima kwa sababu zilikuwa za kimsingi. Ndizo kozi zilizoweka msingi wa kujengea kozi zilizofundishwa katika miaka iliyofuata.

Katika kuzingatia vyuo vikuu mahsusi, Chuo kikuu cha Moi kina udhibiti mkubwa kwa sababu kati ya kozi 19 zilizofundishwa, kozi 18 zilikuwa za lazima. Chuo kikuu cha Masinde Muliro kilikuwa na kozi 20 za lazima na 22 za hiari kwa kuwa kilikuwa na idadi kubwa ya kozi kuliko vyuo vikuu vingine. Chuo kikuu cha Kenyatta kilikuwa na mpangilio wa kipekee kwa kuwa kilikuwa na kozi 12 za hiari na zingine 12 za lazima. Chuo kikuu cha Egerton kilikuwa na kozi 16 za lazima na 10 za hiari na kisha Chuo kikuu cha Nairobi kilikuwa na kozi za lazima 17 na 14 za hiari. Kilichogunduliwa kupitia kwa utafiti ni kuwa vyuo vikuu vitatu (Nairobi, Egerton na Moi) vilikuwa na kozi nyingi za lazima kuliko za hiari isipokwa Chuo kikuu cha Kenyatta na kile cha Masinde Muliro.

Mitalaa rasmi katika vyuo vikuu vyote ilikuwa na kozi zilizogawika katika mikondo mitatu yaani fasihi, lugha na isimu (**Taz. Jedwali 20**). Hata hivyo, katika baadhi ya vyuo, kulikuwa na kozi za kipekee ambazo hazikutambulishwa na mkondo wowote (Nyinginezo).

CHUO	**ISIMU**	**LUGHA**	**FASIHI**	**NYINGINEZO**	**JUMLA**
MMUST	08	10	15	09	**42**
NAIROBI	07	10	08	06	**31**
MOI	06	03	08	02	**19**
KENYATTA	04	10	09	01	**24**
EGERTON	06	07	11	02	**26**
JUMLA	**32**	**40**	**51**	**20**	**142**

Jedwali 20: Idadi ya kozi za fasihi, lugha na isimu katika vyuo vikuu

Miongoni mwa kozi zilizofundishwa vyuoni, kozi za fasihi zilikuwa nyingi zikifuatwa na za lugha kisha za isimu. Kozi zingine ambazo zilifunzwa japo hazikuhusishwa na mkondo wowote zilikuwa chache hasa idadi ilipolinganishwa na idadi ya zile za fasihi, lugha na isimu. Chuo kikuu cha Masinde Muliro ndicho kilikuwa na idadi ya juu ya kozi za fasihi. Vyuo vikuu vya Nairobi, Kenyatta na Masinde Muliro vilikuwa na idadi sawa ya kozi za lugha. Chuo kikuu cha Masinde Muliro kilikuwa na idadi ya juu ya kozi za isimu na pia kozi za kipekee ambazo hazihusishwi moja kwa moja na mkondo wowote. Ingawa kila chuo kina idadi tofauti za kozi kulingana na mikondo, kila chuo kilibuni sera tofauti za utekelezaji hasa kwa kuamua zinafunzwa wakati gani (mwaka/muhula).

Kuwapo kwa idadi ya juu ya kozi za fasihi katika vyuo vikuu kunaelezea hali ambapo walimu wa shule za upili walisema kuwa

walifurahia ufundishaji wa fasihi kuliko lugha na isimu. Haya yalijitokeza katika miitikio yao walipojaza hojaji walizoandaliwa.

Mitalaa rasmi ya Kiswahili inayowasilishwa kama Shahada ya Elimu na Shahada ya Sanaa hutekelezwa katika vyuo vikuu vyote kwa kipindi cha miaka minne ambayo hugawika kwa muda wa mihula minane. Kutokana na hali hii, kila chuo huratibu mtalaa rasmi kwa njia maalumu ambapo kuna kozi zinazopangwa kufunzwa katika miaka na mihula mahsusi. Hapa, vyuo hivi vinatofautiana kwa kuwa kuna kozi zinazofundishwa katika vyuo hivyo vyote katika miaka na mihula tofauti jinsi ilivyo katika **Jedwali 21**.

Kozi	**MMUST**		**KENYATTA**		**EGERTON**		**NAIROBI**		**MOI**	
	Mwaka	**Sem.**	**Mwaka**	**Sem.**	**Mwaka**	**Sem.**	**Mwaka**	**Sem.**	**Mwaka**	**Sem.**
Historia ya Kiswahili.	2	1	1	2	1	2	1	2	3	1
Misingi ya Lugha	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Fonetiki na fonolojia	2	1	2	1	2	1	2	1	2	2
Mofolojia	3	1	3	1	2	1	2	1	2	2
Sintaksia	4	2	3	1	3	1	3	1	4	2
Fasihi simulizi	2	2	4	2	3	2	4	1	2	1
Mbinu za mawasiliano	1	1	1	1	-	-	1	1	1	2
Semantiki	4	2	4	2	4	1	4	2	4	1
Ushairi	4	1	4	1	-	-	-	-	4	1
Hadithi fupi	2	1	3	2	4	1	-	-	-	-
Isimu – jamii	2	1	4	1	2	1	4	1	3	2
Mbinu za utafiti	3	1	3	2	4	2	4	1	2	2
Mbinu za ufundishaji	3	2	4	2	3	2	3	2	3	2
Mradi wa utafiti	4	2	-	-	4	2	4	2	4	2
Fasihi ya watoto	4	2	4	2	3	2	4	2	-	-
Fasihi linganishi	4	2	4	2	4	2	4	1	4	2
Uandishi wa kisanaa	3	2	3	2	-	-	3	2	-	-
Nathari / Riwaya	4	1	3	2	4	2	-	-	3	1
Tamthilia	-	-	3	2	4	1	-	-	-	

Jedwali 21: Kozi zinazofunzwa katika vyuo vikuu vyote katika miaka na mihula tofauti

Kila chuo kina msimbo unaotambulisha kozi zake ingawa kuna baadhi ya vyuo vikuu kama Moi na Masinde Muliro ambavyo vina msimbo mmoja. Huenda hali hii imetokea kufuatia chuo cha Masinde Muliro kuwa chuo kishirikishi cha Moi hapo awali. Misimbo tofauti imetumiwa kutambulisha na kutofautisha vyuo vikuu mbalimbali.

Kozi zinazofundishwa katika vyuo vikuu zimepewa anwani kulingana na mikondo na mada zinazofundishwa katika kila mkondo. Katika kuchunguza anwani za kozi katika vyuo vikuu tofauti, utafiti uligundua kuwa asilimia kubwa ya kozi zilizofundishwa katika vyuo hivi zililingana japo zilipewa anwani tofauti. Kuna mifano katika **Jedwali 22**.

CHUO	**MSIMBO**	**ANWANI YA KOZI**
NAIROBI	TKS 402	Pre – 20th Century Kiswahili Literature.
EGERTON	KISW 311	Classical Swahili Literature
NAIROBI	TKS 103	Early History of Kiswahili
MOI	KIS 311	History & Development of Kiswahili
KENYATTA	AKS 102	Historical Development of Kiswahili
KENYATTA	AKS 305	Current Development of Kiswahili
NAIROBI	TKS 104	Modern Development of Kiswahili
MOI	KIS 412	Current Issues in the Development of Kiswahili

Jedwali 22: Kozi zinazofanana katika vyuo vikuu japo zina anwani tofauti

Kadhalika, kuna kozi ambazo zilipewa anwani sawa katika vyuo vikuu vyote lakini tofauti ilitokea pale ambapo zilifundishwa katika miaka na mihula tofauti na kupewa misimbo tofauti (**Taz. Jedwali 23**).

CHUO	MSIMBO	ANWANI YA KOZI
MMUST	KIS 101	Communication skills in Kiswahili
NAIROBI	TKS 101	Communication skills in Kiswahili
MOI	KIS 120	Communication skills in Kiswahili
KENYATTA	AKS 101	Communication skills in Kiswahili
EGERTON	KISW 221	Communication skills in Kiswahili

Jedwali 23: Misimbo tofauti ya kozi sawa katika vyuo vikuu

Hali inayosikitisha ni kuwa vyuo vikuu vimezipa kozi anwani za Kiingereza. Wasimamizi wa Idara walipohojiwa kuhusu hili walisema ilifanyika hivyo kwa sababu za kiutawala. Baada ya kozi hizi kujadiliwa katika idara, ziliwasilishwa katika Seneti kwa uidhinishaji. Ni katika hatua hii ambapo ilibidi anwani hizi ziwe katika lugha ya Kiingereza kwa mujibu wa mahitaji ya wasimamizi wa chuo.

Hata hivyo, hali ilivyo katika **Jedwali 23** inaonyesha kuwa kozi ya Mbinu za Mawasiliano katika Kiswahili (Communication Skills in Kiswahili) inafundishwa katika vyuo vikuu vyote kama kozi ya lazima. Kozi hii ilianzishwa wakati mfumo wa elimu wa 8-4-4 ulizinduliwa kwa lengo la kuwapa wanafunzi uwezo wa kimawasiliano. Kozi hii inafunzwa katika vyuo vikuu vyote na kwa wanafunzi wote na sio tu kwa wale wa Kiswahili ili kuwawezesha kuimarisha kiwango chao cha mawasiliano. Tofauti iliyopo ni kuwa, inapowasilishwa kwa wanafunzi wa Kiswahili, hufundishwa kwa kutumia lugha ya Kiswahili.

4.3 Malengo ya Mitalaa Rasmi ya Vyuo Vikuu vya Umma

Malengo ya mitalaa ni kauli zinazopambanua mambo ambayo mwanafunzi anatarajiwa kuyafahamu na kuyatekeleza kufikia mwisho wa kipindi cha masomo. Malengo haya hubuniwa kutokana na malengo ya mfumo wa elimu ambayo huelezwa katika kauli za kijumla na pana. Malengo ya mtalaa rasmi hutokana na kufasiriwa kwa malengo mapana ya elimu ili kupata malengo mahsusi ambayo hudhihirisha matendo bainifu yanayotokana na ujifunzaji.

Tyler (1949) anahoji kuwa malengo ya mtalaa hutokana na yale ya mfumo wa elimu nchini kwa kuwa malengo ya elimu hubuniwa kutokana na mahitaji ya kijamii. Kwa hivyo mafunzo yanayoandaliwa kufanikisha malengo hayo hukusudiwa kutimiza mahitaji ya kijamii.

Malengo ya mitalaa rasmi inayotumiwa katika vyuo vikuu nchini Kenya yanafaa kubuniwa kutokana na malengo ya elimu ya kiwango cha kitaifa ambayo yamewasilishwa kama kauli za kijumla na pana. Malengo ya mitalaa rasmi yanapobuniwa kutokana na malengo ya elimu ya kitaifa huwasilishwa kama kauli mahsusi zinazopambanua mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi. Mabadiliko ya kitabia ni matokeo ya ujifunzaji na hubainisha stadi na maarifa ambayo wanafunzi huwa wamepata.

Nchini Kenya kuna malengo manane ya elimu katika kiwango cha kitaifa:

i) Kukuza utaifa, uzalendo na kuendeleza umoja wa kitaifa.

ii) Kuendeleza ujenzi wa taifa kiuchumi, kiteknolojia na kijamii.

iii) Kujiendeleza kibinafsi.

iv) Kuhimiza usawa wa kijamii na uwajibikaji

v) Kukuza, kuhimiza na kuthamini utamaduni wa jamii mbalimbali.

vi) Kuendeleza uhusiano wa kimataifa na kudumisha mwelekeo chanya kwa mataifa mengine ulimwenguni.

vii) Kuendeleza uadilifu na amali za kidini.

viii) Kuendeleza uhifadhi wa afya bora na mazingira.

Malengo haya yalibuniwa ili kutumiwa katika taasisi zote za elimu nchini. Inatarajiwa kwamba taasisi za elimu zinapobuni malengo yake ya kufundisha,ni lazima yatokane na yale malengo ya kitaifa. Vyuo vikuu vinapobuni malengo ya mitalaa rasmi vinatarajiwa kuyaoanisha na yale ya elimu katika kiwango cha kitaifa ili kutimiza mahitaji ya kijamii na taifa kwa jumla. Kila taifa lina mambo ya kimsingi ambayo hukusudia yafikiwe na kutekelezwa na wananchi wake. Elimu ndio wenzo mkuu unaotumika kuyatimiza mambo hayo. Ndio maana malengo ya elimu ya kitaifa hubuniwa katika viwango mbalimbali vya elimu ili kutimiza mahitaji mbalimbali ya kitaifa. Malengo ya elimu hufikiwa kupitia kwa mada zinazobuniwa kufundishwa katika mitalaa katika viwango mbalimbali vya elimu.

Mbali na kuzingatia malengo ya elimu ya kitaifa wakati wa kubuni malengo ya mitalaa rasmi, asasi za elimu huelekezwa na aina nyinginezo za malengo ambayo yamebuniwa kutimiza mahitaji ya

kijamii na kitaifa. Katika kipindi hiki ambapo Kenya inajitahidi kujiendeleza kiuchumi na kiteknolojia, imebuni ruwaza inayokadiria maendeleo yatakayokuwa yamepatikana kufikia mwaka wa 2030. Elimu ni moja kati ya nyenzo zinazotumika kufikia maendeleo hayo. Katika *Ruwaza ya 2030* kuna malengo ya elimu ambayo yanatarajiwa kufikiwa kwa kuwa ukuaji wa kiuchumi ambao unaweza kudumishwa huweza kufikiwa ikiwa nchi imewekeza katika kuandaa watalaamu wenye ujuzi wa hali ya juu. Katika hali hii, elimu inayotolewa katika vyuo vikuu ni muhimu kwa kuwa ndivyo vinavyoandaa wanataaluma wanaohudumu katika sekta mbalimbali. Ndio maana malengo ya mitalaa rasmi inayotumiwa katika vyuo vikuu yanapojadiliwa ni muhimu kuyahusisha na malengo ya elimu yaliyo katika *Ruwaza ya 2030*. Malengo ya elimu yaliyo katika ruwaza ya 2030 ni haya yafuatayo:

i) Kuhakikisha kwamba watoto wa kike na kiume wanapata nafasi sawa za elimu katika shule za msingi na upili na wapate elimu inayowafaa.
ii) Kuhakikisha kwamba vijana pamoja na watu wazima (wa kike na kiume) wanajua kusoma na kuandika.
iii) Kuzidisha idadi ya walimu waliohitimu kupitia kwa ushirikiano wa kimataifa ili kufaidi nchi zilizo na mahitaji maalumu. Idadi ya walimu ilitarajiwa kuambatana na idadi ya wanafunzi.
iv) Kuhakikisha kwamba wanafunzi wote wamepata maarifa na stadi zinazohitajika ili kupata maendeleo endelevu. Hili

lifikiwe kwa kujenga shule zaidi zitakazokuwa vituo vya kutolea elimu ya viwango vya juu.

v) Kujenga shule zaidi za mabweni pamoja na taasisi za kiufundi.

Vyuo vikuu vinapobuni malengo ya mitalaa rasmi vinafaa kungozwa na malengo ya elimu yaliyo kwenye *Ruwaza ya 2030*. Utafiti ulihusisha malengo ya mitalaa rasmi ya Kiswahili ya vyuo vikuu na ya *Ruwaza ya 2030* ikizingatiwa kwamba hii ni mitalaa iliyowaandaa walimu ambao wanategemewa katika kufanikisha upataji wa elimu katika viwango mbalimbali hasa kiwango cha shule za upili. Katika vyuo vikuu ambako walimu waliandaliwa kupitia programu ya Shahada ya Elimu, lengo kuu lilikuwa ni kuandaa walimu wa shule za upili pamoja na wataalamu wengine wa masuala ya elimu. Hili lilifikiwa na vyuo vikuu kwa kuwa viliwaandaa walimu wa shule za upili nchini Kenya. Utafiti uligundua kuwa malengo ya programu zilizotumiwa kufundisha Kiswahili vyuoni yalikuwa ya kijumla na hayakuhusiana moja kwa moja na malengo ya elimu ya kitaifa.

Aidha, iligunduliwa kwamba programu zilizotoa mafunzo ya kuwaandaa walimu hazikudhihirisha malengo mahsusi yaliyolenga kuwaandaa walimu kuikabili taaluma ya ualimu. Hali hii ilitilia shaka maandalizi yaliyotolewa kwa walimu ambapo utendakazi wao hauwezi kukadiriwa kwa kiwango cha kimataifa. Walimu walioandaliwa katika vyuo vikuu walitarajiwa kufundisha katika

shule za upili za humu nchini jinsi ilivyobainishwa katika malengo ya programu ya Shahada ya Elimu.

Vyuo vikuu viko chini ya Wizara ya Elimu ambayo pia ina malengo maalumu yanayofaa kutimizwa. Vyuo vikuu vinapobuni malengo ya mitalaa rasmi, ni muhimu vihakikishe kwamba malengo ya wizara kuhusu elimu nchini yanatekelezwa. Kwa sasa Wizara ya Elimu ina malengo maalumu inapoendeleza juhudi za kubadilisha mfumo uliopo wa elimu wa 8-4-4 hadi mfumo mpya wa 2-6-3-3-3. Mfumo wa elimu wa 8-4-4 unasisitiza ufundishaji wa mada ambazo hutathminiwa baada ya kipindi cha mafunzo kukamilika. Ni mfumo unaotilia mkazo tathmini na upitaji wa mitihani. Mfumo mpya wa 2-6-3-3-3, unasisitiza utendaji miongoni mwa wanafunzi ambapo wanafunzi wanakadiriwa mafunzo yanapoendelea. Mfumo huu hausisitizi tathmini ya mitihani.

Katika kuchunguza malengo ya mitalaa rasmi inayotumiwa kuwaandaa walimu wa shule za upili, utafiti ulitathmini malengo hayo mintarafu malengo ya Wizara ya Elimu kwa sababu walimu hawa waliandaliwa kutekeleza mtalaa unaofanyiwa mabadiliko hivi sasa. Kwa kuwa marekebisho ya mfumo wa elimu yanatekelezwa katika hatua na awamu mbalimbali, ina maana kuwa vyuo vikuu vinavyowaandaa walimu wanaotazamiwa kutekeleza marekebisho hayo katika kiwango cha shule za upili yatabuni upya malengo yake ili kutimiza hili.

Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu nchini Kenya ambayo hutoa mwongozo kuhusu elimu inayotolewa vyuoni imebuni malengo ambayo vyuo vikuu vinatarajiwa kuyatekeleza wakati vinapotoa elimu. Kwa mujibu wa Tume hii, lengo kuu la elimu ya vyuo vikuu ni kutoa mafunzo kwa mwanafunzi ili kupanua mawazo na mawanda yake na kumwezesha kupata maarifa ya kumpa ukakamavu wa kukabiliana na hali mbalimbali maishani. Tume hii imeorodhesha malengo mahsusi ya elimu inayotolewa vyuoni kuwa:

i) Kutoa mafunzo yaliyo na ubora wa kipekee unaokubalika kote ulimwenguni.
ii) Kuwezesha wanafunzi kupata mafunzo na kufanya utafiti ambao unaweza kuchangia kuwepo kwa maendeleo endelevu.
iii) Kutimiza mahitaji ya mwanafunzi binafsi na jamii kwa ujumla.
iv) Kuwapa wanafunzi nafasi ya kutafakari kuhusu masuala changamano ya kijamii, kiuchumi, kitamaduni, kimaadili na kidini ambayo yanakumba wanajamii.
v) Kuchangia katika kuendeleza maendeleo ya kitaifa kupitia kwa usambazaji wa maarifa na stadi zinazohitajika.
vi) Kutoa mafunzo ya kitaaluma kwa ajili ya kuwezesha watu kupata ajira na kujiendeleza kibinafsi.
vii) Kuwezesha wanafunzi kupata maarifa mapya kupitia kwa utafiti.

Inatarajiwa kwamba vyuo vikuu vinapobuni malengo ya mitalaa rasmi vilenge kutimiza malengo ya elimu ya vyuo vikuu kupitia kwa ufundishaji wake. Baada ya vyuo vikuu mbalimbali kubuni malengo

ya jumla katika programu mbalimbali, Tume hii huyatathmini ili kubaini iwapo yanahusiana na yale ya vyuo vikuu.

Utafiti ulichunguza malengo ya mitalaa rasmi ya Kiswahili iliyotumiwa vyuoni ili kubaini namna yalivyobuniwa kwa kuzingatia malengo yaliyobainishwa na Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu kuelekeza mafunzo katika vyuo vikuu. Utafiti uligundua kuwa japo vyuo vikuu vingi havikuwa na malengo mahsusi yaliyoelekeza utekelezaji wa mitalaa rasmi ya Kiswahili katika kuwaandaa walimu wa shule za upili yaliyoambatana na yale ya Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu, elimu iliyotolewa vyuoni ilitekeleza malengo yote yaliyobuniwa na Tume hii.

Kwa ujumla, malengo ya elimu ya kitaifa, ya *Ruwaza ya 2030*, ya Wizara ya Elimu na Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu ni ya kijumla na ni mapana. Yanabainisha stadi na maarifa ambayo wanafunzi wanatarajiwa kupata baada ya kupokea mafunzo wanapokuwa katika vyuo vikuu. Ni malengo yanayopambanua mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa miongoni mwa wanafunzi. Vyuo vikuu vinatarajiwa kubuni malengo ya mitalaa rasmi kutokana na malengo haya ya kijumla yanayowekwa katika viwango mbalimbali kwa kuwa ni kupitia kwa hiyo mitalaa rasmi ndipo malengo haya ya kijumla yanaweza kufikiwa.

Mitalaa rasmi ya Kiswahili inayotumiwa vyuoni imeandaliwa kutimiza malengo maalumu ya ufundishaji. Malengo hayo yanatarajiwa kuafikiana na malengo na ruwaza za vyuo vikuu husika kwa kuwa

vyuo vikuu ni vya aina tofauti kwa sababu vilianzishwa kwa misingi tofauti. Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro kilianzishwa kwa misingi ya sayansi na teknolojia, kile cha Egerton kilianzishwa kwa misingi ya kilimo, vyuo vikuu vya Moi na Kenyatta vilianzishwa kwa misingi ya masuala ya kijamii na elimu nacho kile cha Nairobi kilianzishwa kwa ajili ya kushughulikia taaluma mbalimbali.

Ufundishaji wa somo la Kiswahili katika vyuo vikuu unaendelezwa kupitia programu mbili kuu. Programu hizi ni Shahada ya Elimu na Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Kila programu ina malengo maalumu. Kwa sababu hii, kila chuo kikuu kimebuni malengo yake kutegemea programu inayotumika. Malengo hayo hubuniwa ili kuelekeza ufundishaji wa kozi zilizo katika kila programu. Kwa hivyo kila chuo kikuu kina malengo ya jumla ya kufundisha Kiswahili na pia kuna malengo mahsusi ya kufundisha kozi mbalimbali zinazopatikana katika mtalaa. Malengo ya kufundisha kozi mbalimbali ni mengi jinsi zilivyo kozi zenyewe. Isitoshe, malengo yanatofautiana jinsi kozi zenyewe zinavyotofautiana pia.

Katika vyuo vikuu, malengo ya kufundisha kozi mbalimbali za somo la Kiswahili hubuniwa kutokana na yale malengo ya jumla ya programu za kufundisha Kiswahili katika kila chuo kikuu.

Tyler anasema kuwa malengo mahsusi ya mtalaa rasmi hubuniwa kutokana na malengo ya jumla ya mfumo wa elimu. Katika kuchunguza malengo ya ufundishaji katika vyuo vikuu, utafiti

uligundua kwamba yalitokana na malengo ya kijumla kama yalivyoorodheshwa na King'ei (2001).

Malengo ya kufundisha Kiswahili katika vyuo vikuu vyote ni ya kijumla na mapana. Yanahusishwa na programu za shahada ya elimu na shahada ya sanaa ya Kiswahili zinazotumika kuandaa wanataaluma wa Kiswahili. Ni kutokana na malengo haya ya kijumla ndipo malengo mahsusi ya programu na kozi mbalimbali yanafaa kubuniwa.

a) Malengo ya Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro

Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro kinatoa mafunzo ya Kiswahili kupitia kwa programu ya Shahada ya Elimu ambayo hulenga kuwaandaa walimu wa shule za upili na wataalamu ambao pia wanaweza kufundisha katika vyuo vinginevyo. Kutokana na lengo kuu hilo moja la programu ya Shahada ya Elimu na kwa kuzingatia mada zilizoorodheshwa katika silabasi za kozi mbalimbali, chuo hiki kiliibuka na malengo matano yafuatayo:

a) Kuwawezesha wanafunzi kujua na kutathmini mambo ya kimsingi yanayohusiana na dhana za kiisimu na fasihi katika Kiswahili.
b) Kuwapa wanafunzi maarifa ya kinadharia na kiutendaji katika Kiswahili ambayo yatawawezesha kuwa watumizi bora wa lugha hii katika shughuli mbalimbali za kitaaluma.

c) Kuwawezesha wanafunzi kutambua nafasi ya Kiswahili kama lugha ya kitaifa na kimataifa.
d) Kuwapa wanafunzi maarifa kuhusu fasihi na isimu yatakayowawezesha kumudu mawasiliano na taaluma zinazohusiana na matumizi ya lugha.
e) Kuwaanda wanafunzi waweze kufanya utafiti wanapojiendeleza zaidi kimasomo katika kiwango cha uzamili na uzamifu katika lugha na fasihi ya Kiswahili.

Malengo ya ufundishaji katika chuo hiki ni ya kijumla na hayajalenga maandalizi ya walimu moja kwa moja licha ya kuwa yamebuniwa kuelekeza ufundishaji wa Kiswahili katika programu ya Shahada ya Elimu.
Malengo haya yamebaini stadi na maarifa ambayo wanafunzi wanatarajiwa kupata kutokana na mafunzo ambayo wanayapokea japo sio mahsusi namna ambavyo Tyler anaelekeza yawe. Hata hivyo, yanalenga kuleta mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi ingawa mabadiliko yenyewe ni ya kijumla pia.

Ingawa malengo haya sio mahsusi, yanaweza kupimika kwa kuwa yametokana na mada zinazofundishwa ambazo ni fasihi, lugha na isimu. Kwa mfano, lengo la kwanza ni kuwawezesha wanafunzi kutathmini mambo ya kimsingi kuhusiana na dhana za kiisimu na fasihi katika Kiswahili. Kadhalika, yanawaandaa wanafunzi kufanya utafiti nyanjani kuhusiana na somo la Kiswahili (Taz. (e). Isitoshe, yanawaandaa wanafunzi kuwa wataalamu katika nyanja mbalimbali

zinazohusiana na matumizi ya lugha ya Kiswahili (Taz. (b)). Haya yanadhihirisha kuwa malengo ya mtalaa rasmi wa Kiswahili katika chuo hiki yanatilia maanani mahitaji ya wanafunzi na jamii kwa ujumla.

Malengo haya yameakisi mikondo mitatu ya somo la Kiswahili; jinsi somo hili linavyofundishwa vyuoni na kuonyesha namna ambavyo yamebuniwa ili kutokana nayo, kubuniwe malengo mahsusi ya kufunza mada katika kozi za programu ya Shahada ya Elimu.

Vilevile, malengo haya yamebuniwa ili yaweze kufikiwa baada ya kipindi mahsusi cha miaka minne ya mafunzo. Tyler (1949) anasema kwamba malengo yanapobuniwa ni lazima yaweze kufikiwa. Kati ya malengo haya, kuna yale yanayopima maarifa ya kiutendaji (Taz. (b)), maarifa ya ufahamu (Taz. (d)) na maarifa ya mitazamo(Taz. (c)).

Licha ya kuwa malengo ya ufundishaji katika chuo hiki yametolewa kama kauli za kijumla, kumebuniwa malengo yanayoelekeza ufundishaji wa kozi mbalimbali darasani kutokana nayo. Malengo ya kufundisha kozi mbalimbali ni mahsusi. Kwa mfano, malengo mahsusi ya kufundisha mada katika kozi ya Fonetiki na Fonolojia yameorodheshwa jinsi ifuatavyo:

i) Kufasili dhana za fonetiki na fonolojia.
ii) Kufafanua matawi ya fonetiki.
iii) Kuainisha sauti za lugha kwa mujibu wa vigezo vya fonetiki.
iv) Kueleza mikabala ya fasili za dhana ya fonetiki kama tukio la kifonetiki, tukio la kifonolojia na tukio la kisaikolojia.

v) Kuhakiki mitazamo ya wanaisimu mbalimbali kuhusu alofoni, utambuzi wake na kuwepo kwake katika lugha ya Kiswahili.

vi) Kuainisha fonimu za Kiswahili sanifu kwa kuzingatia vigezo vya kufafanua kifonetiki jozi mlinganuo finyu,mgao kimilishi na mpishano huru

vii) Kueleza uhusiano na tofauti kati ya fonetiki na fonolojia.

Haya malengo ya kozi ni mahsusi, yanapimika na yanalenga mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi. Mabadiliko ya kitabia yanabainika na kupimika kupitia kwa vitenzi maalumu kama vile kufasili, kufafanua, kuainisha, kueleza na kuhakiki. Ni malengo yanayotarajiwa kubainika baada ya mafunzo kukamilika katika kipindi cha majuma 12.

Kwa mujibu wa Msimamizi wa Idara ya Kiswahili katika Chuo kikuu cha Masinde Muliro, malengo ya kozi mbalimbali hubuniwa na wahadhiri na kuidhinishwa katika idara. Yanaweza kubadilika kutegemea anayeyaandaa na mazingira anamojikuta. Aliendelea kusema kuwa baadhi ya wahadhiri huweza kubuni malengo ambayo yanatilia maanani maslahi yao kwa kuwa wao ndio huamua wanachotaka kufundisha na jinsi wanavyotaka kufundisha. Wanapofanya hivyo, malengo hayo hayatilii maanani mahitaji ya wanafunzi bali yanazingatia mahitaji ya wanaofundisha. Ndio maana Musau (2002) anasema kwamba malengo ya mitalaa ya vyuo vikuu yamekosolewa kwa kutotilia maanani mahitaji ya wanafunzi.

Anaongezea kusema kuwa mitalaa inayofundishwa vyuoni hutegemea tajiriba na hisia za wahadhiri na wala sio hisia za wanafunzi.

Utafiti uligundua kuwa vyuo vikuu vya umma hutegemea wahadhiri wa muda kufundisha. Baadhi yao hawana tajiriba ya kutosha na mara nyingi hupewa kozi zozote kufundisha, sio zile ambazo wamebobea. Wahadhiri kama hawa hufundisha zile kozi jinsi wanavyopewa kwa kuzingatia malengo yaliyobuniwa tayari na wahadhiri wengine. Katika hali kama hii, mitalaa ya vyuo vikuu huchukuliwa kuwa ya kimapokeo na ambayo inawasilishwa namna ilivyo bila kuzingatia mabadiliko yanayotokea katika jamii na ambayo yanaathiri mahitaji ya wanafunzi.

Ijapokuwa malengo ya kijumla ya programu ya Shahada ya Elimu yamebainishwa katika Chuo kikuu cha Masinde Muliro, hakujabuniwa malengo mahsusi ya mtalaa rasmi wa Kiswahili yanayowaandaa wanafunzi hawa katika kuikabili taaluma ya ualimu. Kauli za kijumla zilizotolewa kama malengo ya programu ya Shahada ya Elimu hazitoshi kumwandaa mwanafunzi kuikabili taaluma ya ualimu kwa kuwa hajaelekezwa kujua namna anavyoweza kuendesha shughuli nzima ya ufundishaji. Hata hivyo, wahadhiri walioshiriki katika utafiti walishikilia kwamba ingawa malengo ya ufundishaji wa Kiswahili katika chuo hiki hayakulenga maandalizi ya walimu moja kwa moja, wanafunzi walielekezwa kupitia kwa kozi ya zilizohusu taaluma ya ufundishaji. Moja kati ya kozi hizo ni *Njia Maalumu za Ufundishaji* ambayo malengo yake yalielekeza kuhusu

ufundishaji katika shule za upili. Kozi hii inafunzwa katika vyuo vikuu vinavyowaandaa walimu katika mwaka wa tatu, muhula wa pili kabla ya wanafunzi kwenda nyanjani kufanya mazoezi ya ufundishaji. Malengo ya kozi hii maalumu ni haya yafuatayo:

i) Kufafanua nadharia za kufundisha na kujifunza lugha
ii) Kubainisha umuhimu wa kufundisha Kiswahili kama lugha ya taifa na lugha ya kwanza rasmi katika mfumo wa elimu.
iii) Kueleza sifa za njia za kufundisha vipengele mbalimbali vya lugha na fasihi
iv) Kutengeneza nyaraka na vyombo muhimu katika somo la Kiswahili
v) Kutayarisha na kufundisha aina mbalimbali za masomo kwa ufanisi
vi) Kuandaa nyenzo anuwai za kufundisha Kiswahili
vii) Kutumia mbinu mbalimbali za kutathmini maendeleo ya wanafunzi

Miongoni mwa kozi za kitaaluma zinazofundishwa vyuoni, hii ndiyo kozi ambayo inalenga maandalizi ya walimu katika kufundisha masomo mahususi mbalimbali somo la Kiswahili likiwa mojawapo. Kozi hii inawaandaa walimu kuweza kufunza somo la Kiswahili.

b) Malengo ya Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Nairobi

Chuo Kikuu cha Nairobi kinatoa mafunzo ya Kiswahili kupitia kwa programu mbili anbazo ni Shahada ya Elimu na Shahada ya Sanaa

katika Kiswahili. Chuo hiki kimebuni malengo yanayoelekeza ufundishaji wa Kiswahili kupitia kwa programu zote.

Programu ya Shahada ya Elimu inalenga kuandaa walimu wa shule za upili na wasimamizi wa maswala ya elimu katika taasisi za kiufundi za umma na za kibinafsi. Lengo kuu moja la programu hii katika ufundishaji wa lugha ya Kiswahili ni kuandaa wanafunzi ambao watamilisi sarufi na fasihi yake. Hawa ni wanafunzi wanaotarajiwa kuwa walimu katika shule za upili.

Katika kuchunguza malengo yanayoelekeza ufundishaji wa somo la Kiswahili katika Chuo kikuu cha Nairobi kupitia kwa programu ya Shahada ya Elimu, utafiti uligundua kwamba programu hii haikubainisha malengo mahsusi yaliyoelekeza maandalizi ya walimu wa shule za upili. Badala yake ilitoa kauli moja ya kijumla iliyoonyesha kwamba lengo kuu la programu hii ni kuandaa walimu wa shule za upili wenye umilisi katika sarufi na fasihi ya Kiswahili. Lengo hili halitoshi kueleza namna walimu waliandaliwa kutekeleza majukumu yao ya kitaaluma baada ya kuhitimu.

Inatarajiwa kwamba chuo hiki kingebuni malengo mengine mahsusi kutokana na lengo hilo moja lililotolewa kama kauli ya kijumla. Malengo mahsusi yangefafanua namna ambavyo chuo kililenga kuwaandaa walimu kuikabili taaluma yao baada ya kuhitimu. Utafiti uligundua kwamba chuo hiki hakikubuni malengo mahsusi ya kuwaandaa walimu wa Kiswahili mbali na kuwaandaa walimu kumilisi sarufi na fasihi ya Kiswahili. Ufundishaji wa lugha ya

Kiswahili ni zaidi ya umilisi wa sarufi na fasihi yake. Hali kama hii inapotokea katika vyuo vikuu, inawaathiri walimu hawa wanapokuwa nyanjani kutekeleza mtalaa wa shule za upili kwa kuwa hawajaandaliwa kutekeleza malengo mahsusi ya kitaaluma.

Kwa upande mwingine, programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili imelenga kuandaa wanataaluma wanaotumia lugha ya Kiswahili kutoa huduma katika taasisi, wizara na mashirika mengineyo ya umma na ya kibinafsi. Programu hii imebuni malengo matatu ya kufundisha somo la Kiswahili ambayo ni:

a) Kuwawezesha wanafunzi kupata stadi maalumu za lugha za kuwasiliana kwa kutumia lugha ya Kiswahili ifaavyo.
b) Kuwawezesha wanafunzi kutambua umuhimu wa lugha ya Kiswahili kama lugha ya kimataifa, lingua franka katika ukanda wa Afrika Mashariki na Kati na pia kama lugha ya taifa na rasmi nchini Kenya.
c) Kuwaandaa wanafunzi waweze kufanya utafiti zaidi na kuwa wataalamu katika taaluma zinazohusiana na somo la Kiswahili.

Malengo ya kufundisha Kiswahili yaliyobuniwa kupitia kwa programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili ni mahsusi na yanazingatia mahitaji ya wanafunzi na jamii kwa jumla kwa kuwa programu hii inawaandaa wanafunzi ili waweze kutekeleza majukumu mbalimbali katika jamii. Vilevile, malengo haya yamebaini stadi na maarifa mahsusi ambayo wanafunzi wanatarajiwa kupata baada ya kupokea mafunzo kama ilivyodokezwa katika (a).

Kadhalika, malengo haya yalinuia kuleta mabadiliko miongoni mwa wanafunzi. Mabadiliko hayo yalikuwa ni matokeo ya ujifunzaji. Pia ni malengo ambayo yalidhihirisha maarifa ya ufahamu na mitazamo (Taz. (a)) na maarifa ya utendaji (Taz. (a) na (c)).

Japo malengo ya programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili yalidhihirisha baadhi ya sifa ambazo Tyler alibainisha, utafiti ulilenga programu ya Sanaa ya Elimu kwa kuwa ilitumiwa kuwaandaa walimu wa shule za upili waliotekeleza mtalaa wa TUMIKE.

Malengo ya programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili hayakuathiri yale ya programu ya Shahada ya Elimu kwa kuwa programu zote zilitenganishwa na kuwasilishwa tofauti tofauti. Wanafunzi waliopata mafunzo kupitia kwa programu hizo mbili walisoma nyakati tofauti na pia mahali tofauti. Wanaopata mafunzo ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili wanasomea makao makuu ya chuo hiki katika “School of Humanities and Social Sciences” ilhali wale wa Shahada ya Elimu wanasomea bewa la Kikuyu katika “ School of Education.” Ndio maana kozi za Kiswahili katika programu ya Shahada ya Elimu zilikuwa nyingi kwa sababu programu hii ilitenganishwa na ile ya Shahada ya Sanaa ambapo kila programu ilikuwa na kozi zake tofauti. Hata hivyo, kuna baadhi ya kozi za Shahada ya Elimu ambazo zilifunzwa katika Shahada ya Sanaa ya Kiswahili ingawa zilifunzwa kwa kina zaidi kwa wanafunzi wa shahada ya elimu kuliko wale wa shahada ya sanaa. Vilevile, kuna baadhi ya wahadhiri waliofunza programu zote mbili. Inawezekana

kuwa wahadhiri ambao hawakuandaliwa kufunza wanafunzi wa shahada ya elimu waliwafunza kozi walizoshiriki na wale wa shahada ya sanaa na wakakosa kuzifunza kwa kina kinachohitajika. Hali kama hii iliweza kuathiri maandalizi ya walimu kwa kiwango fulani.

Utafiti uligundua kwamba programu ya Shahada ya Elimu iliyotumiwa kuandaa walimu wa shule za upili katika Chuo kikuu cha Nairobi haikubainisha malengo ambayo yalielekeza maandalizi ya walimu. Walimu waliandaliwa ili wapate kuwa na umilisi katika masuala ya sarufi na fasihi ya Kiswahili lakini waandalizi wa mtalaa uliotumiwa kuwaandaa walimu hao hawakufafanua namna walivyolenga kutekeleza hilo.

Hata hivyo, wahadhiri 06 walioshiriki katika utafiti kutoka katika Chuo kikuu cha Nairobi walikiri kuwa hawakuongozwa na malengo ya programu ya Shahada ya Elimu katika kufundisha somo la Kiswahili. Walizingatia malengo ya silabasi yaliyoorodheshwa katika kozi mbalimbali walizofundisha. Kwa mfano katika kozi ya Isimujamii yenye msimbo TKS 405 ilifunzwa ili kuwawezesha wanafunzi kutimiza yafuatayo:

i) Kueleza fasili ya isimujami na uhusiano wake na taaluma zingine.
ii) Kufafanua dhana za kimsingi katika isimujamii.
iii) Kuzibainisha lugha za mawasiliano pana.
iv) Kujadili mikakati inayoambatana na mpango wa lugha.

v) Kutathmini nafasi ya lugha kuambatana na maswala ya elimu, mielekeo na jinsia.

vi) Kuonyesha uhusiano uliopo kati ya lugha na jamii

vii) Kufafanua sajili mbalimbali za lugha.

viii) Kuonyesha mabadiliko yanayoikabili lugha.

ix) Kupambanua nadharia za isimujamii.

Malengo haya ya kozi ambayo yalibuniwa na wahadhiri wanaofundisha kozi mbalimbali hayawezi kuchukua nafasi ya malengo ya mtalaa rasmi unaoelekeza maandalizi ya walimu wa Kiswahili. Malengo ya kozi hubadilika kutegemea anayeyabuni na mazingira tofauti ya ufundishaji. Kadhalika malengo ya kozi huwawezesha walimu kuwasilisha mada darasani. Hayashughulikii masuala mengine ambayo walimu wanatarajiwa kutekeleza katika taaluma yao.

Kwa mujibu wa Tyler, malengo ya kozi yanafaa kubuniwa kutokana na yale ya kijumla ya mtalaa rasmi ambayo yanatokana na malengo ya programu. Hata hivyo, malengo ya kozi yanadhihirisha sifa zilizobainishwa na Tyler. Baadhi ya sifa za malengo zinazodhihirika katika malengo ya kozi ya TKS 405 ni kuwa malengo yanazngatia mahitaji ya wanafunzi moja kwa moja na yananuia kuleta mabadiliko ya kitabia miongoni mwao. Mabadiliko haya ambayo huwa matokeo ya ujifunzaji yanadhihirika wanafunzi wanapotekeleza vitendo maalumu kama vile kueleza, kufafanua, kujadili, kutathmini na kubainisha. Kadhalika, malengo haya ya kozi yamelenga maarifa ya

ufahamu, utendaji na mitazamo. Hata hivyo, malengo ya kozi hayatoshi kuandaa walimu hawa kitaaluma pasipo kubuniwa malengo ya mtalaa rasmi wa Kiswahili yanayolenga taaluma ya elimu.

c) Malengo ya Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Moi

Chuo kikuu cha Moi kinawasilisha mafunzo ya Kiswahili kupitia kwa programu tatu: programu ya Shahada ya Elimu, programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili na programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili katika Elimu. Hizi programu zote hufunza Kiswahili kwa malengo tofauti.

Programu ya Shahada ya Elimu imebuniwa kwa lengo la kuwaandaa walimu wa shule za upili ambao wamehitimu kitaaluma na kupata maarifa na umilisi wa kufundisha masomo ya kisanaa katika shule za upili. Programu hii imebuni lengo moja ambalo linaeleza kuhusu maandalizi ya kijumla wanayopata walimu wanapokuwa chuoni. Inatarajiwa kwamba, kutokana na malengo ya kijumla ya programu ya kuwaandaa walimu ya Shahada ya Elimu, kungebuniwa malengo mahsusi ya kuwaanda walimu wa Kiswahili katika mtalaa rasmi wa Kiswahili ili kuwaelekeza katika ufundishaji wao katika shule za upili. Malengo hayo yangebaini mabadiliko ya kitabia yaliyotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi.

Utafiti uligundua kuwa Chuo kikuu cha Moi hakikubuni malengo mahsusi yaliyoelekeza utekelezaji wa mitalaa rasmi ya Kiswahili.

Wahadhiri 04 wa chuo hiki ambao walishiriki katika utafiti walikiri kwamba, katika ufundishaji wao walielekezwa na malengo ya kozi mbalimbali walizofundisha. Malengo haya yalibuniwa na wahadhiri wenyewe na kuidhinishwa katika idara ingawa malengo ya baadhi ya kozi yalibuniwa na wahadhiri kibinafsi na walifundisha bila kuhakikisha kuwa malengo ya kozi walizofundisha yalipata idhini ya idara. Hali hii inapotokea, kuna uwezekano kuwa wahadhiri wanawasilisha mada zilizo katika mitalaa lakini hawatoi maandalizi ya kitaaluma kwa wanafunzi wao kwa kuwa hakuna malengo yanayowaelekeza kuwaandaa wanafunzi hawa kitaaluma isipokuwa yale ya kozi.

Kwa upande mwingine, Chuo kikuu cha Moi kinatoa mafunzo ya Kiswahili kupitia kwa programu zingine mbili za sanaa. Programu hizo zililenga kuwaandaa wanataaluma ambao wangetumia maarifa waliyoyapata katika isimu, fasihi na tafsiri ya Kiswahili kutoa huduma katika sekta mbalimbali za umma na za kibinafsi. Ilitarajiwa kwamba baada ya kuhitimu wangehudumu kama watangazaji, waandishi, wachapishaji, wasimamizi na hata washauri katika masuala ya lugha ya Kiswahili. Wahadhiri katika chuo hiki walieleza kuwa programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili katika Elimu ilibuniwa kwa lengo la kuimarisha zaidi ufundishaji wa Kiswahili katika programu ya Shahada ya Elimu. Hili ni lengo ambalo halikufikiwa kutokana na mipango ya chuo ya kuwasilisha mafunzo

ya Kiswahili kwa wanafunzi waliopata mafunzo yao kupitia kwa programu hizo zote kwa pamoja.

Mafunzo yalipowasilishwa kwa hawa wanafunzi, walifundishwa kama kundi moja katika miaka ya kwanza miwili ya mafunzo yao. Kozi za programu zote ziliwasilishwa kwao bila kuzingatia maslahi ya kila kikundi, walipewa mafunzo ya kijumla. Ndio maana kozi za Kiswahili katika programu ya Shahada ya Elimu zilikuwa chache kwa kuwa nyingi zilifunzwa kama kozi za jumla katika programu za Shahada ya Sanaa. Hali kama hii inapotokea, inatatiza mafunzo yanayofaa kutolewa kwa ajili ya kuwapa wanafunzi hawa maandalizi katika taaluma ya ualimu kwa sababu mwanafunzi mwalimu analazimika kusoma kozi za Shahada ya Sanaa ambazo sio za Shahada ya Elimu. Wahadhiri wa chuo hiki walisema kuwa hali hii ilichangia baadhi ya wanafunzi waliojiandikisha katika Shahada ya Elimu kuamua kujiunga na kuendeleza mafunzo ya Shahada ya Sanaa baada ya mwaka wa pili wa mafunzo ambapo wanafunzi wa Shahada ya Sanaa walikubaliwa kuandama mkondo maalumu wa masomo ambao walichagua kati ya mafunzo ya isimu, fasihi na tafsiri.

Utafiti uligundua kwamba katika Chuo kikuu cha Moi, mbali na yale malengo ya kijumla ya programu za Shahada ya Elimu na Sanaa, hakukubuniwa malengo mahsusi yaliyoelekeza utekelezaji wa mtalaa rasmi wa Kiswahili na kwa kulenga maandalizi ya walimu. Malengo mahsusi yaliyoelekeza ufundishaji wa Kiswahili yalipatikana katika kozi mbalimbali zilizowasilishwa darasani na wahadhiri mbalimbali.

Ingawa malengo yaliyoelekeza ufundishaji wa kozi yalidhihirisha sifa za malengo alizobainisha Tyler, malengo ya kozi hayakubainisha hatua mahsusi zilizoelekeza maandalizi ya walimu katika chuo hiki. Malengo ya kozi yaliwasaidia wanafunzi hawa kuwasilisha mada darasani walipofundisha,hayakuwaandaa kikamilifu katika taaluma yao ya ualimu.

d) Malengo ya Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Egerton

Mtalaa rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Egerton uliwasilishwa kupitia programu ya Shahada ya Elimu. Chuo hiki kilikuwa na programu moja pekee iliyotumiwa kutolea mafunzo ya Kiswahili. Programu ya Shahada ya Elimu katika chuo hiki ilikuwa na lengo kuu moja katika kuwaandaa walimu wa shule za upili. Programu ya Shahada ya Elimu katika Chuo kikuu cha Egerton ililenga kuandaa walimu wa shule za upili nchini Kenya pamoja na wasimamizi wa masuala ya elimu katika Wizara ya Elimu.

Chuo kikuu cha Egerton hakijabuni malengo mahsusi ya kuelekeza ufundishaji wa Kiswahili na hasa maandalizi ya walimu wa somo hilo. Wahadhiri wa chuo hiki walipoulizwa kuhusu malengo yaliyowaelekeza katika ufundishaji wao katika kuwaandaa walimu wa Kiswahili, walieleza kuhusu malengo ya kozi mbalimbali walizofundisha darasani.

Utafiti uligundua kuwa wahadhiri hawakutofautisha kati ya malengo ya kufunza Kiswahili kwa ajili ya kuwaandaa wanafunzi katika

taaluma ya ualimu na malengo ya kufunza kozi mbalimbali. Wao waliwafunza wanafunzi wao jinsi ya kuwasilisha mada katika kozi mbalimbali darasani, hawakuwaandaa vilivyo kuwa wanataaluma baada ya kuhitimu. Ilitarajiwa kwamba malengo ya ufundishaji wa mada katika mtalaa rasmi wa Kiswahili yangebuniwa kutokana na malengo ya programu ya Shahada ya Elimu. Hata hivyo, hili halikufanyika kwa kuwa wahadhiri walielekezwa na malengo ya kozi katika ufundishaji wao. Hali hii inazua shaka katika maandalizi ya walimu katika vyuo vikuu na huenda ndiyo inayosababisha baadhi ya walimu kukumbwa na changamoto za kitaaluma katika utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE.

e) Malengo ya Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Kenyatta

Chuo kikuu cha Kenyatta kina programu mbili zinazofundisha somo la Kiswahili japo kwa malengo tofauti. Kuna programu ya Shahada ya Elimu na programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili.

Programu ya Shahada ya Elimu ilikuwa ya kiakademia na ilikuwa na lengo moja la kijumla. Ililenga kuwaandaa wanafunzi kuwa walimu wa shule za upili, wasimamizi wa taasisi za elimu na waandalizi wa sera katika sekta ya elimu. Programu hii hufunzwa kwa muda wa miaka minne ambapo wanafunzi huenda nyanjani kufanya mazoezi ya ualimu kwa muda wa miezi mitatu wanapokuwa katika mwaka wao wa tatu wa mafunzo. Kwenda nyanjani huwapa fursa ya kupata tajiriba ya kufunza katika shule za upili.

Programu hii haijabuni malengo mahsusi yanayoelekeza maandalizi ya walimu. Inawezekana kuwa kutobuniwa kwa malengo ya kuwaandaa walimu kumesababishwa na hali kuwa programu hii hailengi kuwaandaa walimu pekee, inawaandaa pia wasimamizi wa taasisi za elimu na wakuza sera katika sekta ya elimu. Utafiti uligundua kuwa chuo hiki kiliwaandaa walimu bila kuelekezwa na malengo maalumu yaliyohusiana na taaluma hii. Kuwepo kwa hali hii kunaashiria kuwa kuna matatizo katika maandalizi ya walimu katika vyuo vikuu. Walimu wanapokosa maandalizi yafaayo ya kitaaluma, wanakabiliwa na changamoto nyingi wanapojitahidi kutekeleza mtalaa wa shule za upili.

Kwa upande mwingine, programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili ililenga kuwaanda wanataaluma ambao wana uwezo wa kutumia Kiswahili kwa ufasaha wanapotoa huduma katika masuala ya lugha na isimu, fasihi na utekelezaji wake pamoja na tafsiri. Katika ufundishaji wa kozi zilizobuniwa kwa ajili ya programu hii, katika mwaka wa kwanza na wa pili, wanafunzi walifundishwa mambo ya kijumla kuhusiana na lugha kwa kuzingatia kozi za kimsingi katika masuala ya lugha, isimu na fasihi. Katika mwaka wa tatu na nne wanafunzi walihiari kubobea katika nyanya walizopendelea.

Kozi zinazofundishwa katika programu hizi mbili hazifunzwi kwa pamoja japo kuna zile zinazofanana na hufundishwa katika programu zote hasa zile za kimsingi. Wanafunzi katika programu zote mbili hawashiriki madarasa sawa. Utafiti uligundua kuwa programu

zote mbili hazikuwa zimebuni malengo mahsusi ya kufunza somo la Kiswahili katika chuo hiki. Malengo mahsusi yaliyoelekeza ufundishaji ni ya kozi mbalimbali zilizofundishwa katika programu hizo.

f) Utata katika Malengo ya Kiswahili kwa Walimu

Utafiti uligundua kuwa somo la Kiswahili lilifundishwa vyuoni kupitia kwa programu ya Shahada ya Elimu na programu ya Shahada ya Sanaa. Vyuo vilivyo na programu zote mbili ni Nairobi, Moi na Kenyatta. Vyuo vikuu vya Masinde Muliro na Egerton vilikuwa na programu moja ya Shahada ya Elimu.

Ingawa vyuo vikuu vyote vilikuwa na programu ya Shahada ya Elimu kwa ajili ya kuwaandaa walimu wa shule za upili, kila chuo kilikuwa na lengo maalumu la programu hii. Katika Chuo kikuu cha Masinde Muliro, programu ya Shahada ya Elimu ililenga kuandaa walimu wa shule za upili na wataalamu ambao wanaweza kufundisha katika vyuo vinginevyo. Katika Chuo kikuu cha Nairobi programu hii ililenga kuandaa walimu wa shule za upili wenye umilisi katika sarufi na fasihi ya Kiswahili. Chuoni Moi, programu hii ililenga kuandaa walimu wa shule za upili ambao wamehitimu kitaaluma na kupata maarifa na umilisi wa kufundisha masomo ya kisanaa katika shule za upili. Chuo kikuu cha Kenyatta, kupitia kwa programu hii kiliandaa wanafunzi kuwa walimu wa shule za upili, wasimamizi wa taasisi za elimu na waandalizi wa sera katika sekta ya elimu. Katika Chuo kikuu cha Egerton, programu hii iliandaa walimu wa shule za

upili nchini Kenya pamoja na wasimamizi wa masuala ya elimu katika Wizara ya Elimu.

Vyuo vikuu vyote vilivyoshughulikiwa vililenga kuwaandaa walimu ingawa malengo ya programu ya Shahada ya Elimu yalitofautiana kwa kiwango fulani. Ijapokuwa vyuo vyote vililenga kuwandaa walimu wa shule za upili, Chuo kikuu cha Kenyatta na kile cha Egerton vililenga kuwaandaa wasimamizi wa masuala ya elimu katika Wizara ya Elimu na wabunaji wa sera katika sekta ya elimu kupitia kwa programu hiyo ya Shahada ya Elimu. Programu inayowaandaa walimu haifai kutumiwa kuandaa wasimamizi au wanaobuni sera katika wizara na sekta ya elimu kwa kuwa hizo ni taaluma mbili tofauti zilizo na malengo tofauti. Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu ambayo hudhibiti viwango vya elimu vyuoni inafaa kukadiria malengo ya kila progaramu chuoni ili yaafikiane na taaluma inayotolewa mafunzo. Kadhalika, Tume hii inafaa kuchunguza upya malengo ya programu ya Shahada ya Elimu ili kuyasawazisha katika vyuo vikuu vyote vinavyowaandaa walimu na kuyaboresha ili yalenge taaluma ya elimu pekee. Ikiwezekana, kuwe na vyuo vikuu viteule vya kuwaandaa walimu ili kuepuka hali ya kuwaweka wanafunzi wanasomea taaluma ya ualimu pamoja na wale wanaosomea kozi zingine hasa za Shahada ya Sanaa. Hali hii itazuia maandalizi ya walimu kufanyika katika vyuo vikuu vyote. Hili likitekelezwa, malengo yanayobuniwa yawe ya kina ili yalenge

masuala ambayo walimu wanatarajiwa kuyafikia katika taaluma yao jinsi anavyoeleza Adegoke (2010).

Ilitarajiwa kwamba kutokana na malengo ya programu ya Shahada ya Elimu, vyuo vikuu vingebuni malengo mahsusi ya kufundisha jinsi yalivyobainishwa na Adegoke (2010) lakini utafiti uligundua kwamba hilo halikutendeka. Hata hivyo, vyuo vikuu vilifikia malengo ya kwanza mawili yaliyobainishwa na Adegoke kupitia kwa malengo ya kijumla ya programu ya Shahada ya Elimu na yale ya kozi mbalimbali.

Vyuo vikuu vya Nairobi, Moi, Kenyatta na Egerton havikubuni malengo mahsusi yaliyoelekeza utekelezaji wa mitalaa rasmi ya Kiswahili. Chuo kikuu cha Masinde Muliro ndicho kilichokuwa na malengo yaliyoelekeza utekelezaji wa mtalaa rasmi wa Kiswahili japo hayakudhihirisha sifa zote za malengo ya mtalaa rasmi zilizobainishwa na Tyler (1949). Kadhalika, malengo haya yalikuwa ya kijumla na hayakulenga maandalizi ya walimu moja kwa moja.

Kwa kuwa vyuo hivi havikubuni malengo mahsusi ya mtalaa rasmi wa Kiswahili, viliongozwa na malengo ya kozi mbalimbali katika kutoa mafunzo darasani. Malengo ya kozi hayakuwa ya kuwaandaa walimu kuwasilisha mtalaa wa TUMIKE bali yaliwasaidia kufahamu na kumilisi mada walizofundishwa vyuoni ambazo hazikuorodheshwa zote miongoni mwa mada zilizokuwa katika mtalaa wa TUMIKE.

Vyuo vikuu vinaweza kubuni malengo ya mtalaa rasmi wa Kiswahili ambao unawawezesha walimu wanaoandaliwa vyuoni kuukabili

mtalaa wa TUMIKE iwapo yanaandaliwa kwa kuzingatia malengo ya elimu ya kitaifa, malengo ya elimu katika ruwaza ya 2030, malengo ya Wizara ya Elimu, malengo ya Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu na malengo ya elimu ya vyuo vikuu.

Ingawa kumebuniwa malengo mahsusi ya kufunza kozi mbalimbali za Kiswahili, kuna haja ya kuchunguza upya malengo ya ufundishaji katika mitalaa rasmi ya Kiswahili iliyotumiwa vyuoni katika programu ya Shahada ya Elimu ili yalenge maandalizi ya walimu wa shule za upili.

4.4 Mada katika Mitalaa Rasmi ya Vyuo Vikuu vya Umma

Mada ni dhana na kanuni mbalimbali ambazo huwasilishwa kama maarifa, stadi na mielekeo kupitia kwa mafunzo yanayotolewa katika asasi za elimu. Mada hizi huwasilishwa kama masomo mahsusi na hutarajiwa kuwa ufundishaji wake utasababisha mabadiliko miongoni mwa wanafunzi na jamii kwa ujumla.

Mada zinazofundishwa katika vyuo vikuu zimeorodheshwa katika kozi mbalimbali zinazounda mitalaa rasmi ya vyuo vikuu vya umma. Mtalaa rasmi unajumlisha kozi zote (za hiari na za lazima) zilizoratibiwa kufundishwa vyuoni. Mada katika kozi moja ya mtalaa rasmi huunda silabasi. Silabasi ni jumla ya mada zinazounda kozi. Kozi mbalimbali ndizo zinazounda mtalaa rasmi katika vyuo vikuu. Kwa mfano, kozi ya '*Fonetiki na Fonolojia katika Kiswahili*' ni kitengo kimoja katika kozi za somo la Kiswahili ambacho kina mada zinazokijenga. Kwa hivyo, katika muktadha wa vyuo vikuu, silabasi

ni mada zilizoorodheshwa kwenye kozi moja maalumu. Silabasi ni kifaa muhimu kinachorahisisha utekelezwaji wa mitalaa rasmi vyuoni.

Silabasi katika vyuo vikuu inatarajiwa kuandaliwa na wahadhiri kabla ya mwanzo wa muhula wa ufundishaji. Wasimamizi wa Idara walieleza kuwa silabasi iliandaliwa na wahadhiri binafsi na kuwasilishwa kwenye idara kwa ajili ya kujadiliwa kabla ya kuidhinishwa. Hili lilifanyika ili kuhakikisha kwamba mada zilizopendekezwa na wahadhiri kufundishwa zinaafikiana na malengo ya mtalaa rasmi na zinazingatia ubora wa viwango na kanuni zilizowekwa. Hata hivyo, walipohojiwa, wasimamizi wa Idara wawili walidai kwamba kuna wahadhiri wengine ambao hawawasilishi kozi zao kwenye idara ziweze kuidhinishwa hata ingawa walijua inahitajika kuwa hivyo. Waliziandaa na kuanza kuzifundisha bila kuhakikisha kuwa zimiedhinishwa. Kufundishwa kwa kozi ambazo hazikuidhinishwa ilikuwa changamoto moja waliyokumbana nayo kama wasimamizi kwa sababu baadhi ya wahadhiri waliendesha shughuli ya ufundishaji bila kuzingatia miongozo na matarajio ya Idara.

Kuhusu mtalaa kwa jumla, Wasimamizi wa Idara walieleza kuwa hufanyiwa marekebisho kila baada ya miaka mitano kama inavyoelekezwa na Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu. Kila chuo hufanyia kozi zake marekebisho ambapo wahadhiri huelekezwa kutathmini na kuchunguza hali halisi pamoja na mapendekezo ya

watahini wa nje ili kuelewa mambo yanayostahili kufanyiwa marekebisho. Walipohojiwa kuhusu hatua zilizofuatwa katika kutekeleza marekebisho hayo Wasimamizi hao walieleza kuwa kuna mchakato unaofuatwa. Kila mhadhiri au wataalamu wa vitengo au mikondo hupendekeza marekebisho, wakajadiliana na kuwasilisha maoni kwa kamati maalumu ya kitivo. Kamati hiyo huzihakiki kozi kuhakikisha kuwa zinazingatia misingi na kanuni zilizopo kabla ya kuwasilishwa kwa kamati ya vitivo mbalimbali ambayo nayo huipiga msasa kabla ya kuiwasilisha kwa Seneti, ambacho ndicho kitengo cha upeo kuhusu masuala ya taaluma, kuidhinishwa.

Miitikio kutoka kwa Wasimamizi wa Idara na wahadhiri ilionyesha kwamba mada zilizoorodheshwa katika silabasi hushughulikiwa kwa kipindi cha muhula mmoja wa majuma kumi na manne ambapo ufundishaji hufanyika katika majuma kati ya kumi na kumi na mawili. Majuma mawili yanayosalia hutumiwa kufanya tathmini. Mada hizi hufundishwa kila juma kwa muda wa saa tatu.

Mada zinazofundishwa katika kozi za mitalaa rasmi ya vyuo vikuu zimegawika katika vitengo vitatu vikuu: fasihi, lugha na isimu. Kupitia kwa uchanganuzi wa nyaraka, utafiti uligundua kwamba kila chuo kilikuwa na idadi maalumu ya kozi. Kozi hizi zilitofautiana kutoka chuo kimoja hadi kingine kwa kuzingatia kozi za lazima na za hiari na wakati zilipofunzwa. Wasimamizi wa Idara walieleza kwamba baadhi ya tofauti zilisababishwa na wahadhiri katika vyuo hivyo kwa kutaka kukidhi mahitaji ya wanafunzi wao. Simala (2019) anasema

kuwa silabasi hubadilika kutegemea mhadhiri, mazingira, wakati na mahali. Kwa mfano, kozi moja katika mitalaa rasmi ya vyuo vikuu inaweza kuwa na mada tofauti kutegemea mhadhiri na chuo anakofunza na tena kozi inaweza kufunzwa nyakati tofauti (muhula/mwaka) kutegemea mipangilio ya kila chuo. Nyaraka zilizochanganuliwa zilionyesha kuwa silabasi hutaja anwani ya kozi, mada, malengo, njia na mbinu za ufundishaji, matarajio ya wahadhiri, tathmini, marejeleo, wakati na mahali pa kufunziwa.

a) Mada katika Mtalaa Rasmi wa Kiswahili wa Chuo Kikuu cha Masinde Muliro

Mada katika mtalaa rasmi wa Kiswahili wa Chuo kikuu cha Masinde Muliro zimepangwa kwa utaratibu ambao ni silabasi. Mada hizo zimegawika katika mikondo mitatu ya isimu, lugha na fasihi.

Kozi zilizo na mada za mkondo wa fasihi ni 15 na za lugha 10 ilhali za isimu ni 08. Kozi ambazo mada zake hazikuhusishwa na mkondo wowote ni 07 ilhali zile ambazo mada zake zinajumlisha dhana za fasihi, lugha na isimu ni 02. Kwa kuwa mtalaa rasmi wa chuo hiki unajumlisha kozi nyingi zenye mada za fasihi, ina maana kuwa walimu walioandaliwa chuoni humu walipata maandalizi ya kina katika kozi za fasihi hivyo basi hawakupata ugumu walipowasilisha mada katika somo la fasihi zilizoratibiwa katika mtalaa rasmi wa TUMIKE wa shule za upili. Walimu wa shule za upili walipohitajika kutambua mada walizowasilisha bila matatizo katika mtalaa wa

TUMIKE, wale waliopata mafunzo yao katika chuo hiki walisema walifurahia kufundisha somo la fasihi.

Idadi ya kozi zenye mada mbalimbali hutegemea kiwango cha wanafunzi. Tyler (1949) ansema kwamba katika kuamua idadi ya mada katika mtalaa rasmi, ni muhimu kuzingatia kiwango cha wanafunzi ili wasifunzwe idadi ya chini au ya juu kuliko kiwango chao. Katika Chuo cha Masinde Muliro, wanafunzi katika kiwango cha mwaka wa kwanza wanafunzwa kozi 02 pekee ambazo ni za lazima. Katika mwaka wa pili kuna kozi 10, mwaka wa tatu una kozi 16 na katika mwaka wa nne kuna kozi 14. Katika kila kiwango, wanafunzi wanafundishwa idadi ya kozi wanazoweza kumudu na ndio maana wanaanza na idadi ya chini katika mwaka wa kwanza na idadi inazidi wanapoendelea kupata mafunzo katika miaka inayofuata.

Mada katika kozi za mtalaa rasmi wa Chuo kikuu cha Masinde Muliro zilipangwa kwa utaratibu maalumu ili zifunzwe kwa kipindi cha miaka minne. Miaka hii iligawika katika mihula minane iliyoitwa semesta. Kwa hivyo kati ya kozi zilizoratibiwa kufunzwa kwa kila mwaka, kuna kozi zilizofunzwa katika semesta ya kwanza na zingine katika semesta ya pili. Mpangilio huo ulizingatia kiwango cha wanafunzi kwa kuwa kozi zilifundishwa kwa kila kiwango ili kukidhi mahitaji ya wanafunzi katika kiwango hicho. Haya ni kwa mujibu wa Tyler anayesema kwamba moja kati ya misingi ya kubuni mada katika mtalaa rasmi ni kuhakikisha kuwa zinateuliwa kwa kuzingatia

kiwango cha wanafunzi. Katika chuo hiki kuna kozi zilizobuniwa ili mada zake zifundishwe katika miaka tofauti kwa kuzingatia kiwango cha wanafunzi. Kozi katika mwaka wa kwanza ni za kiwango cha chini na kadri wanafunzi wanapoendelea kupanda katika ngazi ya mafunzo ndivyo mada wanazoandaliwa zinazidi kupandishwa kiwango pia.

Kadhalika, mada katika kozi za mtalaa rasmi wa Chuo cha Masinde Muliro zilipangawa kimantiki kuanzia kwa zile sahili kuelekea kwa zile changamano. Mada zilizofundishwa kwa kila kiwango zilitarajiwa kuwafaa wanafunzi. Ndio maana katika mwaka wa kwanza, kozi zilizofunzwa zilikuwa na mada sahili ambazo ziliweka msingi wa kozi nyingine changamano zilizofunzwa katika mihula na miaka iliyofuata. Kwa mfano katika mwaka wa kwanza kulikuwa na kozi mbili; *Misingi ya Lugha na Isimu* na *Misingi ya Fasihi ya Kiswahili.* Mada katika kozi hizi ziliweka msingi wa kozi zilizofunzwa katika mikondo mitatu ya kozi zilizofunzwa chuoni. Kadhalika, kwa kuzingatia usahili na uchangamano wa mada, kozi za isimu ambayo ni changamano ikilinganishwa na kozi za lugha na fasihi zilifunzwa kwa wingi katika mwaka wa nne (05) ikilinganishwa na kozi zilizofunzwa katika miaka iliyofuata. Kwa sababu hii, katika mwaka wa kwanza hakukuwa na kozi iliyolenga masuala ya isimu pekee bali iliyopo inajumlisha masuala ya kimsingi ya isimu na lugha. Katika mwaka wa pili kuna kozi moja ya isimu na katika mwaka wa tatu kuna kozi mbili pekee za isimu.

Katika mtalaa rasmi wa Kiswahili wa Chuo kikuu cha Masinde Muliro kuna kozi za lazima na hiari. Kozi za hiari zilikuwa nyingi (22) zikilinganishwa na za lazima (20). Katika mwaka wa kwanza, kozi mbili zilizofunzwa zilikuwa za lazima kwa kuwa mada katika kozi hizi zilikuwa muhimu na kwamba ilibidi zifunzwe. Katika mwaka wa pili idadi ya kozi za lazima (05) ilikuwa sawa na ya kozi za hiari (05). Katika mwaka wa tatu, kozi za lazima zilikuwa chache (07) kuliko za hiari (09) na katika mwaka wa nne kozi za lazima pia zilikuwa chache (06) ikilinganishwa na za hiari (08). Wahadhiri walieleza kuwa kozi za hiari zilikuwa nyingi katika mwaka wa tatu na nne kwa sababu wanafunzi walikuwa wamefikia kiwango cha kufanya uamuzi ufaao kuhusu kozi walizotaka kujifunza.

Kozi zilizofanywa kuwa za lazima katika chuo hiki zilikuwa na mada ambazo zilihitajika kufundishwa katika viwango mbalimbali (Taz. Jedwali 2). Kati ya kozi hizi za lazima, kuna zile za msingi ambazo zinafundishwa katika mwaka wa kwanza (1) na wa pili (2). Vilevile, miongoni mwa kozi hizi kuna zile zinazohusiana moja kwa moja na mada zinazofunzwa katika mtalaa wa TUMIKE kama vile Fasihi Simulizi, Isimujamii, Historia na Usanifishaji wa Kiswahili, Ushairi wa Kiswahili, Riwaya ya Kiswahili na Maigizo ya Kiswahili. Kadhalika, kuna kozi ambazo hazihusiani moja kwa moja na zile za mtalaa wa TUMIKE ingawa zinafunzwa katika shule za upili. Kozi hizi ambazo zinahusu masuala ya isimu na lugha ni pamoja na; Fonetiki na Fonolojia ya Kiswahili, Mofolojia ya Kiswahili, Sintaksia ya Kiswahili

na Semantiki ya Kiswahili. Hizi ni kozi ambazo katika muktadha wa mtalaa rasmi wa TUMIKE hufunzwa chini ya mada *sarufi ya lugha*.

Kuwapo kwa kozi zilizo na mada zinazohusiana na mada za mtalaa wa TUMIKE katika mtalaa rasmi wa Kiswahili wa Chuo kikuu cha Masinde Muliro kunaonyesha kuwa waliounda mtalaa huo walitilia maanani hali kuwa ulitumiwa kuwapa mafunzo wanafunzi ambao waliandaliwa kuwa walimu wa shule za upili. Kozi hizi zilifanywa kuwa za lazima kwa sababu hiyo. Hata hivyo kuna kozi kama *Hadithi fupi ya Kiswahili* ambayo ni ya hiari ilhali ni moja kati ya mada zinazofunzwa katika shule za upili. Mwanafunzi anapokosa kuisoma kule chuoni inawezekana akumbwe na ugumu anapofundisha hadithi fupi shuleni. Kozi zingine za lazima zilikuwa na mada zilizohusu utafiti kama vile *Njia za utafiti katika Kiswahili* na *Mradi wa utafiti katika Kiswahili*. Hizi ni kozi ambazo zilikusudiwa kuwaandaa wanafunzi kuwa watafiti katika masuala ya Kiswahili walipokuwa chuoni na baada ya kuhitimu hasa kwa wale waliolenga kusomea Shahada ya uzamili.

Kozi katika mtalaa wa Chuo kikuu cha Masinde Muliro zilipangwa kwa namna ambapo ziltegemeana na kujengana jinsi anavyohimiza Tyler. Anasema kuwa mada katika kozi zinapopangwa katika mfumo huo hurahisisha kazi ya ufundishaji kwa kuwa wanafunzi huelewa na kufurahia mafunzo. Mfano mzuri ni wa kozi za isimu ambazo zimepangwa kwa namna ya kujengana na kutegemeana kuanzia kwa

ile sahili ya kiwango cha chini hadi ile changamano ya kiwango cha juu **(Taz.mchoro 7**)

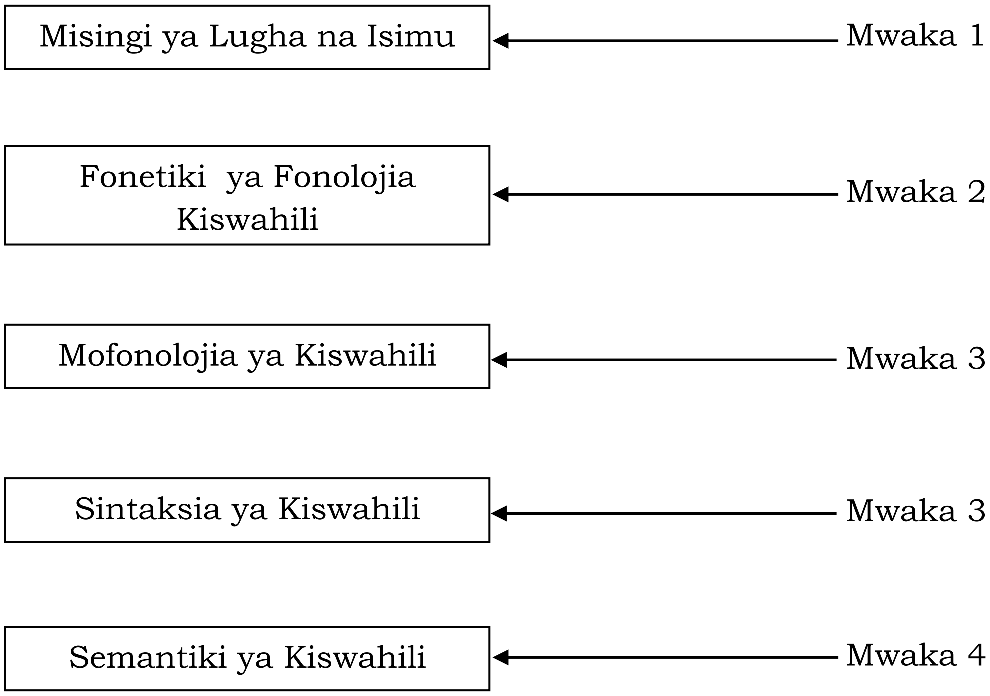

Mchoro 7: Jinsi mada katika kozi za mtalaa rasmi wa MMUST zinazvyojengana na kutegemeana

Mada katika kozi za mtalaa rasmi wa Kiswahili wa Chuo kikuu cha Masinde Muliro zinawafaa wanafunzi kwa kuwa zinazingatia mahitaji yao kama walimu. Miongoni mwa mada zinzofunzwa katika kozi mbalimbali, kuna mada zinazohusiana na zile zilizo katika mtalaa wa TUMIKE. Hizi zinawasaidia kuelewa yaliyomo katika mtalaa huo na kuyatekeleza kwa urahisi. Kadhalika, zinatimiza mahitaji ya jamii kwa kuwa zinahusu mambo ambayo wanafunzi wanakabiliana nayo katika jamii. Kwa mfano kozi kama vile *Sera na Upangaji Lugha*, *Lugha na Utamaduni wa Kiswahili*, *Masuala ya Kijinsia katika Lugha na Fasihi ya Kiswahili* zinawasaidia katika kuelewa masuala ya lugha ambayo hufaidi jamii yote.

Mada katika mtalaa rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Masinde Muliro zinazingatia kiwango cha wanafunzi na zimepangwa kimantiki na kwa utaratibu unaowezesha walimu kuziwasilisha kwa urahisi na kuwawezesha wanafunzi kuzifurahia na kuelewa wanapojifunza. Pia mada hizo zimepangwa kwa namna ambapo zinachangiana na kujengana ambapo zina mfuatano wa kutegemeana.

b) Mada katika Mtalaa Rasmi wa Chuo Kikuu cha Nairobi

Mada katika mtalaa rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Nairobi zimechukua mpangilio wa silabasi zenye kozi mbalimbali. Mada zinazofunzwa katika kozi zinazounda mtalaa rasmi wa Kiswahili katika chuo hiki zimegawika katika mikondo mitatu ya fasihi, lugha na isimu. Kozi zenye mada za fasihi ni 08, za lugha ni 10 ilhali za isimu 07. Miongoni mwa kozi hizi, chuo hiki kina idadi kubwa ya kozi zenye mada za lugha, zikifuatiwa na zile za fasihi na mwisho ni zile za isimu. Uchanganuzi ulionyesha kwamba japo kozi za mada za lugha zilionekana kuwa za idadi ya juu, za hiari kati ya hizi zilikuwa nyingi (06) kuliko za lazima (04). Kwa upande wa kozi za mada za fasihi, kati ya jumla ya kozi 08, za lazima zilikuwa nyingi (06) kuliko za hiari (02). Nazo za isimu zilikuwa 07 na kati ya hizi, 05 ni za lazima ilhali 02 ndizo za hiari. Hali inayodhihirika hapa ni kuwa ingawaje kozi za mada za lugha ni nyingi kwa idadi, kozi za mada za fasihi ndizo zilizofunzwa kwa wingi zikifuatiwa na za isimu halafu za lugha. Kwa hivyo wanafunzi wanaoandaliwa kuwa walimu

katika chuo hiki hupata maandalizi ya kina katika mafunzo ya mada za fasihi na kwa kiwango fulani ya isimu pia na hawatatiziki wanapowasilisha mada hizo katika mtalaa wa TUMIKE.

Kwa upande mwingine, kuna kozi ambazo mada zake hazitambulishwi na mkondo mahsusi. Kozi hizi ni 06 ambapo 04 ni za hiari na 02 ni za lazima (Taz.Jedwali 9). Ingawa nyingi ni za hiari, ni kozi ambazo zinaweza kuwafaa wanafunzi katika nyanja zingine zinazohusiana na lugha ya Kiswahili.

Mada katika kozi mbalimbali zinafunzwa kwa kuzingatia kiwango cha wanafunzi. Zimepangwa kimantiki kwa namna ambapo kuna mada zinazofunzwa kuanzia kiwango cha chini katika mwaka wa kwanza kuelekea kiwango cha juu katika mwaka wa nne. Mada za kozi katika Chuo kikuu cha Nairobi hufunzwa kwa miaka minne ambapo kila mwaka umegawika katika mihula miwili.

Kwa hivyo mada katika kozi zimeratibiwa kufunzwa katika mihula na miaka. Kuna kozi zinazofunzwa katika mihula ya kwanza na ya pili ya kila mwaka. Kuna idadi ya kozi zinazofunzwa kwa kila muhula na mwaka kutegemea kiwango cha wanafunzi. Katika mwaka wa kwanza na ule wa pili wanafunzi hufundishwa kozi 04 mtawalia, wanapoendelea kukua katika kiwango kinachofuata cha mwaka wa tatu, kozi zinaongezeka hadi 11 halafu katika mwaka wa nne wanafunzwa kozi 12. Kwa hivyo, idadi ya kozi inaratibiwa katika kila mwaka kwa kutegemea kiwango cha wanafunzi jinsi asemavyo Tyler

kuwa wanafunzi wafunzwe idadi ya kozi kulingana na kiwango chao, zisiwe chache au nyingi kuliko kiwango chao.

Kwa kuzingatia viwango vya wanafunzi pia, mada katika kozi zimeratibiwa kuwasilishwa kwa namna ambapo kozi zenye mada sahili zinatangulizwa katika mwaka wa kwanza na wa pili kuelekea kwa zile changamano katika mwaka wa tatu na nne. Kwa mfano katika mwaka kwa kwanza, kuna kozi za msingi ambazo ni utangulizi wa kozi zinazofunzwa baadaye katika miaka ya tatu na nne. Katika mwaka wa kwanza na wa pili kuna kozi kama vile *Mbinu za mawasiliano*, *Misingi ya isimu katika Kiswahili*, *Misingi ya fasihi ya Kiswahili*. Katika mwaka wa tatu kuna kozi changamano kiasi kama vile *Nadharia ya sintaksia*, *Uchanganuzi wa matini* na katika mwaka wa nne kuna kozi kama vile *Fasihi linganishi katika Kiswahili*.

Pia kwa kuzingatia usahili na uchangamano, kozi nyingi katika mwaka wa kwanza ni za lugha (03) na isimu ambayo pia ni ya kimsingi na ni moja pekee. Katika mwaka wa pili, tatu na nne, kozi za fashi na lugha ni nyingi kuliko za isimu ambao ni mkondo changamano unapolinganishwa na fasihi na lugha. Tyler anasema kwamba mada katika kozi zinaporatibiwa kwa namna ambapo kozi sahili zinatangulia na kufuatiwa na zile changamano, uwasilishaje wake huwa ni rahisi kwa mwalimu na pia wanafunzi hufurahia kwa kuwa wao huelewa haraka.

Mada katika kozi za mtalaa rasmi wa chuo cha Nairobi zimegawika katika makundi mawili ambapo kuna za hiari na za lazima. Kozi za

lazima ni nyingi (17) kuliko za hiari (14). Katika mwaka wa kwanza na wa pili kozi za lazima ni 07 ilhali ya hiari ni moja pekee. Katika kiwango hiki, wanafunzi wanadhibitiwa kwa kuchaguliwa kozi za kujifunza. Lakini katika mwaka wa tatu na nne kozi za lazima zilikuwa chache (10) ikilinganishwa na za hiari ambazo zilikuwa 13. Wanafunzi hawadhibitiwi katika kiwango hiki kwa kuwa inaaminika walikuwa na uwezo wa kujichagulia kozi walizotaka kujifunza. Kozi za lazima ni zimeorodheshwa katika Jedwali 6.

Hizi ni kozi muhimu kwa wanafunzi kwa kuwa zinahusiana na mada katika mtalaa wa TUMIKE. Hivyo basi zinawaandaa katika kukabilana na taaluma yao ya ualimu. Kwa hivyo kozi zinazofunzwa katika Chuo kikuu cha Nairobi zinazingatia mahitaji ya wanafunzi kwa kuwa zinawafaa katika taaluma yao. Kwa upande mwingine, mada katika kozi zinazofundishwa katika chuo kikuu hiki hazijashughulikia moja kwa moja masuala ya kijamii kama vile uana, utamaduni na mazingira.

Kuna baadhi ya kozi zilizo na mada zinazofundishwa katika mtalaa wa TUMIKE ambazo hazijabainika waziwazi katika mtalaa rasmi wa Chuo kikuu cha Nairobi. Kozi hizo ni kama vile *Ushairi wa Kiswahili, Hadithi fupi, Riwaya* na *Tamthilia/Maigizo*. Kozi hizi zinapokosa kubainika katika mtalaa wa chuo hiki ilhali kinawaandaa wanafunzi wanaotarajiwa kufunza mada hizi katika shule za upili, ni hali inayozua hofu. Hofu ni kuwa ikiwa wanafunzi hawajaandaliwa kufunza kozi hizi, watazikabili vipi wanapoutekeleza mtalaa wa

TUMIKE? Jambo la kushangaza ni kuwa kozi hizo zimeorodheshwa miongoni mwa kozi zinazofundishwa katika programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Kuwepo kwa hali hii kunahitaji waandalizi wa kozi katika programu ya Shahada ya Elimu wafanye marekebisho ili programu hii iwafae wanafunzi kikamilifu.

Baadhi ya kozi katika mtalaa rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Nairobi hazijaratibiwa kwa mpangilio wa kufuatana, kuchangiana na kutegemeana. Mada katika mtalaa zinapopangwa kwa namna ya kufuatana zikichangiana na kutegemeana, uwasilishaji wake huwa rahisi na wanafunzi huweza kuelewa mafunzo yanayotolewa vizuri. Katika mwaka wa kwanza kuna kozi ya *Misingi ya Isimu katika Kiswahili*, katika mwaka wa pili kuna kozi ya *Misingi ya Fasihi ya Kiswahili*, katika mwaka wa tatu kuna kozi ya *Utangulizi wa Kiswahili*. Hizi ni kozi za utangulizi ambazo zinafaa kufunzwa katika mwaka wa kwanza kwa kuwa ni msingi wa kujengea kozi zingine. Inatatiza pale ambapo kozi ya Historia ya Kiswahili inafundishwa kabla ya ile ya Utangulizi wa Kiswahili.

Mada za kozi katika mtalaa rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Nairobi zimegawika katika mikondo mitatu ya fasihi, lugha na isimu ambapo kila mkondo una idadi maalumu ya kozi. Kozi hizi zinafunzwa katika viwango tofauti ambapo kuna za lazima na za hiari. Kozi zinapowasilishwa, hutegemea viwango tofauti vya wanafunzi na zinatimiza mahitaji ya wanafunzi na jamii kwa jumla kwa sababu baadhi ya kozi zinawaandaa wanafunzi katika

kuwasilisha yaliyomo katika mtalaa wa TUMIKE. Ingawa kuna baadhi ya kozi ambazo hazijapangwa ili ziweze kutegemeana na kujengana, nyingi zimepangwa kwa utaratibu huo ikizingatiwa kuwa zimeratibiwa kufunzwa kwa kuzingatia viwango vya wanafunzi.

c) Mada katika Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Moi

Mada katika kozi za mtalaa rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Moi zimegawika katika mikondo mitatu ya fasihi, lugha na isimu japo kuna kozi moja ya utafiti ambayo haihusishwi na mkondo wowote. Kuna nyingine moja ambayo inajumlisha lugha na isimu (Misingi ya Isimu na Lugha katika Kiswahili); hii inaweza kuwa kozi mseto.

Kati ya kozi hizi, zile za mada za fasihi ni za idadi ya juu (08), za isimu ni 06 halafu za lugha ni 03 pekee. Hii ina maana kuwa wanafunzi wanaoandaliwa katika chuo hiki wanapata maandalizi ya kina katika mafunzo ya fasihi na yale ya isimu kwa kiwango fulani. Kozi zilizo na mada za lugha ni chache mno. Katika mwaka wa kwanza,wa tatu na wa nne mtawalia, kuna kozi moja moja ya mada za lugha. Hali hii inaashiria kuwa wanafunzi katika chuo hiki hawapati maandalizi ya kutosha katika mada za lugha. Hii ni hali inayowaathiri kwa njia hasi wanapotekeleza mtalaa wa TUMIKE kwa kuwa hawawezi kuzikabili vilivyo mada za luhga zilizo katika mtalaa huo. Msimamizi wa Idara alipoulizwa kuhusu hali hii alieleza kuwa kozi zaidi za lugha ziliwekwa katika mtalaa wa programu ya Shahada ya Sanaa. Wanafunzi wa Shahada ya Elimu na ile ya Sanaa ya

Kiswahili huwekwa kusomea pamoja katika mwaka wa kwanza na wa pili. Kwa hivyo iliaminika kwamba walipata mafunzo ya lugha wakati huo. Hii ni hali ya kutiliwa shaka kwa sababu maandalizi ya walimu na wanataaluma ya Kiswahili kwa jumla hayawezi kuwa sawa kwa kuwa wanajifunza kozi za Kiswahili kwa malengo tofauti. Hii ni hali ambayo inahitaji kufanyiwa marekebisho ili vikundi hivi vya wanafunzi viandaliwe katika mazingira tofauti.

Chuo kikuu cha Moi kina upekee katika mpangilio wa kozi zake ambapo takribani zote ni za lazima isipokuwa moja. Kuhusu hali hii, Msimamizi wa Idara alisema kwamba kozi zilizofaa kuwa za hiari zilifundishwa kupitia kwa programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Kadhalika, alieleleza kwamba ilikuwa ni sera ya chuo kuteua kozi zenye mada ambazo zingewafaa wanafunzi hawa katika taaluma yao baada ya kuhitimu. Kwa hivyo kozi zilizofundishwa katika mtalaa huu zilitimiza mahitaji ya wanafunzi.

Kozi katika chuo hiki zilipangwa kufundishwa kwa kuzingatia viwango vya wanafunzi. Kozi zilizofundishwa katika mwaka wa kwanza zilikuwa sahili kwa kuwa zilikuwa za msingi (*Misingi ya Isimu na Lugha ya Kiswahili*, *Misingi ya Maeneo ya Kiisimu nchini Kenya*, *Mbinu za Mawasiliano katika Kiswahili*, *Misingi ya Fasihi ya Kiswahili*). Kozi zilizofuata katika mwaka wa pili zilikuwa sahili kiasi kisha zilizofuata katika mwaka wa tatu na wa nne zilikuwa changamano kiasi. Katika mwaka wa tatu kuna kozi kama *Mbinu za Fasihi na Uhakiki*, *Tungo za Kinatharia katika Kiswahili* na katika

mwaka wa nne kuna kozi kama *Sintaksia ya Kiswahili* na *Semantiki ya Kiswahili* ambazo ni za isimu ambayo ni changamano kati ya mikondo mitatu ya kozi za Kiswahili zilizopo. Idadi ya kozi zilizofunzwa kila mwaka zilitegemea kiwango cha wanafunzi. Katika mwaka wa kwanza, wanafunzi huandaliwa kozi 04, katika mwaka wa pili kozi 05, katika mwaka wa tatu kozi 05 pia na katika mwaka wa nne kozi 05. Huu pia ulikuwa ni upekee wa chuo hiki ambapo idadi ya kozi ilikuwa sawa kati ya mwaka wa 2-4.

Isitoshe, mada katika kozi za mtalaa rasmi wa chuo hiki zimepangwa kimantiki na kwa utaratibu maalumu. Vilevile, mada katika kozi mbalimbali zimeratibiwa kwa namna ambapo zinategemeana na kujengana, kozi sahili za msingi zilitangulizwa zikifuatiwa na zingine zinazohusiana nazo kwa kuzingatia kiwango cha uchangamano. **Tazama Mchoro 8.**

Mchoro 8: Jinsi kozi zinavyojengana na kutegemeana

Katika mtalaa wa chuo hiki, kuna kozi zilizo na mada zinazofundishwa katika mtalaa wa TUMIKE. Kozi hizi ni:

i) Fonetiki na Fonolojia ya Kiswahili
ii) Fasihi Simulizi ya Kiswahili
iii) Mofolojia ya Kiswahili
iv) Maandishi ya Natharia ya Kiswahili
v) Historia na Maendeleo ya Kiswahili
vi) Isimujamii katika Kiswahili
vii) Sintaksia ya Kiswahili
viii) Ushairi wa Kileo katika Kiswahili
ix) Semantiki katika Kiwahili

Kuwapo kwa kozi hizi katika mtalaa huu kunaashiria kuwa mtalaa huu uliandaliwa ili uweze kukidhi mahitaji ya kitaaluma ya wanafunzi. Wanafunzi waliandaliwa kwa ajili ya kufunza mada hizi jinsi zilivyokuwa katika mtalaa wa TUMIKE. Ndio maana kozi hizi zote ni za lazima. Hata hivyo, kuna kozi kama vile Maigizo/Tamthilia ambayo haijaorodheshwa miongoni mwa kozi hizi ilhali ni moja kati ya mada zinazofunzwa katika shule za upili. Ina maana kuwa wanafunzi kutoka katika chuo hiki hawapati maandalizi kuhusu ufundishaji wa tamthilia. Hali hii inaweza kuathiri ufundishaji wao kwa njia hasi.

Kozi katika mtalaa rasmi wa chuo hiki zinazingatia mahitaji ya kijamii kwa kuwa kupitia kwa kozi kama vile *Masuala Ibuka katika Maendeleo ya Kiswahili* masuala yanayohusu jamii na wanajamii

yaliweza kufunzwa. Baadhi ya masuala ibuka ni kama vile *haki, uana,teknolojia,utamaduni, mazingira*.

d) Mada katika Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Egerton

Mada katika kozi za mtalaa rasmi wa Kiswahili unaotumika katika Chuo kikuu cha Egerton zimepangwa kwa namna ambapo zinajengana na kutegemeana. Kozi sahili za kimsingi ndizo hutangulizwa katika mafunzo ya mwaka wa kwanza kisha mada zingine changamano kiasi zinafuatizwa katika mwaka wa pili na tatu kisha zile changamano zaidi huratibiwa kufunzwa katika mwaka wa nne. Mpangilio huu wa mada umetokana na hali kuwa wanafunzi wanastahili kufunzwa mada zinazotoshana na kiwango chao.

Kozi katika mtalaa wa chuo hiki zimegawika katika mikondo mitatu ya fasihi, lugha na isimu. Mkondo wa fasihi una kozi 11, mkondo wa lugha una kozi 07 ilhali mkondo wa isimu una kozi 06. Kuna pia kozi mseto moja na nyingine moja isiyotambulishwa na mkondo wowote (Mbinu za uhariri katika Kiswahili). Kati ya kozi 11 za fasihi, 07 ni za lazima ilhali 04 ni za hiari. Kati ya kozi 07 za lugha, 03 ni za lazima ilhali 04 ni za hiari na kati ya kozi 06 za isimu, 04 ni za lazima ilhali 02 ni za hiari. Habari hizi zinaonyesha kuwa kozi zenye mada za fasihi ndizo zinafunzwa kwa wingi katika chuo hiki zikifuatiwa na za isimu kisha za lugha. Wanafunzi waliopata mafunzo yao katika chuo hiki waliandaliwa vyema katika mafunzo ya fasihi na isimu kuliko lugha. Hali hii ilathiri ufundishaji wao katika shule za upili ambapo walifurahia kufundisha fasihi na isimu kuliko lugha.

Kozi ziliratibiwa kwa hali ambapo kozi za lazima zilikuwa nyingi (16) kuliko za hiari (10). Kadhalika, idadi ya jumla ya kozi kwa kila mkondo ilitegemea kiwango cha wanafunzi ambapo katika kiwango cha mwaka wa kwanza kulikuwa na kozi 04, katika mwaka wa pili kozi 04 pia , mwaka wa tatu kozi 08 na katika mwaka wa nne kozi 10. Katika kiwango cha chini wanafunzi waliratibiwa kozi chache na ziliongezeka walipozidi kwenda juu katika viwango vyao.

Mada zilizofundishwa katika kozi za mtalaa huu ziliafiki mahitaji ya wanafunzi kwa kuwa ziliwafaa katika taaluma yao ya ualimu. Miongoni mwa kozi zilizofundishwa, kuna zile ambazo zilihusiana na mada za mtalaa wa TUMIKE hali ambayo iliwafaa walipoutekeleza mtalaa huo wa shule za upili. Baadhi ya kozi hizo ni:

i) Fonetiki na Fonolojia
ii) Historia na Maendeleo ya Kiswahili
iii) Isimujamii
iv) Mofolojia na Sintaksia
v) Ushairi wa Kiswahili wa Kale
vi) Maigizo katika Kiswahili
vii) Fasihi Simulizi na Utafiti Nyanjani
viii) Tamthilia ya Kisasa (hiari)
ix) Riwaya na Hadithi Fupi
x) Sintaksia

Kuwapo kwa kozi hizi katika mtalaa rasmi huu kuliashiria kwamba waliobuni mtalaa huu walikusudia kuandaa wanafunzi kuwa walimu

wa shule za upili. Hata hivyo kozi ya Tamthilia ilifanywa kuwa ya hiari ilhali wanafunzi walitarajiwa kuifunza katika shule za upili. Inawezekana kuwa wanafunzi waliokosa kuisoma walitatizika walipofunza tamthilia katika mtalaa wa TUMIKE. Kwa upande mwingine, mada katika kozi za mtalaa huu hazikukidhi mahitaji ya kijamii kwa sababu hakuna kozi ambazo zimeshughulikia baadhi ya masuala yanayoikumba jamii.

Kozi hizi zimepangwa kwa namna ya kutegemeana na kujengana kwa kuwa kozi sahili zimeratibiwa kufundishwa katika kiwango cha chini katika mwaka wa kwanza na zinaendelea hivyo kwa kuzingatia uchangamano wake katika miaka inayofuata hadi mwaka wa nne. Kozi zote zinazofunzwa katika mtalaa huu zinawafaidi wanafunzi katika shughuli zao za kila siku katika jamii. Hata hivyo kozi katika chuo hiki hazijashughulikia masuala ya kijamii kama vile afya, utunzaji wa mazingira, masuala ya uana, haki na mengineyo.

e) Mada katika Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Chuo kikuu cha Kenyatta

Mada za kozi katika mtalaa rasmi wa Kiswahili wa Chuo kikuu cha Kenyatta zimegawika katika mikondo mitatu ya fashi, lugha na isimu. Kozi za fasihi ni (09), za lugha ni nyingi (10) na za isimu (04). Ingawa kozi za fasihi zilionekana kuwa nyingi, kati ya kozi hizo 09, zilizokuwa za lazima zilikuwa 03 pekee ilhali 06 zilikuwa za hiari, katika kozi 10 za lugha, 06 zilikuwa za lazima ambapo 04 zilikuwa za hiari kisha miongoni mwa kozi 04 za isimu, 03 zilikuwa za lazima

ilhali 01 ilikuwa ya hiari. Katika chuo hiki, ufundishaji wa kozi za lugha na isimu ulifanywa kwa kina ikilinganishwa na fasihi. Kuna uwezekano kuwa walimu walioandaliwa katika chuo hiki walipata maandalizi mema katika mafunzo ya lugha na isimu kuliko fasihi. Katika ufundishaji wao, waliweza kukabili vilivyo vipengele vya lugha na isimu katika mtalaa wa TUMIKE kuliko vile vya fasihi.

Mada katika kozi hizo zilifundishwa kwa kuzingatia kiwango cha wanafunzi. Kuna kozi zilizoratibiwa kufunzwa katika mwaka wa kwanza, pili. tatu na nne. Kozi katika mwaka wa kwanza na pili ni sahili zikilinganishwa na za mwaka wa tatu na nne ambazo zilikuwa changamano. Kozi za mwaka wa kwanza na pili ni za utangulizi na zinaweka msingi kwa zile zinazofuata katika mwaka wa tatu na nne. Idadi ya kozi kwa kila mwaka pia inazingatia kiwango cha wanafunzi. Katika mwaka wa kwanza kuna jumla ya kozi 03, mwaka wa pili kozi 04, mwaka wa tatu kozi 09 na mwaka wa nne kozi 08.

Chuo kikuu cha Kenyatta kina upekee wake pale ambapo kozi za hiari na lazima zilikuwa sawa katika idadi. Kozi za lazima ni 12 na pia za hiari zilikuwa 12. Hata hivyo kozi za lazima ni nyingi katika mwaka wa kwanza na wa pili kwa kuwa katika viwango hivyo hakuna kozi za hiari kwa sababu wanafunzi walidhibitiwa katika uteuzi wa kozi. Kwa upande mwingine, kuna kozi chache za lazima na nyingi za hiari katika mwaka wa tatu na nne kwa kuwa katika kiwango hiki wanafunzi hufanya uamuzi kuhusu uteuzi wa kozi wanazotaka.

Mada katika kozi hizi ziliwafaa wanafunzi walioandaliwa kuwa walimu wa shule za upili kwa kuwa zilihusiana na mada walizotarajiwa kufunza katika mtalaa wa TUMIKE. Baadhi ya kozi hizo ni:

i) Historia na Maendeleo ya Kiswahili
ii) Fonetiki na Fonolojia
iii) Mofolojia na Sintaksia
iv) Muundo wa Lugha ya Kiswahili
v) Riwaya na Tamthilia ya Kiswahili (Hiari)
vi) Isimujamii
vii) Ushairi wa Kiswahili
viii) Semantiki
ix) Fasihi Simulizi ya Kiswahili

Kati ya kozi hizi, zile za *Riwaya na Tamthilia ya Kiswahili, Fasihi Simulizi ya Kiswahili na Semantiki* zilikuwa za hiari. Kuna uwezekano kuwa baadhi ya wanafunzi walikosa kuzichagua katika masomo yao ilhali walitarajiwa kuzifunza katika mtalaa wa TUMIKE. Hii ni hali ambayo iliwaathiri kwa njia hasi katika taaluma yao ya ualimu. Kwa upande mwingine, mtalaa huu ulikidhi mahitaji ya kijamii kupitia kwa kozi kama vile Masuala ya Kijinsia katika Fasihi, Sera na Upangaji Lugha. Kupitia kwa hizi kozi, wanafunzi walifahamishwa baadhi ya masuala yaliyoathiri jamii.

Kozi katika mtalaa rasmi wa chuo hiki ziliratibiwa kwa hali ambapo zilijengana na kutegemeana. Kozi za msingi au tangulizi zilifunzwa

mwanzo katika mwaka wa kwanza na pili kisha zikaendelea kupanuka na kujengeka zaidi katika mwaka wa tatu na kuimarika zaidi katika mwaka wa nne.

f) Mada kuhusu Ufundishaji katika Mitalaa Rasmi ya Vyuo Vikuu

Kozi ya *Njia Maalumu za Ufundishaji* ni muhimu katika mtalaa rasmi wa Kiswahili unaotumiwa katika vyuo vikuu. Ni kozi ya kiutendaji inayowapa wanafunzi nafasi kwenda nyanjani ili kutekeleza mafunzo ya ualimu waliyopokea katika muda wa semesta zisizopungua tano.

Hii ni kozi inayoorodheshwa miongoni mwa kozi zinazofundishwa katika programu ya Shahada ya Elimu. Hata hivyo, katika mitalaa rasmi ya Kiswahili ya vyuo mbalimbali iliyochunguzwa katika utafiti, ni Chuo Kikuu cha Masinde Muliro pekee kilichoorodhesha kozi hii miongoni mwa kozi zingine za Kiswahili. Haijaorodheshwa miongoni mwa kozi za vyuo vikuu vingine kwa kuwa inawasilishwa kupitia kwa *Idara ya Mawasiliano na Teknolojia.* Maandalizi ya walimu katika vyuo vikuu ambapo kozi hii imeorodheshwa miongoni mwa kozi za Kiswahili ni tofauti na maandalizi ya walimu ambao wanafundishwa kozi hii kupitia kwa *Idara ya Mawasiliano na Teknolojia.* Tofauti ni kuwa wanafunzi wanaofundishwa kozi hii kupitia kwa *Idara ya Mawasiliano na Teknolojia* huegemea utendaji kwa kiwango kikubwa. Katika vyuo vikuu ambapo kozi hii imeorodheshwa miongoni mwa zingine inafundishwa kinadharia kwa kiwango kikubwa. Hali hii hutofautisha wanafunzi kutoka katika makundi hayo mawili na pia

huathiri namna wanavyoandaliwa na namna wanavyowasilisha mafunzo yao kule nyanjani. Ufundishaji unaoegemea utendaji huwa bora kuliko wa kinatharia. Licha ya hayo, kozi hii hufundishwa katika vyuo vikuu vyote vinavyowaanda walimu wa shule za upili. Kila chuo kina kanuni na maelekezo yanayowaongoza wanafunzi wanapokuwa nyanjani.

Katika kujadili mtalaa rasmi unaotumiwa kuwaandaa walimu ni muhimu kutoa maelezo kuhusu kozi hii. Katika vyuo vikuu vikuu vyote vinavyowaandaa walimu, kozi hii imeratibiwa iweze kutekelezwa katika mwaka wa tatu, muhula wa pili na inachukua muda wa majuma 14 kama kozi nyinginezo. Kila chuo kilikuwa na mtindo wake wa kuendesha mafunzo haya ya nyanjani. Kuna mambo kadhaa yaliyofanikisha mafunzo haya kama vile; kiwango cha kuhitimu cha wahadhiri, ni mara ngapi wanafunzi wamekadiriwa, sifa za shule wanakofanyia mazoezi na muda/kipindi cha ukadiriaji.

Wanafunzi wanaoandaliwa kupitia kwa mafunzo haya ya nyanjani wanatarajiwa kuwa na ueledi wa kuutekeleza mtalaa wa TUMIKE. Vyuo vikuu vya Moi na Masinde Muliro vilikuwa na mpango wa kufunza kozi hii katika vipindi viwili; kipindi cha mwezi mmoja katika muhula wa kwanza na kipindi cha miezi mitatu katika muhula wa pili wa shule za upili. Kwa mujibu wa Wasimamizi wa Idara katika vyuo vikuu hivi, kile kipindi cha mwezi mmoja kilifutiliwa mbali kwa kuwa vyuo vyenyewe vilisema kuwa viligharamika sana kuendesha shughuli hiyo ilihali matokeo yake

hayakufaidi mno. Walieleza kwamba kutokana na idadi ndogo ya wahadhiri, muda huo wa mwezi mmoja uliisha hata kabla ya kufikia wanafunzi wote. Wakuu wa shule za upili pia walikosoa utaratibu huo kwa kusema kwamba haukufaidi shule bali ulisambaratisha ratiba ya mafunzo shuleni kwa kuwa hata kabla ya walimu kuelewa utaratibu wa shule, muda ulikuwa umekamilika. Wengi wao walifunza kwa muda wa juma moja au mawili pekee. Kwa hivyo, vyuo hivi vimebakisha mafunzo ya miezi mitatu. Vyuo hivyo vilianzisha mazoezi hayo ya mwezi mmoja ili kuwaandaa wanafunzi kuelewa mazingira ya shule kabla ya mazoezi ya kipindi kirefu cha miezi mitatu.

Viwango vya kuhitimu vya walimu vilikuwa na athari kubwa kwa shughuli hii ya ufundishaji wa nyanjani. Walimu wa shule za upili walipohojiwa kuhusu hili, 33 (79%) kati yao walisema kuwa wahadhiri waliohitimu kwa kiwango cha uzamifu na uprofesa walikuwa waelekezi bora na watulivu walipokuja kuwatazama wakifunza darasani. Hali hii ilichangia katika kuchochea mtazamo chanya miongoni mwao kuhusu mafunzo ya nyanjani. Kwa upande mwingine walisema kwamba wahadhiri waliohitimu katika kiwango cha uzamili waliwakatisha tamaa kwa kuwa waliwakosoa kwa ukali na hawakuwapa muda wa kujiandaa. Kwa hivyo walifurahia kukadiriwa na wahadhiri wa kiwango cha uzamifu na maprofesa. Walimu wengine 9 (21%) walisema kwamba mradi walikuwa wamejiandaa, walikuwa tayari kumpokea mshauri yeyote.

Walimu wa shule za upili pia walisema kwamba, wahadhiri waliohitimu Shahada yao ya kwanza katika Elimu walikuwa waelekezi bora walipowakadiria darasani. Sababu ni kwamba walifahamu mambo waliyotarajiwa kutekeleza darasani kama walimu. Kadhalika, walimu hao walishtumu vyuo vikuu ambavyo viliwatuma wahadhiri ambao hawakuwa walimu wa somo la Kiswahili kuwakadiria walipokuwa darasani. Hawakuwaelekeza vizuri kwa kuwa hawakuelewa yaliyomo katika silabasi ya Kiswahili. Isitoshe, walilaumu vyuo vikuu kwa kutowakadiria ifaavyo. Katika hali ya kawaida, mwanafunzi alitakiwa kukadiriwa zaidi ya mara sita lakini baadhi yao walisema walikadiriwa chini ya mara tatu, hali ambayo haikuwaridhisha. Kwa mfano, walimu 28 walisema walikadiriwa mara tatu; walimu 10 walikadiriwa mara mbili na walimu 3 pekee ndio walikadiriwa mara nne.

Kadhalika, walimu wa shule za upili walikashifu uzembe miongoni mwa baadhi ya wahadhiri ambao hawakuwakadiria kikamilifu. Mwalimu mmoja alitoa mfano ambapo mhadhiri alikuja kuwatazama shuleni saa nane mchana. Walikuwa na vipindi vitatu pekee lakini akawalazimisha kujiandaa ili awakadirie wote (6). Alichukua muda wa dakika 15 kukadiria kila mwanafunzi na hata alipokuwa akiwashauri hakuwakosoa kwa kuwa hakuwa makini kuwaelekeza bali alitaka tu ijulikane kwamba alikuwa amewafikia. Hii ni hali ya kusikitisha na bila shaka huathiri utendakazi wa walimu hatimaye. Hali hii pia ilikashifiwa na wasimamizi wa shule na wakataka vyuo

husika kurekebisha hali hii kwa kuwapa wakuu wa shule kutoa habari kuhusu utendakazi wa wahadhiri waliokuja kukadiria wanafunzi katika shule zao.

Kwa mujibu wa Msimamizi wa Idara ya Kiswahili, Chuo kikuu cha Kenyatta, kimekabiliana na changamoto za mafunzo ya nyanjani kwa kuhusisha baadhi ya walimu wazoefu wa shule katika shughuli hii. Chuo hiki kimefanya mkataba na walimu fulani katika shule wanakotuma wanafunzi wao kuiendesha shughuli hiyo. Walimu wanaochaguliwa hupewa mafunzo maalumu yanayohusu shughuli hii na ni lazima wawe wanafunza masomo wanayotarajiwa kukadiria miongoni mwa wanafunzi wa vyuo vikuu wanaotarajiwa kukadiriwa. Mpango huu umekuwepo kwa muda wa miaka saba na umeimarisha shughuli hii kwa kuwa walimu hawa huwa karibu sana na walimu-wanafunzi hao kuwaelekeza na kuwarekebisha mara kwa mara. Walimu hawa huwakadiria hao wanafunzi zaidi ya mara sita kabla ya kukadirirwa na wahadhiri kutoka chuoni. Huu ni mpango mzuri ikiwa unaweza kuendelezwa pia na vyuo vikuu vingine kwa kuwa huwapa wanafunzi maandalizi ya kina ya kitaaluma. Baadhi ya walimu walioshughulikiwa na mfumo huu walipokuwa wakipata mafunzo yao ya nyanjani waliusifu wakisema uliwafanya kuwa na ukakamavu wa kitaaluma baada ya kuhitimu walipojilinganisha na walimu walioandaliwa katika vyuo vingine.

Kwa upande wao, wahadhiri walisema kwamba katika ukadiriaji wao, waligundua kwamba wanafunzi waliofanyia mazoezi yao katika shule

za kiwango cha kitaifa na zile za kiwango cha kaunti walikuwa wakakamavu na makini katika ufundishaji wao. Walikuwa wakakamavu kwa sababu waliwafundisha wanafunzi wakakamavu pia. Mbali na wahadhiri wao, wanafunzi hawa walikadiriwa na walimu katika shule hizo ambazo zilifanya kila juhudi kuwa na matokeo bora katika mitihani ya kitaifa. Waliofunza katika shule za kiwango cha wilaya na nyinginezo ndogo hawakuwa makini walipoendesha shughuli hii kwa kuwa walimu wazoefu katika shule hizi hawakujali namna ambavyo shughuli ya ufundishaji iliendeshwa. Vilevile, wanafunzi waliokuwa katika shule ambako njia za mawasiliano zilikuwa mbovu, hawakufikiwa na wahadhiri zaidi ya mara moja. Wanafunzi kama hawa walitatizika walipoanza kuutekeleza mtalaa wa TUMIKE baada ya kuhitimu kwa sababu walizoea utepetevu.

Jinsi wanafunzi walivyoelekezwa katika shughuli hii ya mazoezi ya mafunzo nyanjani, kuliathiri utendakazi wao walipohitimu kuwa walimu waliotegemewa kutekeleza mtalaa wa TUMIKE. Hii ndiyo kozi ya pekee ambayo ilimlenga mwalimu moja kwa moja kwa kuwa mada zake zilihusu ufundishaji wa somo la Kiswahili darasani. Kozi hii ilifunza mada zifuatazo:

i) Misingi ya Lugha: maana ya lugha na kanuni za ufundishaji lugha
ii) Haja ya kufundisha Kiswahili katika shule za sekondari

iii) Lugha ya Kiswahili katika mfumo wa elimu tangu 1963 hadi sasa
iv) Malengo ya elimu ya kitaifa na ya kufundisha katika shule za sekondari
v) Maandalizi ya nyaraka na vyombo vya msingi: silabasi, maazimio ya kazi, mpangilio wa somo, kumbukumbu za kazi, kumbukumbu za maendeleo ya wanafunzi.
vi) Baadhi ya nadharia za kufundisha na kujifunza lugha
vii) Mwelekeo mseto katika ufundishaji wa lugha
viii) Ujumlishaji wa masuala ibuka kwenye silabasi na mafunzo
ix) Njia za kufundisha somo la Kiswahili
x) Stadi za lugha
xi) Ufundishaji wa sarufi, msamiati, isimujamii, utunzi wa aina mbalimbali
xii) Ufundishaji wa fasihi
xiii) Nyenzo za kufundisha
xiv) Tathmini ya vitabu vya kiada, vya marejeleo, vya ziada, viteule
xv) Mwalimu darasani
xvi) Changamoto zinazokumba ufundishaji wa Kiswahili katika shule za upili

4.5 Utekelezaji wa Mitalaa Rasmi katika Vyuo Vikuu

Utekelezaji wa mtalaa rasmi unahusu namna ambavyo mada zilizoteuliwa na kupangwa katika mtalaa rasmi huwasilishwa kwa

wanafunzi ili kusababisha mabadiliko ya kitabia miongoni mwao. Pia utekelezaji unahusu maarifa aliyo nayo mwalimu kuhusu njia za ufundishaji ambazo anatumia kuwasilisha ujuzi alio nao kuhusu mada za mtalaa kwa wanafunzi.

Utekelezaji wa mtalaa rasmi katika vyuo vikuu unategemea jinsi ambavyo mhadhiri hutagusana na wanafunzi. Mhadhiri huutekeleza mtalaa kwa kuongozwa na mikabala mwafaka, njia bora za ufundishaji, mikakati, mbinu na nyenzo za ufundishaji. Namna mtalaa unavyotekelezwa huzingatia mada zinazotakiwa kuwasilishwa, jinsi mada hizo hupangwa kuwasilishwa, kiwango cha wanafunzi na mazingira ambamo mhadhiri anajikuta na wanafunzi wake.

a) Maandalizi ya Ufundishaji wa Kozi

Utekelezaji wa mitalaa rasmi hutegemea maarifa ya mwalimu kuhusu njia, mada, malengo na mfumo wa tathmini. Hili ni muhimu kwa sababu mwalimu anapotekeleza mtalaa akiwa na ufahamu kuhusu hali hizo zote atahakikisha kwamba mabadiliko ya kitabia yametokea miongoni mwa wanafunzi. Ufundishaji ni kama sanaa na hufaulu kwa kutegemea ubunifu wa mwalimu.

Wahadhiri wa vyuo vikuu walioshiriki katika utafiti huu walitoa habari kuhusu mafunzo ya kitaaluma ambayo walipokea ili kujiandaa kwa ajili ya shughuli hii ya utekelezaji wa mitalaa katika vyuo vikuu. Wahadhiri 13 (76%) walisema kwamba mafunzo ya

kimsingi waliyopokea katika shahada yao ya kwanza yalikuwa ya ualimu kupitia kwa Shahada ya Elimu kabla ya kujiendeleza katika mafunzo ya uzamili na uzamifu. Wengine 4 (24%) walisema kwamba mafunzo yao ya kimsingi yalikuwa katika Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Kuna uwezekano kuwa baadhi ya wahadhiri ambao hawakuwa wameandaliwa kuwa walimu wa walimu waliathiri wanafunzi wao kwa njia hasi kwa kuwa walikosa maarifa kuhusu taaluma ya ualimu ambayo walitarajiwa kuwa nayo.

b) Njia za Ufundishaji katika Mitalaa Rasmi

Njia za ufundishaji zinahusu namna mwalimu anavyofundisha. Vipengele viwili vikuu vya njia hizi ni mada na mtindo wa kuwasilisha mada hizo. Kuna njia mbili kuu za ufundishaji: njia zinazompa mwanafunzi nafasi kuu ya kujieleza na kushiriki kikamilifu katika ujifunzaji kama vile makundi na njia ambazo humpa mwalimu nafasi ya kudhibiti darasa kama vile mihadhara. Wataalamu wa elimu kama vile Kafu (2003) na Stones (1992) wanashauri kuwa ni muhimu kwa walimu kuseta njia zote mbili katika ufundishaji wao kwa kuwa njia hizi huweza kutegemeana na kufidiana. Hata hivyo, Tyler (1949) anasema kuwa njia zinazompa nafasi kuu mwanafunzi zitiliwe maanani kwa kuwa humwezesha kujitegemea na kujigundullia mambo. Anaeleza kwamba utekelezaji unapomlenga mwanafunzi, mabadiliko ya kitabia huweza kudhihirika.

Walipohojiwa kuhusu njia walizotumia kufundisha, wahadhiri 15 (83%) walikiri kwamba njia nyingi walizotumia zilimpa mwalimu nafasi kuu kuliko zile zilizompa mwanafunzi kipaumbele. Wengine 7 (17%) walisema walitumia njia zilizowapa wanafunzi nafasi kuu. Waliosema kuwa walitumia njia zilizompa mwalimu nafasi kuu walithibitisha hili kwa kusema kuwa njia kuu na maarufu ya ufundishaji inayotumika sana vyuoni ni ile ya mhadhara. Walipoulizwa sababu ya kutumia njia hii, wahadhiri hao walisema vyuoni kulikuwa na madarasa ya wanafunzi wengi wakati mwingine kati ya 100-400. Kwa kutumia njia hiyo, waliweza kuwafikia wanafunzi wote na walifunza mambo mengi kwa kuzingatia muda waliowekewa wa kutoa mafunzo wa majuma kumi na mawili. Njia hii iliwarahisisishia mambo wahadhiri lakini haikuwafaidi wanafunzi kwa sababu hawakutagusana moja kwa moja na walimu wao. Ni njia ambayo haikuwapa wahadhiri hawa nafasi ya kuelewa ubora na udhaifu wa wanafunzi wao. Kwa hivyo ni njia iliyokuwa na athari hasi kwa maandalizi ya walimu katika vyuo vikuu.

Wahadhiri hao pia walipoulizwa kutaja njia nyinginezo walizotumia pamoja na mihadhara, 9 (50%) walisema walitumia njia ya makundi; 2 (11%) walitumia tarakilishi pamoja na virusha picha viambazani; 7 (39%) waliwashirikisha wanafunzi katika kazi mradi. Wahadhiri waliotumia njia ya makundi walisema ilitumiwa ili kuwashirikisha wanafunzi katika shughuli ya ujifunzaji na ufunzaji. Kadhalika, njia hii ilitumika kuwatathmini wanafunzi kupitia kwa mijarabu. Ingawa

kulikuwa na njia nyingine za kuwakadiria wanafunzi, njia hii ya makundi ilitumiwa ili kuwapa wahadhiri muda wa kupitia kazi za wanafunzi wengi kwa muda mfupi. Wahadhiri waliotumia njia ya kazi mradi walifanya hivyo ili kuwahusisha wanafunzi katika kufanya utafiti na kutafuta habari kuhusu baadhi ya mada ambazo zilikuwa katika mitalaa na hazikufunzwa darasani na wahadhiri. Njia ya makundi na kazi mradi iliwapa wanafunzi nafasi ya kujigundulia mambo na kujifunza mambo mapya.

Utafiti huu uligundua kuwa wahadhiri wengi hawakutumia njia za ufundishaji ambazo zilimpa mwanafunzi nafasi ya mbele kwa sababu ya jinsi hali ilivyokuwa katika vyuo vikuu vya umma. Kulikuwa na idadi kubwa ya wanafunzi madarasani. Matumizi ya mihadhara kama njia kuu ya ufundishaji katika vyuo vikuu yaliwanyima wahadhari nafasi ya kutagusana kwa karibu na wanafunzi wao hali ambayo huenda iliwasababisha wanafunzi kukosa umakini na ufahamu wa mada fulani mafunzo yalipoendelea. Bila shaka hii ni hali iliyoathiri ubora wa maandalizi ya walimu katika vyuo vikuu na ni hali ambayo iliwaathiri walipotekeleza mtalaa wa TUMIKE.

c) Mikabala katika Ufundishaji wa Mitalaa Rasmi

Tyler (1949) anasema kuwa lengo la ufundishaji ni kumpatia mwalimu nafasi ya kumwandalia mwanafunzi mazingira ya kujigundulia na kujifanyia mambo bila utegemezi wa kiwango kikubwa. Mwalimu anaweza kufanikisha hili kutegemea mikabala anayotumia kutekeleza mtalaa darasani.

Walimu huongozwa na mikabala mbalimbali wanapotekeleza mitalaa. Wataalamu kama Asiimwe (2019) anaeleza kuwa huwezi kutekeleza mtalaa kwa kutegemea mkabala mmoja pekee. Anahimiza usetaji kwa kuwa mikabala hutegemeana na kufidiana.

Wahadhiri walioshiriki katika utafiti huu walipoulizwa kupambanua mikabala iliyowaongoza katika ufundishaji wao, hawakuweza kuibainisha waziwazi. Hata hivyo, kulingana na maelezo waliyotoa, wahadhiri 15 kati ya 17 walisema kwamba ufundishaji wao ulizingatia ubora wa matokeo katika mitihani na mijarabu. Walithibitisha haya kwa kusema kuwa wanafunzi wao walipojiandaa kwa ajili ya tathmini, walitaka kujua ni mada gani hasa ambazo wahadhiri walikusudia kutathmini baada ya kuhitimisha mafunzo kwa kuwa wao walilenga tu kufaulu katika mitihani. Isitoshe, kuwepo kwa visa vya wizi wa mitihani huashiria namna ambavyo utekelezaji wa mitalaa ya vyuo vikuu huegemea kufaulu katika mitihani. Kwa hivyo wahadhiri hao waliongozwa na mkabala wa ukadiriaji.

Matumizi ya mkabala wa ukadiriaji vyuoni yamekosolewa na wataalamu wa mitalaa na hata baadhi ya wahadhiri (Karugu,2005). Karugu (2005) anasema kuwa matumizi ya mkabala huu yamesababisha kuandaliwa kwa wanafunzi wanaofaulu katika mitihani lakini hawajamilisi stadi walizojifunza darasani. Wanashauri kuwapo kwa matumizi ya mikabala mbalimbali. Asiimwe (2019) anashauri kuwa mkabala wa mawasiliano utumike katika

kuwasilisha mada katika mtalaa rasmi wa somo la Kiswahili vyuoni ili kuwawezesha wanafunzi kumilisi stadi nne za lugha. Wanapomilisi stadi za lugha wanafunzi wataweza kuwasiliana ipasavyo na malengo ya mitalaa ya Kiswahili yatafikiwa.

d) Mikakati katika Ufundishaji wa Mitalaa Rasmi Vyuoni

Mikakati ni matendo mahsusi yanayomwezesha mwalimu kufikia malengo yake katika ufundishaji wake. Mikakati hupangwa na mwalimu kabla ya kuingia darasani kufundisha. Mikakati huonyesha upekee wa mwalimu kwa kuwa mwalimu hutararjiwa kupiga hatua zaidi ya mafunzo ya ualimu aliyoyapokea chuoni.

Mikakati inayotumika katika utekelezaji wa mitalaa vyuoni inahusu jinsi wahadhiri wanavyojipanga kutekeleza mitalaa yenyewe. Wahadhiri hujipanga kabla ya kuanza mafunzo darasani. Kwanza, wao huandaa nyaraka zinazoelekeza na kurahisisha utekelezaji wa mitalaa. Mojawapo wa nyaraka muhimu wanazohitaji kuwa nazo ni silabasi ambayo huwa imeorodhesha malengo ya ufundishaji wa kozi mbalimbali, mada za kuwasilishwa, matarajio yao, njia za ufundishaji na tathmini inavyokusudiwa kufanyika pamoja na mahali na wakati wa kutoa mafunzo. Silabasi hii humsaidia mhadhiri kuandaa mazingira ya ujifunzaji kwa ajili ya mwanafunzi. Wahadhiri walioshiriki katika utafiti walieleza kuwa walijitahidi kuwa na miongozo ya kozi ambayo ilikuwa ndiyo silabasi yao kwa kuwa iliorodhesha mada walizotarajiwa kufundisha. Kwa hivyo, waliandaa miongozo hii kabla ya kuingia darasani kwa kuwa iliwasaidia kujua

walichotarajiwa kufundisha. Haya yanadhihirika katika **kiambatisho VI** ambacho kinaonyesha mada zinazotakiwa kufundishwa katika kozi ya Fonetiki na Fonolojia

e) Mbinu za Ufundishaji katika Mitalaa Rasmi Vyuoni

Mbinu ni ujuzi au utaalamu wa kipekee alio nao mwalimu ambao humtofautisha na wahadhiri wengine. Mbinu huonyesha upekee wa kila mhadhiri. Mbinu anazotumia mwalimu katika utekelezaji wa mitalaa ni utaalamu wa kufanikisha njia zake za ufundishaji. Utaalamu wa kipekee wa mhadhiri unaonekana kutokana na jinsi anavyoingiliana na wanafunzi wake, anavyowasilisha mada zilizo katika silabasi na jinsi anavyopanga tathmini ya wanafunzi. Wahadhiri walieleza baadhi ya mbinu walizotumia katika kufanikisha ufundishaji wao. Mhadhiri mmoja alisema alitumia mbinu ya kuwapa wanafunzi wake mijarabu ya kila mara ambayo haikutokea katika mazingira rasmi ili kuhakikisha kwamba wanafunzi wake hawakosi kuhudhuria mihadhara yake. Mbinu siyo mahsusi kama njia za ufundishaji ambazo zinaweza kuorodheshwa bali hujitokeza au hutekelezwa na walimu kwa kujua au kutojua.

f) Matumizi ya Nyenzo katika Mitalaa Rasmi Vyuoni

Nyenzo ni vifaa ambavyo humwezesha mwalimu kuliwasilisha somo lake. Vifaa hivi huwasaidia wanafunzi kulielewa somo kwa njia iliyo rahisi. Wahadhiri wachache sana hutumia nyenzo kufanikisha ufundishaji wao. Miongoni mwa wahadhiri 17, ni 5 (29%) pekee waliojitahidi kutumia nyenzo katika ufundishaji wao ilhali wengine

12 (71%) walikiri kwamba hawakutumia nyenzo. Inawezekana kuwa hali hii iliathiri maandalizi ya walimu vyuoni kwa sababu hawakuzoea kutumia nyenzo walipotekeleza mtalaa wa TUMIKE katika shule za upili. Mbali na nyenzo, kuna vifaa maalumu ambavyo wahadhiri walihitaji kutumia walipofundisha mada fulani katika baadhi ya kozi. Mfano mzuri ni mada katika kozi ya Fonetiki na Fonolojia ambayo ilihitaji wahadhiri kufundisha kwa kutumia maabara ya lugha iliyokuwa na mtambo fulani maalumu ulioonyesha ala mbalimbali za kutamkia na jinsi zilivyohusika katika utamkaji wa sauti mbalimbali. Maabara ya lugha haipatikani katika vyuo vingi isipokuwa katika Chuo cha Maseno pekee ingawa haifanyi kazi. Kozi hii ni ya kiutendaji lakini ilifundishwa kinatharia ambapo ilikuwa vigumu kwa walimu kuilewa jinsi ilivyotarajiwa. Walimu wa shule za upili walikiri kwamba walitatizika walipofundisha mada za kozi hii katika shule za upili. Ni bayana kuwa walimu hawa hawakuandaliwa vyema katika mafunzo yao ya ualimu na hali hii iliwaandama walipohitimu kuwa walimu. Ndio maan baadhi ya walimu walipendekeza kondolewa kwa kozi ya matamshi bora (fonetiki) katika mtalaa wa TUMIKE.

g) Hatua za Ufundishaji katika Mitalaa Rasmi Vyuoni

Katika ufundishaji wao, wahadhiri walikusudia kufikia malengo waliyoorodhesha katika kila kozi waliyoifunza. Ili kufikia malengo hayo, walikubaliana kuzingatia hatua maalumu za ufundishaji. Kupitia kwa mahojiano na Wasimamizi wa Idara katika vyuo vikuu,

walisema kwamba katika mikutano ya idara waliyokuwa nayo kabla ya kuanza shughuli ya ufundishaji waliratibu hatua zifuatazo:

Kwanza walitambua malengo ya kila kozi waliyofundisha. Pili walibainisha mada walizotaraji kufundisha. Tatu walipanga namna ya kufundisha mada hizo ambapo walizipanga kuanzia kwa zile sahili kuelekea kwa changamano. Nne walitambua njia ambazo walitumia kufundisha na mwisho walionyesha njia ambazo walitumia katika kutathmini mafunzo waliyotoa. Wasimamizi wa Idara walieleza kwamba hatua hizi zilitakiwa kubainika katika miongozo ya kozi ambayo wahadhiri walitumia kabla ya miongozo hiyo kuidhinishwa katika idara iweze kutumika katika kutoa mafunzo. Hatua hizo zilizingatia vipengele vya mtalaa ambavyo ni malengo, mada, utekelezaji na tathmini.

h) Changamoto Zinazokumba Ufundishaji wa Mtalaa Rasmi katika Vyuo Vikuu

Wahadhiri waliopulizwa kueleza changamoto walizokabiliana nazo katika ufundishaji wao, wote (17) walisema kwamba idadi ya wanafunzi darasani ilikuwa ya juu sana. Madarasa waliyofunza yalikuwa na wanafunzi kati ya 200-400. Hali hii ilisababisha wao kutokuwa na mtagusano wa karibu na wanafunzi wao. Wanafunzi pia walikosa kumakinika katika masomo yao kwa sababu ya wingi wao kwa kuwa walijua ya kwamba wahadhiri wao hawakuwafahamu vyema. Hali hii iliathiri maandalizi ya walimu kwa kuwa ilikuwa

vigumu kwa wahadhiri kuwadhibiti wanafunzi darasani ili kuhakikisha kwamba wamehudhuria mafunzo yote kikamilifu.

Kulikuwa pia na changamoto ya baadhi ya wahadhiri kuratibiwa kufundisha kozi ambazo hawakubobea ndani. Wahadhiri 7 kati ya 17 walikiri kukumbwa na hali hii. Walieleza kwamba kupewa kozi ambazo hawakufurahia kufundisha kuliwasababisha kutofurahia ufundishaji wao. Baadhi yao (04) walikiri kwamba walikabiliana na hali hii kwa kuwaweka wanafunzi katika makundi na kuwapa mada mbalimbali za kozi wazitafitie na kuziwasilisha darasani kwa wanafunzi wenzao. Hali hii pia iliathiri maandalizi ya walimu vyuoni kwa kuwa hawakushughulikiwa vyema katika baadhi ya kozi.

Wasimamizi wa Idara pia walikabiliwa na changamoto za kiutawala ambapo walisema kuwa baadhi ya wahadhiri walitumia miongozo ya kozi ambayo haikuwa imeidhinishwa katika idara. Kwa kufanya hivyo, ilikuwa vigumu kujua ikiwa walifunza mada zilizotarajiwa kufundishwa. Msimamizi wa Idara kutoka chuo kimoja alikiri kwamba katika chuo chake, kila mhadhiri alifundisha vile alivyopanga bila kuhusisha idara.

Isitoshe, kutokana na uhaba wa wahadhiri, Wasimamizi wa Idara walilazimika kuomba usimamizi wa chuo kuwaajiri wahadhiri wa muda. Msimamizi mmoja wa Idara alikiri kwamba baadhi ya wahadhiri wa muda hawakujimudu vilivyo katika kutekeleza mtalaa rasmi wa vyuo vikuu hasa wale waliojiunga ma chuo kwa mara ya

kwanza hawakuwa wamepata tajiriba yoyote. Kwa hivyo ufundishaji wao uliathiri pia maandalizi ya walimu vyuoni.

Mwisho, Wasimamizi wa Idara walieleza kuhusu changamoto zilizotokana na wahadhiri ambao hawakuzingatia maadili ya taaluma katika ufundishaji wao. Kwanza, kuna baadhi ambao hawakufundisha vipindi vyao vyote katika muhula. Pili kuna wahadhiri ambao hawakuzingatia sera ya tathmini vyuoni kwa mfano kuna wale waliowaandalia wanafunzi mjarabu mmoja badala ya miwili. Isitoshe, kuna ambao hawakusaihisha mijarabu waliyoandaa na wakawapa wanafunzi alama ghushi hivyo basi alama walizotoa hazikutoa taswira kamili ya baadhi ya wanafunzi. Changamoto hizi ziliathiri utekelezaji wa mitalaa rasmi vyuoni kwa njia hasi ambapo mafunzo yaliyotolewa kwa ajili ya kuwaandaa walimu yalikumbwa na upungufu kwa kiwango fulani. Hali ya maandalizi ya walimu kukumbwa na upungufu wa namna fulani iliwaathiri walipotekeleza mtalaa wa TUMIKE.

Utekelezaji wa mtalaa ulimhitaji mhadhiri kuwa na ufahamu kuhusu malengo ya ufundishaji, mada alizokususdia kufundisha,njia na mbinu za ufundishaji na jinsi alivyopanga kutathmini aliyofundisha. Mtalaa ulipotekelezwa, mwanafunzi alipata maarifa, stadi, mitazamo ambayo ilimwezesha kutekeleza majukumu mbalimbali. Ni kupitia kwa utekelezaji wa mtalaa ambapo mabadiliko ya kitabia yalibainika miongoni mwa wanafunzi. Mabadiliko ya kitabia yaliashiria kuwa malengo ya ufundishaji yalikuwa yamefikiwa. Ufanisi wa mtalaa

humtegemea mwalimu na basi utekelezaji wa mtalaa huhitaji ujuzi na utaalamu wa mwalimu kwa kuwa ana uwezo wa kuathiri mazingira ya mwanafunzi na shughuli nzima ya ujifunzaji.

4.6 Tathmini ya Mitalaa katika Vyuo Vikuu

Tathmini ni ukadiriaji wa ufanisi wa kufikia malengo ya elimu kupitia ufundishaji wa mada kwenye mtalaa. Ni mchakato unaotumika kupima jinsi mafunzo yaliyotolewa huwezesha kutokea kwa mabadiliko ya kitabia yaliyotarajiwa kupitia kwa malengo yaliyobuniwa.

Tathmini inayofanyika vyuoni hulenga kupima iwapo wanafunzi wamepokea maarifa, stadi na mielekeo iliyokusudiwa kupitia kwa mafunzo waliyoyapokea. Aidha, wahadhiri vyuoni hutumia tathmini kupima kiwango chao cha ufanisi katika ufundishaji wao. Isitoshe, wao huandaa tathmini kupima namna ambavyo malengo ya ufundishaji wa kozi huwa yamefikiwa.

Tathmini hufanyika katika hatua tatu kuu: kabla ya mafunzo kuanza, mafunzo yanapoendelea, na baada ya mafunzo kukamilika. Vyuoni, kumebuniwa sera maalumu kuhusu tathmini ambapo wahadhiri hutarajiwa kuandaa mijarabu wakati mafunzo ya muhula yanapoendelea. Kati ya mijarabu hiyo mitatu, mmoja hufanyiwa darasani, mwingine hufanywa katika makundi na mwingine hufanywa kwa njia ya utafiti kama kazi mradi. Baada ya hiyo mijarabu mitatu kufanyika, mtihani mmoja huandaliwa mwishoni

mwa muhula baada ya mafunzo kukamilika. Mijarabu hiyo mitatu huandaliwa mafunzo yanapoendelea.

Wahadhiri wanaofunza kozi mbalimbali ndio wanaoandaa mijarabu na mitihani ya kila mwisho wa muhula. Ingawa kumebuniwa sera inayothibiti shughuli ya tathmini vyuoni, wahadhiri wanaofunza kozi mbalimbali wana uhuru wa kuwaandalia wanafunzi mijarabu hiyo jinsi wanavyoamua wenyewe. Licha ya kuwa sera hii hufuatiliwa na wasimamizi wa idara kuhakikisha kuwa imetekelezwa vilivyo, changamoto iliyopo ni kuwa baadhi ya wahadhiri huipuuza.

a) Tathmini Kabla ya Mafunzo

Tathmini kabla ya mafunzo hutokea mara kwa mara na hasa katika mazingira yasiyo rasmi darasani. Ni tathmini ambayo hufanyika bila kupangwa na bila kutarajiwa. Hutokea katika hali ambapo wahadhiri huwauliza wanafunzi maswali kabla ya kuanza mafunzo darasani. Wahadhiri 9 (52%) kati ya waliohojiwa walisema kwamba waliifanya tathmini hii bila kuitilia mkazo wala kujua wanaiendesha darasani. Wengine 4 (24%) walisema waliendesha tathmini kabla ya mafunzo kama moja kati ya mbinu zao za utekelezaji wa mtalaa ili wawadhibiti wanafunzi wao. Wahadhiri 4 (24%) walikiri kwamba hawakuendesha tathmini hii ya kabla ya mafunzo kuanza.

Katika kielelezo chake Tyler (1949) alitilia mkazo tathmini ya mara kwa mara kwa kuwa iliweza kuimarisha mabadiliko yaliyotokea miongoni mwa walipoendelea kupokea mafunzo. Hata hivyo, tathmini ya mara kwa mara haikuzingatiwa na wahadhiri wengi vyuoni jinsi

ilivyotarajiwa. Baadhi ya wahadhiri hasa waliofunza idadi kubwa ya wanafunzi walisema changamoto kubwa iliyozuia tathmini ya aina hiyo ni wingi wa wanafunzi vyuoni. Walisema idadi kubwa ya wanafunzi haikuwawezesha kuandaa mijarabu ya mara kwa mara kwa kuhofia ugumu wa kuisahihisha kwa wakati uliofaa. Wahadhiri ambao walifunza idadi ndogo ya wanafunzi waliandaa tathmini ya mara kwa mara hasa kabla ya mafunzo kuanza katika vipindi vyao darasani.

b) Tathmini Wakati Mafunzo Yanaendelea

Wahadhiri walitarajiwa kuandaa mijarabu mafunzo yalipokuwa yakiendelea na baada ya mafunzo kukamilika kulingana na sera ya mijarabu na mitihani vyuoni. Mijarabu hiyo ilichangia asilimia 30 ya jumla ya alama walizopata katika muhula mzima. Wahadhiri wenyewe walidhibiti aina na idadi ya mijarabu ambayo walitaka ifanywe na wanafunzi. Miongoni mwa wahadhiri walioshiriki katika utafiti, wahadhiri 3 (18%) waliandaa mjarabu mmoja pekee, wengine 6 (35%) waliandaa miwili, wahadhiri wengine 5 (29%) waliandaa mitatu na wengine 3 (18%) waliandaa zaidi ya mitatu. Shughuli nzima ya mijarabu vyuoni iliendeshwa na wahadhiri. Miitikio ya wahadhiri inonyesha kwamba, japo kulibuniwa sera maalumu ya mijarabu vyuoni, haikuwa madhubuti kwa kuwa baadhi ya wahadhiri hawakuizingatia.

Mijarabu iliyoandaliwa ilichukua sura mbalimbali kama; kazi zilizotafitiwa na wanafunzi wakiwa katika makundi au kama watu

binafsi kisha zikawasilishwa darasani; mijarabu mifupi iliyoandaliwa ili wanafunzi wajibu maswali darasani kwa kuandika na pia wahadhiri waliwapa wanafunzi mada mbalimbali ili waweze kuzitafitia kisha baadaye waandike ripoti.

Mijarabu ya muhula ilipokamilika, wanafunzi waliandaliwa kufanya mitihani ya mwisho wa muhula ambayo ilichangia asilimia 70 ya alama za muhula. Mitihani hiyo ilikuwa na maagizo maalumu ambayo wanafunzi walitarajiwa kuzingatia. Baadhi ya maagizo hayo ni pamoja na kujibu idadi maalumu ya maswali, kujibu swali la lazima na kutojihusisha katika visa vya udanganyifu.

Mitihani vyuoni huandaliwa kwa kuzingatia hatua maalumu. Kwanza, wahadhiri huandaa mitihani kwa kuzingatia malengo ya kozi wanazofundisha. Pili, wanatakiwa kuteua mada mahsusi wanazolenga kutahini. Tatu, wahadhiri hutunga maswali kwa kulenga stadi mahsusi wanazotaraji kutahini. Maswali katika mitihani hutarajiwa kuzingatia viwango vitatu vya malengo (maarifa, utendaji na hisia). Kadhalika, maswali haya huzingatia viwango sita vya ufahamu vilivyoasisiwa na Bloom (1956) ambavyo ni: maarifa, ufahamu, utendaji, uchanganuzi, usanisi na tathmini. Nne, ni kuandaa mswada wa kwanza wa mtihani. Mswada huu hutathminiwa na kitengo/jopo linalosimamia shughuli ya mitihani katika idara. Baada ya jopo hilo kuchunguza maswali yaliyoandaliwa, idara humpa mtahini wa nje mitihani hiyo kuipitia na kuhakikisha ubora wake. Mtahini wa nje huweza kutoa maoni yake kisha mtihani

ukarejeshwa kwa mtunzi ili kufanyiwa marekebisho na baadaye ukachapishwa na kuwekwa tayari kwa wanafunzi. Wanafunzi hupewa mtihani huo kwa siku iliyoratibiwa huku wakisimamiwa na wahadhiri wao. Baada ya mtihani kufanyika, husahihishwa na mhadhiri aliyefunza kozi na kuandaa mtihani wenyewe. Usahihishaji huo unapokamilika, watahini wa nje huhusishwa tena kukadiria namna usahihishaji ulivyofanyika. Hata hivyo, mtahini wa nje alipitia asilimia kumi ya karatasi zote. Ripoti ya mtahini wa nje huweza kupitiwa na marekebisho yakafanywa pale inapobidi. Wahadhiri huchanganua matokeo na uamuzi ukatolewa baadaye ambapo wanafunzi hupewa alama ambazo huwaweka katika viwango mbalimbali.

Hatua moja ambayo haikutiliwa maanani katika tathmini ya vyuo vikuu ni kuchanganua matokeo ya mtihani kwa kuyalinganisha na matokeo ya mitihani iliyotangulia. Kwa mujibu wa Tyler (1949) hatua hii ilikuwa muhimu kwa kuwa huwezesha mwalimu kupima kiwango cha mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi. Hili halifanyiki katika vyuo vikuu kwa kuwa matokeo ya mitihani iliyofanywa katika mihula mbalimbali hayakutegemeana. Isitoshe, iligunduliwa kuwa kozi mbalimbali walizojifunza wanafunzi, aghalabu hufunzwa na kutahiniwa na wahadhiri tofauti. Hata hivyo, matokeo ya mitihani ya mihula mbalimbali yaliwekwa pamoja na yale ya mijarabu ili kupata jumla ya alama 100. Matokeo hayo huwasilishwa katika kitengo cha kusimamia mitihani vyuoni,

yakachanganuliwa kisha mwanafunzi akapewa alama aliyostahili baada ya kukamilisha masomo yake chuoni. Matokeo ya mitihani hiyo yalitumika kuwaweka wanafunzi vyuoni katika viwango mbalimbali vya kuhitimu baada ya kukamilisha mafunzo yao vyuoni.

Matokeo ya mitihani hii hayawezi kukubalika kabla ya kuidhinishwa na bodi ya mitihani ya kitivo kinachohusika na vilevile seneti. Huo ndio mchakato unaofuatwa na vyuo vikuu ili kudumisha viwango vya juu katika utahini wa somo la Kiswahili. Mwanafunzi anayekosa alama za mijarabu huwa katika hatari ya kukosa matokeo ya mwisho wa muhula. Kwa hivyo wanafunzi hutarajiwa kuzingatia maagizo na maelekezo yanayohusiana na mijarabu na mitihani.

Kupitia kwa mahojiano, wakuu wa idara walieleza kuwa hali ya kusisitiza upataji wa gredi nzuri ulisababisha wanafunzi kusoma kwa ajili ya kupita mitihani na wala siyo kupata maarifa kutokana na mafunzo wanayopokea vyuoni. Hii ni hali ambayo huwaathiri wanafunzi wakiwa katika shule za upili. Walithibitisha haya kwa kusema kuwa baadhi ya wahadhiri waliripoti kuwa walipokuwa wakitoa mafunzo darasani ili kuwaandaa wanafunzi kupata maarifa yaliyowatayarisha kuwa walimu, wanafunzi hao walitaka kujua maswali ya mtihani yaliandaliwa kutoka katika mada gani mahsusi. Pia, kwa sababu ya mkazo uliotiliwa upitaji wa mitihani, baadhi ya wahadhiri ambao walipungukiwa kimaadili katika taaluma yao ya uhadhiri walifunza tu mada ambazo walikusudia kutahini. Hali hii ilichangia katika kuwafanya wanafunzi hao kuwa wakariri wa dhana

walizofundishwa kwa ajili ya kupita mitihani badala ya kuwa watekelezaji wa mafunzo waliyopokea. Huenda ikawa sababu ya baadhi yao kulalamika kuwa hawakuweza kufundisha baadhi ya mada zilizokuwa katika mtalaa wa shule za upili ambazo hawakufunzwa chuoni.

Tathmini inayoandaliwa katika vyuo vikuu inazingatia hatua zinazopendekezwa na Tyler (1949) katika kielelezo chake. Matokeo ya tathmini ni muhimu kwa kuwa hutumiwa kupima ufanisi na udhaifu wa kozi zinazofundishwa vyuoni na mitalaa rasmi kwa ujumla. Pia matokeo hayo hutoa habari maalumu kuhusu shughuli za wanafunzi na utendakazi wa wahadhiri wanaoutekeleza mtalaa rasmi katika vyuo vikuu.

4.7 Vipengele ziada vya mitalaa rasmi katika vyuo vikuu

Mbali na vipengele vinne vikuu vya mtalaa rasmi vilivyojadiliwa (malengo, mada, utekelezaji na tathmini), kuna vingine vinavyojitokeza na ambavyo vina nafasi muhimu katika kufanikisha mtalaa rasmi. Vipengele hivi ni: mazingira, mitazamo, mahitaji ya wanafunzi, walimu, wanafunzi na muda. Vipengele hivi aghalabu huchukuliwa kuwa vinatokea katika vile vinne vikuu lakini vinastahili kuzingatiwa katika upekee wake.

a) Mazingira ya Mitalaa Rasmi ya Vyuo Vikuu

Mazingira katika muktadha huu ni mahali anamosomea mwanafunzi. Mazingira hayahusu tu mahali bali yanahusu pia watu ambao mwanafunzi anatagusana nao na jinsi hali ilivyo katika

mazingira hayo. Mazingira anamosomea mwanafunzi huathiri namna anavyopokea yaliyomo katika mtalaa rasmi.

Mwalimu hutarajiwa kuandaa mazingira mazuri ya mwanafunzi kusomea. Wahadhiri walioshiriki katika utafiti walieleza changamoto zilizowakumba katika mazingira walimofanyia kazi. Walisema kuwa kuwapo kwa wingi wa wanafunzi katika madarasa kule vyuoni ni mazingira yanayoathiri utekelezwaji wa mtalaa rasmi. Ni hali inayowazuia kuwahudumia wanafunzi ipasavyo. Mhadhiri mmoja alisema kwamba hali hii iliathiri ufundishaji wa kozi za isimu ambazo ziliwahitaji kutagusana kwa karibu sana na wanafunzi wao. Isitoshe, walihitajika kufundisha wakiandika kwenye ubao ili kufafanua baadhi ya dhana lakini wingi wa wanafunzi ulisababisha baadhi yao kutoona ubaoni. Pia walieleza kuwa ni hali inayomnyima mwanafunzi nafasi ya kupokea vyema yaliyomo katika mtalaa kwa sababu wingi wa wanafunzi madarasani ulisababisha baadhi yao kutomakinika na wengine kukwepa kuhudhuria mafunzo darasani. Wahadhiri hao waliendelea kusema kuwa hali hiyo huathiri utendakazi wa wanafunzi wanapohitimu baadaye kuwa walimu katika shule za upili. Wanafunzi wakikosa umakini darasani, hukosa habari muhimu wanazohitaji katika taaluma ya ualimu baadaye.

Vyuoni, wanafunzi walisomea katika mazingira yaliyokuwa na uhuru mwingi ambapo hawakudhibitiwa na wahadhiri wala wazazi wao. Wahadhiri walioshiriki katika utafiti walilalamikia hali hii kwa kusema kuwa wanafunzi wengi walipuuza mafunzo na mijarabu na

mitihani. Wanafunzi walihudhuria mafunzo walipotaka na wakati mwingine kutohudhuria vipindi vyote. Walifanya hivi kwa kujua kwamba wazazi au jamaa zao na hata wahadhiri hawangetambua uzembe na utundu wao. Hali hii iliathiri wanafunzi walipohitimu kuwa walimu hasa walipotarajiwa kufunza baadhi ya mafunzo waliyokwepa walipokuwa vyuoni. Hawa pia waliishia kuwa walimu wazembe au wasiomakinika katika kuwasilisha mafunzo darasani.

Mazingira mabaya ya tathmini vyuoni pia huathiri matokeo ya wanafunzi kwa njia hasi. Wasimamizi wa Idara walilalamikia hali ambapo wanafunzi wanafanyia mitihani katika vyumba ambamo wamejazana na hakuna usimamizi thabiti, matokeo hayatakuwa ya kutegemewa. Pia baadhi ya wahadhiri hutoa mijarabu katika mazingira ambamo hakuna utaratibu mzuri hali inayofanya matokeo ya mijarabu hiyo kutiliwa shaka. Japo Tyler hajaangazia mazingira kuwa kipengele muhimu katika utekelezaji wa mitalaa rasmi, yana athari kuu kwa wapokezi wa mitalaa na wale wanaoitekeleza.

b) Mitazamo kuhusu Mitalaa Rasmi Vyuoni

Mitazamo ina nafasi kubwa katika utekelezaji wa mitalaa rasmi. Mitazamo huathiri walimu, wanafunzi na mafunzo yanayotolewa. Mitazamo hasi inaweza kukwamisha ujifunzaji ilhali mitazamo chanya huimarisha utekelezaji wa mitalaa rasmi darasani.

Mitazamo ya wanafunzi na walimu huathiri utekelezaji wa mitalaa rasmi kwa njia hasi au chanya. Wanafunzi wakiwa na mitazamo hasi kuhusu: mada zinazowasilishwa, njia za ufundishaji, tathmini

inayoandaliwa, mazingira wana mosomea na wahadhiri wanaowafundisha, hawawezi kumakinika wanapopokea mafunzo yao. Kwa upande mwingine, wanafunzi wanapokuwa na mtazamo chanya, wanapokea mafunzo wakiwa makini. Mtazamo wa mwanafunzi kwa mwalimu wake humwathiri miaka mingi baada ya kuhitimu mafunzo yake katika kiwango chochote kile. Walimu wazuri hukumbukwa kwa matendo yao namna ambavyo walimu wabaya hukumbukwa kwa ajili ya ubaya wao.

Baadhi ya walimu katika shule za upili ambao walishiriki katika utafiti walikiri kwamba walikuwa na ugumu walipofundisha baadhi ya mada zilizo kwenye silabasi ya TUMIKE kwa kuwa wahadhiri waliowaandaa vyuoni waliwasilisha mafunzo kwa namna ambayo haikuwawezesha kuelewa vizuri. Hali hii ilisababisha wanafunzi wao kutoelewa vizuri hivyo basi kuwa na mtazamo hasi kuhusu wale wahadhiri na mada walizofunza. Hali hii iliathiri utendakazi wao baada ya kuhitimu. Katika hali ya kawaida, mhadhiri akiwa na mtazamo hasi kuhusu kile anachofunza, ataathiri kuelewa kwa wanafunzi wake kwa kuwa huenda wasielewe na hali hii hatimaye huathiri utendakazi wao pia.

Mhadhiri kutoka chuo kimoja alisema kwamba alilazimishwa kufunza kozi mbili ambazo hakuzipenda na hakuzifunza inavyostahili kwa kuwa hakuzifurahia. Aliendelea kusema kwamba aliwapa wanafunzi makala ya kozi hizo na akawauliza kujitafitia na kujisomea wakati mwingi kwa kuwa aliwafundisha mara chache

sana. Hizo kozi zilikuwa na mada ambazo wanafunzi hao walitarajiwa kufunza baada ya kuhitimu. Hali kama hii ilipotokea vyuoni iliathiri utendakazi wa walimu walipoutekeleza mtalaa wa TUMIKE katika shule za upili.

a) Muda wa Mitalaa Rasmi katika Vyuo Vikuu

Tyler amezungumzia nafasi ya muda katika utekelezaji wa mtalaa. Anasema kwamba mabadiliko ya kitabia yanayodhihirika miongoni mwa wanafunzi kuashiria kufikiwa kwa malengo ya ufundishaji hutarajiwa kufikiwa baada ya kipindi/wakati mahsusi. Mbali na hayo, wahadhiri katika vyuo vikuu wameratibu muda maalumu wa kuendesha mafunzo yao. Wanapokosa kuzingatia muda huo, wanaweza kukosa kukamilisha mafunzo hayo kwa muda unaohitajika na wao huathiri utendakazi wa wanafunzi.

Wasimamizi wa Idara kutoka vyuo vikuu vilivyohusika katika utafiti walisema kuwa kumekuwa na visa katika vyuo vikuu ambapo baadhi ya wahadhiri hukosa kuwajibikia kazi zao. Baadhi hukosa kutumia muda wa majuma 12 kufundisha mada zilizo kwenye silabasi badala yake wanataka kutumia majuma machache kufundisha kazi ya majuma 12 na kuwaandalia wanafunzi mijarabu wakati huo huo. Hali inapotokea kuwa hivi, wanafunzi huwa wamenyimwa muda ufaao wa kupokea mafunzo yao. Wanafunzi wanapokosa kufundishwa mada zilizo katika silabasi kwa ukamilifu hupata matokeo duni kwa ajili ya kutoelewa mafunzo yanayotolewa kwa muda mfupi kuliko muda uliowekwa.

Kuna kozi zilizoratibiwa kufundishwa katika miaka au semesta mahsusi. Kozi zilipangwa kufundishwa kuanzia kwa zile sahili kuelekea kwa zile changamano. Kozi zisiporatibiwa kufundishwa kwa mwaka na muhula ufaao, wanafunzi hawawezi kupokea mafunzo yale namna ilivyokusudiwa. Wahadhiri waliohojiwa katika utafiti walipoulizwa sababu ya kufunza kozi za isimu za sintsksia na semantiki katika mwaka wa tatu na nne walisema kwamba huo ndio ulikuwa wakati mzuri wa kuzifunza kwa kuwa zilikuwa changamano kwa wanafunzi walipokuwa katika mwaka wa kwanza na wa pili.

Wasimamizi wa Idara pia walisema kuwa baadhi ya wahadhiri walizembea katika majukumu yao walipokosa kuzingatia muda uliowekwa wa kufunza vipindi vyuoni. Kila kipindi chuoni kilifunzwa kwa muda wa saa tatu. Wasimamizi hawa walisema baadhi ya wanafunzi walilalamikia hali hii kwa kuwa ilisababisha wahadhiri kutokamilisha silabasi kwa wakati uliohitajika. Ni dhahiri kuwa muda ni kipengele muhimu katika utekelezaji wa mtalaa.

b) Mahitaji ya Wanafunzi wa Vyuo Vikuu kuhusu Mtalaa Rasmi

Mitalaa rasmi inapobuniwa hulenga kufikia mahitaji ya wanafunzi. Mada katika mitalaa rasmi lazima zilenge mahitaji ya wanafunzi. Vilevile, mikabala, njia za ufundishaji na jinsi tathmini inavyoendeshwa inapasa kuzingatia mahitaji ya wanafunzi. Katika mazingira ya vyuo vikuu, kuna hali ambazo husababisha wahadhiri kutozingatia mahitaji ya wanafunzi.

Kuwepo wanafunzi wengi huzuia utangamano wa karibu kati yao na wahadhiri wao. Hawapati mrejesho wa moja kwa moja kutoka kwa wahadhiri wao kuhusu mafunzo wanayotoa, mada wanazofundisha, tathmini na hata njia za ufundishaji. Wahadhiri katika Chuo kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro waliandaa hojaji fupi baada ya mafunzo ya muhula kukamilika ili wapate kutoa maoni yao kuhusu mafunzo wanayoyapokea. Walifanya hivi kama njia moja ya kutaka kujua na kushughulikia mahitaji ya wanafunzi. Ingawa juhudi hii ilifanywa na Msimamizi wa Idara chuoni humo, miitikio ya wanafunzi katika hojaji hizo haikuzingatiwa kwa kuwa maoni yao hayakutekelezwa. Sababu ni kuwa baadhi ya masuala waliyotaka yashughuliwe yalikuwa ya kiutawala na mengi yalihusu utendakazi wa wahadhiri ambao walikuwa wagumu kufanya mabadiliko.

Katika Chuo kikuu cha Moi, kulikuwa pia na mfumo kama huo wa kujua na kushughulikia mahitaji ya wanafunzi. Mmoja wa wahadhiri alisema kwamba baadhi ya mambo waliyolalamikia ambayo walitaka yatekelezwe yalikuwa pamoja na: kutofunzwa baadhi ya mada kwa kina, kutopewa mijarabu kwa wakati unaofaa, kutopewa ratiba ya mafunzo na kwamba mijarabu yao haikusahihishwa na wala hawakurejeshewa. Wasimamizi walismema kwamba waliitikia baadhi ya malalamiko na kuyashughulikia kwa lengo la kuboresha utekelezaji wa mitalaa darasani.

Ili mfumo wa mafunzo upate ufanisi, watekelezaji wa mitalaa hawana budi kuzingatia mahitaji ya wanafunzi.

c) Walimu na Mitalaa Rasmi katika Vyuo Vikuu

Walimu huchukua nafasi muhimu katika utekelezaji wa mtalaa rasmi. Walimu hutambua ufanisi waliopata katika utekelezaji wa mtalaa wanapotazama mabadiliko ya kitabia yanayotokea miongoni mwa wanafunzi. Walimu huandaa mazingira ya ujifunzaji na hudhibiti utekelezaji wa mtalaa kwa kuwa huamua mada zinazofundishwa, nyenzo za ufundishaji, mikabala, njia, mbinu na mikakati ya ufundishaji. Mwalimu huelekeza shughuli za wanafunzi na huwachochea ili wanufaike kutokana na yaliyomo katika mtalaa rasmi. Kwa kuwa walimu wana nafasi muhimu katika utekelezaji wa mitalaa rasmi wanafaa kuandaliwa vizuri wakati wanapokea mafunzo vyuoni.

Walimu wa shule za upili walipohojiwa kuhusu nafasi ya wahadhiri katika utekelezaji wa mitalaa rasmi vyuoni, walikuwa na maoni mbalimbali. Walimu 22 (52%) walisema kuwa wahadhiri waliokuwa na umri wa zaidi ya miaka 50 walifundisha kozi zao kwa makini na ufasaha na kwa kuzingatia muda uliowekwa (saa 3 kwa juma kwa kila kozi). Walihusisha hali hii na tajiriba waliyokuwa nayo. Walikuwa na dhana kuwa wahadhiri wa kiwango hiki walikuwa na tajiriba ya kufundisha katika vyuo vikuu. Kwa upande mwingine, walimu 32 (76%) walisema kuwa wahadhiri wa kike walipendelea kufundisha kozi za fasihi ilhali wa kiume ndio waliofunza kozi za isimu, lugha na utafiti. Kuhusiana na uwajibikaji, walimu 25 (59%) walisema wahadhiri wengi wa kike walitelekeleza vizuri majukumu ya

ufundishaji walipolinganishwa na wenzao wa kiume. Kwa upande wa matumizi ya nyenzo, walimu 22 (52%) walisema wahadhiri wa kiume walikuwa wabunifu kuliko wa kike na pia wao walitumia vifaa vya teknolojia kwa wingi katika ufundishaji wao.

Katika kukusanya data kutoka kwa wahadhiri, utafiti uligundua kuwa kati ya wahadhiri 17 walioshiriki, 13 (76%) walihitimu shahada yao ya kwanza katika elimu ilhali wengine 4 (26%) walihitimu shahada yao ya kwanza katika sanaa. Kwa upande mwimgine, wahadhiri waliohitimu katika kiwango cha uzamili walikuwa 10 (59%), kiwango cha uzamifu walikuwa 5 (29%) na maprofesa walikuwa 2 (12%). Viwango vya uhitimu viliathiri utekelezaji wa mitalaa vyuoni. Ilidaiwa kuwa wahadhiri waliokuwa na Shahada ya Elimu waliutekeleza mitalaa vyuoni kwa weledi hasa walipowaandaa walimu kwa kuwa wao wenyewe walikuwa wamepata mafunzo ya ualimu. Iliaminika walifahamu walichohitajika kufanya katika ufundishaji wao ikilinganishwa na waliokuwa na Shahada ya Sanaa ambao hawakupata mafunzo ya ualimu. Ili kuthibitisha haya, baadhi ya walimu wa shule za upili walipoulizwa kueleza wahadhiri waliowafundisha kwa weledi vyuoni, walitaja wahadhiri ambao walijua walikuwa wamewahi kuwa walimu katika shule za upili kwa wakati mmoja.

Kwa mujibu wa wanafunzi (walimu wa shule za upili), wahadhiri waliohitimu kwa kiwango cha uzamifu na uprofesa waliutekeleza mtalaa kwa weledi zaidi walipolinganishwa na wale wa kiwango cha uzamili. Kwa kuwa wahadhiri wa kiwango cha uzamili walikuwa

wengi, ina maana kuwa utekelezaji wa mitalaa vyuoni ilikabiliwa na matatizo hali ambayo iliathiri pia utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE.

4.7 Hitimisho

Katika sura hii, mitalaa rasmi ya vyuo vikuu imejadiliwa kwa kufafanua muundo wake. Kadhalika, vipengele vinavyounda mitalaa rasmi ambavyo ni malengo, mada, utekelezaji na tathmini vimejadiliwa kwa kina katika kwa kuzingatia vyuo vikuu vya umma nchini Kenya.

Malengo ya mitalaa rasmi ya Kiswahili katika vyuo vikuu yamebainishwa kupitia kwa programu za Shahada ya Elimu na Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Malengo ya kozi na silabasi pia yamepambanuliwa.

Vilevile, mada katika kozi mbalimbali zilizo katika mitalaa rasmi ya vyuo vikuu zimebainishwa. Katika kubainisha mada hizo na namna zinavyowasilishwa, tofauti kati ya silabasi, kozi, mitalaa na programu katika muktadha wa vyuo vikuu imefafanuliwa.

Aidha, utekelezaji wa mitalaa rasmi katika vyuo vikuu vya umma umejadiliwa kwa kuzingatia mikabala, njia za ufundishaji, mikakati, mbinu na nyenzo. Isitoshe, mfumo wa tathmini katika vyuo vikuu umejadiliwa kwa kina.

Hatimaye vipengele vinginevyo vilivyoathiri namna mitalaa rasmi inavyotekelezwa pia vilijadiliwa mintarafu vyuo vikuu vya umaa. Vipengele hivi ni: mazingira, mitazamo, muda mahitaji ya wanafunzi na walimu.

SURA YA TANO: MTALAA RASMI WA KISWAHILI KATIKA SHULE ZA UPILI

5.1 Utangulizi

Katika sura hii, mtalaa rasmi unaotumika katika shule za upili umejadiliwa. Huu ni mtalaa ulioandaliwa na TUMIKE. Masuala muhimu yanayojadiliwa ni muundo wa mtalaa rasmi, malengo katika mtalaa rasmi, mada katika mtalaa rasmi, utekelezaji wa mtalaa rasmi na tathmini yake. Aidha, sura hii imejadili vipengele ziada vya mtalaa rasmi wa shule za upili.

5.2 Muundo wa Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Shule za Upili

Mtalaa rasmi unaotumiwa katika shule za upili una muundo unaojumlisha mada zinazofunzwa katika masomo yote yanayofundishwa katika kiwango hiki. Mada hizi zinapopangwa kulingana na masomo mbalimbali, zinakuwa silabasi za masomo hayo tofauti. Katika utafiti huu silabasi ya somo la Kiswahili ndiyo inayorejelewa kama mtalaa rasmi wa Kiswahili.

Silabasi ya Kiswahili ni waraka maalumu na rasmi ambao umeandaliwa na serikali kuu kupitia Wizara ya Elimu ambayo imeipatia Taasisi ya Ukuzaji Mitalaa nchini Kenya (TUMIKE) jukumu hilo. Jopo maalumu liliteuliwa na TUMIKE kushiriki katika kuandaa silabasi inayotumika katika shule za upili. Jopo hili lilijumlisha washikadau mbalimbali walio na ufahamu, ujuzi na tajiriba katika

masuala ya mitalaa, elimu, usimamizi, utawala na utekelezaji. Baada ya mtalaa rasmi kuandaliwa, ulikaguliwa na kuidhinishwa na Wizara ya Elimu ili utumike katika shule za upili nchini.

Silabasi ya Kiswahili inayotumika katika shule za upili imeratibiwa kwa njia maalumu ambapo mada zimepangwa kufundishwa katika kipindi mahsusi. Mada katika silabasi ya shule za upili zimeratibiwa kufundishwa kwa kipindi cha miaka minne. Aidha, zimepangwa kwa kuzingatia viwango tofauti vya wanafunzi. Mada za kidato cha kwanza zimepangwa kufundishwa katika mwaka wa kwanza wa mafunzo ya shule za upili, za kidato cha pili hufunzwa katika mwaka wa pili, za kidato cha tatu katika mwaka wa tatu na za kidato cha nne katika mwaka wa nne. Mada za kila mwaka zimeratibiwa kufundishwa katika mihula mitatu.

Silabasi ya Kiswahili ya shule za upili ina urasmi mwingi kwa kuwa huandaliwa na kutekelezwa katika mazingira rasmi. Mazingira haya ni darasani. Kadhalika, huwasilishwa kupitia kwa nyaraka rasmi (silabasi, vitabu vya kiada na miongozo yake) na hutekelezwa pia kupitia kwa nyaraka rasmi ambazo ni ratiba ya mafunzo na mpangilio wa somo. Katika silabasi, maarifa yanayotarajiwa kutokana na somo la Kiswahili kupitia kwa malengo na shabaha za kufundisha somo hili yameorodheshwa. Kadhalika, silabasi hufafanua shughuli za ufundishaji na ujifunzaji ambazo hutokea darasani.

Katika shule za upili, silabasi ya Kiswahili inayotumika ni moja na inatumika kote nchini pasipo kujali tofauti za kimazingira, kitamaduni na kibinafsi miongoni mwa walimu na wanafunzi. Hili limesababishwa na hali kuwa mtihani wa kitaifa mmoja huandaliwa kwa ajili ya wanafunzi katika shule zote za upili nchini kwa kuzingatia silabasi hiyo.

5.3 Malengo ya Mtalaa Rasmi katika Shule za Upili

Mtalaa rasmi wa shule za upili unaelekezwa na malengo maalumu. Malengo ya mtalaa rasmi na hasa ya kufundisha somo la Kiswahili katika shule za upili yamebuniwa kutokana na malengo ya kijumla ya elimu katika kiwango cha kitaifa. Silabasi ya Kiswahili inapobuniwa, inatarajiwa kwamba itatekeleza malengo ya kijumla ya elimu ya kitaifa ambayo ni kauli pana za kijumla zinazowasilisha mahitaji ya kijamii.

Malengo ya elimu ya kitaifa hayawezi kutimizwa jinsi yalivyo bila kusahilishwa katika kauli mahsusi. Malengo ya silabasi ya Kiswahili ni kauli mahsusi zinazoweza kufikiwa kupitia kwa ufundishaji unaotokea darasani na hupambanua mabadiliko mahsusi ya kitabia yanayotarajiwa kubainika miongoni mwa wanafunzi.

Malengo ya mtalaa rasmi wa Kiswahili unaotumika katika shule za upili yameorodheshwa katika silabasi iliyopo sasa. Silabasi hii ilibuniwa ili kufikia malengo yafuatayo:

i) Kuendeleza mafunzo ya Kiswahili yaliyoshughulikiwa katika shule za msingi.

ii) Kumpa mwanafunzi uwezo wa kudumu wa kusikiliza, kuzungumza, kusoma na kuandika ipasavyo kwa lugha ya Kiswahili.

iii) Kumwezesha mwanafunzi kubuni, kuchambua na kujieleza wazi kimantiki.

iv) Kumwezesha mwanafunzi kutambua, kudadisi, kuthamini na kustawisha aina na tanzu mbalimbali za lugha na fasihi ya Kiswahili.

v) Kumwezesha mwanafunzi kutumia Kiswahili katika mawasiliano na shughuli za kila siku.

vi) Kumwezesha mwanafunzi kujifunza na kuthamini fani mbalimbali za tamaduni kwa kutumia Kiswahili.

vii) Kumwezesha mwanafunzi kuwa na utambuzi wa mambo yanayohusu na yanayoiathiri jamii kama vile ukimwi, maendeleo ya kiteknolojia,usawa wa kijinsia n.k.

viii) Kumwezesha mwanafunzi kuhifadhi mazingira kwa ajili ya kudumisha uhai na kujitimizia mahitaji ya kila siku na ya maisha ya baadaye.

ix) Kumwezesha mwanafunzi kufurahia kujisomea na kujiendeleza mwenyewe kadri ya uwezo wake.

x) Kumwezesha mwanafunzi kuthamini, kufurahia na kujivunia Kiswahili kama lugha ya taifa na kimataifa.

Malengo haya yanamlenga mwanafunzi moja kwa moja kwa kuwa yalibuniwa ili yaweze kukidhi mahitaji yake (Taz. i-v). Pia kuna malengo yaliyobuniwa ili kukidhi mahitaji ya jamii kupitia kwa shughuli za mwanafunzi (Taz. vi-x). Malengo haya yalibuniwa na wataalamu wa masuala mbalimbali katika jamii ili kukidhi mahitaji ya mwanafunzi na jamii kwa ujumla.

Jinsi yalivyofafanuliwa, malengo haya ni mahsusi na yanalenga mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi. Mabadiliko yaliyokusudiwa yanadhihirika kupitia kwa vitendo kama kusikiliza, kuzungumza, kusoma, kuandika na kuhifadhi mazingira.

Kutokana na matumizi ya vitendo, malengo haya yanaweza kupimika. Inawezekana kupima iwapo mwanafunzi amezimudu stadi za lugha ikiwa anaweza kusikiliza, kuzungumza kwa ufasaha, kusoma na kuandika. Malengo yanayopimika ni ya kiwango cha utendaji. Vilevile kuna malengo ambayo hayahusishi vitendo vinavyoweza kupimika. Malengo hayo yanatumia vitendo kama vile kuthamini, kufurahia,kujivunia. Haya ni malengo ya kiwango cha hisia. Kadhalika, kuna malengo ya kiwango cha maarifa ambayo hulenga kupima maarifa aliyo nayo mwanafunzi katika kukabiliana na hali fulani (Taz.vi-vii).

Utafiti uligundua kuwa, malengo ya mtalaa rasmi wa shule za upili yanaweza kupimika na yako katika viwango vitatu ambavyo ni utendaji, hisia na maarifa. Vilevile, ni malengo mahsusi yanayomlenga mwanafunzi ambapo yanazingatia mahitaji yake.

Malengo haya pia yametilia mkazo yaliyomo katika malengo ya elimu ya kiwango cha kitaifa hivyo basi yanashughulikia mahitaji ya jamii kwa ujumla (Taz. malengo vi,vii na viii)

Malengo ya mtalaa rasmi wa Kiswahili wa shule za upili ni mahsusi kwa kuwa yanabainisha matokeo yanayotarajiwa. Mwalimu anapoyatekeleza darasani hubuni shabaha za somo kutokana na malengo hayo. Shabaha hizo huwa mahsusi zaidi kwa kuwa hupambanua mabadiliko ya tabia halisi ambayo mwanafunzi hutarajiwa kudhihirisha baada ya kupokea mafunzo kwa muda wa dakika arobaine darasani.

Malengo ya mtalaa rasmi wa Kiswahili wa shule za upili hutarajiwa kufikiwa katika mazingira ya shule kwa kuzigatia muda maalumu. Malengo haya yanaweza kufikiwa baada ya somo la dakika arobaine darasani, baada ya siku, juma, mwezi, muhula na mwaka. Kwa jumla, malengo haya hufikiwa kikamilifu baada ya miaka minne. Kwa hivyo malengo haya yanaweza kufikiwa baada ya kipindi kifupi (dakika 40 za mafunzo darasani) yanapovunjwavunjwa katika shabaha ndogondogo na hatimye ufanisi wake uweze kufikiwa baada ya kipindi kirefu (miaka minne).

Malengo haya yamebuniwa kutokana na mada zilizoorodheshwa katika silabasi kwa kuwa yanahusu utekelezaji wa mada hizo. Kadhalika, yanazingatia kiwango cha wanafunzi wa shule za upili na pia yanarejelea tajiriba za awali za wanafunzi hao (Taz.lengo la (i)). Ni malengo halisi ambayo yanaweza kufikiwa kwa kuwa yanaendana na

matukio ya kiwakati kwa mfano ukitazama lengo la viii, inawezekana kwa mwanafunzi kuhusika katika uhifadhi wa mazingira kwa ajili ya kudumisha uhai na kujitimizia mahitaji ya kila siku na ya maisha ya baadaye. Uhifadhi wa mazingira ni suala linalozungumziwa na kutendwa kila wakati katika jamii.

Viwango sita vya ufahamu vimezingatiwa katika kubuni malengo ya mtalaa rasmi wa Kiswahili wa shule za upili. Kuna malengo ya ujuzi/maarifa (i), ufahamu (vii), utendaji (ii, xiii), uchanganuzi (v), usanisi (iii),tathmini (vii).

Malengo ya mtalaa rasmi wa Kiswahili wa shule za upili yamezingatia na kudhihirisha sifa zilizobainishwa na Tyler (1949) katika kielelezo chake. Ni malengo mahsusi yanayomlenga mwanafunzi moja kwa moja kwa kuwa yanapambanua mabadiliko ya kitabia yanayotarajiwa kutokea miongoni mwa wanafunzi. Ni malengo yanayoweza kupimika na kufikiwa kwa kuwa yanaafiki kiwango cha wanafunzi. Haya ni malengo yanayoweza kufikiwa na wanafunzi kwa kuwa yanawawezesha kufikia mahitaji yao ya kielimu na kijamii.

Malengo ya mtalaa rasmi wa Kiswahili ya shule za upili yameratibiwa ili yaweze kufikiwa baada ya kipindi maalumu cha wakati. Malengo haya yamegawika katika viwango vitatu (maarifa , utendaji na hisia) na pia yanaweza kugawika katika viwango sita vya maarifa vilivyobuniwa na Bloom (maarifa, ufahamu, utendaji, uchanganuzi, usanisi na tathmini).

Walimu hubuni shabaha mahsusi zinazoelekeza ufundishaji wa mada katika silabasi kutokana na malengo ya kufundisha Kiswahili katika shule za upili ambayo yameorodheshwa katika mtalaa wa TUMIKE. Hata hivyo, katika ufundishaji wao, walimu hawakujikita katika kutekeleza malengo haya moja kwa moja. Walipoandaa na kuwasilisha mafunzo yao, walimu walibuni shabaha mahsusi kutokana na mada walizofundisha ili waweze kufikia shabaha hizo kufikia mwisho wa mafunzo ya dakika 40 darasani. Mada zilipoorodheshwa kwenye silabasi, mbali na hayo malengo ya kijumla, kuliorodheshwa shabaha ambazo walimu walitarajiwa kuzifikia walipofundisha stadi mbalimbali na sarufi ya lugha. Kwa hivyo, walimu waliyafikia malengo haya bila kuyalenga moja kwa moja bali waliyatekeleza walipoyavunjavunja kuwa shabaha. Walipoulizwa kuhusu malengo haya, walimu 30 (71%) walikiri kwamba hawakuyazingatia katika ufundishaji wao ilhali wengine 12 (29%) walisema kwamba waliyazingatia katika ufundishaji wao na wakati walipotathmini wanafunzi. Walimu hawa 30 walisema hivi kwa kuwa hawakutumia silabasi katika ufundishaji wao. Walitegemea shabaha zilizobainishwa katika nyaraka za kitaaluma walizotumia kufundisha kama vile mpangilio wa somo na ratiba ya mafunzo. Kwa hivyo waliyatimiza bila kujua.

5.4 Mada katika Mtalaa Rasmi wa Kiswahili wa Shule za Upili

Mada ni dhana na kanuni mbalimbali ambazo huwasilishwa kama maarifa, stadi na mielekeo kupitia kwa mafunzo yanayotolewa

shuleni. Mada hizi huwasilishwa kama masomo mahsusi na hutarajiwa kuwa ufundishaji wake utasababisha mabadiliko miongoni mwa wanafunzi na jamii kwa jumla.

Mada katika silabasi zimepangwa na TUMIKE kwa kuzingatia utaratibu maalumu. Mada hizo zimepangwa kwa mfumo wa vidato ambapo mada za mwaka wa kwanza katika mafunzo ya shule za upili hutangulizwa. Mada hizo huandaliwa kwa ajili ya wanafunzi wa kidato cha kwanza. Mada za mwaka wa pili, tatu na nne hufuata mtawalia kwa ajili ya wanafunzi wa vidato vya pili, tatu na nne. Huu ni utaratibu unaowezesha wanafunzi kuanza na mafunzo ya kidato cha chini wakipanda kuelekea kwa kile kinachofuatia ambacho ni cha juu. Haya ni kwa mujibu wa Tyler ambaye anasema kuwa mada katika mtalaa rasmi zipangwe kimantiki kwa utaratibu maalumu ambapo zinafuatana kwa njia ya kutegemeana. Mada katika mtalaa zikipangwa kimantiki hurahisisha ufundishaji na wanafunzi huweza kuelewa dhana wanazofundishwa kwa sababu mpangilio huu huwezesha mwalimu kutanguliza mada sahili akielekea kwa zile changamano. Mpangilio wa mada katika silabasi ya shule za upili huanza kwa mada za kidato cha kwanza ambazo ni sahili kuelekea kwa zile za vidato vya juu ambazo ni changamano.

Utafiti uligundua kuwa walimu walidhibitiwa na silabasi kwa kuwa walitarajiwa kufundisha mada zilizomo jinsi zilivyopangwa na kuratibiwa na TUMIKE. Japo mada katika silabasi zimepangwa kwa njia ambayo inamdhibiti mwalimu, baadhi ya walimu walizipanga

upya ili kufikia mahitaji ya wanafunzi wao. Walifanya hivi kwa kuwa kuna baadhi ya mada walizokadiria na wakagundua hazikulingana na kiwango cha wanafunzi wao. Kati ya walimu 42 walioshiriki katika utafiti, walimu 18 (43%) walisema walihamisha baadhi ya mada zilizotarajiwa kufundishwa katika kidato cha kwanza muhula wa kwanza hadi kidato cha pili. Walisema zilikuwa mada za kiisimu (Matamshi bora- fonetiki) ambazo kwao zilikuwa changamano kwa kiwango cha wanafunzi hao. Mwalimu ana uhuru wa kubadili mpangilio wa mada katika silabasi kwa kuwa anadhibiti mazingira ya ujifunzaji. Ana uwezo wa kuzipangua na kuzipanga upya kulingana na mahitaji ya wanafunzi wake ili aweze kufikia malengo ya ufundishaji jinsi Tyler anavyoelekeza. Mada za mtalaa rasmi zilibuniwa ili kutimiza malengo ya huo mtalaa. Hili linawezekana ikiwa mada hizo zinateuliwa kulingana na kiwango cha wanafunzi.

Mada katika mtalaa rasmi wa shule za upili ziliwezesha mwanafunzi kudhihirisha mabadiliko ya kitabia kwa kuwa zilipangwa kwa kuzingatia stadi nne za lugha. Katika uchunguzi uliofanyiwa mada katika silabasi ya shule za upili, utafiti uligundua kuwa mada hizo zilichukua mikondo miwili mikuu; lugha na fasihi. Mada hizi zilifunzwa kwa msingi wa stadi nne za lugha. Kwa hivyo mabadiliko ya kitabia yalidhihirika kupitia kwa kusikiliza, kuzungumza, kusoma na kuandika miongoni mwa wanafunzi. Wanafunzi wanapodhihirisha stadi hizi za lugha katika utendaji wao, huashiria kuwa ujifunzaji umetokea na pia malengo ya ufundishaji yamefikiwa. Kwa hivyo

mada katika mtalaa rasmi wa shule za upili zilibuniwa kwa nia ya kuwafaa wanafunzi na ziliwezesha kubainika kwa mabadiliko ya kitabia miongoni mwao. Mada katika mtalaa wa TUMIKE zilizingatia mahitaji ya wanafunzi kwa kuwa mafunzo ambayo wanafunzi walipokea yalitarajiwa kuwafaa katika shughuli zao za kila siku.

Kwa mujibu wa Tyler (1949), mada katika mtalaa zinapofundishwa, zinafaa kutegemeana na kuwa na mfuatano wa kujengana kutoka kwa kiwango cha chini hadi cha juu. Mada katika mtalaa rasmi wa shule za upili zimepangwa kuanzia kwa dhana za kimsingi hadi zile za upeo wa juu wa mada husika. Kwa mfano vipengele vya mada ya sentensi vimepangwa vikijengana kuanzia kwa kile cha chini kuelekea kwa kile changamano cha juu zaidi. Vipengele hivi vinafuatana na kujengana katika hali ya kutegemeana. Katika kidato cha kwanza kuna mafunzo yanayohusu kueleza maana na kutaja aina za sentensi, katika kidato cha pili yanatolewa kuhusu misingi ya kuainisha sentensi na vijenzi vya sentensi kupitia kwa uchanganuzi wa sentensi sahili na ambatano. Katika kidato cha tatu, wanafunzi wanaelekezwa kuhusu uchanganuzi wa kina wa sentensi za aina zote kisha katika kidato cha nne mafunzo yanahusu uchanganuzi zaidi wa sentensi changamano pamoja na vijenzi vyake (Taz. **Jedwali 24**).

MADA	KIDATO 1	KIDATO 2	KIDATO 3	KIDATO 4
SENTENSI	**SENTENSI**	**SENTENSI**	**SENTENSI**	**SENTENSI**
	• Maana	• Aina ya sentensi.	• Uchanganuzi wa aina zote za sentensi kwa njia ya mistari matawi na Jedwali.	• Uchanganuzi.
	• Aina	• Misingi ya uainishaji		• Vijenzi changamano vya sentensi (kipozi, kitondo, ala, chagizo)
		• Vijenzi vya sentensi.		

Jedwali 24: Ufundishaji wa mada zikichangiana na kujengana

Hivi ndivyo dhana hizi zimepangwa katika mtalaa rasmi wa Kiswahili wa shule za upili. Zikipangwa hivi, katika kiwango cha utekelezaji, kuna dhana zinazokaririwa ili kuwezesha mwanafunzi kuelewa zaidi. Tyler (1949) anasema kuwa mpangilio wa mada wa aina hii huwezesha mwalimu kufundisha kwa kusisitiza dhana kuu na changamano za mada mbalimbali.

TUMIKE iliteua mada za mtalaa rasmi wa shule za upili kwa kuzingatia vigezo mbalimbali. Katika kuzichunguza, ni mada ambazo zililenga kufanikisha malengo ya ufundishaji katika ngazi tatu; ngazi ya maarifa, utendaji na hisia. Ni mada ambazo ziliwawezesha wanafunzi kupata maarifa mbalimbali, ziliwawezesha kutekeleza mambo waliyojifunza na pia ziliwawezesha kuwa na mitazamo/ mielekeo chanya maishani. Mada kuhusu lugha ziliwapa maarifa kuhusu kanuni walizotakiwa kuzingatia katika matumizi yao ya

lugha. Mada za fasihi zilibaini mitazamo ya wanafunzi kuhusu masuala mblimbali ya kijamii. Utendaji ulidhihirika katika utekelezaji wa mada zilizojitokeza kupitia kwa zile stadi za lugha kama vile kuandika, kusoma, kuzungumza na kusikiliza.

Vilevile, mada zilizo katika mtalaa rasmi wa Kiswahili katika shule za upili ni halisi kwa kuwa zinahusu masuala yanayotokea katika jamii hivyo basi zinawafaa wanafunzi. Ni mada ambazo zinaafikiana na hali ilivyo katika jamii kwa kuwa zinalenga kufanikisha malengo ya jamii. Silabasi iliyopo sasa ilifanyiwa madadiliko mnamo mwaka wa 2002 ili kuafikiana na mahitaji yaliyoibuka wakati huo na ambayo yaliathiri jamii. Kuna mada zilizoingizwa katika silabasi kama vile isimujamii, fasihi simulizi na masuala ibuka. Mada ya isimujamii iliongezwa katika silabasi ili kuwawezesha wanafunzi kutambua namna ambavyo lugha moja huweza kutumika kwa namna tofauti kutegemea muktadha. Ilionekana kwamba mtindo wa lugha ya "sheng" uliotumiwa na vijana uliwasababisha kutoeleweka na kuonekana kuwa watovu wa nidhamu. Walimu shuleni waliiona sheng kuwa tatizo na waliwaadhibu vikali wanafunzi walipotumia mtindo huo wa mawasiliano. Isimujamii inafundishwa ili kuondoa tatizo hilo kati ya walimu na wanafunzi.

Masuala ibuka kama vile teknohama, haki za watoto, nafasi ya mwanamke katika jamii, magonjwa, soko huru yalijumlishwa katika silabasi ili kuwahamasisha wanafunzi. Masuala haya yamejadiliwa kama maudhui makuu katika fasihi andishi. Kwa upande mwingine,

fasihi simulizi iliingizwa katika silabasi ili kuwakumbusha wanafunzi kuhusu utamaduni wa mwafrika kwa kuwa wengi wameathiriwa na usasa ambao unaenzi utamaduni wa kimagharibi.

Tyler (1949) anasema kuwa mada katika mtalaa rasmi zinafaa kuwavutia wanafunzi kwa kukidhi mahitaji yao na wala siyo mahitaji ya walimu. Ili kuhakikisha kwamba mada katika mtalaa rasmi zinawavutia wanafunzi, TUMIKE imezipanga kulingana na viwango vya wanafunzi. Wanafunzi wa kidato cha kwanza hawawezi kuvutiwa na mada za kidato cha pili jinsi ambavyo wanafunzi wa kidato cha nne hawawezi kuvutiwa na zile za kidato cha kwanza. Kadhalika, mada zinazofunzwa katika viwango mbalimbali zinahusisha maswala ibuka ambayo yanawaathiri wanafunzi katika shughuli zao za kila siku. Mfano mzuri ni vitabu vya fasihi ambavyo vinajadili mambo yanayotokea katika maisha ya wanafunzi.

Mada katika mtalaa rasmi wa shule za upili ziliratibiwa ili ziweze kufundishwa kwa muda wa miaka minne ambapo kila mwaka uligawika katika mihula mitatu. Walipopanga ratiba za mafunzo, walimu walibainisha mada mahsusi ambazo walitarajiwa kufundisha kila siku, juma,mwezi na muhula. Utawala wa shule una jukumu la kuhakikisha kwamba walimu wamefundisha mada fulani katika kipindi mahsusi. Mada zilipangwa katika mtalaa ziweze kufundishwa katika kipindi cha miaka minne lakini walimu wenyewe walizigawa ili wapate kuzifunza katika mihula mitatu ya kila mwaka. Japo hivyo, walimu walioshiriki katika utafiti walisema kuwa utawala wa shule

uliwashurutisha kukamilisha mafunzo mapema (kwa miaka mitatu) ili wapate muda wa kuzidurusu wakiandaa wanafunzi kwa ajili ya mtihani wa kitaifa.

Uhusiano kati ya malengo na mada katika mtalaa rasmi wa shule za upili unabainika ambapo aina za malengo zinawiana na aina za mada **(Taz. Jedwali 25)**

MALENGO	**MADA**
1. UFAHAMU	MAARIFA Mf. SARUFI: Kategoria za maneno.
2. UTENDAJI	STADI (Kusikiliza, kuzungumza, kusoma, kuandika) Mf. Fasihi Simulizi: Usimulizi, Semi, Nyimbo
3. HISIA	MITAZAMO NA MIELEKEO Mf. FASIHI ANDISHI – RIWAYA Maudhui: Nafasi ya mwnamke katika jamii.

Jedwali 25: Uhusiano kati ya malengo na mada

Katika Jedwali 25, malengo ya ufahamu husababisha kubuniwa kwa mada ambazo huwawezesha wanafunzi kudhihirisha maarifa waliyoyapata kutokana na mafunzo waliyoyapokea. Kwa mfano katika shule za upili, malengo ya ufahamu hupimwa kupitia kwa ufundishaji wa dhana kama vile maana na matumizi ya aina mbalimbali za maneno ambazo hubuniwa katika mada ya Aina za Maneno katika somo la sarufi.

Vilevile, malengo ya utendaji husababisha kubuniwa kwa mada ambazo hutarajiwa kuimarisha stadi mbalimbali miongoni mwa wanafunzi. Katika muktadha wa mafunzo ya lugha ya Kiswahili stadi

hizo ni kusikiliza, kuzungumza, kusoma na kuandika.Stadi hizi hufundishwa kupitia kwa masomo mbalimbali katika shule za upili. Stadi ya kusikiliza na kuzungumza hufundishwa kupitia kwa mada mbalimbali kama vile hadithi, semi, nyimbo katika somo la fasihi (fasihi simulizi).

Mwisho, malengo ya hisia husababisha kubuniwa kwa mada ambazo huwezesha wanafunzi kudhihirisha mielekeo/mitazamo yao kuhusu mambo na hali mbalimbali wanazokabiliana nazo wanapoyapokea mafunzo yao. Kwa mfano katika shule za upili, wanafunzi wanaweza kuelekezwa katika mijadala inayohusu masuala ibuka kupitia kwa uandishi au uzungumzaji. Kupitia kwa somo kama fasihi, wataulizwa kujadili nafasi ya mwanamke katika jamii (mada ya maudhui katika fasihi). Katika mijadala hiyo, mitazamo na mielekeo waliyo nayo kuhusu wanawake katika jamii hubainika. Haya yamebainishwa kwa muhtasari katika **Jedwali la 25.**

Katika kuhitimisha, mada katika mtalaa rasmi wa shule za upili zina sifa zilizobainishwa na Tyler (1949) kwa kuwa zimepangwa kimantiki kwa utaratibu maalumu ambapo mada changamano zinatanguliwa na zile sahili. Ni mada zinazoafiki kiwango cha wanafunzi na huwasilishwa kwa kuzingatia hivyo viwango vya wanafunzi. Mada hizi zinafanikisha malengo ya mtalaa na ndio maana kuna uhusiano kati ya mada na malengo ya mtalaa.

5.5 Utekelezaji wa Mtalaa Rasmi wa Kiswahili wa Shule za Upili

Utekelezaji wa mtalaa unamtegemea mwalimu kwa kiwango kikubwa. Utekelezaji unahusu namna ambavyo mada zilizoteuliwa katika mtalaa rasmi huwasilishwa kwa wanafunzi ili kusababisha mabadiliko ya kitabia miongoni mwao. Pia utekelezaji unategemea maarifa aliyo nayo mwalimu kuhusu njia za ufundishaji ambazo anatumia kuwasilisha ujuzi alio nao kuhusu mada za mtalaa kwa wanafunzi.

Ufanisi wa mwalimu katika utekelezaji wa mtalaa unatokana na mikabala, njia za ufundishaji, mikakati, mbinu na vifaa anavyochagua kutumia. Mwalimu anapofanya uchaguzi wake, anatakiwa kuhakikisha kwamba yote haya yanaafikiana na mada anazofundisha pamoja na kiwango cha wanafunzi. Kadhalika, mwalimu anafaa kuhakikisha kwamba, katika kutekeleza mtalaa, anayafikia malengo ya ufundishaji kwa kuwa mada zinapowasilishwa darasani, ni wenzo mkuu wa kuyafikia malengo ya mtalaa rasmi.

a) Maandalizi ya Walimu wanaotekeleza Mtalaa Rasmi wa Kiswahili katika Shule za Upili

Walimu waliofundisha Kiswahili katika shule za upili na ambao walishiriki katika utafiti waliandaliwa katika vyuo vikuu nchini Kenya. Utekelezaji wa mtalaa ulitegemea kwa kiwango kikubwa maarifa na utalaamu wa mwalimu. Maarifa na utalaamu wa mwalimu ulimsaidia kuutekeleza mtalaa kwa kutumia njia,

mikabala, mikakati na mbinu zifaazo. Kwa sababu hii, mafunzo ya kitaaluma yalikuwa muhimu kwa mwalimu.

Kulikuwa na walimu **09** walioandaliwa katika Chuo kikuu cha Masinde Muliro, walimu **08** kutoka Chuo kikuu cha Nairobi, wengine **09** kutoka Moi, walimu **09** kutoka Kenyatta na kisha wengine **07** kutoka Egerton.

Walimu hao wote waliandaliwa katika programu ya Shahada ya Elimu kwa muda wa miaka minne (kati ya 1988- 2015). Kwa hivyo waliandaliwa kufundisha somo la Kiswahili pamoja na masomo mengine ya sanaa katika shule za upili. Kutokana na maandalizi waliyopata vyuoni walikoandaliwa, walimu hawa walikuwa na sifa zilizowatambulisha na kuwatofautisha kitaaluma na wengine. Kwa mfano walimu walioandaliwa Kenyatta walipendelea kufundisha mada za lugha. Wale walioandaliwa MMUST walipendelea kufundisha mada za fasihi na isimu. Wale wa Chuo kikuu cha Moi walipendelea lugha na isimu, nao wa Narobi na Egerton pia walipendelea fasihi. Hali hii ya kupendelea kufundisha mada fulani ilitokana na mafunzo waliyopata vyuoni walikoandaliwa. Kwa hivyo, maandalizi ambayo walimu walipata vyuoni yaliathiri namna walivyoutekeleza mtalaa wa TUMIKE.

a) Njia za Ufundishaji Mtalaa Rasmi katika Shule za Upili

Njia za ufundishaji zinahusu namna mwalimu anavyoendesha shughuli ya ufundishaji. Vipengele viwili muhimu vya njia ya ufundishaji ni mada zinazofundishwa na mtindo wa kuwasilisha

mada zilizo katika mtalaa kwa kuwa mada zinazowasilishwa ndizo huamua mtindo unaotumiwa kuziwasilisha. Kuna njia mbili kuu za ufundishaji; njia zinazompa mwalimu nafasi ya kulidhibiti darasa kama njia ya kutumia mhadhara na njia zinazompa mwanafunzi nafasi kuu ya kushiriki katika shughuli ya ujifunzaji. Katika kielelezo chake, Tyler (1949) anapendekeza kuwa walimu wasete aina zote mbili lakini waegemee sana njia zinazompa mwanafunzi nafasi kuu ili ajitegemee na kujigundulia mambo. Tyler (1949) anaongeza kusema kuwa watumie njia zinazomlenga mwanafunzi ili katika kutekeleza mtalaa, mabadiliko ya kitabia yanayotazamiwa kutokea kwa mwanafunzi yaweza kubainika. Njia zinazompa mwanafunzi nafasi kubwa, zinahusisha utendaji mwingi.

Walimu waliutekeleza mtalaa wa shule za upili kwa kutumia njia mbalimbali za ufundishaji. Walizichagua njia za kufundisha kwa kudhibitiwa na mambo na hali mbalimbali kama vile; kiwango cha wanafunzi, mada walizofundisha, malengo ya ufunzaji, muda uliopo wa kutekeleza mtalaa na kwa kuzingatia tofauti miongoni mwa wanafunzi.

Mtalaa rasmi wa shule za upili ni elekezi japo unawapa walimu uhuru wa kuchagua njia za kuwasilisha mada zilizoorodheshwa katika silabasi. Mwalimu alipochagua njia mwafaka za ufundishaji, aliweza kufikia malengo ya ufundishaji. Japo njia zilizompa mwanafunzi nafasi kuu zilifaa zaidi kwa kuwa ziliwezesha wanafunzi

kushiriki kikamilifu katika ujifunzaji na kujigundulia mambo, walimu walitarajiwa kuseta aina zote mbili kwa kuwa zilitegemeana.

Walimu walioshiriki katika utafiti walisema walizitumia njia za aina zote mbili hasa kwa kuzingatia kiwango cha wanafunzi, mada walizofundisha na malengo waliyotarajia kufikia. Njia zilizowapa wanafunzi nafasi ya kushiriki kikamilifu katika ujifunzaji zilidhihirika kupitia kwa maswali na majibu, kushiriki katika makundi, kazi mradi ilhali njia zilizompa mwalimu nafasi ya kuthibiti shughuli za wanafunzi darasani zilidhihirika kupitia kwa maelezo na mihadhara. Hata hivyo, kuna njia za kuwasilisha mafunzo ambazo hazingeweza kuepukika mwalimu alipokuwa darasani. Walimu wote 42 walisema hawangeepuka kutumia maelezo walipofundisha dhana mpya na maswali na majibu walipowashirikisha wanafunzi katika shughuli ya ujifunzaji.

Walimu walijitahidi kutumia njia za aina zote mbili katika viwango vyote ingawa kwa kila kiwango kuna njia iliyochukua nafasi kubwa. Walieleza kuwa walifanya hivyo kwa kuwa walitaka kuwashirikisha wanafunzi katika ujifunzaji walipotoa maelezo kuhusu dhana mpya walizofundisha. Walikiri kwamba hizi ni njia za ufundishaji ambazo mwalimu yeyote hangekosa kutumia. Walipoulizwa njia nyingine walizotumia pamoja na njia hizo mbili, Walimu **22** (**52%)** walisema walitumia njia ya makundi. Walimu **08** (**19%)** walisema walitumia njia ya maigizo. Walimu **12** (**29%)** walitumia njia ya mihadhara (**Taz.grafu 2**). Walimu hawa walieleza sababu ya kutumia njia hizo

tatu kwa wanafunzi wa viwango mbalimbali. Walimu walieleza kuwa walitumia njia ya makundi kwa wanafunzi wa kidato cha 4 kwa kuwa ilikuwa njia nzuri ya wao kujielekeza wenyewe katika makundi. Waliotumia njia ya mhadhara walisema walitumia kwa wanafunzi wa kidato cha 3 kwa kuwa walikuwa na mada nyingi za kufundisha. Njia ya maigizo ilitumiwa kwa wanafunzi wa kidato cha 1 na 2 kwa kuwa walikuwa wakakamavu na walitaka kujigundulia mambo. Isitoshe, wanafunzi hawa walikuwa na muda wa kujiandaa kwa ajili ya maigizo. Walimu 07 (17%) walisema walitumia hawa wanafunzi wa kidato cha 1 na 2 kuigiza vitabu vya fasihi kwa kuwa walikuwa na muda mwingi. Uigizaji wa vitabu vya fasihi ulirahisisha ufundishaji wa somo hilo.

Njia ya makundi iliwazoesha wanafunzi kufanya utafiti kwa kuwahusisha wanafunzi katika kuwasilisha kazi zilizotokana na mada mbalimbali walizotafitia. Pia ni njia iliyowasaidia wanafunzi kujigundulia baadhi ya mambo wenyewe. Njia ya mhadhara ilitumiwa na walimu walipojikuta wakiwa na mambo mengi ambayo yalihitaji kufunzwa kwa muda mfupi.

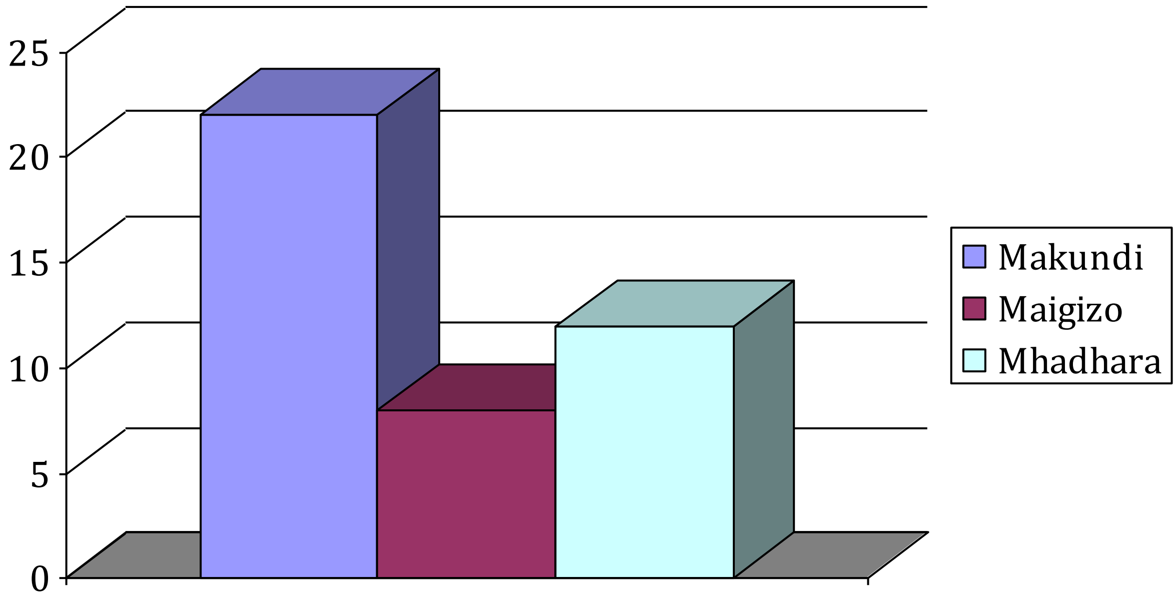

Grafu 2: Njia za ufundishaji mtalaa katika shule za upili

Walimu hawa pia waliulizwa kutaja na kueleza njia mahsusi walizotumia kufundisha mada mbalimbali za somo la Kiswahili zilizokuwa katika mtalaa rasmi wa TUMIKE. Miitikio yao iko kwenye **Jedwali 26**.

MADA	NJIA ZA KUFUNDISHA			
	MAKUNDI	MAIGIZO	MASWALI MAJIBU	MHADHARA
Isimu jamii	07	20	31	2
Riwaya & Tamthilia	27	7	3	5
Ushairi	10	06	24	2
Fasihi Simulizi	08	07	17	10
Utunzi/Insha	17	06	07	12
Sarufi	08	01	30	03
JUMLA	**77**	**29**	**112**	**34**

Jedwali 26: Njia za kufundisha mada mbalimbali

Katika ufundishaji wa mtalaa rasmi wa TUMIKE, walimu walitumia njia mbalimbali katika uwasilishaji wa mada tofauti. Njia iliyokuwa maarufu zaidi ya zote ilikuwa ya maswali na majibu. Njia hii

ilitumiwa na walimu wengi katika ufundishaji wa sarufi, ushairi na isimujamii. Njia iliyofuata kwa umaarufu ilikuwa ya makundi na ilitumika sana katika ufundishaji wa riwaya na tamthilia. Njia nyingine ilikuwa ile ya mhadhara na ilitumika sana katika ufundishaji wa utunzi/insha. Njia ya maigizo ilitumiwa na walimu wachache mno na ilitumika sana katika ufundishaji wa fasihi simulizi, riwaya na tamthilia. Walimu walisema waliitumia njia hii kwa kiwango cha chini kwa kuwa ilihitaji muda mwingi ingawa iliwezesha wanafunzi kuelewa mambo haraka. Njia zilizotumika kufundisha ushairi (maswali na majibu) na insha (makundi) miongoni mwa wanafunzi wengi hazikuwafaidi sana kwa kuwa matokeo yao katika mada hizo mbili hayakuwa ya kuvutia sana katika mitihani na mijarabu iliyoandaliwa shueni. Ina maana kuwa njia zilizotumiwa kufunza baadhi ya mada ziliathiri matokeo ya wanafunzi. Kwa sababu hii, ilikuwa vyema kwa walimu kutathmini njia walizotumia kufunza mintaarafu matokeo ya wanafunzi.

b) Mbinu za Utekelezaji Mtalaa Rasmi katika Shule za upili

Walimu walitumia mbinu mbalimbali kutekeleza mtalaa rasmi katika shule za upili. Huu ni utaalamu na ujuzi wa kipekee waliokuwa nao ambao uliwatambulisha na kuwatofautisha na walimu wenzao.

Baadhi ya mbinu ambazo walimu walitumia ni pamoja na kuwashirikisha walimu wengine katika kufundisha madarasa yao, kualika wageni ambao ni wataalamu wa lugha kutoa mihadhara kuhusu masuala mbalimbali waliyofundisha darasani, kualika

walimu wenzao kuwatazama walipofundisha na kuwakosoa, kuandaa mijarabu na mazoezi mafupi ya mara kwa mara (mbali na iliyoandaliwa katika shule nzima), kuwaandaa wanafunzi kuigiza tamthilia na hadithi fupi walizofundisha katika fasihi, kukariri na kuimba mashairi, kuandaa makongomano yaliyowakutanisha wanafunzi wao na wanafunzi wenzao kutoka shule zingine na pia kuwapeleka wanafunzi nyanjani kukusanya data ya fasihi simulizi na kukutana na mafanani mbalimbali katika mazingira halisi. Hizi ni mbinu zinazolenga kuimarisha ufundishaji wao na kuimarisha matokeo ya wanafunzi wao. Idadi ya walimu waliotumia mbinu mbalimbali imeonyeshwa katika **Jedwali 27** japo kuna uwezekano wa walimu kutumia zaidi ya mbinu moja.

MBINU	IDADI YA WALIMU
Walimu kukaguana darasani	04
Kualika wageni / wataalamu	12
Kuandaa mijarabu mifupi	05
Kukariri ushairi	03
Makongamano & mashindano	07
Kuandaa maigizo	03
Kuenda nyanjani	02
Ufundishaji wa kikoa	06
JUMLA	**42**

Jedwali 27: Mbinu walizotumia walimu katika utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE

Mbinu iliyotumika sana ni ya kualika wageni ambao walikuwa wataalamu wa masuala ya lugha yaliyofundishwa darasani. Wengi wa wataalamu walioalikwa ni watahini wa mitihani ya kitaifa. Hii ni mbinu iliyoungwa mkono sana na watawala wa shule kwa kuwa

iliwaandaa wanafunzi kuweza kupata matokeo bora katika mitihani ya kitaifa.

Mbinu nyingine iliyotumika kwa wingi ni kuandaa makongamano ya nje ya shule na ya ndani kwa ndani kwa kuwa iliwasaidia wanafunzi kudurusu mada walizofundishwa na walimu waliweza kupima ukakamavu wa wanafunzi wao katika kuwasilisha dhana mbalimbali hadharani. Iliwasaidia kuelewa namna ambavyo wanafunzi walikuwa wamejiandaa kwa ajili ya mtihani wa kitaifa.

Walimu ambao ni wakuu wa idara walioshiriki katika utafiti walisema kuwa, matumizi ya mbinu tofauti miongoni mwa walimu yalitofautisha matokeo yao. Mwalimu ambaye alitumia njia za kawaida za ufundishaji pasipo kutumia mbinu nyingine ya ziada na ya kipekee pia alipata matokeo ya kawaida lakini aliyepiga hatua ya ziada na kutumia mbinu ya kipekee pia alipata matokeo ya kipekee.

Baadhi ya walimu walisema kwamba ilikuwa vigumu kutumia baadhi ya mbinu walizobuni kama vile kwenda nyanjani kwa kuwa zilihitaji fedha. Utawala wa shule ulipowaunga mkono katika kuzitekeleza mbinu walizokuwa nazo, wanafunzi walifaidika na walimu waliimarisha ufundishaji wao. Utawala wa shule uliwaruhusu walimu kutafuta uthamini kutoka kwa wazazi. Hata hivyo, walimu katika shule za kitaifa na zile za kaunti walipata uungwaji mkono na utawala wa shule na wazazi na wakatekeleza mbinu walizokuwa nazo. Katika shule za wilaya, walimu walijitahidi japo hawakuungwa

mkono kikamilifu. Matumizi ya mbinu mbalimbali miongoni mwa walimu yaliboresha utekelezaji wa mtalaa na matokeo ya mitihani.

Utafiti uligundua kuwa walimu walibuni mbinu nyingi ambazo walitumia kutilia nguvu njia walizotumia za ufundishaji. Wazazi pamoja na utawala wa shule walipounga mkono mbinu walizobuni walimu, waliimarisha ufundishaji wao na waliwezesha wanafunzi kupata matokeo bora. Hata hivyo kulikuwa na mbinu za kijumla zilizobuniwa na shule ili zitekelezwe na walimu katika juhudi za kuboresha matokeo ya shule katika mitihani ya kitaifa. Mbinu moja iliyotumiwa na shule nyingi ilikuwa kuandaa mafunzo ya ziada. Pia kulikuwa na mbinu zilizobuniwa na walimu kibinafsi ili kuboresha utendakazi wao na matokeo yao kwa ujumla.

c) Mikabala katika Utekelezaji wa Mtalaa Rasmi katika Shule za Upili

Mkabala ni mtazamo wa mwalimu kuhusu ufundishaji wake. Mikabala iliyopo ni mingi kama vile mkabala wa kinadharia, kiisimu, kisaikolojia, kiutendaji. Mkabala anaochagua mwalimu kutumia katika ufundishaji wake humwelekeza kuchagua njia, mikakati, mbinu na nyenzo za kufundishia. Ingawa Tyler hajazungumzia mikabala katika kielelezo chake, anasema kuwa lengo la ufundishaji ni kwa mwalimu kumwandalia mwanafunzi mazingira ya kujigundulia na kuifanyia mambo bila kumtegemea mwalimu wakati wote. Hili linaweza kufanyika ikiwa mwalimu atachagua mkabala unaofaa wakati anapofundisha.

Walimu walipotekeleza yaliyomo katika mtalaa wa shule za upili waliongozwa na mikabala mbalimbali japo walipohojiwa hawakufahamu kwamba ufundishaji wao uliongozwa na mikabala. Dhana "mkabala" ilionekana kuwa mpya kwao. Hata hivyo, mkabala uliotumika sana katika utekelezaji wa mtalaa rasmi wa shule za upili ni ule wa ukadiriaji ambao pia huitwa "Mkabala wa Bloom". Huu ndio mkabala ambao unajitokeza katika kielelezo cha Tyler japo si moja kwa moja. Mkabala huu unasisitiza ukadiriaji katika ufundishaji. Hatua kuu za mkabala huu ni: ubainishaji wa malengo ya ufundishaji; uteuzi wa mada; uwasilishaji wa mada na hatimaye tathmini ya yaliyowasilishwa. Hatua za mkabala huu zinadhihirika katika kielelezo cha Tyler ambacho kimeathiri mfumo huu wa elimu kwa kiwango kikubwa.

Utafiti uligundua kuwa, kwa sababu ya kutaka kupata ufanisi katika utekelezaji wao, walimu wa shule za upili walifundisha kwa kulenga matokeo ya tathmini. Kufuatia hilo, iligunduliwa kwamba waliongozwa na mkabala wa ukadiriaji. Kwa sababu hii, ufundishaji wao ulidhibitiwa na ukadiriaji. Japo mkabala huu una manufaa, walimu walioshiriki katika utafiti walisema ulikumbwa na changamoto moja kuu. Walisema kuwa walilazimika kufunza kwa kulenga mitihani na wala siyo ufahamu na umilisi wa wanafunzi katika mafunzo waliyopokea. Ilitokea kuwa wanafunzi waliweza kupata alama za juu katika mitihani lakini baada ya kuhitimu, ilikuwa vigumu kwao kutekeleza mambo waliyojifunza shuleni. Mfano

mzuri uliotolewa na mwalimu mmoja ni kuwa baadhi ya wanafunzi hawakuweza kuandika barua ya kuomba kazi au kuwasiliana ipasavyo hata baada ya kupata alama ya “A” katika somo la lugha. Ni kwa sababu hii, serikali iliamua kuubadilisha mfumo uliopo wa elimu ambao unatilia mkazo ukadiriaji (mitihani) ili kulenga mfumo unaotilia mkazo uwezo wa kiutendaji miongoni mwa wanafunzi.

Mkabala mwingine uliotumiwa katika utekelezaji wa mtalaa rasmi wa Kiswahili katika shule za upili ni usetaji. Sababu moja kuu ya kuufanyia mabadiliko mtalaa rasmi uliopo sasa ni kubadili njia ya utekelezaji wake. Ilikusudiwa kwamba walimu wangeweka pamoja dhana mbalimbali za somo la Kiswahili walipoziwasilisha darasani ili kuimarisha umilisi wa wanafunzi wa dhana mbalimbali. Walimu walioshiriki katika utafiti walisema kwamba walijitahidi kuseta dhana mbalimbali katika ufundishaji wao (**Taz. Jedwali 28**).

MKABALA/USETAJI	**IDADI YA WALIMU**
Fasihi andishi + insha	12
Ushairi + fasihi simulizi	04
Sarufi + msamiati	18
Sarufi + fasihi	12
Ushairi + sarufi	0
Fasihi simulizi + isimu – jamii	0
JUMLA	**42**

Jedwali 28: Usetaji katika utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE

Walimu bado walihitajika kuimarisha kiwango chao cha usetaji ili kuimarisha matumizi ya mkabala huu katika ufundishaji.

d) Mikakati ya Utekelezaji wa Mtalaa Rasmi katika Shule za Upili

Mikakati ni matendo mahsusi yanayomwezesha mwalimu kufikia malengo ya ufundishaji wake. Maandalizi wanayofanya walimu kabla ya kuanza shuguli ya ufundishaji ni mikakati yao ya kutekeleza mtalaa. Mikakati huonyesha upekee wa mwalimu kwa kuwa humwezesha kupiga hatua zaidi bila kutegemea tu mafunzo ya kitaaluma aliyoyapata chuoni. Mikakati ni mipango anayoandaa mwalimu kabla ya kuanza na wakati anapoendesha shuguli ya ufundishaji.

Mkakati wa kwanza ambao walimu walitumia ili kufanikisha utekelezaji wa mtalaa ni kufanya maandalizi kabla ya kuanza mafunzo yao. Walimu walioshiriki katika utafiti walisema kuwa waliandaa nyaraka maalumu ambazo ziliwaongoza walipotekeleza mtalaa. Waraka rasmi wa kwanza walioandaa ni Maazimio ya Kazi ambao unaonyesha mambo muhimu yafuatayo: muda ambao hutumiwa kufundisha mada zilizo kwenye silabasi (majuma 12-14); idadi ya vipindi vinavyotumika katika kila juma kufundisha mada zilizobainishwa (5/6); mada zilizoteuliwa kufundishwa, malengo ya kufundisha mada hizo; njia za kuwasilisha mada; marejeleo na maoni kuhusu tathmini (Taz. **Kiambatisho VII**). Walimu walisema kuwa walitarajiwa kuandaa waraka huu wakati wa likizo kabla ya kuanza mafunzo darasani. Ili kuhakikisha kwamba waraka huu umeandaliwa, wasimamizi wa shule (walimu wakuu na wakuu wa idara) walizikagua na kuziidhinisha juma la kwanza kabla ya

mafunzo kuanza. Walimu walipanga mada katika Maazimio ya Kazi kulingana na jinsi walivyotaraji kuzifundisha na wala siyo vile zilivyoratibiwa katika silabasi. Utafiti uligundua kuwa sio walimu wote walioandaa waraka huu. Kulingana na miitikio ya walimu, walimu 22 (52%) ndio waliandaa nyaraka zao wakati wa likizo; walimu 10 (24%) waliziandaa katika majuma mawili ya kwanza ya muhula;walimu 5 (12%) waliziandaa walipoendela kufunza na wengine 5 (12%) walikiri kwamba walitegemea zilizoandaliwa mapema, wao hawakuziandaa kila mara. Matokeo haya yanaonyesha tabia za kipekee walizodhihirisha wanafunzi walipotekeleza mtalaa. Maandalizi yao tofauti pia yalileta matokeo tofauti katika ufundishaji wao.

Mkakati wa pili ni kufanya maandalizi kabla ya kuingia darasani kufundisha. Waraka waliohitaji kuandaa kabla ya kuingia darasani ni Mpangilio wa Somo (Taz. **Kiambatisho VIII**). Waraka huu uliandaliwa kutokana na ule wa Maazimio ya Kazi. Waraka huu uliandaliwa upya kila siku kabla ya mafunzo darasani na ulimwezesha mwalimu kujiandaa kukabiliana na somo darasani kwa kupanga hatua ambazo angefuata katika ufundishaji wake. Utafiti uligundua kwamba walimu wengi hawakuandaa waraka huu kabla ya kuingia darasani. Walimu 38 (90%) walikiri kwamba hawakuandaa waraka huu bali walitegemea makala waliyoandaa na vitabu vya kiada kufundisha darasani. Ni walimu 4 (10%) waliosema waliandaa waraka huu ingawa sio mara kwa mara. Hili linaashiria

kuwa walimu wengi walitegemea makala na vitabu vya kiada katika ufundishaji wao,hawakuandaa waraka wa Mpangilio wa Somo. Hali hii ya kutojiandaa ilivyohitajika kitaaluma iliathiri utendakazi wao darasani na hatimaye matokeo ya ufundishaji wao.

Mkakati wa tatu ulikuwa kuzipanga mada zilizo katika mtalaa katika njia ya kujengana na kutegemeana inayowezesha ufundishaji na ujifunzaji kufanyika vyema. Mada katika mtalaa zimepangwa na TUMIKE kulingana na viwango tofauti vya wanafunzi. Kabla ya kuziwasilisha darasani, mwalimu huzipanga kwa utaratibu maalumu katika Maazimio ya Kazi ya muhula au mwaka jinsi atakavyozifundisha zikifuatana kimantiki moja baada ya nyingine ili mwanafunzi aweze kuelewa. Baada ya kuzipanga zikifuatana kimantiki, mwalimu huzifundisha darasani moja baada ya nyingine katika Mpangilio wa Somo ambao huandaliwa kila siku ili umwelekeze katika ufundishaji wake. Iwapo mada hazifundishwi kwa kufuatana kimantiki, huenda wanafunzi wasielewe mafunzo namna ilivyokusudiwa na wanaweza kuwa na mielekeo hasi. (Tazama **Jedwali 29.**

UTARATIBU (SILABASI)	**MPANGILIO (RATIBA YA MAFUNZO)**	**MFUATANO (MPANGILIO WA SOMO)**
SARUFI	AINA ZA MANENO	1. Nomino 2. Kiwakilishi 3. Kivumishi 4. Kitenzi 5. Kielezi 6. Kiunganishi 7. Kihusishi 8. Kihisishi
SARUFI	SENTENSI	**AINA ZA SENTENSI** 1. Sahili 2. Ambatano 3. Changamano

Jedwali 29: Mfuatano wa mada katika ufundishaji.

Katika Jedwali 29, mwalimu hupanga mada zake zifuatane jinsi atakavyofundisha. Kwa mfano, hawezi kufundisha mada ya sentensi kabla ya kufunza kategoria za maneno kwa kuwa maneno hayo ndiyo yanayounda sentensi. Kadhalika, hawezi kufunza sentensi ambatano na changamano kabla ya sentensi sahili ambazo huunda zile ambatano na changamano.

Nyaraka za walimu walioshiriki katika utafiti zilipochanganuliwa, ilibainika kuwa idadi kubwa yao walifundisha mada katika mtalaa wa TUMIKE zikifuatana kimantiki. Walimu 33 (79%) walipanga mada zikifuatana kimantiki ilhali walimu 9 (21%) walizipanga jinsi zilivyokuwa katika mtalaa. Matokeo ya ufundishaji wa walimu hawa yalikuwa tofauti kwa kuwa kuna wale waliotumia mkakati wa kuboresha mafunzo yao na kuna wale ambao hawakujali kufanya kutokana na kujua au kutojua.

Mkakati mwingine uliotumiwa na walimu ulikuwa kuzipanga mada upya ili zilingane na kiwango cha wanafunzi. Mada zilivyopangwa na TUMIKE katika mtalaa rasmi zilizingatia viwango vya wanafunzi ingawa kulingana na tajiriba ya walimu waligundua baadhi ya mada zilizidi viwango vya wanafunzi. Kwa mfano mada ya matamshi bora (fonetiki) iliyopangwa kufundishwa katika kidato cha kwanza muhula wa kwanza. Walimu waliihamisha hadi muhula wa tatu na wengine hadi kidato cha pili kwa kuwa ilikadiriwa kuwa changamano kwa wanafunzi wa kiwango hicho.

Miongoni mwa walimu waliosema walibadili mpangilio wa mada katika mtalaa rasmi, 12 (29%) walisema kuwa uamuzi wa kupanga upya mada zote kulingana na viwango vya wanafunzi katika vidato vyote ulichukuliwa na Idara. Mpango kama huu ulifanyika kuwa sera katika Idara ili kusawazisha mafunzo miongoni mwa walimu wote. Haya yalitokea katika shule za kiwango cha kitaifa na kaunti lakini katika shule za kiwango cha wilaya, walimu walifunza mada hizo jinsi zilivyopangwa katika silabasi ambapo kila mwalimu alijifanyia mambo jinsi alivyopenda kama mwalimu bila kuzingatia mahitaji ya wanafunzi. Hali hii ilichangia kuwapo kwa matokeo bora katika mithani ya kitaifa katika shule za kiwango cha kitaifa na kaunti na kwa upande mwingine kusababisha matokeo duni katika shule za wilaya. Tyler anasema kuwa wanafunzi wanapofundishwa mada ambazo si za kiwango chao, kwanza hawataelewa, hawatafurahia somo na kuna uwezekano mkubwa wa wao kuwa na mtazamo hasi kwa somo na mwalimu na hatimaye hukosa kufaulu tathmini inapoandaliwa. Walimu waliopanga mada hizo upya, walitaka kuepuka haya

Mbali na kupanga mada hizo kimantiki, mkakati mwingine ambao walimu walitumia ulikuwa kuzingatia viwango sita vya ufahamu vilivyopendekezwa na Bloom jinsi inavyodhihirika katika **Jedwali 30.**

KIDATO	1	2	3	4
VIWANGO VYA UFAHAMU	• Maarifa / ufahamu • Uelewaji	• Maarifa / ufahamu • Uelewaji • Utendaji	• Maarifa • Uelewaji • Utendaji • Uchanganuzi	• Maarifa / ufahamu • Uelewaji • Utendaji • Uchanganuzi • Usanisi • Tathmini

Jedwali 30: Viwango vya ufahamu wa mada

Walimu walizingatia viwango hivi katika ufundishaji wao pasipo kufahamu. Hali hii ilidhihirika kupitia kwa matokeo ya tathmini ya wanafunzi ambapo ilibainika kwamba wanafunzi walipata alama za juu katika kidato cha kwanza na pili ikilinganishwa na walizopata katika kidato cha tatu na nne. Sababu ya hali hii ni kuwa mada zilizoshughulikiwa katika kidato cha kwanza na pili zilikuwa sahili na zilitathmini viwango vya chini vya ufahamu ilhali za kidato cha tatu na nne zilikuwa changamano na zilitathmini viwango vya juu vya ufahamu.

Mkakati mwingine uliotumiwa na walimu ulikuwa kuwashirikisha wanafunzi katika ujifunzaji. Kwa mujibu wa Tyler, mada zilizo katika mtalaa zinafaa kuwasilishwa kwa namna ambayo itawawezesha wanafunzi kujigundulia mambo wenyewe ili malengo ya mtalaa yafikiwe kwa ukamilifu. Mada katika mtalaa zimepangwa kwa kuzingatia stadi nne za lugha ambapo kuna vipengele vya lugha na fasihi chini ya kila stadi (Taz. **kiambatisho IX**). Somo la Kiswahili halifai kufundishwa kama masomo mengine ya sanaa. Masomo ya sanaa yanapofundishwa, mwalimu huchukua nafasi kuu ili kutoa

maelezo kuhusu dhana mbalimbali. Kwa upande wake, somo la Kiswahili linahusu utendaji mwingi na basi ufundishaji wake unastahili kuwapa wanafunzi nafasi kuwa watendaji na wagunduzi wa mambo. Walimu walioshiriki katika utafiti walieleza kuwa katika ufundishaji wao, walijitahidi kuwashirikisha wanafunzi katika shughuli nzima ya ujifunzaji. Walisema kuwa wanafunzi waliposhiriki katika mafunzo walijigundulia mambo mapya ambayo yalidumu katika kumbukumbu zao. Walipoulizwa kutaja vipengele mahsusi ambavyo walivifunza kwa kuwashirikisha wanafunzi, matokeo yalikuwa hivi: kusoma, kusikiliza na kuzungumza (fasihi na isimujamii) walikuwa 21(50%); sarufi walikuwa 12(29%); kuandika/insha walikuwa 9(21%). Kufundisha kwa kuwashirikisha wanafunzi ulikuwa mkakati wa kuboresha matokeo ya ufundishaji wa walimu.

Miitikio ya walimu hapo juu inahusiana na matokeo ya wanafunzi katika stadi hizo na masomo yanayohusika. Walimu walieleza kwamba matokeo ya tathmini yalionyesha kuwa wanafunzi walipata alama za juu katika fasihi, alama za wastani katika sarufi na alama za chini katika kuandika (insha,muhtasari). Hali hii inazidi kutilia nguvu ukweli wa moja kati ya kanuni za Tyler kuwa wanafunzi wanaposhirikishwa kikamilifu katika ujifunzaji wa mada katika mtalaa, wanaelewa na wanajigundulia mambo na huweza kufaulu katika mitihani. Hali ya wanafunzi kutohusishwa katika stadi ya kuandika inaeleza sababu za wao kutomudu mawasiliano kwa njia

ya maandishi. Hata hivyo, walimu hawa walikiri kukumbwa na changamoto moja. Walisema kwamba ilikuwa vigumu kwao kuwashirikisha wanafunzi katika ujifunzaji kwa kiwango kikubwa kwa sababu mtindo huo uliwachelewesha kufunza kiasi cha mada zilizohitajika kufikia mwisho wa muhula/mwaka. Kwa sababu ya kushinikizwa na watawala wa shule (walimu wakuu na wakuu wa idara) kukamilisha mafunzo kwa wakati uliowekwa, iliwalazimu kushiriki kwa kiwango kikubwa kuliko walivyowashirikisha wanafunzi. Ndio maana walimu wengi walitumia njia ya mhadhara pamoja na maswali na majibu katika ufundishaji wa insha. Njia hizo hazikumpa mwanafunzi nafasi ya kushiriki katika somo kikamilifu.

Kuna uhusiano mkubwa baina ya maandalizi ya walimu vyuoni na utendakazi wao shuleni. Utafiti uligundua kuwa kozi za fasihi zilifunzwa kwa wingi katika vyuo vikuu na walimu hawa walisema walipendelea sana kufunza fasihi kuliko lugha. Vyuoni pia ufundishaji wa lugha na isimu ulifanyika kwa njia finyu ikilinganishwa na ufundishaji wa fasihi. Inawezekana kwamba walimu hawa walipata ugumu katika kufundisha sarufi na insha kutokana na maandalizi hafifu waliyopata vyuoni.

e) Matumizi ya Nyenzo katika Ufundishaji wa Mtalaa Rasmi katika Shule za Upili

Walimu walitumia nyenzo ili kuimarisha utekelezaji wa mtalaa rasmi katika shule za upili. Silabasi iliyoandaliwa na TUMIKE iliorodhesha mada ambazo walimu walitarajiwa kufundisha na pia ilipendekeza

nyenzo ambazo walimu walitakiwa kutumia katika kufundisha baadhi ya mada.

Matumizi ya nyenzo yalitegemea ubunifu waliokuwa nao walimu. Walimu walitakiwa kutumia vitu halisi, picha, grafu, michoro darasani. Walimu walioshiriki katika utafiti walikubali kuwa matumizi ya nyenzo yaliwawezesha wanafunzi kudumisha waliyojifunza katika kumbukumbu zao na pia zilisababisha wanafunzi kuvutiwa na mafunzo yaliyowasilishwa kwao.

Walipoulizwa iwapo walitumia nyenzo katika ufundishaji wao, walimu 28 (67%) walikiri kwamba hawakuzitumia; wengine 10 (24%) walisema kuwa walizitumia japo sio mara kwa mara ilhali walimu 4 (9%) walisema walijitahidi kutumia nyenzo mara kwa mara. Wengi wa walimu hao walisema kuwa walilazimika kuzitumia walipoambiwa kwamba wangefanyiwa ukaguzi na maafisa wa elimu. Kutotumia nyenzo miongoni mwa walimu kuliathiri ufundishaji wao kwa kuwa dhana changamano katika mtalaa zingerahisisishwa kupitia kwa matumizi ya nyenzo.

Wale walimu 28 (67%) walipoulizwa sababu ya kutotumia nyenzo walipoutekeleza mtalaa, 14 (50%) kati yao walisema walikuwa na mada nyingi za kufunza kiasi kwamba hawakupata muda wa kuandaa nyenzo. Walimu 8 (29%) walisema ilikuwa vigumu kwao kubuni nyenzo za kufunza somo la Kiswahili. Nyenzo pekee walizoweza kutengeneza ni grafu ambazo kwao hazikuwa na athari kuliko makala ambayo waliwapa wanafunzi kuandika katika

madaftari yao. Nao walimu wengine 6 (21%) walisema kwamba walipuuza tu swala la kuandaa nyenzo.

Hali ilivyo ni kwamba walimu wachache sana walijitahidi kutumia nyenzo ili kuimarisha utekelezaji wa mtalaa rasmi. Wengi waliona ilikuwa shughuli ya kuchosha ingawa walijua ilikuwa ya manufaa. Baadhi ya walimu walisema walihusisha nyenzo na mazoezi ya ufundishaji nyanjani pamoja na ukaguzi waliofanyiwa na maafisa kutoka katika Wizara ya Elimu. Hali hii ilisababisha wengine wao kuwa na mtazamo hasi kuhusiana na matumizi ya nyenzo.

Kuna haja ya walimu wa Kiswahili kuhamasishwa kuhusu umuhimu wa nyenzo kwa kuwa ufundishaji wa lugha ulihitaji utendaji mwingi. Somo la lugha halitakiwi kufundishwa kinadharia. Hili ni somo linalofundishwa kwa msingi wa stadi nne za lugha (kusikiliza, kuzungumza, kusoma na kuandika) zinazoambatana na utendaji. Matumizi ya nyenzo ni njia mojawapo ya kufunza kiutendaji.

Utekelezaji wa mtalaa rasmi katika shule za upili ulifanyika kwa namna ambayo iliwezesha malengo ya kufundisha kufikiwa na walimu. Waliyafikia malengo ya ufundishaji kupiti njia, mbinu, mikabala na nyenzo mbalimbali. Utafiti uligundua kwamba utekelezaji wa mtalaa ulilenga kuwawezesha wanafunzi kufaulu katika mitihani. Kadhalika, walimu walitumia njia za ufundishaji zilizowashirikisha wanafunzi katika ujifunzaji na zile zilizompa mwalimu nafasi ya kudhibiti darasa. Pia iligunduliwa kwamba walimu wengi walipuuza matumizi ya nyenzo licha ya kuwa silabasi

inapendekeza kuwa walimu wazitumie ili kuboresha ufundishaji wao. Mwisho, walimu walitumia mbinu anuwai katika ufundishaji wao ili kujitambulisha kuwa wenye sifa za kipekee na kwamba walimu waliotumia mbinu za ziada na za kipekee pia walipata matokeo mazuri ya kipekee. Hata hivyo, walimu walipoungwa mkono na utawala wa shule, waliutekeleza mtalaa ifaavyo.

f) Hatua za Utekelezaji wa Mtalaa Rasmi Katika Shule za Upili

Utekelezaji wa mtalaa rasmi wa Kiswahili katika shule za upili hufanyika kwa kufuata hatua mahsusi. Walimu walibainisha malengo yaliyoelekeza ufundishaji wao, mada walizotarajiwa kufundisha kisha wakapanga namna ya kufundisha kwa kutambua njia mahsusi za ufundishaji. Baada ya kufundisha, walitathmini mafunzo yaliyotolewa na kufanya marekebisho pale ilipobidi. Hizi ni hatua ambazo Tyler alibainisha katika kielelezo chake.

Utafiti uligundua kuwa katika shule za upili, walimu walizingatia hatua hizi katika ufundishaji wao. Hatua hizi zilitekelezwa kabla ya mafunzo kuanza na wakati mafunzo yaliopoendelea. Kabla ya mafunzo kuanza, walimu waliandaa nyaraka zao za kitaaluma ambazo ziliwaelekeza katika ufundishaji wao. Waliandaa Ratiba ya Mafunzo/ Maazimio ya Kazi na katika waraka huu walibaini malengo ya ufundishaji ambayo yaliwasilishwa kama shabaha za masomo darasani. Katika huo waraka waliorodhesha mada walizokusudia kufundisha kwa kipindi maalumu. Walipanga mada ambazo zingefundishwa kila siku, juma, muhula hadi mwaka. Mada

zilipangwa zikifuatana kimantiki na kwa njia ya kujengana na kutegemeana. Mada zilipangwa kufundishwa kuanzia kwa zile sahili hadi kwa zile changamano katika kila kiwango (kidato cha 1,2,3,4). Njia za kufundisha pia zilibainishwa kwa kuzingatia upekee wa mada mbalimbali zilizoratibiwa.

Baada ya kuandaa waraka huo, hatua inayofuata ni ya kutayarisha waraka mwingine wa Mpangilio wa Kazi unaoonyesha hatua ambazo mwalimu anafuata anapofundisha darasani. Mwalimu hutekeleza mtalaa darasani kwa kutumia njia mbalimbali. Mafunzo yakishakamilika, tathmini huandaliwa ili kupima jinsi ambavyo malengo ya ufundishaji yalivyofikiwa. Baada ya tathmini kufanyika, marekebisho hufanyika. Hatua ya marekebisho ndiyo ya mwisho kabla ya kuanza mafunzo katika kiwango.

g) Changamoto zinazokumba Utekelezaji wa Mtalaa Rasmi

Utekelezaji wa mtalaa rasmi wa Kiswahili katika shule za upili unakumbwa na changamoto mbalimbali. Utafiti uligundua kuwa baadhi ya shule hazikuwa na nakala ya silabasi iliyotarajiwa kuwaelekeza walimu katika ufundishaji wao. Walimu 13 (31%) kutoka shule za kiwango cha kaunti walisema kuwa shule zao hazikuwa na nakala ya silabasi. Walitumia vitabu vya kiada katika ufundishaji wao. Changamoto iliyowakumba walimu hawa na wanafunzi wao ni kuwa mtihani wa kitaifa uliandaliwa kwa kuzingatia malengo ya silabasi na mada zilizoorodheshwa mle. Baadhi ya vitabu walivyotumia havikuorodhesha malengo mahsusi

ya silabasi wala kuorodhesha mada zote jinsi zilivyo katika silabasi. Utafiti uligundua kuwa hali hii iliathiri shule hizi kwa kuwa ilichangia kuwapo kwa matokeo duni katika mitihani ya kitaifa. Isitoshe, ilibainika kwamba hakukuwa na usawa katika utekelezaji wa mtalaa rasmi katika shule za upili nchini.

Walimu wote 42 walioshiriki katika utafiti walisema kwamba kuwepo kwa vitabu vingi vya kiada kuliwakanganya wasijue ni vitabu gani walivyofaa kutumia walipofundisha. Baadhi ya vitabu vilivyoidhinishwa ni: *Kiswahili Fasaha, Chemichemi za Kiswahili, Kiswahili Kitukuzwe, Uhondo wa Lugha, Tanzu za Lugha*. Hali hii iliathiri wazazi pia ambao hawakujua vitabu vilivyowafaa wanafunzi. Kwa mujibu wa walimu hawa, wingi wa vitabu vya kiada vinavyoidhinishwa na Wizara ya Elimu nchini na sera ya kuwepo kwa soko huru imechangia kuwepo kwa tatizo hili. Baadhi ya vitabu ni chapwa kwa kuwa havijashughulikia mada zilizo katika silabasi kwa kina, maelezo kuhusu baadhi ya dhana yanakinzana na mengine yanakanganya hali ambayo huwakanganya walimu na wanafunzi.

Walimu walilalama kuhusu baadhi ya mada ambazo walisema zilizidi kiwango cha wanafunzi wa shule za upili na wakapendekeza ziondolewe kwenye silabasi. Walizidi kusema kwamba utata wa hizo mada ulidhihirika zaidi pale ambapo waandishi wa vitabu mbalimbali vya kiada walizifasiri kwa njia tofauti hali ambayo iliwakanganya zaidi. Baadhi ya mada ambazo walimu walipendekeza ziondolewe kwenye silabasi ya shule za upili ni:

i) Uchanganuzi wa sentensi (walimu 6- 14%)

ii) Matamshi bora (Fonetiki) (walimu 26- 62%)

iii) Virai (walimu 10—24%)

Hizi zote ni mada za kiisimu. Hali hii inahusiana na maandalizi ya walimu vyuoni. Baadhi ya waandishi wa vitabu hivyo vya kiada walitumia nadharia mbalimbali za isimu kutunga vitabu na hivyo kuwatatiza walimu na wanafunzi.

Walimu wote 42 walisema kuwa walikabiliwa na changamoto walipofundisha isimujamii na fasihi simulizi kwa kuwa TUMIKE haijaweka mipaka ya mada hizi. Walimu walisema hawakuelewa wafundishe isimu jamii kwa kina gani. Walimu hawa walisema kwamba walitegemea maswali ya mitihani kupima mada zilizotahiniwa ndipo wakazifunza. Hali hii ilisababisha wasikamilishe mafunzo kwa wakati unaohitajika. Waliendelea kusema kwamba hali hii imesababisha watu mbalimbali kuandika vitabu vya kiada kuhusu isimujamii na fasihi simulizi ambavyo havioani na kiwango cha wanafunzi wa shule za upili. Kama ilivyo kwa mada, waandishi wa vitabu vya isimu jamii na fasihi simulizi nao waliongozwa mno na mafunzo waliyoyapata vyuoni.

Walimu 13 kutoka katika shule za kiwango cha kaunti walisema kwamba silabasi iliyotumika kuelekekeza ufundishaji katika shule zote za upili nchini ilikuwa moja. Tatizo ni kuwa silabasi hii ilitaraji walimu wote wafundishe mada zote kwa njia iliyo sawa bila

kuzingatia changamoto zilizokabili wanafunzi, walimu na shule za viwango tofauti katika maeneo malimbali.

Walimu wote 42 walioshiriki katika utafiti walilalamika kuhusu mpangilio wa mada katika silabasi. Walisema kwamba TUMIKE ilipanga mada kwa kuzingatia viwango vya wanafunzi lakini sio jinsi zilivyotarajiwa kufundishwa zikifuatana kimantiki. Baadhi walilazimika kuzipanga upya na kuna wale waliozifundisha jinsi zilivyokuwa. Kwa kufanya hivi, utekelezaji wa mtalaa huu miongoni mwa walimu haukuwa sawa. Isitoshe, walikabiliwa na ugumu wa kutumia mkabala wa usetaji walipotekeleza mtalaa kwa kuwa hawakuandaliwa kuutumia na hivyo hawakuelewa vizuri namna ya kuseta baadhi ya mada katika ufundishaji wao. Changamoto hii inatokana pia na maandalizi ya walimu katika vyuo vikuu.

Changamoto ya mwisho ni kuwa, walimu hawa wote 42 walisema kwamba ingawa mada ya ushairi ilikuwa kwenye silabasi, hakuna diwani mahsusi zilizopendekezwa na TUMIKE zitumiwe shuleni kuwaandaa wanafunzi. Walimu hubahatisha kwa kutumia tungo zozote kuwaandaa wanafunzi kwa ajili ya mitihani ya kitaifa. Hali iliyosikitisha walimu hawa zaidi ni kuwa, maswali ya ushairi yalifanywa kuwa ya lazima katika baadhi ya mitihani ya kitaifa na matokeo duni ya wanafunzi yalionyesha kuwa hawakupata maandalizi ya kutosha.

5.6 Tathmini ya Mtalaa Rasmi wa Kiswahili wa Shule za Upili

Tathmini ya mitalaa rasmi hulenga kupima mambo mbalimbali. Kwanza, jambo la kimsingi huwa ni kupima iwapo wanafunzi wamepokea maarifa, stadi na mielekeo iliyokusudiwa. Hili hupimika kupitia kwa mabadiliko ya kitabia ambayo hutokea miongoni mwa wanafunzi ili kudhihirisha kuwa ujifunzaji umetokea. Pili, Tathmini hupima iwapo mambo yaliyotarajiwa kufundishwa na walimu yamefunzwa na kutoa matokeo yaliyokusudiwa. Upimaji wa aina hii hulenga kubaini kiwango cha ufanisi kilichofikiwa na walimu katika juhudi zao za kutekeleza mtalaa. Tatu, matokeo ya tathmini hutumika katika kupima ubora na udhaifu wa mtalaa. Kwa ujumla, tathmini ya mtalaa rasmi hulenga kupima namna malengo ya mitalaa yameweza kufikiwa.

Katika shule za upili, tathmini ilifanyika katika hatua tatu: kabla ya mafunzo kutolewa, wakati mafunzo yalipoendelea na baada ya mafunzo kukamilika. Tathmini imepewa nafasi muhimu katika mtalaa rasmi na ndio maana katika kuorodhesha mada zilizotarajiwa kufundishwa, silabasi inaeleza pia jinsi mada hizo zinafaa kutathminiwa.

a) Tathmini Kabla ya Mafunzo Kutolewa

Tathmini kabla ya mafunzo kutolewa hufanyika kila siku mwalimu anapoingia darasani. Walimu huwakadiria bila wanafunzi kujua wanafanyiwa tathmini. Ni kanuni ya ufundishaji kuwa, mwalimu anapotoa mafunzo darasani anatarajiwa kuhusisha somo

analokusudia kufundisha na lile la awali ili apate kuyaunganisha. Kwa hivyo mwalimu anapoingia darasani hutarajiwa kuanza kwa kuwauliza maswali kuhusu somo lililotangulia. Tathmini ya aina hii hutokea mara kwa mara na Tyler anasema kuwa ndiyo inayofaa kwa kuwa hudumisha mabadiliko yanayotokea miongoni mwa wanafunzi.

Utafiti uligundua kwamba walimu wa shule za upili walitathmini wanafunzi darasani kabla ya mafunzo kupitia kwa njia za ufundishaji. Walipoulizwa kuhusu njia walizotumia kuwasilisha mada za mtalaa darasani, walimu wote walikubaliana kwamba ilikuwa lazima kwao kutumia njia ya maswali na majibu kila walipofundisha darasani. Walipoulizwa kutaja njia ambayo walitumia kuwasilisha mada mahsusi darasani, njia ya maswali na majibu ndiyo ilikuwa maarufu zaidi. Njia hiyo ilitokea mara **112**, ile ya makundi mara 77, na mhadhara 34 na njia ya maigizo mara 29. Matumizi ya njia hii katika ufundishaji yalidhihirisha namna ambavyo walimu waliendesha tathmini isiyo rasmi darasani kwa kujua au kwa kutojua.

b) Tathmini ya Mtalaa Rasmi Mafunzo Yanapoendelea

Tathmini ya aina hii hujitokeza katika sura mbalimbali kama vile mazoezi yanayotolewa na mwalimu darasani kila mara baada ya somo, mijarabu mifupi inayoandaliwa na mwalimu binafsi, kazi mradi, kazi za makundi, mijarabu mikuu, utafiti na mitihani ya mwisho wa muhula. Ukadiriaji wa aina hii pia hutokea mara kwa mara na huwezesha mwalimu kuwaelewa wanafunzi wake zaidi.

Aidha, matokeo anayoyapata mwalimu humsaidia kupata ushahidi kuhusu fikira zake kuhusu wanafunzi wake. Mazoezi yanayotolewa darasani humtegemea mwalimu binafsi. Anaweza kuamua kuwapa wanafunzi wake mazoezi ya kila siku au jinsi anavyoamua mwenyewe. Hivyo ndivyo ilivyo pia na kazi mradi, utafiti, kazi za makundi na mijarabu mifupi mifupi.

Utafiti uligundua kwamba walimu waliandaa mazoezi kila baada ya kipindi kati ya mara 2-4 kwa juma. Walimu 19 (45%) waliandalia wanafunzi mazoezi mara mbili kwa juma, walimu 13 (31%) waliandaa mara tatu nao walimu 10 (24%) waliandaa mara nne kwa juma. Walioandaa mara mbili kwa juma walifanya hivyo kwa sababu ya wingi wa vipindi na wanafunzi kufurika madarasani (kati ya 58-76), walioandaa mara 3-4 walifunza katika shule ambazo hazikuwa na wanafunzi wengi madarasani. Mbali na mazoezi waliyoandaa baada ya kufundisha darasani, walimu hawa waliwakadiria wanafunzi kwa namna zingine. Walimu 10 (24%) waliandaa mijarabu mifupi mifupi nao walimu 21 (50%) waliwapa wanafunzi kazi katika makundi ilhali walimu 11 (26%) waliwapa wanafunzi kazi za kutafitia. Walimu walisema kuwa walitumia matokeo ya ukadiriaji huu kuwaboresha na kuwaelewa wanafunzi wao zaidi.

Walimu waliohojiwa na kutoa habari hizo walikiri kwamba kadri mwalimu anavyowakadiria wanafunzi mara kwa mara, ndivyo anavyoimarisha ujifunzaji wao na kudumisha mabadiliko ya kitabia miongoni mwao. Kwa upande mwingine, mwalimu ambaye

hawakadirii wanafunzi mara kwa mara, matokeo huwa ni kinyume. Iligunduliwa kuwa walimu wa lugha katika kila shule huwapa wanafunzi mazoezi kila baada ya somo.

Utafiti uligundua kuwa katika shule za upili, kuna mijarabu na mitihani ambayo huandaliwa kwa ajili ya kuwakadiria wanafunzi. Kila shule imebuni sera maalumu ya mijarabu na mitihani. Tathmini ya aina hii hutumiwa kuwaweka wanafunzi katika viwango ambavyo hutoa maamuzi kuwahusu hasa wanapoingia katika kiwango kingine cha mafunzo. Tathmini hii iliwezesha walimu kukadiria iwapo walifikia malengo ya ufundishaji, njia zao za ufundishaji zilifaa na ikiwa mada walizofundisha zilieleweka miongoni mwa wanafunzi. Baada ya kuwapa wanafunzi mazoezi, mitihani na mijarabu, walimu walikuwa na nafasi ya kufanya marekebisho ili kufikia malengo yao. Baadhi ya walimu (18- 43%) walisema kwamba kulingana na sera zilizobuniwa katika shule zao, ilikuwa lazima kwao kufanya marekebisho ya mijarabu na mitihani hiyo. Kwingineko, walimu wengine (24 - 57%) walisema halikuwa jambo la lazima kufanya marekebisho. Walimu waliofanya marekebisho ya mijarabu na mitihani iliyoandaliwa shuleni waliboresha ujifunzaji miongoni mwa wanafunzi wao kuliko wale waliopuuza hayo marekebisho kwa sababu walishughulikia udhaifu waliokuwa nao.

Kuhusiana na mijarabu na mitihani iliyoandaliwa, kila shule ilipanga kufanya idadi maalumu ya mijarabu ambayo ilifanyika kila muhula kwa wakati maalumu. Miongoni mwa walimu waliohojiwa, wote

walisema kwamba shule walizofunza zilikuwa na sera maalumu kuhusu mijarabu. Walimu 11 (26%) walisema kuwa shule zao ziliandaa mijarabu miwili kila muhula, 21 (50%) waliandaa mijarabu mitatu katika muhula, 6 (14%) waliandaa mijarabu minne katika muhula nao 4 (10%) waliandaa zaidi ya mijarabu minne katika muhula mmoja (Taz, **Grafu 3**).

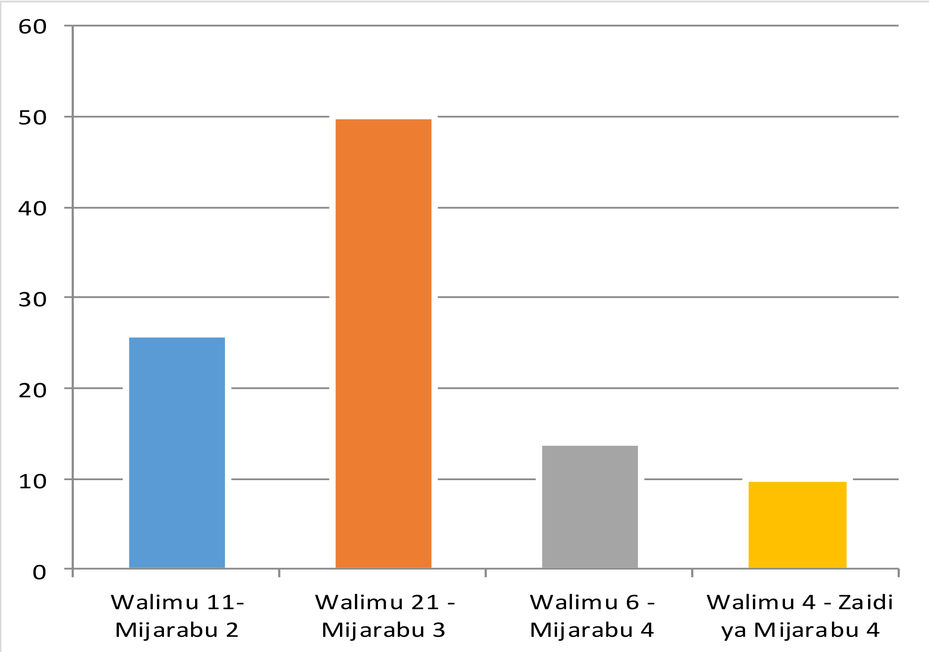

Grafu 3: Idadi ya mijarabu iliyoandaliwa katika shule mbalimbali.

Walimu hao wote walisema kuwa kuliandaliwa mtihani mmoja pekee mwishoni mwa muhula. Alama za mijarabu na za mitihani ya mwisho wa muhula zilijumlishwa zote ili kumpa mwanafunzi alama na gredi ya muhula.

Walipoulizwa kueleza wakati ambapo mijarabu ilifanyika, walimu 18 (43%) walisema ilitengewa muda maalumu kama kati ya siku 2-4; wengine 18 (43%) walisema ilifanyika kila asubuhi kabla ya masomo kuanza na jioni baada ya masomo kukamilika. Lengo lilikuwa ni kutotumia wakati wa mafunzo kufanya mijarabu. Walimu 6 (14%)

walisema mijarabu ilifanywa mwishoni mwa juma ili kuepuka kutumia muda wa kufunza.(**Tazama Grafu ya 4**)

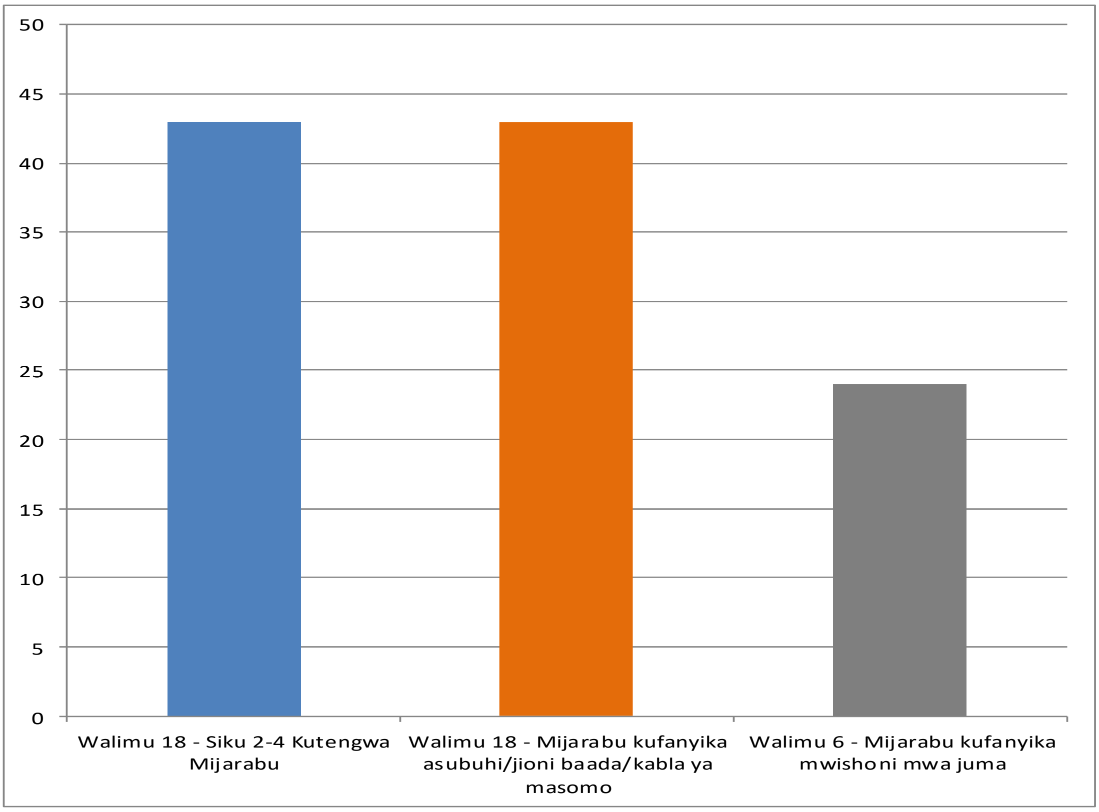

Grafu 4: Wakati/muda maalumu uliotengewa mijarabu katika shule za upili.

Katika baadhi ya shule, mijarabu ilitiliwa maanani sana ambapo wanafunzi waliofanya vyema walituzwa na wale ambao hawakufanya vizuri waliadhibiwa. Hali hii ilisababisha kuwepo kwa visa vya udanganyifu katika mijarabu. Hali hii ilitarajiwa kuwachochea wanafunzi kufanya vyema zaidi katika mijarabu na mitihani. Walimu 28 (67%) waliunga mkono mfumo wa utuzaji ilhali walimu wengine 14 (33%) hawakupendezwa nao kwa kuwa uliwashinikiza walimu na wanafunzi kupata matokeo bora hali ambayo ilisababisha baadhi ya walimu kuonekana kuwa bora zaidi ya wengine.

Mijarabu katika baadhi ya shule haikutoa tathmini halisi kwa sababu ya visa hivyo vya udanganyifu na pia baadhi ya mijarabu haikufanyika wakati mwafaka kwa wanafunzi. Mijarabu iliyofanyika siku ya kwanza wanafunzi walipotoka likizoni haikutoa matokeo ya kuaminika kwa sababu ilidhaniwa kwamba hakukufanyika maandalizi ya kutosha miongoni mwa wanafunzi. Kadhalika, mijarabu iliyofanyika juma la mwisho kabla ya shule kufungwa haikutoa matokeo ya kuaminika kwa kuwa wanafunzi hawakuwa katika hali ya kufanya maandalizi ya kutosha kufanya mjarabu.

Tathmini iliyoandaliwa kupitia kwa mijarabu na mitihani ya mwisho wa muhula ilikumbwa na changamoto kadhaa. Walimu walisema kwamba changamoto kuu ilikuwa ni udanganyifu ulioendelezwa na wanafunzi waliohofia adhabu kali kutoka kwa walimu na baadhi ya wazazi walipokosa kupata alama za kuridhisha. Pili, wanafunzi waliofeli katika mitihani na mijarabu hiyo walifedheshwa hadharani hali ambayo ilisababisha wanafunzi wengine kuacha shule. Wengine walikwepa mijarabu na mitihani kwa kisingizio kuwa walikuwa wagonjwa. Vilevile, baadhi ya walimu hawakusahihisha mijarabu na mitihani hiyo kwa makini hivyo basi matokeo yaliyotolewa hayakuakisi hali halisi ya wanafunzi. Isitoshe, baadhi ya mijarabu na mitihani haikuandaliwa vyema kwa kuwa baadhi ya walimu waliandaa mitihani ambayo ingekuwa rahisi kwao kusahihisha. Hawakutilia maanani mahitaji ya wanafunzi. Mitihani/mijarabu iliyoandaliwa hivi ilikuwa sahili/changamano mno. Mwisho ni kuwa,

tathmini hii ilidhibiti shughuli zingine za mafunzo shuleni ambapo mkazo ulitiliwa tu kwa matokeo ya mitihani bila kuangazia sehemu zingine zilizochangia ufanisi wa wanafunzi. Kwa sababu hii, tathmini iliamua ni mada zipi zingefundishwa hali ambayo ilipotosha malengo halisi ya ufundishaji. Kwa sababu ya kutaka kuitwa walimu “bora” kwa ajili ya matokeo mazuri katika mitihani na mijarabu, walimu waliishia kuwaandaa wanafunzi kupita mitihani na wala siyo kuwafundisha kupata maarifa yaliyokusudiwa.

c) Tathmini ya Mtalaa Rasmi Baada ya Mafunzo Kukamilika

Tathmini ilifanyika katika shule za upili baada ya mafunzo ya miaka minne kukamilika. Tathmini hiyo hufanyika ili kupima iwapo malengo ya kijumla ya elimu yaliyoorodheshwa katika silabasi yalifikiwa. Tathmini hiyo ilidhihirika kupitia kwa mtihani ya kitaifa ambao hufanywa na wanafunzi baada ya kukamilisha masomo yao ya kipindi cha miaka minne. Mtihani wa kitaifa huitwa *Cheti cha Kuhitimu Masomo ya Shule ya Upili (KCSE).* Mtihani huu hujumlisha masomo yote yanayofunzwa katika shule za upili. Somo la Kiswahili ni moja kati ya masomo haya. Huandaliwa kwa ajili ya wanafunzi wote nchini na huchukua takribani mwezi mmoja kukamilika. Ingawa uliandaliwa na kusahihishwa na walimu, hakuna mwalimu aliyeruhusiwa kushughulikia karatasi za mitihani ya wanafunzi aliowaandaa.

Matokeo ya tathmini iliyofanyika baada ya mafunzo kukamilika hutumiwa kuwapa wanafunzi vyeti ambavyo vilitumiwa kuamua

mustakabali na pia hatima ya wanafunzi. Kadhalika, matokeo yalitumiwa kuamua jinsi ambavyo wanafunzi wangejiunga na viwango vingine vya elimu ya juu. Walimu waliowaandaa wanafunzi hawakuhusishwa katika kufanya maamuzi hayo. Aidha, matokeo hayo yalikuwa na athari kubwa kwa mtalaa rasmi wa shule za upili kwa kuwa yalitumiwa kuurekebisha kwa kuzipitia mada upya.

Tathmini ya baada ya masomo imekumbwa na changamoto. Matatizo ambayo yametokana na udanganyifu ambao umekuwa ukifanyika katika mitihani ya kitaifa ya shule za upili kwa miaka mingi ni miongoni mwa sababu za mapendekezo kuwa mfumo wa elimu wa 8-4-4 ubadilishwe. Ni jambo ambalo limezua mjadala mkuu. Tathmini ya aina hii imekosolewa kwa kuwa imeathiri namna ambavyo walimu hutekeleza mtalaa rasmi. Katika ufundishaji wao, walimu walilenga wanafunzi wafaulu mitihani na hawakujali kama walifahamu yaliyomo katika mitalaa rasmi. Hali hii ilisababisha ujifunzaji duni miongoni mwa wanafunzi ambapo walikariri yaliyomo katika mtalaa kwa minajili ya kupita mitihani na wala sio kwa ajili ya kuelewa. Baadhi ya walimu walioshiriki katika utafiti walikiri kwamba walitumia silabasi iliyoandaliwa na Baraza la Mitihani nchini Kenya kufundisha dhana mahsusi ambazo zilitahiniwa. Kwa kufanya hivyo, kulikuwa na uwezekano kuwa mada zilizopangwa katika silabasi hazikushughulikiwa kikamilifu.

Shughuli ya tathmini inafaa kutekelezwa kwa kuzingatia hatua maalumu. Hatua ya kwanza ilihitaji walimu kuweka wazi malengo ya

tathmini kwa kubaini mada mahsusi za kutathminiwa. Pili, walimu walitakiwa kutambua aina ya mabadiliko ambayo walikusudia yadhihirike miongoni mwa wanafunzi kisha waandae vipengele vya tathmini. Kwa mujibu wa Tyler, vipengele hivi vilistahili kuteuliwa kwa kuzingatia viwango sita vya ufahamu ambavyo viliasisiwa na Bloom (1956). Viwango hivi ni: maarifa, uelewaji, utendaji, uchanganuzi, usanisi na tathmini. Hatua ya tatu ilikuwa ni ya kuandaa vifaa vya kutathmini. Hatua ya nne ni kuwapa wanafunzi tathmini yenyewe. Baada ya tathmini kufanyika, hatua ya tano ni pale matokeo ya tathmini yalilinganishwa na matokeo ya tathmini ya awali. Hili lilifanyika ili kubaini kiwango cha mabadiliko ambayo yalikuwa yametokea miongoni mwa wanafunzi. Katika hatua ya sita, matokeo ya tathmini yalichanganuliwa, yakarekodiwa na hatimaye yakatumiwa kutoa uamuzi kuhusu wanafunzi. Kwa sababu tathmini ni shughuli ambayo iliendeshwa kwa kuzingatia hatua mbalimbali, ni mchakato unaolinganishwa na utafiti.

Walimu walioshiriki katika utafiti huu waliulizwa iwapo walizingatia hatua hizo zote walipoandaa tathmini kwa ajili ya wanafunzi. Miitiko yao ilionyesha kwamba waliandaa tathmini bila kuzingatia hatua hizo zote. Walimu 30 (71%) kati ya 42 walikiri kwamba hawahuzingatia hatua zote za kuandaa tathmini. Wengine 12 (29%) walisema kwamba walijitahidi kufuata baadhi tu ya hatua kwa sababu waliandaa tathmini kwa kuzingatia mwongozo wa idara na sera ya shule kuhusu maandalizi ya mijarabu na mitihani. Hali hii

inaonyesha kuwa walimu wengi waliandaa tathmini ya wanafunzi kiholela kama watu binafsi na kuna uwezekano kwamba ilikuwa na dosari na iliathiri matokeo ya wanafunzi. Hali hii ilitokea pale ambapo mwalimu mmoja alichukua jukumu la kuandaa chombo cha tathmini bila kukaguliwa na mtu au jopo maalumu lililosimamia maandalizi ya mijarabu na mitihani. Katika baadhi ya shule kulikuwa na mwalimu aliyeteuliwa kusimamia shughuli ya mitihani na akawa na jopo aliloteua kukadiria ubora wa mitihani na mijarabu iliyoandaliwa pamoja na kusimamia namna mitihani ilivyofanyika. Isitoshe, katika baadhi ya shule, kulikuwa pia na mwalimu aliyepewa jukumu la kukagua ubora wa viwango vya shughuli zilizofanyika shuleni. Mwalimu huyu alikagua ubora wa mfumo wa kuendesha mitihani shuleni. Ilivyo ni kwamba, katika shule ambako kulikuwa na sera madhubuti ya tathmini, shughuli hii ilifanyika kwa kuzingatia ubora uliohitajika lakini katika shule ambako hakukuwa na sera yoyote au sera isiyo madhubuti, shughuli ya tathmini iliendeshwa kiholela. Utafiti uligundua kwamba shule zilizokuwa na sera madhubuti ya tathmini zilipata matokeo mazuri katika mitihani ya kitaifa ikilinganishwa na zile ambazo hazikuwa na sera madhubuti au zilizokosa sera. Walimu kutoka katika shule za kitaifa na za kaunti walisema shule zao zilikuwa na sera madhubuti ya mijarabu na mitihani bali waliotoka katika shule za kiwango cha kaunti walisema kulikuwa na sera japo zilikuwa hafifu.

Utafiti uligundua kwamba walimu waliandaa mitihani na mijarabu bila kuzingatia viwango sita vya ufahamu vilivyoasisiwa na Bloom. Hata kama maswali waliyotunga yalizingatia baadhi ya viwango vya ufahamu, hawakupanga maswali kulingana na viwango hivyo bali ni hali iliyotokea kibahati nasibu. Walimu 27(64%) hawakuzingatia viwango vya ufahamu walitunga mitihani na mijarabu. Wengi wao walitoka katika shule za kaunti na wilaya. Walimu wengine 15(36%) walisema walijitahidi kuzingatia viwango hivyo ili kutimiza mahitaji ya jopo la mitihani shuleni na kitengo kilichoshughulikia ubora wa viwango. Walimu hawa walitoka katika shule za kitaifa na za kiwango cha kaunti. Hali hii ndiyo iliyosababisha Baraza la Mitihani nchini kutilia mkazo utunzi wa mitihani iliyozingatia viwango sita vya ufahamu. Hili limetendeka kwa miaka minne sasa (2016-2019). Matokeo ya mitihani yamebadilika ambapo asilimia ndogo ya wanafunzi wanapata alama za viwango vya juu ikilinganishwa na hali ilivyokuwa katika miaka iliyotangulia. Baraza hili liliamua hivyo baada ya kugundua kwamba walimu walizoea kuandaa mijarabu na mitihani iliyokuwa na maswali ya viwango vya chini vya ufahamu. Utafiti uligundua kuwa utendaji wa walimu katika shule za kiwango cha kitaifa na kaunti ni tofauti na hali ilivyo miongoni mwa walimu waliofundisha katika shule za kiwango cha wilaya.

5.7 Vipengele Ziada vya Mtalaa Rasmi wa Shule za Upili

Mbali na vipengele vinne vikuu vya mtalaa rasmi wa shule za upili ambavyo vimejadiliwa kuna vingine zaidi ambavyo vinajitokeza na huathiri namna mtalaa unavyotekelezwa.

a) Mazingira ya Mtalaa Shule za Upili

Mazingira ambamo wanafunzi husomea huathiri pakubwa ufanikishaji wa mtalaa rasmi. Shule za upili zimewekwa katika viwango tofauti. Kuna shule za kiwango cha kitaifa, kiwango cha kaunti na kiwango cha wilaya. Ijapokuwa walimu wanaotekeleza mtalaa rasmi katika shule hizo wameandaliwa katika vyuo vikuu sawa, namna wanavyotekeleza mtalaa katika shule za viwango mbalimbali ni tofauti na hali hii huathiri utendakazi wao na pia matokeo ya wanafunzi. Sababu ni kuwa shule hizi zina vifaa na miundo-msingi tofauti.

Vilevile, usimamizi katika shule hizo ni tofauti na huathiri pia shughuli za walimu na wanafunzi ambazo zinahusu utekelezaji wa mtalaa. Matokeo ya tathmini ya mtalaa katika shule za viwango mbalimbali hutofautiana pia. Kwa hivyo mazingira ya shule huathiri pakubwa utekelezaji wa mtalaa miongoni mwa walimu na wanafunzi.

Utafiti uligundua kwamba shule za viwango vyote zilikuwa na changamoto mbalimbali ambazo ziliathiri utekelezaji wa mtalaa rasmi. Walimu 02 (5%) kutoka katika shule za kitaifa na wengine 05 (12%) kutoka shule za kaunti walisema kwamba wingi wa wanafunzi katika madarasa (kati ya 58-76) ulitinga baadhi ya shughuli za

kutekeleza mitalaa. Idadi hii iliwadhibiti hasa walipojitahidi kuwakadiria wanafunzi hao mara kwa mara. Walilazimika kuwakadiria mara chache ili waweze kusahihisha kazi na kuirejesha kwa wakati ufaao. Vilevile, utawala wa shule uliwashinikiza kuhakikisha kwamba matokeo ya wanafunzi katika mijarabu na mitihani yalikuwa ya kiwango cha juu.

Kwa upande mwingine, walimu 35 (83%) waliofundisha katika shule za kiwango cha wilaya walisema kwamba wengi wa wanafunzi (80%) katika shule zao walikuwa wa kiwango cha chini kimasomo na walihitajika kutia bidii maradufu ndipo wapate matokeo ya kuridhisha. Waliendelea kusema kwamba baadhi ya shule walikofunza kulikuwa na wanafunzi wa kutwa ambao kwa sababu ya changamoto za kifedha hawakufika shuleni kila siku. Kadhalika, kwa sababu ya changamoto za kifedha walizokuwa nazo wazazi, hawakupata uungwaji mkono ili watekeleze mambo fulani kama vile mafunzo ya ziada, mijarabu ya mara kwa mara ambayo yalilenga kuboresha matokeo yao katika mitihani ya kitaifa. Hali kama hizi ziliwakatisha tamaa katika utekelezaji wa mtalaa walipojilinganisha na weenzao katika shule za kitaifa na zile za kaunti.

Kwa ujumla, mwalimu alidhibiti mazingira ya mwanafunzi katika shule za upili kwa kuwa alihakikisha kuwa mwanafunzi yuko darasani kwa wakati unaofaa na anafanya kila kinachotakiwa. Mwalimu alikuwa na mwingiliano wa karibu na mwanafunzi wakati wa utekelezaji wa mtalaa. Aliathiri mazingira yake kwa namna

ambapo mwalimu akiwa mkali anazuia uhuru wa mwanafunzi kujieleza darasani alipowasilisha yaliyomo katika mtalaa.

Kwa hivyo mazingira ya shule, mwalimu na mwanafunzi yaliathiri utekelezaji wa mtalaa moja kwa moja na kwa njia kuu.

b) Mitazamo ya Walimu na Wanafunzi

Mitazamo ya walimu na wanafunzi huathiri namna mtalaa rasmi unavyotekelezwa. Walimu wanapokuwa na mtazamo hasi kuhusu baadhi ya mada katika mtalaa rasmi hawatafundisha vizuri na hali hii huwaathiri wanafunzi ambao huishia kuwa na mtazamo hasi pia. Kwa kuwa mtazamo hasi huathiri utendakazi wa walimu, wanafunzi huathiriwa pakubwa. Kuna wanafunzi wenye uwezo na ambao hukosa kufanya vyema katika baadhi ya masomo kwa sababu ya mtazamo hasi wa walimu na wengine hufeli mitihani au huacha shule. Isitoshe, mwalimu anapokuwa na mtazamo hasi kuhusu taaluma yake, atawachukia wanafunzi na hatawashughulikia ipasavyo na hawatalipenda somo analofundisha. Kuna visa vya walimu ambao walijikuta katika taaluma hii bila kuipenda, wao hutambuliwa kutokana na mtazamo hasi walio nao kuhusu ufundishaji.

Katika utafiti huu, iligunduliwa kwamba mitazamo hasi iliathiri utekelezaji wa mtalaa. Kuna walimu waliokiri kwamba kuna baadhi ya mada ambazo hawakupenda kuzifunza na walizichukia. Kwa sababu hii, walikuwa na mtazamo hasi kuzihusu na hali hii ilithiri matokeo ya wanafunzi wao katika mitihani yao. Walimu 18 (43%)

hawakupenda ushairi; walimu 17 (40%) hawakupenda matamshi bora (fonetiki) ilhali walimu 07 (17%) hawakupenda fasihi simulizi. Hali hii iliathiri utekelezaji wa mtalaa kwa kuwa ina maana ya kwamba wanafunzi hawakufunzwa vizuri.

Kuna pia walimu ambao walikuwa na mtazamo hasi kuhusu shule walikofunza, wanafunzi wao na utawala wa shule. Walimu 04 walikiri kwamba wlichukia shule walizofunza kwa kuwa zilikuwa za kiwango cha chini kuliko walivyotarajia. Wengine 10 walikuwa na mtazamo hasi kuhusu wanafunzi kwa sababu waliamini kuwa hawakuwa wakakamavu masomoni na walimu 5 walikiri kwamba walikuwa na mtazamo hasi kwa utawala wa shule kwa kuwa haukuwaunga mkono katika kuimarisha mbinu zao za kufunza. Kwa upande mwingine, walimu 23 walikuwa na mtazamo chanya kwa ajili ya wanafunzi wao, utawala wa shule na shule walizofunza. Kwa sababu hii walifurahia ufundishaji wao. Mitazamo chanya au hasi huweza kuathiri utekelezaji wa mtalaa. Ni vyema ikiwa hali zinazosababisha mitazamo hasi zinaweza kushughulikiwa ili utekelezaji wa mtalaa ufanyike ifaavyo.

Hata hivyo, wahadhiri vyuoni waliweza kuathiri walimu kwa njia hasi au chanya. Baadhi ya walimu walikuwa na mtazamo hasi au chanya walipofundisha katika shule za upili kutegemea namna walivyofundishwa walipokuwa vyuoni. Wahadhiri walisababisha wanafunzi kufurahia au kuchukia namna walivyofunza vyuoni hali ambayo iliathiri utendakazi wao katika shule za upili hata baada ya

wao kuhitimu. Mwalimu mzuri au mbaya huathiri mwanafunzi wake hata baada ya yeye kuhitimu.

c) Muda wa Utekelezaji wa Mtalaa Rasmi

Muda ni muhimu sana katika utekelezaji wa mtalaa rasmi wa shule za upili na ilitarajiwa kwamba muda waliowekewa walimu utoshe kufundisha mada zilizokuwa katika mtalaa. Katika shule za upili mambo mengi kuhusu utekelezaji wa mtalaa hudhibitiwa na muda. Walimu wana muda mahsusi wa kuandaa nyaraka zao za kitaaluma, kuwasilisha mafunzo darasani, kuandaa, kusahihisha na kuwasilisha matokeo ya mijarabu na mitihani na kukamilisha uwasilishji wa mafunzo ya muhula au mwaka. Hili husababisha ubishi kati ya walimu na utawala wa shule.

Katika utafiti, iligunduliwa kwamba walimu waliathiriwa na muda katika utekelezaji wa mtalaa hali ambayo ilisababisha wao kutoelewana na wakuu wa shule pamoja na wakuu wa idara. Walimu walitarajiwa kutekeleza shughuli mbalimbali shuleni kwa kuzingatia muda waliopewa. Baadhi ya shughuli hizo ni:

i) Kukamilisha kuwasilisha mafunzo ya mwaka/muhula

ii) Kuwasilisha mafunzo darasani

iii) Kuandaa nyaraka za kitaaluma

iv) Kuandaa mijarabu/mitihani

v) Kusahihisha mijarabu/mitihani

vi) Kuwasilisha matokeo ya mijarabu/mitihani

Shughuli hizi ni kati ya mikakati ya kutekeleza mtalaa rasmi. Kiwango kikubwa cha walimu ambao hawakuzingatia makataa ya muda waliowekewa kukamilisha mafunzo ya muhula na muda wa kuwasilisha mafunzo darasani walitoka katika shule za kiwango cha wilaya. Hawa ni walimu ambao hawakutekeleza mitalaa kwa ukamilifu kwa kuwa walikosa kuhudhuria baadhi ya vipindi darasani, waliingia darasani wakiwa wamechelewa au walitoka mapema. Hali hizi zilisababisha wao kutokamilisha uwasilishaji wa mafunzo yaliyoratibiwa katika mtalaa kwa muda uliowekwa. Walipofanya hivi waliathiri wanafunzi kwa kuwa hawakufundishwa kikamilifu na hawangeweza kushindana na wanafunzi wenzao waliokuwa katika shule za kitaifa na za kaunti. Hali hii pia iliathiri matokeo ya shule hizo katika mitihani ya kitaifa. Sababu ya kuwepo kwa hali kama hii katika shule hizo ilisababishwa na badhi ya wasimamizi ambao hawakujali au walikuwa hafifu katika usimamizi wao.

Walimu waliojitahidi kuzingatia muda wa kuandaa, kusahihisha na kuwasilisha matokeo ya mijarabu/mitihani walitoka katika shule za kitaifa na kaunti ambazo zilikuwa na sera madhubuti kuhusu makataa ya shughuli za mitihani. Muda wa kuandaa nyaraka kwa wakati unaofaa ulihusisha walimu kutoka katika shule zote.

Utafiti uligundua kuwa walimu walibuni muda wa ziada kutekeleza yaliyomo katika mtalaa kwa kuwa muda waliowekewa haukutosha.

d) Mahitaji ya Wanafunzi wa Shule za Upili

Wanafunzi wanapokuwa shuleni huwa na mahitaji mbalimbali ambayo wanapaswa kutimiziwa na shule, walimu, wazazi na washikadau wengine. Mahitaji haya yanapokosa kuzingatiwa huathiri namna wanavyopokea yaliyomo kwenye mtalaa rasmi ambapo hawawezi kusoma na kujifunza vyema. Baadhi ya mahitaji haya ni kama yale ya kimsingi, ya kiakademia,kiutawala na kijamii kwa ujumla.

Kuna vifaa wanavyohitaji kuwa navyo ili waweze kufaulu masomoni. Shule za upili zisizo na vitabu vya kutosha, maktaba na fedha zinazohitajika kuendesha shughuli mbalimbali za shule haziwezi kuwa na matokeo sawa na zile zilizo na mahitaji hayo. Wanapokosa kupata hivyo vifaa, utendakazi wao huathirika kwa njia hasi. Walimu walioshiriki katika utafiti walikiri kuwa walikosa kuzingatia maslahi ya wanafunzi katika njia zifuatazo:

i) Kuandaa mijarabu/mitihani migumu au miepesi ili waisahihishe kwa urahisi

ii) Kutorejesha karatasi za mijarabu/mitihani zilizosahihishwa

iii) Kutofanya marekebisho ya mijarabu/mitihani

iv) Kutumia njia za ufundishaji zinazompendelea mwalimu

v) Kutotenga muda wa ziada kushughulikia wanafunzi wenye mahitaji ya kibinafsi

vi) Kutokamilisha mafunzo ya muhula

vii) Kutozingatia muda wa kufundisha darasani

Haya ni baadhi ya mahitaji ya wanafunzi yaliyokiukwa na walimu. Walimu hao wenyewe ndio walioyataja. Kutozingatiwa kwa mahitaji haya ya wanafunzi kulisababisha wao kutonufaika na utekelezaji wa mtalaa jinsi ilivyohitajika.

Kadhalika, wazazi walikosa kutimiza mahitaji ya wanafunzi ambayo yaliwakosesha nafasi ya kunufaika na utekelezaji wa mtalaa rasmi wa shule za upili. Kuna baadhi ya wazazi waliokosa kulipa karo kwa wakati pamoja na kuwapa mahitaji mengine. Isitoshe, utawala wa shule pia ulikosa kutimiza mahitaji ya wanafunzi kama vile ukosefu wa vitabu, maktaba, maabara na madawati.

Utafiti uligundua kuwa japo malengo ya ufundishaji kwenye mtalaa rasmi wa shule za upili yalitarajiwa kutimiza mahitaji ya wanafunzi, wakati mwingine mambo ambayo walimu waliyafanya (kama yale yaliyoorodheshwa) hayakulenga kutimiza mahitaji ya wanafunzi.

e) Walimu wa Shule za Upili

Walimu wa shule za upili walioshiriki katika utafiti walipata mafunzo yao ya kitaaluma katika vyuo vikuu vya umma nchini Kenya. Wote walihitimu Shahada ya Elimu. Hawa walikuwa na maarifa ya kuutekeleza mtalaa wa shule za upili.

Kati ya walimu wote 42, wa jinsia ya kike walikuwa 28 ilhali wa kiume walikuwa 14. Pia, walimu hawa walikuwa na umri kati ya miaka 25-55. Waliokuwa na umri kati ya miaka 25-34 walikuwa 15; kati ya 35-45 walikuwa16; kati ya 45-55 walikuwa 11. Umri na jinsia ni mambo ambayo yaliathiri utekelezaji wa mitalaa. Iligunduliwa

kwamba walimu wa umri kati ya miaka 35-55 walikuwa na udhibiti mwingi na waliwajibika katika majukumu yao. Kadhalika, walimu wa jinsia ya kike walikuwa makini katika kufuatilia nidhamu ya wanafunzi walipokuwa darasani ikilinganishwa na walimu wa jinsia ya kiume.

Katika kutekeleza mtalaa rasmi wa shule za upili, walimu walikuwa na nafasi kubwa kwa kuwa walidhibiti utekelezaji wa mtalaa kwa kuwa walielekeza shughuli za wanafunzi. Vilevile, wao ndio waliamua mada za kufundisha na wakati zilifaa kufundishwa. Walichagua njia, mikabala,mbinu na nyenzo za kufundisha. Waliweza kuwachochea wanafunzi kufurahia au kuchukia mafunzo waliyopokea. Kwa sababu hiyo, walimu hawa walifaa kuandaliwa vizuri.

5.8 Hitimisho

Katika sura hii, mambo kadhaa yamejadiliwa. Kwanza, muundo wa mtalaa rasmi unaotekelezwa katika shule za upili umefafanuliwa. Tofauti kati ya mtalaa rasmi na silabasi katika muktadha wa shule za upili imebainishwa.

Malengo ya silabasi ya Kiswahili yamechanganuliwa kwa kuzingatia jinsi yanavyofikiwa kupitia kwa mafunzo yanayotolewa. Isitoshe, mada zilizo katika silabasi ya shule za upili zimefafanuliwa na jinsi zinavyoteuliwa kwa kuzingatia misingi mbalimbali zinapowasilishwa darasani.

Utekelezaji wa mtalaa rasmi katika shule za upili umeelezwa kwa kubainisha mikabala, njia, mikakati, mbinu na nyenzo za ufundishaji ambazo hutumika.

Tathmini ya mtalaa rasmi wa shule za upili imepambanuliwa katika viwango vitatu: kabla ya mafunzo kuanza, mafunzo yanapoendelea na baada ya mafunzo kukamilika.

Mbali na vipengele vinne vikuu vya mtalaa, vipengele vingine vya ziada viliweza kujadiliwa na namna vinavyoathiri utekelezaji wa mtalaa rasmi wa shule za upili. Vipengele hivyo ni; mazingira, mitazamo, muda, mahitaji ya wanafunzi na walimu.

SURA YA SITA: UHUSIANO BAINA YA MITALAA RASMI YA KISWAHILI VYUO VIKUU NA MTALAA SHULE ZA UPILI

6.1 Utangulizi

Sura hii inachunguza uhusiano baina ya mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na mtalaa rasmi wa shule za upili ulioandaliwa na TUMIKE. Uhusiano huu unachunguzwa kwa kuzingatia muundo wa mitalaa hii, vipengele vikuu vya mtalaa rasmi ambavyo ni: malengo, mada, utekelezaji na tathmini. Mbali na vipengele vinne hivi, utafiti pia umesghughulikia mazingira, mitazamo, muda, mahitaji ya wanafunzi na walimu. Uhusiano kati ya vipengele hivi ulichunguzwa kwa kuvilinganisha na kuvilinganua.

6.2 Uhusiano Kimuundo

Mitalaa rasmi ya Kiswahili inayotumiwa katika vyuo vikuu vya umma hujengwa kutokana na kozi na silabasi ambazo kwa pamoja huzua programu. Programu zinazozuliwa kutokana na kozi na silabasi za Kiswahili ni Shahada ya Elimu na Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Kwa pamoja kozi huunda programu nazo silabasi huunda kozi kwa kuwa silabasi ni jumla ya mada zinazopatikana katika kozi moja.

Utawala wa vyuo hubuni programu mbalimbali ambapo kozi zinazofunzwa katika programu huandaliwa na idara zinazopatikana katika vitivo mbalimbali. Wahadhiri katika Idara za Kiswahili walibuni silabasi za kozi mbalimbali ambazo ziliidhinishwa na idara. Mitalaa rasmi ya Kiswahili katika vyuo vikuu ilibuniwa ili itekelezwe kwa muda wa miaka minne. Ilipangwa ili iweze kutekelezwa katika

viwango mbalimbali ambapo kulikuwa na kozi za mwaka wa kwanza, pili, tatu na nne.

Mitalaa hii ilikuwa na kozi za lazima na hiari na zilipewa anwani na misimbo tofauti kulingana na vyuo tofauti. Mada katika kozi za mtalaa zilipangwa kimantiki kuanzia kwa zile sahili kuelekea kwa zile changamano ambapo ziligawika katika mikondo mitatu ambayo ni: fasihi, lugha na isimu. Kila chuo kina mitalaa tofauti na chuo kingine ingawa mitalaa hiyo ilifanana pia kwa namna mbalimbali. Kwa mfano mada katika mitalaa ya vyuo mbalimbali zilifanana japo zilipewa anwani tofauti.

Kwa upande mwingine, mtalaa rasmi wa shule za upili ulikuwa na muundo na maana tofauti. Mtalaa huu ulijumlisha mada zinazofunzwa katika masomo yote yaliyofundishwa katika shule za upili. Mada hizi zinapopangwa kulingana na masomo mbalimbali zinakuwa silabasi za masomo tofauti kama vile Kiswahili. Mtalaa rasmi wa Kiswahili unaotumiwa katika shule za upili ulichukua muundo wa silabasi.

Silabasi ya Kiswahili ni orodha ya mada zinazotarajiwa kufundishwa katika shule za upili. Mada hizo zimepangwa ili ziweze kufundishwa katika viwango vinne ambavyo ni kidato cha kwanza hadi cha nne. Imeandaliwa na serikali kupitia kwa Wizara ya Elimu ambayo imeipa Taasisi ya Ukuzaji Mitalaa nchini Kenya jukumu la kufanya hivyo. TUMIKE ilichagua wataalamu mbalimbali ambao waliunda jopo lililoandaa silabasi hiyo. Hatimaye silabasi hii iliidhinishwa na Wizara

ya Elimu. Silabasi ya Kiswahili ni moja na inatumiwa katika shule zote za upili nchini Kenya. Silabasi hii ni elekezi hivyo basi inamdhibiti mwalimu kwa kiwango kikubwa anapoitekeleza.

Mitalaa rasmi ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu na shule za upili inafanana kwa kuwa inaandaliwa na kuidhinishwa kabla haijatumika darasani. Imepangwa kwa namna ambapo inatekelezwa kwa kipindi maalumu cha miaka minne kwa kuzingatia viwango mbalimbali vya wanafunzi. Vilevile, imechukua muundo wa silabasi ambapo mada zimeorodheshwa na kupangwa kimantiki ili itekelezwa kuanzia kwa zile mada sahili kuelekea kwa zile changamano. Mitalaa yote inahifadhiwa katika nyaraka maalumu; katika vyuo vikuu inahifadhiwa katika miongozo ya kozi na katika shule inahifadhiwa katika ratiba za mafunzo.

Mitalaa rasmi ya Kiswahili inayotumiwa katika vyuo vikuu inatofautiana na ile ya shule za upili ambapo kila chuo kikuu kina mtalaa wake lakini katika shule za upili ni mtalaa mmoja unaotumika katika shule zote nchini. Kadhalika, wahadhiri katika vyuo vikuu ndio wanaoandaa mitalaa wanayotumia lakini mtalaa wa shule za upili unawadhibiti wanafunzi kwa kuwa unaandaliwa na TUMIKE na walimu wanatarajiwa kuutekeleza jinsi ulivyo.

Ingawa mitalaa rasmi ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na shule za upili inafanana kisifa, kimuundo inatofautina. Vyuoni, mitalaa huundwa kutokana na kozi na silabasi ambazo kwa pamoja huzua programu. Shuleni, mitalaa huundwa kwa silabasi ambayo ni

jumla ya mada zinazotarajiwa kufunzwa katika kipindi maalumu. Wahadhiri vyuoni wanao uhuru wa kubuni silabasi ilhali walimu katika shule za upili wanatarajiwa kutekeleza mada katika silabasi jinsi zilivyoundwa na TUMIKE.

6.3 Uhusiano Kimalengo

Malengo ya mitalaa rasmi huelekeza ufundishaji katika vyuo vikuu vya umma na shule za upili. Malengo haya hulenga mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi. Mabadiliko ya kitabia huashiria kwamba ujifunzaji umetokea miongoni mwa wanafunzi. Mabadiliko hayo ya kitabia hubainika kupitia kwa vitendo maalumu.

Malengo ya mitalaa rasmi ya Kiswahili inayotumiwa katika vyuo vikuu hubuniwa kutokana na malengo ya kijumla ya programu, malengo ya elimu ya kitaifa, malengo ya elimu katika ruwaza ya 2030, malengo ya Tume ya Elimu ya Vyuo Vikuu na malengo ya ufundishaji katika vyuo vikuu mbalimbali. Uchunguzi uliofanywa kupitia kwa utafiti ulionyesha kwamba malengo ya mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu hayakuakisi yaliyomo katika malengo hayo ya kijumla kwa namna ya moja kwa moja ingawaje baadhi ya malengo hayo ya kijumla yalitimizwa kupitia kwa utekelezaji wa mitalaa ya vyuo vikuu.

Progamu ya Shahada ya Elimu katika kila chuo kikuu ilibainisha lengo moja la kijumla. Hakukubuniwa malengo mengine mahsusi kutokana na hilo lengo moja ambayo yalilenga maandalizi ya walimu. Katika vyuo vikuu vya Masinde Muliro, Moi na Nairobi, malengo ya

programu ya Shahada ya Elimu yalifafanua kuwa vyuo hivyo viliandaa walimu wa shule za upili lakini vyuo vya Kenyatta na Egerton vililenga kuandaa walimu wa shule za upili, Wasimamizi wa taasisi za elimu, waandalizi wa sera katika sekta ya elimu na wasimamizi wa masuala ya elimu katika Wizara ya Elimu. Hali ya vyuo kubuni malengo sawa ya kuandaa walimu wa shule za upili na wasimamizi katika sekta zingine zinazohusu masuala ya elimu kama vile wizara ya elimu inaweza kuwa inachangia kutobuniwa kwa malengo mahsusi ya kuwaandaa walimu. Huenda hili linawezekana ikiwa kutakuwa na vyuo vikuu viteule vya kuwaandaa walimu wa shule za upili kisha wasimamizi wa masuala ya elimu waandaliwe katika programu tofauti na ikiwezekana katika vyuo vikuu tofauti. Katika baadhi ya vyuo vikuu kama Moi, Kenyatta na Nairobi ambako kulikuwa na Shahada ya Sanaa ya Kiswahili, wahadhiri waliowaandaa walimu wa Kiswahili ndio wale wale waliowaandaa wanataaluma wa Kiswahili walioandaliwa kupitia kwa programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili. Kuna uwezekano kuwa katika hali hii waliobuni malengo ya programu hizi mbili walibuni malengo ya kijumla ya kuandaa walimu na wanataaluma ya Kiswahili. Ndio maana kuna haja ya kutenganisha programu hizi mbili pamoja na wahadhiri wanaozifunza ili wahadhiri wanaowaandaa walimu wabainike. Huenda hili litabadili hali iliyopo sasa.

Wahadhiri waliowaandaa walimu katika vyuo vikuu walielekezwa na malengo ya kufunza kozi mbalimbali ambayo yaliwasaidia wanafunzi

kuwasilisha mada zilizo katika kozi walipohitimu kuwa walimu. Malengo ya kozi hayakuwa ya kuwaandaa kuwa walimu. Hata hivyo, malengo ya kozi yalikuwa mahsusi, yaliweza kupimika na yaligawika katika viwango vitatu; maarifa, utendaji na hisia.

Kwa upande mwingine, malengo ya mtalaa wa shule za upili yalibuniwa kutokana na malengo ya kijumla ya elimu ya kitafa. Malengo yaliyobuniwa yalikuwa mahsusi na yaliwalenga wanafunzi. Yalilenga mabadiliko ya kitabia miongoni mwa wanafunzi hivyo basi yalipimika. Yaligawika katika viwango vitatu vya maarifa,utendaji na hisia. Kutokana na malengo mahsusi ya mtalaa ambayo yalikuwa katika silabasi, walimu walibuni shabaha zilizowaelekeza katika kuwasilisha mada darasani kwa kuwa mada hizo zilitokana na malengo hayo. Malengo ya mtalaa wa shule za upili yalilenga kiwango cha wanafunzi na yalikuwa halisi kwa kuwa yalifikia mahitaji ya wanafunzi na jamii kwa ujumla.

Kuna uhusiano kati ya malengo ya mitalaa rasmi ya Kiswahili katika vyuo vikuu na shule za upili. Yanamlenga mwanafunzi na wala siyo mwalimu. Kadhalika yamebuniwa ili kutimiza mahitaji ya wanafunzi, wanajamii na wataalamu wa masuala mbalimbali katika jamii. Inatarajiwa kwamba, mwanafunzi anapojifunza Kiswahili aweze kupata maarifa, ujuzi, mitazamo na stadi mbalimbali katika nyanja tofauti za maisha. Ni malengo yanayoafiki viwango vya wanafunzi katika vyuo na shule. Malengo yaliyoelekeza utekelezaji wa mitalaa rasmi katika shule na vyuo yamegawika katika viwango vitatu

ambapo kuna malengo ya utendaji ambayo huwawzesha wanafunzi kutekeleza waliyojifunza. Kuna malengo ya hisia ambayo hupima mitazamo na mielekeo ya wanafunzi kuhusu masuala mbalimbali. Mwisho, kuna malengo ya maarifa ambayo hupima jinsi ambavyo mwanafunzi amepata maarifa, ujuzi na stadi katika nyanja mbalimbali. Ni malengo halisi na yanayoweza kutekeleka katika muktadha wa ujifunzaji.

Malengo ya mtalaa rasmi katika shule za upili yanatofautiana na ya vyuo vikuu vya umma kwa namna mbalimbali. Malengo ya mtalaa wa TUMIKE ni ya kiwango cha chini yakilinganishwa na ya vyuo vikuu vya umma. Wanafunzi wa shule za upili na wa vyuo vikuu walikuwa ni wa viwango tofauti. Kwa hivyo malengo haya yanatekelezwa katika viwango tofauti.

Japo malengo ya mitalaa ya vyuo vikuu yalihusiana kwa karibu na yale ya shule za upili kisifa na hasa kwa kuzingatia kielelezo cha Tyler, malengo ya kufundisha vyuoni yalibuniwa vyuoni katika idara husika ili kukidhi mahitaji ya wanafunzi katika vyuo mahsusi. Kila chuo kikuu kilibuni malengo yake. Malengo ya kufundisha katika shule za upili yalibuniwa na TUMIKE ili yatumiwe katika shule zote nchini. Kwa hivyo malengo ya mtalaa rasmi wa shule za upili yalisawazishwa kote nchini lakini ya vyuo vikuu yalitofautiana. Malengo ya mtalaa wa shule za upili yalikuwa bayana na yalihusiana moja kwa moja na yale ya kitaifa. Walimu wa shule za upili walifunza mada za mtalaa huku wakitekeleza malengo ya mtalaa na ya kitaifa

ambayo yalilenga jamii nzima. Huenda hili lilitokana na hali ya TUMIKE kubuni malengo hayo na kuyawasilisha kwa walimu.

Mitalaa ya vyuo vikuu ni changamano kwa kuwa kila chuo kina programu zake zinazokitofautisha na vyuo vingine ikikumbukwa kuwa vyuo vikuu vya umma vilianzishwa kwa misingi tofauti. Hata hivyo, kwa kuwa vyuo vikuu huwaandaa walimu wa shule za upili kutekeleza mtalaa mmoja ulioandaliwa na TUMIKE, kuna haja ya kusawazisha pia malengo ya mitalaa rasmi inayotumiwa kuwaandaa vyuoni. Tume ya elimu ya vyuo vikuu inaweza kutoa mwongozo kuhusu hili ili kubuniwe sera madhubuti katika vyuo vikuu zinazoelekeza maandalizi ya walimu wa shule za upili katika vyuo vikuu vyote.

6.4 Uhusiano katika Mada

Mada katika vyuo vikuu zimeorodheshwa katika kozi mbalimbali. Mada zilizoorodheshwa kwenye kozi ndizo huunda silabasi zinazotumika katika vyuo vikuu. Kozi zilibuniwa katika idara na kuidhinishwa na kamati ya vitivo mbalimbali kisha baadaye seneti. Hata hivyo, mada katika kozi ambazo huunda silabasi hubuniwa na wahadhiri na kuidhinishwa katika idara.

Kuna kozi za hiari na za lazima katika vyuo vikuu vyote japo kuna hali ambapo kozi inaweza kuwa ya hiari katika chuo kimoja na ikawa ya lazima katika chuo kingine. Kwa ujumla, kozi za lazima zilikuwa nyingi kuliko za hiari. Mada katika kozi hizi ziligawika katika mikondo mitatu ambayo ni: fasihi, lugha na isimu. Kati ya hii

mikondo mitatu, kozi zilizokuwa na mada za fasihi zilikuwa nyingi zikifuatiwa na za lugha na hatimaye za isimu. Kila chuo kilikuwa na idadi maalumu ya kozi zilizokuwa na mada za mikondo yote mitatu. Utafiti uligundua kuwa kuna kozi chache sana za isimu vyuoni. Walimu wa shule za upili walipohojiwa walisema walipendelea kufunza mada za fasihi lakini walipata ugumu katika kuwasilisha mada za lugha ambazo zilijumlisha sarufi na isimu. Hali hii ilisababishwa na vyuo kufunza kozi chache za isimu na lugha. Vyuo vikuu vinaweza kushauriwa kuzidisha idadi ya kozi za isimu na lugha ili kuimarisha ufundishaji wa lugha katika shule za upili ikikumbukwa kuwa moja kati ya malengo ya kufundisha Kiswahili katika shule za upili ni kumwezesha mwanafunzi kuwasiliana vyema kwa lugha hii. Lugha na isimu hufunza kuhusu sheria za lugha ambazo mwanafunzi anapozimilisi, atakuwa na mbinu nzuri za mawasiliano. Kwa sababu hii, kuna haja ya kuimarisha ufundishaji wa lugha na isimu vyuoni.

Mada katika kozi ambazo zilifunzwa vyuoni zilishughulikia mahitaji ya wanafunzi kwa kuwa walizifundisha walipotekeleza mtalaa wa shule za upili. Pia mada hizi ziliafiki hali ilivyo katika jamii kwa kuwa kuna ambazo zilihusu masuala ibuka katika jamii. Katika hali hii, zilishughulikia mahitaji ya jamii japo ni katika vyuo vikuu vitatu ambapo kulikuwa na kozi zilizokuwa na mada zilizoakisi mahitaji ya jamii. Mada katika baadhi ya kozi za mitalaa ya vyuo vikuu zilitekelezwa katika mtalaa wa shule za upili. Mada hizi zilifanywa za

lazima katika baadhi ya vyuo na kwingineko zikafanywa kuwa za hiari.

Mada katika mtalaa rasmi wa shule za upili ziliorodheshwa ili kuunda silabasi. Zilipangwa kwa kuzingatia viwango vya wanafunzi kutokea kidato cha kwanza hadi cha nne. Mada hizi zilibuniwa na kuratibiwa na TUMIKE. Silabasi ya mtalaa wa shule za upili ilimdhibiti mwalimu kwa kuwa ilitarajiwa kwamba angefundisha mada hizo jinsi zilivyopangwa. Isitoshe, mada katika mtalaa huu zilipangwa kwa kuzingatia stadi za lugha na ziligawika katika mikondo miwili ya lugha na fasihi.

Kuna uhusiano wa kisifa pia kati ya mada katika kozi za mitalaa ya Kiswahili katika vyuo vikuu na shule za upili. Kwanza, zilizingatia viwango vya wanafunzi na zilipangwa kimantiki kuanzia kwa za kiwango cha chini hadi kiwango cha juu. Zilipangwa kwa utaratibu maalum ulioitwa silabasi. Isitoshe, mada katika mitalaa yote miwili zilipangwa kwa namna ya kujengana kuanzia kwa zile za kimsingi na pia zilifundishwa kwa kufuatana kwa namna ya kutegemeana.

Kadhalika, mada katika mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa shule za upili ziliafiki hali ilivyo katika jamii kwa kuwa mitalaa hii ilifanyiwa mabadiliko kila ilipobidi ili kuondoa mada zilizopitwa na wakati. Ni mada zilizowafaa wanafunzi katika viwango vyao tofauti kwa kuwa ziliwapa maarifa na uwezo wa kutekeleza mambo mbalimbali katika jamii. Ni mada ambazo zilifundishwa kwa namna iliyowawezesha wanafunzi kujigundulia mambo. Vyuoni na shuleni, mada hizi

zilifunzwa kwa kuzingatia kipindi mahsusi cha wakati (miaka minne) na katika vipindi maalumu(shuleni, vipindi 5/6 kwa juma na vyuoni,masaa matatu kwa juma).

Kuna hali zilizotofautisha mada katika mtalaa rasmi wa shule za upili na mitalaa ya vyuo vikuu. Katika mtalaa wa TUMIKE, wanafunzi walitarajiwa kujifunza mada zote zilizoorodheshwa katika silabasi ilhali katika vyuo vikuu, wanafunzi walikuwa huru kuchagua baadhi ya mada kwa hiari japo kulikuwa na mada zilizokuwa za lazima. Uchaguzi wa mada za hiari na lazima ulitofautiana kutoka chuo kimoja hadi kingine. Hali hii iliibuka kuwa suala changamano ambapo walimu kutoka vyuo vikuu tofauti walikojifunza kozi za lazima na hiari huku wakitarajiwa kufunza mada zote katika mtalaa wa TUMIKE hata zile ambazo hawakujifunza vyuoni.

Tofauti nyingine ni kuwa, silabasi ya TUMIKE iliwadhibiti walimu kwa kuwa walitarajiwa kufunza mada zote hata ingawa walikuwa na uhuru wa kuzipanga upya lakini hawakuzibuni. Katika mitalaa ya vyuo vikuu, wahadhiri walikuwa na uwezo wa kubadilisha mada katika kozi ambapo kozi moja ingefundishwa katika vyuo vyote ingawa ingekuwa na mada tofauti. Hii ni hali iliyozua tofauti miongoni mwa walimu walioandaliwa katika vyuo tofauti ili watekeleze mtalaa mmoja wa TUMIKE.

Mada katika mtalaa wa TUMIKE zilibuniwa kwa msingi wa stadi nne za lugha lakini hali haikuwa hivyo katika ubunaji wa mada katika mitalaa ya vyuo vikuu. Hata hivyo, wanafunzi wa shule za upili na

vyuo vikuu walitarajiwa kumudu stadi za lugha ili waweze kuwasiliana vyema kwa kutumia lugha ya Kiswahili.

Mada zilizofundishwa katika vyuo vikuu zilamuliwa katika idara na wahadhiri waliozifundisha lakini mada katika mtalaa wa shule ziliamuliwa na wataalamu walioteuliwa na TUMIKE na walimu shuleni walitakiwa tu kufundisha mada jinsi zilivyowasilishwa katika silabasi.

Ufundishaji wa mada katika mtalaa wa TUMIKE ulithibitiwa na watawala shuleni lakini katika mitalaa ya vyuo vikuu wahadhiri hawakudhibitiwa na utawala, waliutekeleza mtalaa namna walivyopenda na ilikuwa vigumu kujua ikiwa walitekeleza yote yaliyokuwa kwenye silabasi. Katika baadhi ya vyuo, hili lilitambulika kupitia kwa wanafunzi ambao pia walipuuzwa walipolalamika kuhusu utendakazi wa wahadhiri wao.

Tofauti zinazojitokeza kati ya mada katika mitalaa yote miwili na namna zinavyoshughulikiwa ni hali inayoibua maswali. Kwa mfano,ni vipi walimu wa shule za upili watafundisha mada zilizo katika silabasi ya TUMIKE ikiwa hawakujifunza kozi zilizoorodhesha mada hizo vyuoni hasa ikiwa zlikuwa ni kozi za hiari? Hii ni changamoto ambayo ilihitaji kushughulikiwa. Ingekuwa vyema iwapo kozi zilizokuwa na mada zilizofundishwa katika shule za upili zingefanywa kuwa za lazima katika vyuo vikuu vyote. Hili likifanyika, walimu watautekeleza mtalaa wa shule za upili kwa njia bora na kuimarisha ufundishaji wa Kiswahili nchini.

6.5 Uhusiano Kiutekelezaji

Utekelezaji wa mitalaa rasmi katika vyuo vikuu na shule za upili uliwategemea walimu na wahadhiri. Wao ndio walidhibiti mitalaa rasmi kwa kuwa waliamua mikabala, njia za ufundishaji, mikakati, mbinu na nyenzo zilizostahili kutumika.

Wahadhiri waliotekeleza mitalaa katika vyuo vikuu walipata mafunzo ya kitaaluma vyuoni walikopata shahada yao ya kwanza. Wengi wao walikuwa na shahada ya elimu lakini wachache hawakupata mafunzo ya ualimu, shahada yao ya kwanza ilikuwa ni ya Sanaa katika somo la Kiswahili. Kuna uwezekano kuwa wahadhiri waliokuwa na Shahada ya Sanaa walipoutekeleza mtalaa wa vyuo vikuu nchini kuwaandaa walimu, kuna mambo ambayo hawakuyafanya ilvyostahili.

Wahadhiri walipowaandaa walimu vyuoni waliongozwa na mikabala na njia mbalimbali za ufundishaji. Utafiti uligundua kuwa mkabala walioutumia zaidi ni ule wa ukadiriaji. Ingawa huu ndio mkabala uanajitokeza katika kielelezo cha Tyler, umekosolewa kwa kuwa uliegemea sana upitaji wa mitihani kuliko umilisi wa maarifa ambao wanafunzi walitarajiwa kuupata kutokana na mafunzo waliyopokea vyuoni. Je, inawezekana kuwa mikabala iliyoelekeza maandalizi ya walimu vyuoni iliathiri utendakazi wao?

Mikabala inayopendekezwa na wataalamu wa masuala ya lugha ni ile inayohimiza utendaji miongoni mwa wanafunzi. Ndio maana serikali imeanzisha mchakato wa kubadilisha mfumo uliopo wa elimu katika

shule za upili unaosisitiza mitihani ili kuanzisha mfumo unaosisitiza uwezo wa utendaji miongoni mwa wanafunzi. Hali hii ikitokea katika shule za upili, walimu wanaoandaliwa kutekeleza mtalaa huo mpya wanafaa kuandaliwa kwa kutumia mikabala inayotilia maanani utendaji pia. Vyuo vinatarajiwa kujiandaa kwa kubuni mitalaa ya kuandaa walimu watakaoutekeleza huo mtalaa mpya ujao wa elimu

Kwa upande mwingine, walimu waliotekeleza mtalaa wa shule za upili walipata mafunzo yao katika vyuo vikuu. Njia na mikabala iliyotumiwa vyuoni kuwaandaa iliathiri pakubwa utendakazi wao kwa kuwa mwanafunzi huathiriwa kwa kiwango kikubwa na mwalimu wake.

Njia za ufundishaji zilizotumiwa katika kutekeleza mitalaa vyuoni na shuleni ni zile zilizompa mwanafunzi nafasi kuu na pia zilizompa mwalimu nafasi kuu. Njia za aina zote mbili zilichangiana na kufidiana. Wahadhiri na walimu walichagua njia za ufundishaji kwa kuongozwa na mada walizowasilisha, kiwango cha wanafunzi na malengo waliyotarajia kufikia.

Kadhalika, wahadhiri na walimu walitumia mbinu za kipekee ili kufanikisha ufundishaji wao. Hata hivyo, walimu walijitahidi kutumia mbinu zaidi kwa kuwa matokeo ya ufundishaji wao yalitathminiwa na kupimwa na washikadau wengi. Matokeo ya mitihani ya kitaifa yalipotangazwa, kila mwalimu alitarajiwa kuitwa "mwalimu bora". Inavyobainika hapa ni kuwa, mitihani ya kitaifa imesababisha walimu wa shule za upili kuwajibikia utekelezaji wa

mtalaa zaidi kuliko wahadhiri vyuoni. Hali hii inaonyesha pia tofauti iliyopo kati ya maandalizi ya wanafunzi shuleni na vyuoni. Shuleni,walimu walijitahidi kupata matokeo bora kutokana na ufundishaji wao kwa kuwa waliwajibikia washikadau wengi lakini wahadhiri vyuoni waliwajibikia tu watawala wa vyuo vikuu kwa sababu wao wenyewe ndio waliowaandalia wanafunzi mitihani, hawakudhibitiwa na mitihani ya kitaifa.

Walimu wa shule za upili walitumia nyenzo kuliko wahadhiri katika vyuo vikuu. Ikikumbukwa kuwa nyenzo ziliboresha ufundishaji na kudumisha mafunzo ambayo wanafunzi walipata katika kumbukumbu zao, ni bayana kuwa wanafunzi shuleni waliandaliwa vyema ikilinganishwa na jinsi walimu waliandaliwa vyuoni.

Walimu na wahadhiri walitumia mikakati mbalimbali ili kuboresha ufundishaji wao. Wote walifanya maandalizi kabla ya mafunzo kuanza. Walitegemea nyaraka maalumu ambazo zilirahisisha ufundishaji wao. Wahadhiri vyuoni walitegemea sana miongozo ya kozi mbalimbali. Walimu walielekezwa na nyaraka rasmi kama vile ratiba ya mafunzo, mpangilio wa somo, vitabu vya kiada miongoni mwa zingine. Walimu walikaguliwa na watawala wa shule na wawakilishi wa wakuu wa wizara ya elimu kuhakikisha kwamba walikuwa na nyaraka hizo na waliweza kuzitumia kufanikisha ufundishaji wao.

Katika kutekeleza mitalaa katika vyuo vikuu na shule za upili, wahadhiri na walimu walitarajiwa kutekeleza yaliyomo katika mitalaa

rasmi kwa kuzingatia kipindi mahsusi. Hata hivyo, walimu walikuwa na muda wa miaka minne ilhali wahadhiri walitekeleza mada katika mitalaa kwa kipindi ya muhula mmoja pekee (majuma 14). Wahadhiri mbalimbali walifundisha kozi tofauti siyo kama walimu ambapo mwalimu mmoja alifundisha somo la Kiswahili kwa wanafunzi kuanzia kidato cha kwanza hadi cha nne. Mafunzo yaliyotolewa na mwalimu shuleni yalikamilika alipowaandaa wanafunzi hawa kukabili mtihanai wa kitaifa ulioandaliwa baada ya miaka minne ya mafunzo. Katika ufundishaji wake, mwalimu wa shule ya upili alichunguzwa na wadau wengi katika viwango mbalimbali kuhakikisha kwamba anawasilisha yaliyomo katika silabasi kwa ukamilifu. Isitoshe, mwalimu wa shule za upili alitarajiwa kufunza vipengele vyote vya somo la Kiswahili (fasihi & lugha) lakini mhadhiri alikuwa na uhuru wa kuchagua kozi aliyopendelea. Kwa hivyo, walimu wa shule za upili walidhibitiwa na hali nyingi walipojitahidi kutekeleza mitalaa rasmi ikilinganishwa na wahadhiri katika vyuo vikuu. Kwa sababu hii, pana haja ya kuwapa walimu wa shule za upili maandalizi mema wanapopata mafunzo yao vyuoni.

Utekelezaji wa mitalaa rasmi ya Kiswahili vyuoni na shuleni uliilingana ambapo walimu na wahadhiri walitumia mikabala, njia, mbinu na nyenzo kwa namna moja. Hata hivyo utekelezaji wa mitalaa vyuoni haukudhibitiwa jinsi walimu wa shule za upili walivyodhibitiwa na washikadau mbalimbali. Hali hii ya

kutodhibitiwa ilisababisha ulegevu wa kiwango fulani hali ambayo iliathiri maandalizi ya walimu. iwapo kungekuwa na njia ya kukadiria utendakazi wa walimu waliohitimu kutoka vyuo vikuu mbalimbali, huenda ulegevu uliopo katika utekelezaji wa mitalaa rasmi vyuoni ungegunduliwa na kukabiliwa vilivyo.

Mkabala mkuu unaoelekeza maandalizi ya walimu vyuoni umeweza kukosolewa. Kwa sababu hii, mfumo wa elimu unafanyiwa marekebisho yanayolenga kuukabili mkabala huo. Vyuo vikuu vinatakiwa kujiandaa kwa ajili ya kuandaa walimu watakaotekeleza mtalaa mpya unaoendelea kuzinduliwa katika shule za upili.

6.6 Uhusiano wa Kitathmini

Mitalaa rasmi ya vyuo vikuu na shule za upili ilifanyiwa tathmini katika viwango na nyakati tofauti. Tathmini ilifanyika ili kupima jinsi malengo ya ufundishaji yalikuwa yamefikiwa, kukadiria kiwango cha mafunzo yaliyotolewa kwa wanafunzi, kupima kiwango cha ufanisi cha walimu na wanafunzi na pia kupima ubora na udhaifu wa mitalaa.

Tathmini iliyofanyiwa mitalaa rasmi ya vyuo vikuu na shule za upili ilizingatia na kufuata hatua maalumu. Kadhalika, tathmini hii ilitarajiwa kufanyika kabla ya mafunzo kuanza, mafunzo yalipoendelea na baada ya mafunzo kukamilika. Kulibuniwa sera maalumu zilizodhibiti mifumo ya tathmini katika vyuo vikuu na shule za upili. Njia kuu za tathmini zilikuwa ni mijarabu na mitihani.

Hata hivyo kwa mujibu wa walimu na wahadhiri walioshiriki katika utafiti, tathmini iliyofanyiwa mitalaa rasmi katika shule za upili ilikuwa ni ya mara kwa mara. Katika vyuo vikuu, tathmini ilifanyika katika vipindi na nyakati maalumu. Walimu walieleza jinsi ambavyo tathmini ilichukua nafasi muhimu katika mitalaa rasmi na iliweza kudhibiti shughuli ya ufundishaji na ujifunzaji.

Ufundishaji wa walimu na wahadhiri na pia ujifunzaji wa wanafunzi ulihusiana moja kwa moja na tathmini kwa kuwa ufanisi wa walimu pamoja na wanafunzi uliamuliwa kupitia kwa matokeo ya mitihani.

Utafiti uligundua kuwa tathmini katika vyuo vikuu ilidhibitiwa na wahadhiri walioandaa silabasi na kuitekeleza darasani. Katika hali hii, kulikuwa na uwezekano kuwa wahadhiri walitathmini mada walizokuwa wamefundisha na pia wangeamua kukamilisha mafunzo ya muhula katika silabasi au kutoyakamilisha kwa kuwa wao wenyewe ndio waliandaa mitihani ya mwisho wa muhula.

Katika shule za upili, utafiti uligundua kuwa walimu waliandaa mijarabu na mitihani shuleni ambayo ilitumiwa kuwaandaa wanafunzi kwa ajili ya mtihani wa kitaifa uliofanyika baada ya mafunzo ya miaka minne kukamilika. Mitihani na mijarabu ilipewa kipaumbele katika shule za upili ambapo wanafunzi waliopata alama za juu walipewa zawadi na waliokosa kufikia viwango vilivyohitajika, walidunishwa na kukashifiwa hadharani. Walimu ambao waliwezesha wanafunzi kupata alama za juu walisifiwa kuwa walimu bora na waliopata matokeo duni kutoka kwa wanafunzi wao

walikashifiwa kuwa walimu wasiofaa. Hali hii iliwaweka walimu katika mashindano wakijitahidi kuwapa wanafunzi mafunzo bora kufikia kiwango cha kutumia muda wa ziada. Hali kama hii haikutokea vyuoni hivyo basi kuwapa wahadhiri uhuru wa kuutekeleza mtalaa jinsi walivyopenda.

Walimu wa shule za upili hawakudhibiti mitihani ya kitaifa kwa namna yoyote lakini matokeo ya mitihani hiyo yalitumiwa kama kigezo cha kuamua ubora au udhaifu wao. Hata hivyo, waliandaa na kusahihisha kwa makini mitihani na mijarabu walioyowapa wanafunzi shuleni na wakafanya marekebisho baada ya kurejesha karatsi za mitihani.

Katika vyuo vikuu, wahadhiri walieleza kuwa wenyewe ndio waliofanya maamuzi kuhusu hatima ya wanafunzi kupitia kwa mitihani. Matokeo ya wanafunzi ya muda wa miaka minne yalijumlishwa na kuchanganuliwa ili kuwaweka katika viwango mbalimbali vya shahada kabla ya kuhitimu. Huu mtindo wa tathmini ulikuwa mzuri ulipolinganishwa na ule wa shule za upili. Katika shule za upili, mtihani mmoja wa kitaifa ulitumiwa kuwaweka wanafunzi katika viwango mbalimbali kupitia kwa gredi walizopata na ambazo pia zilitumiwa kuamua hatima yao baada ya kuhitimu masomo ya shule za upili. Hali hii imekuwa ikikosolewa na kusababisha washikadau mbalimbali wa masuala ya elimu kutaka mfumo wa elimu wa 8-4-4 uondolewe au kufanyiwa marekebisho. Kwa sasa, mchakato wa kuufanyia mfumo uliopo marekebisho

unaendelea lengo likiwa ni kubuniwa kwa mfumo mpya unaosisitiza uwezo wa utendaji miongoni mwa wanafunzi.

Tofauti kubwa iliyokuwepo kati ya tathmini katika mitalaa hiyo miwili ni kuwa katika mitalaa ya vyuo vikuu, wahadhiri walidhibiti mchakato mzima wa tathmini tokea mwanzo hadi mwisho wa mafunzo. Katika shule za upili, walimu walidhibiti mijarabu na mitihani iliyoandaliwa shuleni kwa miaka mitatu na mihula miwili ya mwaka wa nne lakini hawakuwa na usemi wa moja kwa moja kuhusu ule mtihani wa mwisho wa kitaifa uliotumiwa kuwaweka wanafunzi katika viwango mbalimbali japo walimu wachache miongoni mwao ndio walitumika kuandaa maswali ya mitihani. Vilevile, ni walimu wachache tu waliopata mafunzo kuhusu utahini walishiriki katika usahihishaji wa mitihani ya kitaifa.

Mchakato wa tathmini katika shule za upili ulikosolewa na wadau wa masuala ya elimu kwa kuwa haukuwahusisha walimu wote waliowaandaa wanafunzi. Kuna walioukosoa kwa kusema kuwa haikuwa haki kuamua hatima ya mwanafunzi kupitia kwa mtihani mmoja baada ya kusoma kwa muda wa miaka minne. Kadhalika, udhaifu mwingine uliogunduliwa ni kwamba baadhi ya waandalizi wa huo mtihani wa kitaifa hawakufunza katika shule za upili, wengine walikuwa wahadhiri katika vyuo vikuu. Pia kulikuwa na baadhi ya watahini ambao waliwacha taaluma ya ualimu kujiunga na taaluma zingine lakini bado walitumika kutahini miaka mingi baada ya kuacha kufunza katika shule za upili. Tathmini katika shule za upili

haikumpa mwalimu aliyeutekeleza mtalaa umuhimu jinsi hali ilivyokuwa katika vyuo vikuu.

Hali ya wahadhiri kudhibiti shughuli nzima ya tathmini vyuoni ilikuwa na changamoto zake pia kwa vile baadhi ya wahadhiri walitumia mitihani na mijarabu hiyo kwa sababu za kibinafsi; baadhi yao waliitumia kudhulumu au kupendelea wanafunzi ambapo wakati mwingine haikutoa taswira kamili ya uwezo wa wanafunzi. Vilevile kulikuwa na baadhi ya wahadhiri ambao hawakuongozwa na maadili ya kitaaluma katika ufundishaji ambapo walifunza tu baadhi ya mada ambazo walikusudia kutahini. Wahadhiri kama hawa waliishia kufunza kwa lengo la mitihani na wala siyo kuwawezesha wanafunzi kupata maarifa ambayo yangewasaidia kumudu taaluma zao baadaye. Kwa sababu ya hali kama hizi kutokea miongoni mwa wanafunzi walipopata mafunzo katika baadhi ya kozi, kuna uwezekano kuwa baadhi yao wangekosa kumudu ufundishaji wa kozi hizo.

Tathmini ya mitalaa rasmi katika vyuo vikuu na shule za upili iliendeshwa kwa malengo sawa japo tathmini katika shule za upili ilimdhibiti mwalimu lakini katika vyuo vikuu wahadhiri waliidhibiti shughuli. Tathmini ilivyoendeshwa katika vyuo vikuu iliweza kuathiri utendakazi wa walimu walipoutekeleza mtalaa katika shule za upili. Hali hii ilitokea pale ambapo,wahadhiri waliandaa mitihani kulingana na mada walizokuwa wamefunza. Ikiwa kulitokea kuwa na mada ambazo hawakufunza na hawakutahini, wanafunzi hawakuzisoma na

iwapo zilikuwa katika mtalaa wa shule za upili, utekelezaji wake ungekuwa changamoto kwao. Hali hii ingerekebishwa iwapo wahadhiri kutoka vyuo tofauti wangeandaa mitihani ifanyike katika vyuo ambako wnywew hawafunzi.

6.7 Uhusiano Kimazingira

Mazingira ya ujifunzaji shuleni yalikuwa tofauti na yaliyokuwa vyuoni. Mazingira yanachangia katika kufanikisha mafunzo ambayo wanafunzi hupokea. Walimu walioshiriki katika utafiti huu walisema kwamba mazingira yaliathiri utekelezaji wa mtalaa rasmi kwa kuwa katika mazingira ya shule, wanafunzi walisomea katika shule za viwango tofauti ambazo zina mahitaji na changamoto tofauti. Mahitaji na changamoto katika shule ambamo walimu walitekeleza mtalaa viliathiri utendakazi wao katika kuutekeleza mtalaa. Utafiti uligundua kuwa katika shule za kitaifa na kaunti, kulikuwa na usimamizi dhabiti kwa ajili ya shule hizi kuangaliwa na jamii kwa ujumla kwa sababu ya matokeo ya mitihani ya kitaifa. Walimu katika shule hizi walilazimika kuwajibika sana katika utekelzaji wa mitalaa. Waliwajibikia wasimamizi na wanafunzi moja kwa moja. Iliaminika kwamba shule hizi zilipata matokeo ya kuvutia katika mitihani ya kitaifa kwa ajili ya uwajibikaji wa hali ya juu miongoni mwa walimu katika utekelezaji wa mitalaa. Kadhalika, matokeo mazuri katika mitihani ya kitaifa na uwajibikaji wa walimu katika utekelezaji wa mitalaa ulitokana na hali ya shule hizo kuwa na vifaa na miundomsingi bora. Vilevile, wanafunzi katika shule hizo walikuwa

wakakamavu katika masomo yao hali ambayo ilichochea walimu kutia bidii katika utekelezaji wa mitalaa ili kutilia nguvu matokeo bora katika mitihani kwa kuwa ni shule zilizoangaziwa sana na jamii nzima.

Katika shule za kiwango cha wilaya, mambo yalikuwa tofauti kwa sababu ya ukosefu wa vifaa na miundo msingi bora. Kadhalika, idadi kubwa ya wanafunzi katika shule hizi hawakuwa wakakamavu katika masomo yao. Usimamizi wa shule hizi pia ulikuwa na ulegevu hali ambayo ilisababisha walimu kuwa watepetevu katika utekelezaji wa mitalaa.

Pia katika mazingira ya shule kuna urasmi na udhibiti mwingi. Shughuli za mwanafunzi zinadhibitiwa na mwalimu. Hali hii inawezesha wanafunzi kumakinika katika masomo yao. Wamewekewa ratiba ya shughuli na matukio wanayoshiriki wanapokuwa shuleni. Wao huandaliwa mazingira ya ujifunzaji na walimu wao. Isitoshe wamewekewa sheria zinazothibiti mienendo yao. Katika mazingira kama haya ujifunzaji huweza kutokea.

Katika vyuo vikuu, kuna hali inayohusiana na hiyo iliyopo katika shule za upili. Wahadhiri walioshiriki katika utafiti walisema kuwa vyuo vikuu vilikuwa na sifa mahsusi katika jamii. Walimu walioandaliwa katika vyuo vikuu fulani walihusishwa na tabia fulani. Kwa mfano kuna vyuo vilivyohusishwa na nidhamu ya hali ya juu kuliko vingine; kuna pia vyuo vilivyojulikana kwa ubora wake katika kutoa mafunzo na hasa mada mahsusi kwa sababu ya wahadhiri

waliotekeleza mitalaa kule. Isitoshe, kuna vyuo vilivyopendelewa na wanafunzi kuliko vingine kwa sababu ya umaarufuambao vilikuwa nao katika jamii. Mambo haya yote yalidhibiti utekelezaji wa mitalaa na utendakazi wa walimu walioandaliwa katika vyuo hivyo. Walimu walioandaliwa katika vyuo vilivyoaminika kuwa na nidhamu, vilivyofunza vyema baadhi ya mada katika mitalaa walitendakazi yao vizuri wlipokuwa wakitekeleza mtalaa wa TUMIKE.

Isitoshe, wanafunzi katika vyuo vikuu wana uhuru mwingi wa kujiamulia na kujifanyia mambo. Wahadhiri walisema kuwa wanafunzi wa vyuo vikuu huaminiwa kuwa watu wazima wanaoweza kujielekeza. Kwa wale wenye nidhamu na uwajibikaji, huyapa mafunzo wanayopokea kipaumbele. Wahadhiri wengi hawathibiti shughuli za wanafunzi na pia kuna wahadhiri wasiojali miitikio ya wanafunzi katika shughuli nzima ya ujifunzaji.

Mazingira mbalimbali walimosomea wanafunzi katika shule za upili na vyuo vikuu, yaliathiri pakubwa utekelezaji wa mitalaa. Mazingira ya vyuo vikuu ambayo walimu waliandaliwa yaliathiri pakubwa utendakazi wao katika shule kwa njia hasi au chanya. Kwa mfano walimu walioandaliwa katika vyuo ambako hawakudhibitiwa na hawakujali masomo yao, kuna uwezekano wa wao kutohudhuria mafunzo yote na wakaishia kupata matokeo hafifu. Walimu kama hawa hawawezi kutekeleza mtalaa wa TUMIKE vilivyo. Vilevile, mwalimu aliyeandaliwa vyema akijikuta katika shule isiyokuwa na vifaa, miundomsingi inayohitajika au akajikuta katika shule iliyo na

usimamizi dhabiti, ataathiriwa katika utendakazi wake kwa njia hasi au chanya. Kwa hivyo mazingira yana athari kubwa katika utekelezaji wa mitalaa vyuoni na shuleni.

6.8 Uhusiano Kimtazamo

Mitazamo ya walimu na wanafunzi huchangia pakubwa katika utekelezaji wa mtalaa rasmi. Walimu walioshiriki katika utafiti waligundua kuwa, katika shule za upili, ni rahisi kwa walimu kutambua mitazamo hasi miongoni mwa wanafunzi na wakaishughulikia kutokana na kule kuwa na mtagusano wa karibu na wao. Waliongezea kuwa, walimu hujitahidi kufanyika viigwa kwa wanafunzi wao kwa hivyo hufanya kila juhudi kuhakikisha wanafunzi wao wamefurahia mafunzo yao wanapokuwa shuleni. Wanafunzi katika shule za upili walionyesha mitazamo yao kwa walimu wao na mada zilizowasilishwa kwenye mtalaa.

Vyuoni, wahadhiri walisema kwamba haikuwa rahisi kwao kutambua mitazamo miongoni mwa wanafunzi kwa sababu hukutana tu darasani na wanafunzi wao mara moja kwa juma kwa muda wa saa 2-3. Katika hali kama hii, ni vigumu kwa wahadhiri kutambua mitazamo hasi miongoni mwa wanafunzi na hata wakiitambua, aghalabu hawajali.

Sababu ya kuwepo kwa tofauti hizi ni kuwa, walimu shuleni hujali kuwasaidia wanafunzi kupata matokeo mazuri katika mitihani ili kuepuka lawama kutoka kwa wadau wengine. Kwa upande wa wahadhiri, kupita na kufeli mitihani ni jukumu la mwanafunzi

binafsi kwa kuwa hakuna wadau watakaomkashifu mhadhiri kwa ajili ya matokeo duni ya mwanafunzi. Mitazamo hasi na chanya miongoni mwa walimu na wanafunzi huathiri utekelezaji wa mitalaa rasmi vyuoni na shuleni.

Walimu pia huwa na mitazamo hasi au chanya kwa ajili ya mada wanazofunza, mazingira wanamofanyia kazi, wanafunzi wanaofundisha, utawala wa shule au chuo. Kwa mfano baadhi ya walimu wa shule za upili walikiri kwamba walikuwa na mtazamo hasi kwa shule walikofunza kwa sababu zilikosa vifaa na miundo msingi bora, wanafunzi katika shule hawakuwa wakakamavu katika masomo yao. Walimu kama hawa hawawezi kuutekeleza mtalaa ipasavyo ikilinganishwa na walimu walio na mitazamo chanya.

6.9 Uhusiano wa Muda

Muda ni muhimu sana kwa mwalimu shuleni anapopima kiwango chake cha ufanisi. Walimu katika utafiti walisema kuwa walitarajiwa kukamilisha mafunzo yao kwa muda maalumu kabla ya mitihani ya kitaifa kufanyika. Kadhalika, wao huhitaji muda wa kukadiria wanafunzi mara kwa mara ili mabadiliko ya kitabia yaliyokusudiwa yasipobainika, wanajiandaa kurudia mafunzo upya hadi wafikie malengo ya ufundishaji. Ndio maana waliwekewa na usimamizi wa shule makataa ya kuandaa , kusahihisha na kuwasilisha matokeo ya mijarabu na mitihani.

Wahadhiri walioshiriki katika utafiti walisema kwamba, vyuoni hawasumbuliwi na suala la muda kwa kuwa wao ndio waandalizi wa

silabasi, wanaofundisha, wanaandaa mitihani na kuisahihisha. Kwa hivyo wanaweza kuamua kupunguza mada wanazotarajiwa kufundisha wakijua hawatazitathmini. Mwelekeo kama huu bila shaka huathiri maandalizi ya walimu na utelezaji wa mitalaa shuleni na vyuoni kwa kuwa kuna uwezekano wa wahadhiri kutotekeleza mitalaa kwa ukamilifu. Walimu wanaoandaliwa wanapokosa kupata mafunzo yote wanaweza kukumbwa na changamoto wanapotekeleza mtalaa wa shule za upili iwapo watakumbana na mada ambazo hawakufundishwa vyuoni.

Mhadhiri anayekosa kufunza mada zote katika mtalaa kwa sababu ya muda, akakosa kuandaa mijarabu kwa wakati ufaao, hawaandai wanafunzi wake jinsi inavyostahili. Wanafunzi hawa wanapohitimu kuwa walimu, hawawezi kuutekeleza mtalaa jinsi inavyostahili. Kadhalika, mwalimu ambaye hazingatii makataa ya kukamilisha uwasilishaji wa mada darasani, mijarabu/mitihani, usahihisahaji na uwasilishaji wa matokeo ya mijarabu na mitihani anaathiri utekelezaji wa mtalaa rasmi shuleni.

6.10 Uhusiano Kimahitaji

Katika juhudi zao za kutekeleza mitalaa katika vyuo vikuu na shule za upili, wahadhiri na walimu walijitahidi kushughulikia mahitaji ya wanafunzi. Kushughulikiwa kwa mahitaji ya wanafunzi kulichangia katika kuufanikisha mtalaa husika.

Walimu katika shule za upili walikuwa katika nafasi nzuri ya kushughulikia mahitaji ya wanafunzi kwa kuwa walishirikiana nao

kwa karibu, walikutana nao mara kwa mara hata kwa kuhusisha wazazi wao. Walimu walisema kwamba, walitumia matokeo ya mitihani kushughulikia matatizo ya wanafunzi katika kuelewa yaliyomo katika silabasi. Kadhalika walifundisha darasani huku wakishughulikia wanafunzi kulingana na tofauti zilizokuwa miongoni mwao. Walimu waliendelea kusema kuwa walikuwa na nafasi nzuri ya kuhusisha wazazi na utawala wa shule katika kushughulikia mahitaji ya wanafunzi. Walifanya hivi ili kuhakikisha ya kwamba mtalaa umetekelezwa kwa njia ya kumfaa mwanafunzi.

Katika vyuo vikuu, wahadhiri walipoulizwa jinsi walishughulikia mahitaji ya wanafunzi wao walipokuwa wakitekeleza mitalaa walisema kuwa mahitaji ya wanafunzi yalishughulikiwa kwa ujumla kupitia kwa malengo ya ufundishaji. Waliendelea kusema kwamba hawakuwa na ushirikiano wa karibu na wanafunzi wao kuweza kujua matatizo yaliyowakumba walipokabiliana na mafunzo yaliyotolewa darasani. Hata matokeo ya mitihani yalipokuwa duni, hakukuwa na muda wa kufanya marekebisho. Hali kama hii inaweza kuwa inachangia maandalizi ya walimu ambao wana matatizo katika kumudu yaliyomo katika silabasi kwa kuwa mijarabu na mitihani haikuwasaidia wahadhiri kufahamu sehemu za mtalaa ambazo wanafunzi wao hawakuwa wameelewa. Katika hali hii, maslahi ya wanafunzi hayakushughulikiwa na utendakazi wao katika kutekeleza mtalaa wa shule za upili.

6.11 Uhusiano wa Walimu

Walimu na wahadhiri wana jukumu la kuandaa mazingira bora ya ujifunzaji kwa wanafunzi wao. Walitarajiwa kupata mafunzo ya kitaaluma ambayo yaliwawezesha kutekeleza mitalaa rasmi ya vyuo vikuu va shule.

Wahadhiri walioshiriki katika utafiti huu walipata mafunzo katika viwango mbalimbali. Waliopata mafunzo ya ualimu walipata ufahamu wa jinsi wanavyoweza kuwaandaa walimu. Inawezekana kuwa wahadhiri walioandaliwa kupitia kwa programu ya Shahada ya Sanaa ya Kiswahili hawakuwa na ufahamu kuhusu maandalizi ya walimu. Walichofanya ni kuwasilisha tu mada za mitalaa kwao lakini siyo kuwapa maandalizi ya kitaaluma. Hali kama hii iliathiri utekelezaji wa mitalaa miongoni mwa walimu katika shule za upili. Tume ya elimu ya vyuo vikuu inafaa kuchunguza hili ili kuhakikisha kuwa wahadhiri wanaowaandaa walimu katika vyuo vikuu wanayo maarifa kuhusu taaluma ya ualimu.

Walimu wa shule za upili pia waliandaliwa kitaaluma ili kutekeleza yaliyomo katika mitalaa rasmi ya shule za upili. Walimu wote walioshiriki katika utafiti huu walipokea mafunzo yao ya kitaaluma kupitia kwa programu ya Shahada ya Elimu kutoka katika vyuo vikuu vya umma. Japo waliandaliwa katika vyuo vikuu mbalimbali, walipata maarifa kuhusu taaluma ya ualimu ambayo yaliwawezesha kutekeleza mtalaa wa TUMIKE.

Mbali na mafunzo ya kitaaluma waliyopata, walimu na wahadhiri walikuwa na sifa zingine ambazo ziliwaathiri walipotekeleza mitalaa rasmi ya Kiswahili vyuoni na shuleni. Baadhi ya sifa hizo zilitokana na jinsia yao, umri wao, kiwango chao cha kuhitimu na hata vyuo walikosomea au walikofundisha.

Jambo la kimsingi hapa ni kuwa walimu wana nafasi kubwa katika utekelezaji wa mitalaa shuleni na vyuoni na ni muhimu kwao kuandaliwa vyema ili watimize wajibu wao jinsi inavyohitajika.

6.12 Hitimisho

Katika sehemu hii, uhusiano baina ya mitalaa rasmi ya vyuo vikuu na shule za upili umejadiliwa kwa kuzingatia vipengele vikuu vya mtalaa ambavyo ni: malengo, mada, utekelezaji na tathmini.

Malengo ya mitalaa yote miwili yalikuwa na sifa za kimsingi zilizolingana ingawa yalitekelezwa kwa kuzingatia viwango tofauti vya wanafunzi. Kadhalika, malengo ya mtalaa wa shule za upili yalielekeza ufundishaji katika shule zote nchini Kenya. Kwa upande wa vyuo vikuu vya umma, kila chuo kilikuwa kilibuni malengo yake.

Mada katika mitalaa rasmi ya vyuo vikuu zilibuniwa vyuoni na kutekelezwa na wahadhiri wenyewe ilhali mada katika silabasi ya shule za upili zilibuniwa na TUMIKE na kutekelezwa na walimu. Mtalaa wa TUMIKE uliwadhibiti walimu.

Kuhusu utekelezaji wa mitalaa rasmi vyuoni na shuleni, walimu na wahadhiri walitumia mikabala na njia za ufundishaji zilizokuwa

sawa ingawa kilichotofautisha ufundishaji wao ni mikakati, mbinu na matumizi ya nyenzo.

Tathmini ya mitalaa katika vyuo vikuu na shule za upili ilizingatia hatua sawa ijapokuwa Tathmini katika vyuo vikuu ilidhibitiwa na wahadhiri wenyewe lakini katika shule za upili sera zilizobuniwa kuhusu mitihani zilimdhibiti mwalimu kwa kiwango fulani.

Mwisho, vipengele ziada vya mtalaa ambavyo ni: mahitaji ya wanafunzi, mazingira, muda, mitazamo na walimu pia vililinganishwa na kulinganuliwa mintarafu vyuo vikuu na shule za upili kwa kuzingatia namna ambavyo viliathiri utekelezaji wa mitalaa rasmi.

SURA YA SABA: MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

7.0 Utangulizi

Sura hii inatoa muhtasari wa utafiti huu kwa kuzingatia matokeo yaliyojadiliwa katika sura za nne, tano na sita. Inaeleza kwa muhtasari matokeo katika tasnifu kwa kuelekezwa na madhumuni ya utafiti. Kadhalika, inatoa mahitimisho ya utafiti na mapendekezo kwa ajili ya utafiti wa baadaye kutokana na upungufu wa utafiti huu.

7.1 Muhtasari

Sehemu hii inatoa muhtasari wa tasnifu kwa kuzingatia madhumuni ya utafiti ambayo ni: Uhusiano baina ya mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na mitalaa ya shule za upili; Vipengele vinavyounda mitalaa ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu na shule za upili; Athari ya utekelezaji wa mitalaa ya Kiswahili vyuoni kwa utendakazi wa walimu wa shule za upili.

7.1.1 Uhusiano baina ya Mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa TUMIKE wa shule za upili

Utafiti uligundua kuwa uhusiano baina ya mitalaa rasmi ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili wa shule za upili siyo wa moja kwa moja. Uhusiano mdogo uliopo baina ya mitalaa rasmi ya vyuo vikuu na mtalaa rasmi wa TUMIKE ulidhihirika kupitia kwa vipengele vikuu vya mitalaa (malengo, mada, utekelezaji na tathmini).

7.1.2 Vipengele vinavyounda mitalaa ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu na shule za upili nchini Kenya

a) Malengo

Utafiti uligundua kwamba, malengo ya mitalaa rasmi ya vyuo vikuu yalihusiana kwa kiwango fulani na ya mtalaa rasmi wa shule za upili kwa kuwa yalibuniwa kutokana na malengo ya kijumla ya elimu ambayo yaliwasilishwa kupitia kwa kauli pana. Hata hivyo, yalitofautiana pale ambapo malengo ya mtalaa rasmi wa TUMIKE yalikuwa mahsusi kwa kuwa yalilenga kuwaandaa wanafunzi kupokea mafunzo kuhusu vipengele mbalimbali vya somo la Kiswahili. Yale ya vyuo vikuu yalibaki kuwa kauli pana za kijumla na hayakulenga maandalizi ya walimu moja kwa moja. Kadhalika, malengo ya TUMIKE yalikuwa sawa kote nchini lakini ya vyuo vikuu yalikuwa tofauti kwa kuwa kila chuo kilibuni malengo yake mahsusi.

b) Mada

Iligunduliwa kuwa, mada katika mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa TUMIKE zilifanana kisifa japo wanafunzi wa shule za upili walitarajiwa kujifunza mada zote zilizoorodheshwa katika silabasi ilhali walimu walioandaliwa vyuoni hawakutarajiwa kujifunza mada zote zilizoorodheshwa katika kozi zilizofunzwa vyuoni. Changamoto ilitokea pale ambapo walimu wa shule za upili walitarajiwa kufundisha mada zote zilizoorodheshwa kwenye silabasi iliyoundwa

na TUMIKE ilhali vyuoni walikuwa na uhuru wa kuchagua kozi walizotaka kujifunza. Hili lilisababishwa na hali ambapo baadhi ya kozi zilizokuwa za hiari katika baadhi ya vyuo vikuu zilihusiana moja kwa moja na baadhi ya mada zilizofunzwa katika shule za upili.

c) **Utekelezaji wa Mitalaa**

Utafiti uligundua kwamba utekelezaji wa mitalaa rasmi vyuoni ulikuwa sawa na uliofanyika katika shule za upili kwa sababu walimu na wahadhiri walitumia mikabala, njia, mbinu, mikakati na nyenzo kwa namna sawa. Tofauti ilitokea pale ambapo utekelezaji wa mtalaa wa shule za upili ulidhibitiwa na washikadau mbalimbali kama vile wazazi, watawala wa shule, Wizara ya Elimu na Tume ya Kuwaajiri Walimu. Utekelezaji wa mitalaa katika vyuo vikuu uliwategemea wahadhiri kwa kiwango kikubwa. Hawakudhibitiwa jinsi ilivyokuwa kwa walimu wa shule za upili. Watekelezaji wa mitalaa katika vyuo vikuu hawakukadiriwa kwa namna yoyote ili kupima utendakazi wao. Iwapo wanaweza kukadiriwa, mikabala na njia zifaazo za ufundishaji zitatumika na utekelezaji wa mitalaa vyuoni kuimarishwa.

d) **Tathmini**

Tathmini ilifanywa kwa malengo sawa katika mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa shule za upili. Hata hivyo, tathmini shuleni ilimdhibiti mwalimu kwa kuwa matokeo yake yalitumiwa kuamua ubora wake katika utekelezaji wa mtalaa. Kadhalika, mwalimu hakupewa nafasi

ya kuamua namna mwanafunzi angekadiriwa baada ya mafunzo kukamilika kwa kuwa tathmini ya baada ya mafunzo kukamilika iliandaliwa na Baraza la Mitihani nchini. Hii ilikuwa tathmini muhimu kwa wanafunzi pamoja na washikadau wengine kwa kuwa ilitumiwa kuamua hatima ya wanafunzi. Kwa upande mwingine, tathmini katika vyuo vikuu iliandaliwa na wahadhiri wenyewe. Wao ndio waliidhibiti tathmini na waliiandaa kwa kuzingatia namna walivyokuwa wametekeleza mitalaa. Kwa hivyo, katika vyuo vikuu tathmini iliandaliwa kwa kutegemea namna ambavyo mtalaa ulikuwa umetekelezwa lakini katika shule za upili, utekelezaji wa mtalaa ulitegemea namna ambavyo tathmini iliandaliwa.

e) Vipengele vinginevyo

Mbali na vipengele hivi vikuu, utafiti aidha uligundua kuwa kulikuwa na vipengele vya ziada vilivyoathiri uhusiano baina ya mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa shule za upili wa TUMIKE ifuatavyo;

Mazingira

Utafiti uligundua kuwa mazingira yaliathiri ujifunzaji miongoni mwa wanafunzi. Mazingira ya ujifunzaji katika vyuo vikuu yalikuwa na uhuru mwingi ikilinganishwa na ya shule za upili ambayo yalidhibitiwa kwa namna mbalimbali. Uhuru mwingi ambao wanafunzi walikuwa nao vyuoni ulichangia baadhi yao kuwa watepetevu katika ujifunzaji wao. Hali hii ilathiri utendakazi wao

walipohitimu kufundisha katika shule za upili ambako walidhibitiwa na utawala wa shule pamoja na hali zingine. Utekelezaji wa mtalaa katika shule za upili uliwahitaji walimu kuzingatia kanuni ambazo zilielekeza ufundishaji wao. Walimu waliwekewa viwango mahsusi na utawala wa shule ambavyo walitarajiwa kufikia kupitia kwa matokeo ya mitihani baada ya kukamilisha mafunzo yao. Kwa mwalimu ambaye aliandaliwa katika mazingira huru, wakati mwingine ilikuwa vigumu kwake kutekeleza mtalaa katika shule iliyokuwa na udhibiti mwingi. Utafiti uligundua kwamba baadhi ya walimu ambao waliathiriwa na mazingira huru kule vyuoni hawakufurahia kufundisha katika shule zilizokuwa na udhibiti mwingi. Walimu hawa walihiari kufunza katika shule za upili ambazo utawala wake haukuwa na udhibiti mwingi ambapo utekelezaji wa mtalaa kwa kuzingatia muda mahsusi haukutiliwa maanani.

Mitazamo

Kadhalika, iligunduliwa kwamba, mitazamo ya walimu na wanafunzi iliathiri utekelezaji wa mitalaa katika vyuo vikuu na shuleni. Mitazamo ya walimu na wahadhiri kuhusu malengo ya mitalaa na mada iliathiri namna walivyotekeleza mitalaa. Mitazamo ya walimu kuhusu njia za kutekeleza mitalaa na kuendesha tathmini iliathiri namna ambavyo wanafunzi walipokea yaliyomo kwenye mitalaa. Kwa hivyo mitazamo ya walimu na wahadhiri kuhusu vitu na hali mbalimbali katika mazingira ya shule na vyuo vikuu iliathiri

mitazamo ya wanafunzi na utekelezaji wa mitalaa vyuoni na shuleni kwa njia hasi na chanya.

Muda

Pia utafiti uligundua kuwa muda ulikuwa muhimu na uliathiri pakubwa utekelezaji wa mitalaa katika shule za upili na vyuo vikuu. Walimu na wahadhiri walihitaji muda mahsusi kuendesha shughuli mbalimbali zilizohusiana na utekelezaji wa mitalaa. Hata hivyo, muda ulitiliwa maanani shuleni ambapo walimu walitarajiwa kuyafikia malengo ya mtalaa baada ya muda maalumu hali ambayo ilithibitishwa kupitia kwa matokeo ya tathmini. Kadhalika, walimu hawa walitakiwa kuwasilisha mada katika mtalaa kwa kuzingatia muda fulani. Vilevile, tathmini ilipangwa kufanyika katika viwango mbalimbali baada ya muda mahsusi. Vyuoni, hali ilitarajiwa kuwa hivyo lakini haikutiliwa maanani sana kwa kuzingatia malengo na mada katika mitalaa. Hali hii ilizingatiwa tu wakati wa kuandaa tathmini ambayo ilipangwa kufanyika kwa muda maalumu.

Mahitaji ya Wanafunzi

Utafiti uligundua kwamba mahitaji ya wanafunzi yalishughulikiwa kupitia kwa utekelezaji wa mitalaa ili kuufanikisha utekelezaji huo. Iliwezekana kushughulikia maslahi ya wanafunzi katika mtalaa wa shule za upili kwa kuwa mtalaa huu uliandaliwa kutekeleza malengo na mada mahsusi. Hali ilikuwa ngumu katika vyuo vikuu kwa kuwa

hakukubuniwa malengo mahsusi ya kutekeleza mitalaa ili kukidh mahitaji ya wanafunzi..

7.1.3 Utekelezaji wa Mitalaa ya Kiswahili vyuoni na namna unavyoathiri walimu wanapofundisha katika shule za upili

Hali ya malengo ya mitalaa ya vyuo vikuu kuwa ya kijumla iliathiri utendakazi wa walimu baada ya kuhitimu kwa kuwa hayakulenga kuwaandaa kimahsusi kwa ajili ya taaluma yao. Kadhalika, hali ya kila chuo kikuu kuwa na malengo tofauti ya mtalaa iliathiri pia utendakazi wa walimu kwa kuwa waliandaliwa kwa malengo tofauti ilhali walitarajiwa kutekeleza mtalaa wa TUMIKE ili kufikia malengo sawa.

Kuwepo kwa kozi za lazima na hiari vyuoni pia kuliathiri utendakazi wa walimu shuleni hasa pale ambapo walilazimika kufundisha mada zote zilizo katika mtalaa wa TUMIKE japo huenda hawakujifunza mada hizo walipokuwa vyuoni kwa kuwa zilikuwa za hiari. Isitoshe, mada zilitofautiana kutoka chuo kimoja hadi kingine kutegemea mikondo iliyosisitizwa. Hali hii pia iliathiri utendakazi wa walimu shuleni. Kwa mfano, ikiwa mwalimu aliandaliwa katika chuo kikuu ambapo kozi za lazima zilikuwa za fasihi na zilifundishwa kwa wingi, alipendelea kufundisha pia mada za fasihi katika mtalaa wa TUMIKE.

Utelekezaji wa mitalaa katika vyuo vikuu uliathiri utendakazi wa walimu katika shule za upili kwa kuwa baadhi yao walifundisha

namna walivyofunzwa vyuoni kwa kutumia nadharia, njia na mbinu bila kuzingatia kiwango cha wanafunzi wa shule.

Hatimaye, utafiti uligundua kwamba kuna uhusiano kati mafunzo ya kitaaluma ambayo walimu waliyapata vyuoni na utekelezaji wa mitalaa katika shule za upili. Mafunzo ya kitaaluma waliyopata yaliathiri namna ambavyo waliutekeleza mtalaa. Ndio maana walimu walioandaliwa katika vyuo vikuu mbalimbali walikuwa na sifa zilizowatofautisha.

7.2 Hitimisho

Tasnifu ya utafiti huu ni kuwa hakuna uhusiano wa moja kwa moja baina ya mitalaa ya Kiswahili inayotumiwa katika vyuo vikuu vya umma kuwaandaa walimu wa shule za upili na mtalaa wa Kiswahili ulioandaliwa na TUMIKE kutekelzwa katika shule za upili.Aidha, mambo yafuatayo yamebainika kupitis kwa utafiti huu;

7.2.1Uhusiano baina ya mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya umma na mtalaa wa Kiswahili wa shule za upili

Hali ya kutokuwepo uhusiano wa moja kwa moja baina ya mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu na mtalaa rasmi wa TUMIKE iliathiri utendakazi wa walimu wa Kiswahili baada ya wao kuhitimu.

7.2.2 Vipengele vinavyounda mitalaa ya Kiswahili inayotumika katika vyuo vikuu vya umma na shule za upili nchini Kenya

Vipengele vikuu vinavyounda mitalaa ya Kiswahili ya vyuo vikuu vya uma na wa shule za upili ni; malengo, mada ,utekelezaji wa mtalaa na tathmini. Japo viko sawa, vinatofautiana kwa namna mbalimbali katika utekelezaji wake vyuoni na shuleni. Mbali na hivi vipengele vinne vya kimsingi, utafiti uligundua vipengele vingine vinavyoathiri utekelezaji wa mitalaa shuleni na vyuoni. Vipengele hivi vya ziada ni; mazingira, mahitaji ya wanafunzi, muda na mitazamo.

7.2.3 Utekelezaji wa mitalaa ya Kiswahili vyuoni na Namna unavyoathiri walimu wanapofundisha katika shule za upili

Kuna uhusiano mkubwa baina ya maandalizi ya walimu vyuoni na utendakazi wao shuleni baada ya wao kuhitimu. Maandalizi ya walimu na utendakazi wao huathiriwa na malengo, mada , utekelezaji na tathmini pamoja na vipengele vya ziada kama vile; mazingira, mitazamo, muda na mahitaji ya wanafunzi.

7.3 Mapendekezo ya Utafiti

Kutokana na matokeo ya utafiti uliofanywa, mapendekezo kadhaa yanatolewa;

Kwanza, kutokana na hali ya kutokwepo uhusiano wa moja kwa moja baina ya mitalaa rasmi ya Kiswahili ya vyuo vikuu na mtalaa rasmi wa shule za upili ulioandaliwa na TUMIKE, pana haja ya

kuwepo kwa ushirikiano baina ya wadau katika vyuo vikuu, TUMIKE na shule katika kuandaa mitalaa ya Kiswahili. Ushirikiano huu ni muhimu kwa kuwa utawezesha wadau hawa kubainisha vipengele vikuu vya mitalaa na jinsi vinavyoweza kuoanishwa ili kuleta uhusiano baina ya mitalaa husika. Hili likifanyika litawawezesha walimu wanaondaliwa vyuoni kuutekeleza mtalaa wa TUMIKE bila kukabiliwa na changamoto za kitaaluma.

Pili, utafiti mpana na wa kina kuhusu vipengele vya mtalaa ufanyike ili kubaini hali ilivyo katika vyuo vikuu vingine na shule za upili nchini Kenya. Hali hii itaimarisha maandalizi ya walimu vyuoni na utekelezaji wa mtalaa wa TUMIKE katika shule za upili.

Tatu, pafanyike marekebisho ya mara kwa mara ya mitalaa hasa katika shule za upili kwa kuwahusisha walimu pamoja na waandalizi wa walimu ili wakadirie malengo, mada, mbinu za utekelezaji na tathmini mintarafu maandalizi yanayotolewa kwa walimu. Hali hii itawezesha walimu kutoa mchango wao kuhusu changamoto za mtalaa wanaoutekeleza na mabadiliko wanayotarajia yafanyike. Kuhusika kwa waandalizi wa walimu kutawawezesha kutambua jinsi wanavyoweza kutoa mafunzo kwa kuzingatia mabadiliko hayo. Kwa kufanya hivi, watawaandaa walimu kuukabili mtalaa vilivyo.

7.4 Mapendekezo kwa ajili ya tafiti za baadaye

Utafiti unapendekeza kuwa maandalizi ya walimu yasifanyike katika kila chuo kikuu bali vyuo mahususi viteuliwe kwa ajili ya kutekeleza hilo ili kubuniwe malengo mahsusi ya kuwaandaa walimu. Walimu

wanapoandaliwa katika kila chuo, kuna uwezekano wa hao kupewa mafunzo pamoja na wanafunzi wanaosomea taaluma zingine ambapo malengo mahsusi ya kuwaandaa walimu hayazingatiwi. Isitoshe, katika hali kama hii, walimu hawa wanaweza kufundishwa mada ambazo hazihusiani moja kwa moja na taaluma ya ualimu. Wanapohitimu, hali hii inaweza kuathiri utendakazi wao. Hali hii inaweza kukabiliwa ikiwa mitalaa ya kuwaandaa walimu vyuoni itabuniwa ili itekeleze malengo mahsusi yanayohusu taaluma ya ualimu.

Vilevile, katika kiwango cha vyuo vikuu, wahadhiri wabuni na kutumia mikabala inayohimiza utendaji miongoni mwa wanafunzi ili kuwawezesha kutekeleza wanayojifunza darasani. Kwa kuwa mtalaa wanaotarajiwa kuutekeleza wa TUMIKE unafanyiwa mabadiliko ili ulenge uwezo wa wanafunzi katika utendaji wa mambo, wahadhiri wakibuni mikabala inayohusu utendaji watawaandaa walimu wa shule za upili ipasavyo.

MAREJELEO

Adegoke, K. A. (2010). *Why Teacher Education Model Holds the Most Promise for the Nigerian Educational System?* Convocation Lectures for St. Augustines College of Education Akoka, Lagos, Nigeria, pp. 1-23.

Anderson, L. W. & Krathwohl, D. R. (2001). *A taxonomy for learning, teaching and assessing.* New York: Addison Wesley Longman, Inc.

Angelo, T. A. and Cross, K. P. (1993). *Classroom Assessment Techniques: A handbook for college teachers, (2nd ed.*). San Francisco: Jossey- Bass.

Apple, M. W. (2004). *Ideology and Curriculum (3rd ed.).* New York: Routledge.

Apple, M. W. (2000). *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age (*2nd ed.) New York: Routledge

Apple, M. W. (1996). *Culture, Politics and Education.* New York: Teacher College Press.

Apple, M. W. (1986). *Teachers and Texts.* New York: Routledge & Keagan Paul.

Asiimwe, C. (2019). *Mikabala ya Kufundisha.* Katika: Simala, K. I (Mh.). Mitaala ya Kiswahili katika Vyuo Vikuu vya Afrika Mashariki. Zanzibar: Kakama.

Babbie, E. and Mouton, J. (2001). *The Practice of Social Research.* Cape Town: Oxford University Press.

Ball, D. L. (2000). *Bridging Practices Intertwining Content and Pedagogy in Teaching and Learning to Teach.* Journal of Teacher Education, 51(3), 241–247.

Barasa, L. P. (2007). *Training Methods and Techniques: TOT Training Skills*. A paper presented at the regional training programme in the promotion of export trade in commercial crafts. AICAD, Nairobi.

Bell, J. (1995). *Doing your Research Project (4th ed.)* Burkingham: Open University Press.

Benson A. D. (2003). *Assessing Participant Learning in Online Environments. New Directions for Adults and Continuing Education*, 100, 69-78.

Bernstein, B. (2000). *Pedagogy, Symbolic Control and Identity: Theory, Research and Critique.* Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Bilbao, P. P., Lucido, P. I., Iringan, T. C., and R. B. Javier (2008). *Curriculum Development*. Quezon city: Lorimar Publishing, Inc

Bishop, G. (1995). *Curriculum Development. A Textbook for Students*. Hongkong: Macmillan Education Ltd.

Black, A. L. & Halliwell, G. (2000). *Accessing Practical Knowledge*: *How? Why*? *Teaching and Teacher Education*, *16*(1), 103-115.

Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals: Handbook1: Cognitive Domain.* New York: Addison-Wesley Longman Ltd.

Blyth, C. (2008). *The Art of Conversation.* London: John Murray

Blyth, W. A. L. (1984). *Development, Experience and Curriculum in Primary Education.* London: Routledge.

Bobbit F. (1918). *The Curriculum.* Boston: Houghton Mifflin.

Bonser, S. A. and Grundy, S. J. (1988). *Reflective Deliberations in the Formulation of a School Curriculum Policy.* Journal of curriculum studies, 31(1), 83-97.

Bozack, A. R. (2008). *Growing New Teachers. The Relationship Among Professional Development Efficacy Beliefs in Classroom Practices*. Ph.D. Thesis, University of Arizona.

Brophy, J. (2001). *Genetic Aspects of Effective Teaching. Tomorrow Teachers*. New York: Maccuthan publishing.

Brinton, D.M & Holten, C. (2001). *Does the emperor have no clothes*? *A re-examination of grammar in content based instruction*.In: J. Flowerdiew & M. Peacock (Eds), Research perspectives in English for academic purposes (pp.239-251). Cambridge, England; Cambridge University Press.

Brown, D. F. (2000). *It's the Curriculum, Stupid: There's Something Wrong With It*. Phi delta Kappan, 87(10), 777-783.

Brown, H. & Abeywickrama,D. (2010). *Language Assessment Principles and Classroom Practices* (2003) White Plains.NY.Google Scholar.

Brown, J. D. (1995). *The Elements of Language Curriculum. A Systematic Approach to Program Development.* Boston, MA: Heinle publishers

Brown, J. S., Collins, A. and Duguid, P. (1989). *Situated Cognition* and *The Culture of Learning.* Educational Researcher 18(1), 32-42.

Bryk, A. S. (2010). *Organizing Schools for Improvement*. Phi Delta Kappan, *91*(7) 23-30.

Buchmann, M., & Floden, R. E. (2007). *Coherence, the Rebel Angel.* Educational Researcher, 21(9), 6–9.

Burton, L. J . & Mazerolle, S. M. (2011). *Survey Instrument Validity Part 1: Principles of Survey Training Instrument Development and Validation in Athletic Training Education Research.* Athletic Training Education Journal, *6*(1), 27-35.

Brickman, L. (1973). *Research Methods in Health. Investigating Health and Health Services*. Burkingham: Open University Press.

Callanan, M., Cervantes, C. and Loomis, M. (2011). *Informal Learning*. Wires Cognitive Science 2(6), 646-655.

Castell, L. (1989). *Language, Authority and Criticism: Readings on the School Textbook*. London: Falmer Press.

Child, D (1977). *Psychology and the Teacher. (2nd ed.).* Britain: Rinehart and Winston publishers.

Clayton W. and Darween, J. (2015). *The Importance of the Informal Curriculum and Academic Involvement in Supporting Sustainability Engagement.* Paper presented at 'Learning from the Sharp End' Implications for Sustainability in Higher Education.

Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. P. B. (2000). *Research methods in education.* London: Croomhelm.

Collin, J. M. (1992). *Key Concepts for Understanding Curriculum.* London: Falmer Press.

Cope, P. and Stephen, C. (2001). *A Role for Practicing Teachers in Initial Teacher Education.* Teaching and Teacher education, (17), 913-924.

Cresswell, J. W. and Miller, D. L. (2000). *Determining Validity in Qualitative Inquiry*. Theory into Practice, 39(3), 124-130.

Cresswell, J. W., Ebersohn, L., Ellof, I., Ferreira, R., Ivankova, N. V., Jansen, J. D., Nieuwenhuis, J., Pieterson, J. and Plano Clark, V. L. (2016). *First Steps in Research*. Pretoria: Van Schaik Publishers.

Crowe, E. (2010.) *Measuring What Matters: A Stronger Accountability Model for Teacher Education.* Washing D.C: Center for American progress.

Crabbe, D. (2007). *Learning Opportunities: Adding Learning Value to Tasks.* ELT Journal, Volume 61, Issue 2, April,2007 pg 117-125.

Cruickshank, V. (2018). *Considering Tyler's Model in the Health and Physical Education.* Journal of Education and Educational Development. 5(i) 207.DOI, 1022555/ joeedv 5:1, 1443 pg 58-69.

Cunningham, A. (1995). *Choosing your Course Book.* Oxford: Heinemann.

Cunningham, P. and Allingtone, R. (1994). *Classrooms That Work: They Can All Read and Write.* New York: Harper Collins College.

Curtain, H. (2005). *New Visions Teacher Development Issues Paper.* ACTFL's New vision project.

Darling-Hammond & Baratz Snowden. (2005). *Preparing Teachers for a Changing World. What Teachers Should Learn and be Able to Do.* San Francisco C. A: Jossey-Bass.

Decker, W. C. (1997). *Guidelines for Teacher Education Programmes in Modern Foreign Languages.* Modern Language Journal, 50,342-344.

Denham, T. (2002). *Comparisson of the Two Curriculum Instructional Design Models. Ralph Tyler & Sienna College Accounting Class.* Ph.D. Thesis, Nova Southeastern University.

Denscombe, M. (1988). *The Research Guide.* Buckingham: Open University Press.

Dewey, J. (1902). *The Child and the Curriculum.* Chicago University: university of Chicago press

Dewey, J. (1993). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process.* New York: D.C health.

Dochartaigh, N. O. (2002). *The Internet Research Handbook. A Practical Guide for Students and Researchers in Social Sciences.* London: Sage.

Doll, R. C. (1992). *Curriculum improvement, decision making and process (8th ed.).* Boston: Allyn & Bacon.

Dorothy, F. (1963). *Deciding What to Teach.* New York: National Education Assessment of USA.

Doyle, C. and Robinson, K. (2002). *Accessible Curricular: Good Practice for All.* Cardiff: UWI press

Eaton, S. E. (2011). *Family Literacy and New Canadian Formal, Non-formal and Informal Learning. The Case of Literacy, Essential Skills and Language Learning in Canada.* Presented at the National Metropolis Conference, Vancouver B.C.

Eisner, E (2002). *The Educational Imagination: On The Design and Evaluation of School Programs.* Upper Saddle River, N. J.: Prentice Hall.

Ellis, R. (2004). *Task Based Language Learning and Teaching.* Oxford. Oxford University Press.

Ellis, A. K. (2004). *Exemplars of Curriculum Theory.* New York: Eye on Education, Inc.

Egessa, D. K. (2008). *Uhakiki wa Matatizo Yanayowakumba Walimu katika Utekelezaji wa Silabasi ya Kiswahili.* Tasnifu ya uzamili ambayo haijachapishwa. Kakamega. MMUST.

Enon, J. C. (1998). *Educational Research Statistics & Measurement.* Kampala: Makerere University Printery.

Ensor, P. (1999). *A Study of the Recontextualising of Pedagogic Practices from a South African Preservice Mathematics Teacher Education Course by Seven Beginning School Mathematics Teachers in Secondary Education.* Ph.D. Thesis, University of London.

Eshiwani, G.(1993) *Education in Kenya Since Independence.* East African Educational Publishers, Nairobi.

Feldman, K. A. (2007). *Identifying Exemplary Teachers and Teaching: Evidence from Student Ratings in the Scholarship of Teaching and Learning in Higher Education. An Evidence Based Perspective*. New Directions for teaching and learning 65, 93-143.

Flowerdew, J and Peacock, M. (Eds.). (2001). *Research Perspectives on English for Academic Purposes*. Cambridge. Cambridge University Press.

Frankel, J. C. & Wallen, N. E. (1990). *How to Design and Evaluate Research in Education.* NewYork: McGraw Hill.

Fullan, M. (2001). *The New Meaning of Educational Change (3rd ed.)* New York: Teachers College Press.

Fuller, J.E. (2014) *Pennstate University,240D Rackly Bldg University, P.A 16802, USA*-Journal of Teacher Education, 2014 vol. 65(1)-63-76.

Gall, M. D., Borg, W. R. & Gall, J. P. (2007). *Educational Research: An Introduction.* New York: Longman Publishers.

Gatehouse, K. (2001). *Key Issues in English for Specific Purposes* (ESP) Curriculum Development. *TESL* Journal, *7*(10) pg 36-44.

Giroux, H. A. (1988). *Teachers as Intellectuals.* Granby, MA: Bergin & Garvey.

Goodlad, J. I. (1995). Ralph Tyler: *The Educators' Educator*. Educational Policy, 29(1), 75-81

Goodlad, J. I. (1984). *A Place Called School: Prospects for the Future*. New York: McGraw Hill

Gordon, K. (1986). *The Core Curriculum.* London: Hodder and Stoughton

Gorner, D & Knowlton, M. (1997). *Is Your Hidden Curriculum Really Hidden: Unveiling The Hidden Curriculum Through Extra Curricular Activities*.www.education.edu/LMSA/Hidden.htm.

Gourneau, B. (2010). *Five Attitudes of Effective Teachers: Implications for Teacher Training*. University of North Dakota.

Gray, K. R. (1990). *New Directions for University Teaching and Learning Towards National Development*. An article presented in The Future Trends of University Education in Kenya.

Gray, K. R`. (1985). *What Can Teachers Contribute to Curriculum Studies?* Journal of Curriculum Studies, 6(2), 120-132.

Grossman, P (1980). *The Making of a Teacher: Teacher Knowledge and Teacher Education.* New York: Teachers College Press.

Guba, E. and Lincoln, Y. (1981). *Epistemological and Methodological Bases of Naturalistic Inquiry*. Educational Communication and Technology, 30(4), 233-252.

Halai, A. (2006). *Ethics in Qualitative Research Issues and Challenges. Plenary Address-Multidisciplinary Qualitative Research in Developing Countries.* Pakistan: Karachi University.

Hammer, J. (2002). *The Practice of English Language Teaching (2nd ed.).* London: Longman.

Handler, A. and Chayes, A. (1993). *On Compliance*. Cambridge University Press 47(2), 175-205.

Hanson, S. G. (2010). *What Mentors Learn About Teaching*. Educational leadership 67(8), 76-80.

Hanson, J. (1975). *The Use of Resources.* London: George Allen.

Haralambos, M. and Holborn, M. (1991). *Sociology: Themes and Perspectives (3rd ed.).* London: Collins Education

Hargreaves, A. and Fullan, M. G. (Eds.) (1992). *Understanding Teacher Development.* New York: Teachers' College Press.

Hargreaves A. (1992). *Changing Teacher, Changing Times: Teachers' work & culture in postmodern age.* London: Cassell.

Hedge, T. (2002). *Teaching and Learning in the Language Classroom (3rd Ed).* Oxford: Oxford University Press.

Hlebowitsh, P. (2005). *Generational Ideas in Curriculum: A Historical Triangulation*. Curriculum inquiry, 35(1): 73-87.

Hlebowitsch, P. S. (1999). *The Burdens of the New Curricularist*. Curriculum inquiry, 29(3), 343-354.

Hlebowitsch, P. S. (1992). *Amid Behavioural & Behaviorilistic Objectives: Reappraising Appraisals of the Tyler Rationale*. Journal of Curriculum Studies, 24(6), 533 – 547.

Horowitz, R. (1995). *A 75 year Legacy on Assessment. Reflection from an Interview with Ralph Tyler*. The Journal of Educational Research, 879, 68 – 75.

Hudelson, S. & Faltis, C. (1993). *Redefining Basic Teacher Education. Preparing Teachers to Transform Teaching.* In: G. Guntermann (Ed.) *Developing LanguageTteachers for a Changing World*. Lincolnwood: National Textbook Company.

Hurn, C. J. (1978). *The Limits and Possibilities of Schooling*. London: Allyn and Bacon.

Hutchinson, T. and Waters, A. (1995). *English for Specific Purposes. A Learner- Centered Approach (10th ed.).* Cambridge: Cambridge University Press.

Ivey, G. (2010). *Texts That Matter*. Educational Leadership, 67(6), 18-23.

Ivor, F. G. (1994). *Studying Curriculum.* Buckingham: Open University Press.

Ivor, F. G. and Stephen J. B. (1984). *Defining the Curriculum-Histories & Ethnographies.* London: The Falmer Press.

Jones, L. (2007). *The Student-Centered Classroom.* New York: Cambridge University Press.

Jordan, R. R. (1997). *English for AcademicPpurposes: A Guide and Resource Book for Teachers.* Cambridge: Cambridge University press.

Joyce, B., Weil, M. and Showers, B. (1992). *Models of Teaching*. Boston: Allyn and Bacon.

Kafu, P. A. (2013). *Teacher Education: the Incubator of Science and Technology for Development in Africa*. African Journal of Education Science of Technology (AJEST), *1*(1), 1-14.

Kafu, P. A (2003). *Teacher Education: Its Implications to Quality Teachers in Kenya.* Unpublished paper, Moi University-Eldoret.

Kahane, R. and Rapoport, T. (1997). *The Origins of Postmodern Youth: Informal Youth Movements in a Comparative Perspective.* Berlin: Walter de Gruyter.

Karugu, A. M. (2005). *Challanges of Graduate Teacher Education in the 21st Century.* Paper presented at Moi University's First Annual Conference, 14-16th Feb, Sirikwa Hotel-Eldoret, Kenya.

Kenyatta University. (2005). *Kenyatta University Calendar.* Nairobi: Kenyatta University Press.

Kerlinger, F. N. (1973). *Foundations of Behavioural Research* (2nd ed.) Chicago: Holt Reihart and Wilstone. Inc.

Kerr, J. F. (1968). *The Problem of Curriculum Reform.* In J. F. Kerr (Ed). *Changing the Curriculum*, London: University of London Press.

Kibler, R. J., Cegala, D. J., Miles, D. T. and Barker, L. L. (1974). *Objectives for Instruction and Evaluation.* Boston: Allyn & Bacon.

K.I.E. (2012). *Challanges Facing the Implementation of Literature and Fasihi in Diploma Teacher Education Curriculum.* Research paper.

K.I.E. (2012). *Report on Analysis of Curriculum Implementation in the Context of Free Primary Education.* Research paper.

K.I.E. (2006). *Secondary School Syllabus, Vol 3,* Nairobi: Government Printers.

K.I.E. (2002). *Secondary Education Syllabus,Vol 1*, Nairobi:

Government Printers.

King'ei, K.G. (2001). *From the Real to the Ideal: Survey of Kiswahili Curricular in East Africa's Universities.* Kiswahili in the 21st Century,179 2000 Publisher for Advanced Studies of African Society.

Kliebard, H. M. (1995). *Why History of Education?* Journal of Educational Research, v88 n4 p 194-199.

Kobia, M. (2008). *Challanges Facing the Implementation of 2002 Secondary Kiswahili Syllabus.* Research paper.

Kocchar, B.C. (2008). *Effective Collaboration for Educating the Whole Child.* Health Journal, 22(3),170-174.

Kocchar, S. K. (2008). *Methods and Techniques of Teaching (2nd Ed).* New Delhi: Sterling Publishers Private Limited.

Koehler, M. (2001). *Technological Pedagogical Content Knowledge*: A *Framework for teacher Knowledge*. American Journal of Education and Technology –pp 1038-1050.

Kombo, K. D. and Tromp, A. L. D. (2006). *Proposal and Thesis Writing. An introduction*. Nairobi: Pauline Publications Africa.

Kreitzberg, P. (1993). *The Legitimation of Educational Aims: Paradigns & Metaphors.* Lund: Kompendiet Goteborg.

Laskaris, J. (2015). *Benefits of Informal Learning*. Talent LMS

Lawrence, S. (1975). *An Introduction to Curriculumu Research &*

Development. London: Heineman.

Lederman, N. G. & Gress N. J. (1999). *Reconceptualising Secondary Science Teacher Education.* In: Gress-Newsome, J. and Leaderman, N. G. (Eds). *Examining Pedagogical Knowledge. The Construct and its Implications for Science Education Content.* Dodretch: Kluwer Academic Publishers.

Leedy, P. D. (1993). *Practical Research: Planning and Design.* New York: Macmillan.

Levine, A. (2006). *Educating School Teacher*. The Education Schools

Project.

Levin, T. (2002). *Stability and Change in Curriculum Evaluation.*Journal in Studies in Eduacational Evaluation. 28,1-33.

Ligami, P. (2002). *Ujuzi- Utendaji katika Lugha ya Kiswahili:* Katika :

Simala, K.I (Mh.) *Umuhimu wa Utafiti.* Eldoret: Moi University press.

Lynch, D. E. (2003). *So You Want to Make a Real Difference: An Introduction to Learning Management for the Teacher in Training.* Monograph: Central Queensland University.

Lynch, T. (2001). *Promoting EAP Learning Autonomy in a Second Language University Context.* In Flowerchiew, J. and Peacock, M. (Authors). *Research perspectives in English for Academic purpose.* Cambridge: Cambridge University press.

Madaus, G. F. (1988). *The Influence of Testing on the Curriculum.* In: Tanner, L.N. (Ed). *Critical Issues in Curriculum, Eighty-Seventh Yearbook of the National Society for the Study of Education.* Chicago: University of Chicago.

MacNeil, J. D. (1997). *Contemporary Curriculum in Thought and Action.* USA: Wiley and sons, Inc.

Mager, R. F. (1984). *Preparing Instructional Objectives (2nd ed.).* Belmont, C.A: David S. Lake Publishers.

Marsh C. J. and Willis, G. (2007). *Curriculum: Alternative Approaches, Ongoing Issues (4th ed.).* NJ: Pearson.

Marshall, K (2004). *Let's Clarify the Way we use the Word "Curriculum."* Education week, 24(1), 43-71.

Mbuthia, F. K. (1996). *Comparative Study of the Effects of Two Instructional Approaches on Students' Performance in Kiswahili*

Poetry in Selected Secondary Schools in Eldoret Municipality. Unpublished Master's Thesis, Moi University.

McArthur, L. Z. and Baron, R. M. (1983). *Toward an Ecological* Theory *of Social Perception.* Psychological Review, 90(3), 215–238.

Mcmillan, J. H. (2001). *Classroom assessment. Principles and Practice for Effective Teaching (2nd Ed.).* MA: Allyn and Bacon.

McNeil, A. J. (1997). *Estimating the Tails of Loss Severity Distributions Using Extreme Value Theory.* ASTIN Bulletin, 27(1), 117-137.

Meighan, R. (1981). *A New Teaching force? Some issues raised by seeing parents as educators and the implications for the teacher education.* Journal of California & Great Basin Anthropology pg 133-142.

Mercer, N. (2001). *Language for Teaching Language.* In: Candlin, C. N. and Mercer, N. (Eds.), *English Language Teaching in its Social Context.* London: Routledge.

Miller, L and Silvernail, D. (2000). *Learning to Become a Teacher: the Wheelock way.* In L. Darling Hammond (Ed), *Studies of Excellence in Teacher Education. Preparation in the Undergraduate Years.* Washington D.C: American Association of college for teacher education.

Ministry of Education. (2012). *Aligning Education and Training to the Constitution of Kenya (2010) & Kenya vision 2030 and Beyond.* Nairobi: Ministry of Education.

Mitchell, V. (1996). *Assessing the Reliability of Questionnaires; An Empirical Example.* Journal of Applied Management Studies, 5,199-207

Moi University. (1996). *Moi University Calender.* Eldoret: Moi

University Press.

Momanyi, C. (2007). *Nafasi ya lugha ya Kiswahili katika Elimu ya Vyuo Vikuu nchini Kenya.* Katika; Kimani, N. (Mhr.) *Kiswahili na elimu nchini Kenya.* Limuru: Kolbe Press.

Mugenda, O. M. and Mugenda, A. G. (2003) *Research Methods.*

Nairobi: ACTS Press.

Musau P. (2002). *Polemics Versus Reality: Bridging the Gap in Kiswahili Research.* In: K.Inyani Simala(Mh.) Utafiti wa Kiswahili.CHAKITA. Eldoret, Moi University Press.

Musungu, L. L. and Nasongo, J. W. (2008). *The Head-teacher's Instructional Role in Academic Performance in Secondary Schools in Vihiga District, Kenya.* Educational Research and Review, 3(10), 316-323.

Mutiga, J. (2008). *Nature and Nurture: Tenets in the Acquisition of Kiswahili as a Second Language in the Kenyan Bilingual System of Education.* In: Ogechi,N. et.al (eds).Nadharia katika Taaluma ya Kiswahili na Lugha za Kiafrika (pp.397-405) ISBN 9966-854-47-9, Moi University.

Namulungu, R. I. S. (2007). *Development of Kiswahili Education Between 1900-2000.* Unpublished Ph.D. Thesis, Moi UniversityEldoret.

Nasimiyu, G, (2017). *Preparation of Teacher Trainees in Pedagogy in Kenyan Universities.* Journal of Education and Practice,V8 n 13 pg 28-34.

National Board for Professional Teaching Standards (NBPTS) (2000). *A Distinction That Matters: Why National Teacher Certification Makes a Difference.* Highlights from a Study of the National Board for Professional Teaching Standards Certification Process, Arlington, VA.

Niemi, H. (1988). *Is Teaching Also a Moral Craft for Secondary School Teachers? Cognitive and Emotional Process of Student Teachers in Professional Development.* Helsinki: Department of Teacher Education. University of Helsinki.

Nilsson, P. (2008). *Teaching for Understanding*: *The Complex Nature of Pedagogical Content Knowledge in Pre-service Education.* International Journal of Science Education, 30(10), 1281-1299.

Obanya, P. (l980). *Research on Alternative Teaching in Africa.* In: Yoloye, E. A. and Flechsig, T. (Eds.), *Educational Research for Development.* Bonn: Deutsche Stiftung für Internationale Entwicklung.

Odeo, I. I. (2019). *Mitala ya Elimu ya Kiswahili katika Vyuo Vikuu nchini Kenya: Changamoto na Mustakabali.* Katika: Simala, K. I. (Mh), *Mitaala ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya Afrika mashariki.* Zanzibar: Kakama.

Odeo, I. I. (2003). *Oral Questioning in the Pedagogy of Kiswahili Grammar: A Study of Teacher Practices in the Selected Schools of Bungoma District,Kenya.* Ph.D Thesis submitted to Moi University, Eldoret, Kenya

Odeo, I. I. (2002). *The Future of Kiswahili Classroom Research.* Katika:

Simala, K. I. (Mh) *Utafiti wa Kiswahili.* Eldoret: Moi University Press.

Okwara, M. O., Shiundu, J. O. and Indoshi, F. C. (2009*). Towards a Model of Integrated English Language Curriculum for Secondary Schools in Kenya.* Educational Research and Review, 4(5), 301-309.

Oliva, P. F. (2009). *Developing the curriculum (7th ed.).* Boston, M.A:

Allyn & Bacon.

Oliver, A. I. (1982). *Curriculum improvement. A guide to problems, principles and processes. (2nd ed.)* New York: Harper & Row Publishers.

Oluoch G. P. (2006). *Essentials of Curriculum Development.* Nairobi Longhorn publishers.

Oluoch, G. P (2002). *Essentials of Curriculum Development.* Nairobi: Elimu Bookshop.

Oluoch, G. P. (1982). *Curriculum Planning.* Nairobi: Elimu Bookshop.

Onyango J. O. (2000). *Jinsi ya Kuimarisha Kozi za Kiswahili katika Vyuo Vikuu Nchini Kenya.* Katika: Kimani Njogu (Mh). *Kiswahili Katika Karne ya Ishirini na Moja.* Cape Town: Centre for Advanced Studies of African Society (CASAS).

Ornstein, A. C. and Hunkins, F. P. (2004). *Curriculum: Foundations, Principles and Issues* (*4th ed.).* Boston: Allyn & Bacon.

Otiende, J. W., Wamahiu, S. P. and Karagu, A. M. (1992). *Education and Development in Kenya: A Historical Perspective.* Nairobi: Oxford University Press.

Otunga, R. N., Odero, I. and Barasa, P. (2011*). A Handbook for Curriculum and Instruction.* Eldoret: Moi University Press.

Otunga, R. N. (2010). *The Dilemma of Curriculum Relevance in Kenya.*

Eldoret: Moi University Press.

Otunga, R. N. (2005). *The Context of Curriculum Development.* Moi

University, Research paper.

Overly, N. (1970). *The Unstudied Curriculum: Its Impact on Children.* Paper Presented at the 3rd Annual Elementary Conference, Washington, D.C.

Oyedeji, N. B. (1998). *Management in Education, Principles and Practice*. Lagos: Aras Publishers.

Oxford, B. N. (2003) *Nursing Research: Principles and Methods.* Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Paliwal, A. K. (1998). *Psychology of Language Learning.* Jaipur: Surabhir Publishers.

Palomba, C. A., Bant, Y. W. (1999). *Assessment Essentials: Planning Implementing and Improving Assessment in Higher Education.* San Francisco: Jossey- Bass publishers.

Peacock, M. (2001). *Language Learning Strategies EAP Proficiency: Teacher Views, Student Views and Test Results*. In Flowerdiew, J. and Peacock, M. (Eds). *Research Perspectives on English for Academic Purposes.* Cambridge: Cambridge University Press.

Pederson, S., Cruickshank, V. and Cooley, D. (2017). *How Do Male Primary Teachers Negotiate Expectations to Perform Gendered Roles in Their Schools?* The Australian Educational Researcher *(*47), 307–322.

Perumal, M. and Price, R. K. (2013). *A Fully Mass Conservative Variable Parameter* McCarthy–Muskingum Method: *Theory and Verification*. Journal of Hydrology 502, 89-102

Picciana, A. G. (2004). *Educational Research Primer.* London: Continuum.

Pinar, W. F. (1992). *Dreamt into Existence by Others: Curriculum Theory and School Reform. Theory into Practice, 31*(3), 228-235.

Pinar, W. F. (1990). *Contemporary Curriculum Discourses: Twenty Years of JCT*. New York: Peter Lang Inc.

Peil, M. (1995). *Social Science Research Methods: A Handbook for Africa.* Nairobi: E.A.E.P.

Pinchas, T. (1985). *The Role of Evaluators in Curriculum Development.* London: Croom Helm Ltd.

Plano Clark, V. L. (2005). *Cross-DisciplinaryAanalysis of the use of Mixed Methods in Physics Education Research, Counselling*

Psychology and Primary Care. University of Nebraska: Lincoln.

Popham, W. J. (1969). *Curriculum Materials*. Review of Educational Research, 39(3), 319–338.

Pre'gent, R. (2000). *Charting your Course: How to Prepare to Teach More Effectively (English ed.).* Madison, WI: Artwood Publishing.

Richards, J. C. and Lockhard, C. (1994). *Reflective Teaching.* New York: Cambridge University Press.

Richards, J. C (2007). *Curriculum Development in Language Teaching (8th ed.).* New York: Longman

Richards, J. and Rodgers, T. (2017). *Approaches and Methods in Language Teaching.* Cambridge: Cambridge University press.

Rice, J. K. (2003). *Teacher Quality*: *Understanding the Effectiveness of Teacher Attributes.* Washingtone D.C.: Economic Policy Institute.

Ritva, J. and Hannielle, N. (1995). *Teacher Education Curriculum of Secondary School Teachers.* Research Paper.

Republic of Kenya. (2007). *Teachers' Proficiency Training Manual.* Nairobi: Government printer.

Republic of Kenya. (2005). *Kenya Education Sector Support Programme.* Nairobi: JKF

Republic of Kenya. (1998). *Master Plan on Education & Training, 1997-2010*. Nairobi: JKF.

Republic of Kenya. (1981). *Presidential Working Party on Establishment of a Second University in Kenya.* Nairobi: Government Printer.

Republic of Kenya. (1965). *Kenya Education Commission Report Vol.1 and ll.* Nairobi: Government Printer.

Richards, J. C. and Nunan, D. (1990). *Second Language Teacher Education.* Cambridge: Cambridge University Press.

Richards, J. C (2007). Curriculum Development in Language Teaching (8th ed.). New York: Longman

Robin, B. (1982). *Giving Teaching Back to Teachers.* New Jersey: Wheatsheaf Books.

Robert, M. & Mary, J. (1983). *Curriculum Evaluation in Schools.* London & Jersey: Croom Helm.

Roberts, R. W. (1992). *Determinants of Corporate Social Responsibility Disclosure: An Application of Stakeholder Theory. Accounting, Organizations and Society, 17*: 595-612.

Rose, M. (2010). *Standards, Teaching and Learning.* Phi Delta Kappan, *91*(4), 21-27.

Saber, N. and Shafriri, N. (1979). *Teachers as Curriculum Developers and Implementation.* In: P. Tamir *et al.* (Eds.*) Curriculum Implementation and its Relationship to Curriculum Development in Science.* Jerusalem: Israel Science Teaching Centre, Hebrew University.

Saunders, M., Lewis, P. and Thornhill, A. (2009). *Research Methods for Business Students.* Essex: Person Education Limited.

Saylor, J. G., Alexander, W. M. and Lewis, A. J. (1981). *Curriculum Planning for Teaching and Learning, (4th ed.).* New York, NY: Holt, Rinehart & Winston.

Scheffler, I. (1973). *Science, Morals and Educational Policy. In: Reason and Teaching.* London: Routledge & Kegan Paul.

Scriven, M. (1991). *Evaluation Thesaurus, (4th ed.).* Newsbury Park: Sage Publications.

Scriven, M. (1972). *Pros and Cons About GFE.* Evaluation Comment, *3*, 1-4.

Schubert, W. H. (1986). *Curriculum: Perspective, Paradigm and Possibility.* NY: Macmillan.

Sedlack, P. G. and Stanely, J. (2004). *Social Research. Theory & Methods.* Bouston: Allyn & Bacon.

Sennet, R. (2012). *Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Co-operation.* London: Allen Lane.

Shanguya, M. N. (1995). *Factors Relevant to Teacher Training Improvement: A Case Study of Infrastructional Technology in* the *Curriculum of the Teacher Education Program at Kenyatta University.* Masters Thesis submitted to University of Toronto, Canada.

Shiundu, J. S. and Omulando, S. J. (1992). *Curriculum: Theory and Practice in Kenya.* Nairobi: Oxford University Press.

Shulman, L. (1986). *Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching.* Educational research, 15(12), 4-14.

Silver, E. (2009). *Measuring Skills for 21st-Century Learning.* Phi Delta Kappan, 90(9), 630–634.

Simala K. I. (2019). *Uhuishaji wa Mitaala ya Kiswahili katika Vyuo Vikuu vya Afrika Mashariki.* Katika: Simala, K. I. (Mh.). *Mitaala ya Kiswahili katika vyuo vikuu vya Afrika Mashariki.* Zanzibar: Kakama.

Simala, K. I. (2013). *Critical Pedagogy and Kiswahili Education. Challanges and way Forward.* In: Egara K. na wengine. *New Horizons in Pedagogy. Kakamega.* MMUST University, Kenya.

Simala, K. I. (2002). *Miradi ya Utafiti katika Vyuo Vikuu Mnamo Karne ya Ishirini na Moja.* Katika: Simala K. I. (Mh) *Utafiti wa Kiswahili.* Eldoret: Moi University press

Sitima, T. M. (1995). *Maintainance of Standards in Teacher Education.* In: Ministry of Education. Report of Proceedings of the 3rd Teacher Education Conference. Nairobi, Jomo Kenyatta Foundation.

Skehan, P. (1998). *A Cognitive Approach to Language Learning.* Oxford. Oxford University Press.

Smith, F, A.(2002). *How Global is the Curriculum?* Journal of Educatinal Leadership. Vol,60,No.2,pg 38-41,Oct,2002.

Stiggins, R. J. (1997). *Students' Centered Classroom Assessment (2nd ed.).* Upper Saddle River N.J: Prentice- Hall.

Stones, E. (1992). *Quality Teaching: A Sample of Cases.* London: Routledge.

Taba, H, (1962). *Curriculum Development.* New York: Hacourt, Brace and World.

Taba, H. (1962). *Curriculum Development Theory & Practice.* New York. Harcourt: Brace & World.

Taba, H. (1932). *The Dynamics of Education. A methodology of Progressive Educational Thought.* Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. LTD. Broadway House: Cater Line, E.C.

Tanner, D. and Tanner, L. (1995). *Curriculum Development: Theory into Practice.* (3rd Ed). Englewood Cliffs, N. J : Merill.

Thornton, S. J. (2004). *Educating the Educators: Rethinking Subject Matter and Methods. Theory into practice, 40*(1),72-78.

Tinning, R., Doune, M. Jan, W. and Christopher, H. (2001). *Becoming a Physical Education Teacher*: *Contemporary and Enduring Issues.* Frenchs forest, NSW: Pearson Education Australia.

Tyler, R. W. (1986). *The Five Most Significant Events in the Twentieth Century,* Educational Leadership, *44*, 36 – 38.

Tyler, R. W. (1949). *Basic Principles of Curriculum and Instruction.* Chicago: University of Chicago Press.

University of Nairobi. (1978). *A Review of Graduate Teacher Evaluation in Kenya.* Nairobi: University of Nairobi.

UNESCO (2011). *The Hidden Crisis: Armed Conflict and Education.* Background paper prepared for Education for All Global Monitoring Report.Paris, UNESCO.

UNESCO (2006). *Synergies Between Formal and Non-formal Education:* An Overview of Good Practices.

Urverbu, A. O. (1994). *Curriculum Studies (2nd ed.).* Singapore: Longman.

Urvebu, A. O. (1985). *Curriculum Studies*. Ikeja: Longman.

Valence, E. (1993). *Hidding the Hidden Curriculum. An Interpretation of Language of Justification In Nineteenth Century Educational Reforms* In: Henry Giroux And David Purpel.(Eds) *The Hiden Curriculum and Moral Education.*

Venness, D. (2010). *Educational Reflection: Models and Theories of Curriculum Design.* [blog post] Retrived from http://educational-reflections.blogspot.com/2010/11/when-techers-are-asked-todevelop. html.

Vern Blerkon, D. L. (2003). *College Study Skills Becoming a Strategic Learner (4th ed.).* California: Thomson Wadsworth Publishers.

Wagari, S. (2003). *Problems Facing Teacher Education in Kenya: A Case Study of Teaching Practice in the University of Nairobi.* Unpublished Master's Thesis, University of Nairobi.

Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, Measuring and Identity.* Cambridge: Cambridge University press.

Wanjala, G. and Luchu, B. S. (2009). *Factors Influencing Implementation of the Integrated English Curriculum in Public Schools in Kanduyi division, Bungoma South District.* Research paper.

Webb, V. & Kembo-Sure. (2000). *African Voices: An Introduction to the Languages and Linguistics of Africa.* Cape Town: Oxford University Southern Africa.

Wheeler, J. E. (1967). Chapter I: *Philosophy of Education. Review of Educational Research*, *37*(1), 5–20.

Wiggins, G. (1998). *Educative Assessment: Designing Assessment to Inform or Improve Student Performance.* San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Wiles, J. & Bond, J. (1993). *Curriculum Development: A Guide to Practice, (4th ed.).* New York: Macmillan Publishing Company.

Willis, P. (1977). *Learning to Labor: How Working Class Kids Get Working Class Jobs.* Saxon House: Farm borough.

Wisdom, J. P., Cavaleri, M.A., Onwuegbuzie, A. J. and Green, C. A. (2012). *Methodological Reporting in Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Health Services Research Articles*. Health services research, 47(2), 721-745.

Wise, R. I. (1975). *The Use of Objectives in Curriculum Planning: A Critique of Planning by Objectives.* A paper presented at the

annual meeting of the American Educational Research Association

Wolk, S. (2010). *What Should Students Read?* Phil Delta Kappan, *91*(7), 8-16.

Young, J. H. (1979). *Teacher Participation in Curriculum Decision Making: An Organizational Dilemma.* Curriculum Inquiry, *9*(2), 113-127.

Zeldin, M. (1999). *Conversation: How Talk Can Change Your Life.* London: Harvil Press.

Zohorik, J. A. (1986). *Acquiring Teaching Skills.* Journal of Teacher Education, 25(6),22-25.

Zumwalt, K. (1989). *Beginning Proffessional Teachers: The Need For a Curriculum Vision of Teaching.* In: M.C. Reynolds (Eds). Knowledge Base for the Beginning Teacher. Oxford: Pergamon Press.

VIAMBATISHO

Kiambatisho I: Mwongozo wa uchanganuzi wa nyaraka

NYARAKA ZA KUCHANGANULIWA VYUONI

1. Nakala za Nyaraka fafanuzi za kozi za Kiswahili zilizofundishwa vyuoni (za lazima na za hiari).
2. Nyaraka zilizoonyesha muhtasari wa jumla ya mambo yaliyofunzwa katika kila kozi
3. Nyaraka zilizo na malengo ya idara ya kufunza lugha ya Kiswahili.

Katika kuchanganua nyaraka zilizotajwa,mtafiti alilenga kutambua yafuatayo:

i) Jumla ya kozi zilizofunzwa vyuoni

ii) Maudhui katika kozi husika

iii) Kozi zilizofunzwa katika kila mhula wa mwaka wa masomo

iv) Kozi za lazima kwa kila muhula wa mwaka

v) Kozi za hiari kwa kila muhula wa mwaka

vi) Vigezo vilivyotumiwa kubainisha kozi za lazima na hiari.

vii) Malengo ya idara katika kubuni jumla ya kozi za Kiswahili

NYARAKA ZA KUCHANGANULIWA KATIKA SHULE ZA UPILI

1. Silabasi ya Kiswahili kwa shule za upili.

Katika kupitia nyaraka hizi,mtafiti alilenga kutambua yafuatayo:

a) Maudhui yaliyo katika silabasi

b) Jinsi maudhui haya yalivyofundishwa kutegemea vidato mbalimbali

c) Kiasi cha maudhui hayo kutegemea kiwango cha wanafunzi

d) Malengo ya kufundisha Kiswahili katika shule za upili

Hatimaye, katika kuangalia maudhui ya mtalaa wa Kiswahili katika vyuo vikuu na yale yaliyo katika silabasi ya shule za upili, mtafiti angeweza kutambua uhusiano uliopo baina ya maudhui yaliyo katika mitalaa yote miwili.

TAMATI

Kiambatisho II: *Kielelezo cha waraka fafanuzi wa kozi*

KIS 305: THEATRE ARTS IN KISWAHILI

History and origin of theatre arts. Dramatic elements in: narration, recitation, dance and rituals. The development of drama in East Africa. Dramaturgical analysis of different types of plays from various authors.

KIS 306: DISCOURSE ANALYSIS IN KISWAHILI

Spoken and written discourse. Types and manifestations of discourse. Ethnography of speaking. Speech community. Conversational analysis: turn taking, interruptions, overlaps. Speech events. Speech acts. Discourse context, presuppositions, implicatures, inferences. The principle of local interpretation and analogy. Progression and thematisation texts. Practical analysis of various discourses.

KIS 307: CREATIVE WRITING IN KISWAHILI

Definition and scope of creative writing. Theory and origin of creative writing. Linguistic and other elements in creative writing. Creative writing for print, electronic media, public performance, entertainment. Identification and appraisal of media which disseminate creative works in Kiswahili. Literary genres and creative writing in specific contexts.

KIS 308: KISWAHILI SPECIAL METHODS

Development of language skills necessary for the teaching of Kiswahili, Evaluation of books and other materials for language teaching: current issues and problems in the teaching of Kiswahili in Kenyan Secondary Schools; Analysis of the current 8-4-4 Secondary School Kiswahili Syllabus; Development of Schemes of work; Lesson plan in Kiswahili language and Literature; Evaluation in Kiswahili Language and Literature teaching; Approaches to teaching Oral Literature; Poetry; Drama, the Novel and the Kiswahili Story.

KIS 309: DIALECTOLOGY IN KISWAHILI

Language and dialect. Language change and development of dialects. Kiswahili and history, clustering of Kiswahili dialects; demarcation and delineation of Kiswahili on the basis of linguistic principles. Differences and similarities among various Kiswahili dialects. Research on Kiswahili Dialects at the Coastal region of Kenya.

KIS 310: LEXICOLOGY AND LEXICOGRAPHY

General principles and theories of orthography and lexicography in languages. Problems of orthography and lexicography in Kiswahili language and other African languages. Current issues and challenges in the coinage of words in Kiswahili.

KIS 311: PUBLISHING AND BOOTRADE

Meaning and history of publishing; scope of publishing; Economics and publishing; copyright laws; legal aspects of publishing; Editorial aspects; Design and production process; Marketing Strategies ; publicity, libraries and bookshops; The publishing environment; selected case studies of actual publishing environment; selected case studies of actual publishers, booksellers, printers, editors and designers.

KIS 312: KISWAHILI POPULAR SONG

Song as an aspect of Kiswahili poetry. Origin and development of modern Kiswahili classis such as taarab. Leading founders of Kiswahili popular song in East Africa, history and development of Kiswahili solo, choral and orchestra composition. Themes, style and language use in popular Kiswahili songs. Challenges to and factors influencing Kiswahili popular songs.

KIS 313: GENDER ISSUES IN KISWAHILI LANGUAGE AND LITERATURE

Portrayal of women and men in major works of Kiswahili Literature. The study of literary works by selected women writers. Gender perceptions as reflected in oral and written literature. Choice of themes, language, use, style and characterization by selected male and female writers.

KIS 400: KISWAHILI SYNTAX

The description of Kiswahili, structural, systematic, transformational, generative grammar, how various structural aspects are treated in these models. Complex structures; elements of phrase connection, clauses; co-ordination and subordination; embedding. Syntactic analysis of the complex sentences.

KIS 401: KISWAHILI POETRY

Theory in the study of poetry. A synchronic and diachronic approach to the development of Kiswahili poetry. Modern Kiswahili Poetry vs classical Kiswahili poetry. Nature of Kiswahili poetry, the debate. Form and content in modern Kiswahili poetry. Analysis: poetry analysts, poetic works, poets and their contextual references.

KIS 207: CLASSICAL KISWAHILI POETRY

Origin and development of Kiswahili Poetry – a historical perspective. Collection documentation, preservation and translation of classical Kiswahili poetry. Form and content in pre 20th Century Kiswahili poetry. Analysis: poets, poetic works, poetic translations within specific contexts.

KIS 208: KISWAHILI LANGUAGE AND CULTURE

General theories in language and culture. Ethnography and other social sciences such as sociology, anthropology, psychology and ethnography; the speech community; communication and social structure. Analysis of communicative event, attitudes towards communicative performance, acquisition of communicative performance, varieties of language, ethnomethodologies in language use and analysis.

KIS 209: KISWAHILI MORPHOLOGY

Morphs and allomoprhs. Concept of the morpheme. Affixation and its role in Kiswahili. Word-formation: - inflexion, derivation, back formation, clipping, compounding and borrowing. Morphophonemic changes:; vowels and consonants. Nouns, verbs, pronouns, adjectives, adverbs and prepositions.

KIS 210: LANGUAGE POLICY AND PLANNING

The state of multilingualism in developing countries. Language allocation. The selection of National, Official and Regional languages and its implications. Acceptance and rejection of National and Official Language. Theory of language policy and language planning. Language planning process. Status planning and corpus planning with specific reference to Kiswahili and other African Languages in Kenya, Uganda and Tanzania.

KIS 211: HISTORICAL DEVELOPMENT OF KISWAHILI LITERATURE IN KENYA

Analysis of the works of critics of Kiswahili Literature and their influence on contemporary trends in Kiswahili. Works of critics such as J. Allen, W. Hitchens, J. Knappert, S. Chiraghdin, A. Abdalla and M. Msokile. Historical development of the various genres of literature; poetry, Novel, Plays and the Kiswahili Short Stories.

KIS 212: TRANSLATED KISWAHILI TEXTS

Evaluation of translated novels and plays in the light of current translation and literary theories. Assessment of the reliability and validity of the translations and the overall aesthetic value of the translated novels and plays to Kiswahili Literature. Thematic assessment of the translated texts. Form in the Kiswahili translated texts.

KIS 300: HISTORY AND STANDARDIZATION OF KISWAHILI

Origin of Kiswahili. Kiswahili controversies. Evidence for Kiswahili as a Bantu language: oral and written materials. Spread and development of Kiswahili: pre-colonial, colonial and post colonial: language policies. Acceptance of Kiswahili. Standardization and its problems. Research on the various dialects of Kiswahili and their contribution to the development of Kiswahili amongst the Coastal communities and later the Standardization of Kiswahili in East Africa and beyond.

KIS 301: ASPECTS OF KISWAHILI SYNTAX

The concepts of grammar, syntax and competence. The structure of Kiswahili sentence, the notion of constituent structure: phrases, clauses, Kiswahili word order; objects and complements, concordance and government. Sentence types in Kiswahili; declarative, interrogative, imperative, exclamative, negation. Transitivity: transitive vs intransitive verbs.

KIS 302: KISWAHILI LITERARY DEVICES

Devices in different types of fiction: poetry, novels, short stories, plays, epics and oral literature, in-depth analysis of such aspects as laws of plot, conflicts, setting, narration, characterization technique, theme figurative language, prosody, symbolism , movements and style.

KIS 303: RESEARCH METHODS IN KISWAHILI

The nature and functions of research. Basic research methods. Data collection, library work, interviews, questionnaire, observation and sampling procedures. Data tabulation, interpretation and analysis. Writing of a research proposal. Organization and presentation of research work: drafting, referencing, proofreading, editing and appendixing.

KIS 304: KISWAHILI STYLISTIC

Concepts of language and language use: language and competence versus parole and performance. Definition of stylistic and style. Analytic approaches: linguistic and literary. Levels of analysis: phonetic/graphitic, phonological/graphological, grammatical, lexical and semantic. Other approaches to literary stylistic analysis: monism, dualism, pluralism and multilevel. Appraisal and evaluation of various styles in different genres: prose, play, poetry and short story.

REVISED B.ED (ARTS) KISWAHILI PROGRAMME

COURSE DESCRIPTIONS

KIS 100: INTRODUCTION TO LANGUAGE AND LINGUISTICS IN KISWAHILI

What is language? Properties and functions of language. What is Linguistics? General linguistics. Uses of Linguistics: Applied linguistics and the various branches. Pure linguistics: phonetics, phonology, morphology, syntax, semantics and discourse analysis.

KIS 101: COMMUNICATION SKILLS IN KISWAHILI

Definition of communication and communication skills. Kiswahili as a tool of Communication. The meaning of style in language: oral and written language styles. Public speaking: developing ideas, organizing and delivering speech. Various types of compositions, summaries and notes, official correspondence, reports, minutes of meetings. Forceful and vivid language, imageries, slang and figurative language. Registers in Kiswahili language.

KIS 102: INTRODUCTION TO KISWAHILI GRAMMAR

Nature of language; Theories of origin; spoken and written forms; The description of the grammar of a language; spelling and pronunciation; Roots, Stems and affixes, Noun classes and concordial prefixes, verbs and their tenses; Pronouns; Adjectival Concepts; Adverbs; Prepositions and prepositional phrases; Diminutives, Augmentative and Collectives; Ideophones.

KIS 103: INTRODUCTION TO KISWAHILI LITERATURE

What is literature and art? Development of art and literature in society. The writer and the critic in society. Literary movements. The development of Kiswahili Literature in East Africa. Oral Literature. Different genres, novels and plays. Literary criticism of works in each genre.

KIS 200: THEORY AND ANALYSIS OF KISWAHILI LITERATURE

Oral and written Kiswahili literature. Form and content. Literature and Society. Literary theories: formalism, structuralism, pragmatism and Marxism. Analysis of literary works in each genre: poetry, novel and play.

KIS 201 PHONETICS AND PHONOLOGY IN KISWAHILI

Phonetics and phonology as branches of linguistics. Airstream mechanism and the production of speech sounds. A study of the International Phonetic and Alphabet (I.P.A) and its application to Kiswahili. Articulatory Phonetic and the description of Kiswahili Speech Sounds. Minimal pairs in Kiswahili. Phonemes and allophones of Kiswahili. Sequences of phonemes in Kiswahili. Connected speech in Kiswahili. Pitch, syllable, stress, tone and intonation. Rules of phonology and their formalization with Kiswahili examples.

KIS 202 ORAL LITERATURE IN KISWAHILI

Theoretical and methodological aspects of oral literature. Dynamism in oral literature. Kiswahili oral literature; genres of Kiswahili oral literature. Kernels of oral literature; occasions of performance. Approaches to the study of oral literature: linguistic, psychological, anthropological, inter-disciplinary. Oral literature as art in its own right. Data collection, preservation, analysis, dissemination, consumption; attitudes towards oral literature.

KIS 203: THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION IN KISWAHILI

Historical perspective of translation. Theories of translation. Culture and translation. Deviation in translation and limits of translatability: loss and gain in translation. Translation types. Practice in translation: Kiswahili – English, English-Kiswahili.

KIS 204 KISWAHILI FOR SPECIFIC PURPOSES

Definition of style and register. Different levels of formality: formal/informal. Description of various registers and styles in Kiswahili i.e. legal, religious, medical, journalistic, administrative, economic, political, academic in terms of lexical and structural (Grammatical) differences.

KIS 205: KISWAHILI SHORT STORY

Structure and rules of short story. History of the Kiswahili short story. Origin in oral literature: fables, legends. Ideological issues in the making of the short story. Modern short story and its types: thriller, detective, romantic, didactic. External influences. Criticism of different types of short stories in Kiswahili newspapers and selected authors.

KIS 206 SOCIOLINGUISTICS IN KISWAHILI

The scope of sociolinguistics. Language and variation. Macro and Micro-linguistics. Monolingualism, bilingualism, diglossia and multilingualism. Language in contact. Code mixing and switching. Interference and borrowing. Language maintenance and shift. Language planning. Standard language and the impulse to standardization. The process of standardization: modification, elaborations and acceptance. Planned and unplanned language development. The case of Kiswahili and comparisons. Language in education. Current language planning issues in Kenya.

KIS 402: KISWAHILI SEMANTICS

Scope of semantics. Lexical and sentence semantics. Semantic relations of lexemes. Development of Kiswahili terms. Lexicography and principles of compiling dictionaries: monolingual, bilingual, thesaurus and specialised dictionaries.

KIS 403: COMPARATIVE LITERATURE IN KISWAHILI

Theory in comparative literary criticism. Literary criticism, the approach. Criteria and scope in comparative criticism. Context and type of comparisons i.e. regional, cultural, environmental, thematic, form. Comparison of literary works from all genres.

KIS 404: APPLIED LINGUISTICS IN KISWAHILI

The scope of applied linguistics. Psychological and sociological factors in language acquisition. Second-language teaching. Kiswahili language syllabus. Language testing. Production of Kiswahili teaching materials.

KIS 405: EDITORIAL METHODS IN KISWAHILI

The editor; : profile, types and functions. The manuscript: acquitting/selection of manuscripts developing and typing manuscripts. Tools of editor. Editing of the typesetter, proofreading galleys and paste-ups. Working with the author. Writing skills: poetry, novels, plays, text-books, short-stories and children's books. Editing reference books: prelims, text and end matter, citation systems. Editing and academic journal and related issues. The newspaper and related problems. Introduction to production processes and marketing strategies. The editor's environment.

KIS 406: KISWAHILI RESEARCH PROJECT

Projects will be of student's choice but approved by the Department. These projects should consist of topics which have national significance. They should be in typed form and generally not exceeding 10,000 words. Each student will be under the supervision of members of staff.

KIS 107: KISWAHILI NOVEL

Theory in approaching the novel. Origin and development of the Kiswahili novel as a literary genre. Oral literature and the novel. Form, themes, context and reference in the novel. Analysis of specific Kiswahili novels and novelists.

KIS 408: CURRENT ISSUES IN THE DEVELOPMENT OF KISWAHILI

Current strategies, discussions, researches, problems and prospects on the development of Kiswahili language and literature nationally and internationally. Post colonial status of Kiswahili in selected African countries and present position in the world. Role of governments and non-governmental institutions, international organizations, translation, publication, education and mass media in promotion of Kiswahili. Other topical themes relevant to the development of Kiswahili.

KIS 409: CHILDREN'S LITERATURE IN KISWAHILI

A general survey of the existing literature for African children covering all the literary genres with particular emphasis on children's literature in Kiswahili. Key elements in the design of children's literature including plots, themes, characterization and style. A project of a selected aspect of children's literature in Kiswahili.

KIS 411: PSYCHO-LINGUISTICS IN KISWAHILI

Meaning and nature of psycholinguistics. Psycholinguistics and other disciplines such as psychology. Nature of human language. Language acquisition; first language and brain defects and effects. Second language learning and language teaching.

KIS 412: SECOND LANGUAGE LEARNING

Major approaches to the study of Second Language Learning and their application to the Learning of Kiswahili as a second language. Contrastive Analysis; Error Analysis, Interlanguage and Universal Grammar. Research techniques in the investigation of Second Language Learning such as data elicitation data quantification and analysis.

KIS 413: MATERIAL EVALUATION IN KISWAHILI

Evaluation of the various published Swahili grammar texts in the light of both traditional and modern grammar theories; a criticism of primary and secondary schools in Kiswahili language curricula. Works such as those by Steer, Madan, Simpson, Ashton, Polome, Bloomfield, Kapinga, Mbaabu, Mohammed and other general Swahili grammar texts.

REVISED B.ED (ARTS) KISWAHILI PROGRAMME

PRELIMINARIES

Due to the Double nature of Kiswahili subject – Kiswahili Language and Linguistics and Kiswahili Literature, the department recommended that in first year, students take two (2) courses of 4 units per semester and also take a minimum of three courses of eight (8) units per semester from second year to fourth year of studies.

All the Kiswahili courses are using KIS as their codes.

COURSE DISTRIBUTION

YEAR 1

Semester I

		Units
KIS 100	Introduction to Language and Linguistics in Kiswahili	2
KIS 101	Communication Skills in Kiswahili (mwi)	2

Semester II

KIS 102	Introduction to Kiswahili Grammar (Core)	2
KIS 103	Introduction to Kiswahili Literature (Core)	2

YEAR II

Semester I

KIS 200	Theory and Analysis of Kiswahili Literature (Core)	3
KIS 201	Phonetics and Phonology in Kiswahili (Core)	3

ELECTIVES

KIS 204	Kiswahili for Specific Purposes	2
KIS 205	Kiswahili Short Story	2
KIS 206	Sociolinguistics in Kiswahili	2
KIS 208	Kiswahili Language and Culture	2

Semester II

KIS 202	Oral Literature in Kiswahili (Core)	3
KIS 209	Kiswahili Morphology (Core)	3

ELECTIVES

KIS 203	Theory and practice of Translation and Interpretation in Kiswahili	3
KIS 207	Classical Kiswahili Poetry	2
KIS 210	Language Policy and Planning	2
KIS 211	Historical Development of Kiswahili Literature in Kenya	2
KIS 212	Translated Kiswahili Texts	2

YEAR III

Semester I

KIS 301	Aspects of Kiswahili Syntax (Core)	3
KIS 308	Kiswahili Special Methods (Core)	3
KIS 302	Kiswahili Literary Devices (Core)	3

ELECTIVES

KIS 303	Research Methods in Kiswahili	2
KIS 304	Kiswahili Stylistics	2
KIS 306	Discourse Analysis in Kiswahili	2
KIS 311	Publishing and Booktrade	2

Semester II

KIS 300	History and Standardization of Kiswahili (Core)	3
KIS 305	Theatre Arts in Kiswahili (Core)	3

ELECTIVES

KIS 307	Creative Writing in Kiswahili	2
KIS 309	Dialectology in Kiswahili	2
KIS 310	Lexicology and Lexicography	2
KIS 312	Kiswahili Popular Song	2
KIS 313	Gender Issues in Kiswahili Language and Literature	2

YEAR IV

Semester I

KIS 400	Kiswahili Syntax (Core)	3
KIS 401	Kiswahili Poetry (Core)	3

ELECTIVES

KIS 404	Applied Linguistics in Kiswahili	2
KIS 405	Editorial Methods in Kiswahili	2
KIS 406	Kiswahili Research Project	2
KIS 407	Kiswahili Novel	2
KIS 409	Historical and Comparative Linguistics in Kiswahili	2

Semester II

KIS 402	Kiswahili Semantics (Core)	3
KIS 403	Comparative Literature in Kiswahili (Core)	3

ELECTIVES

KIS 408	Current Issues in the Development of Kiswahili	2
KIS 410	Children's Literature in Kiswahili	2
KIS 411	Psycholinguistics in Kiswahili	2
KIS 412	Second Language Leaning	2
KIS 413	Material Evaluation in Kiswahili	2

Kiambatisho III: *Kielelezo cha muhutasari wa kozi*

CHUO KIKUU CHA MASINDE MULIRO
KITIVO CHA ELIMU NA SAYANSI-JAMII
IDARA YA KISWAHILI
KIS 210: PHONETICS AND PHONOLOGY IN KISWAHILI

Utangulizi

Kozi hii inalenga kumwezesha mwanafunzi kufafanua na kuelezea maarifa ya mjua lugha kuhusu jinsi sauti za lugha zinavyotamkwa na zinazotumika katika lugha yake. Kimsingi, kozi inahusu uchambuzi wa lugha kifonetiki na kifonolojia. Data itakayotumika ni lugha ya Kiswahili. Aidha, kwa ajili ya kulinganisha na kulinganua lugha nyinginezo na Kiswahili, data ya lugha nyingine kama Kiingereza na lugha za Kibantu na zisizo za Kibantu pia zitatumika.

Matokeo ya Ujifunzaji

Inatarajiwa kuwa baada ya kozi hii, mwanafunzi ataweza kutekeleza kikamilifu mambo yafuatayo:

- Kufasili dhana za fonetiki na fonolojia.
- Kufafanua matawi ya fonetiki.
- Kuainisha sauti za lugha kwa mujibu wa vigezo vya kifonetiki.
- Kueleza mikabala ya fasili ya dhana ya fonimu: kama tukio la kifonetiki, tukio la kifonolojia na tukio la kisaikolojia.
- Kuhakiki mitazamo ya wanaisimu mbalimbali kuhusu alofoni, utambuzi wake na kuwepo kwake katika lugha ya Kiswahili.
- Kuainisha fonimu za Kiswahili sanifu kwa kuzingatia vigezo vya kufafanua kifonetiki, jozi mlinganyuo finyu, mgao kimilishi na mpishano huru.
- Kueleza uhusiano na tofauti kati fonetiki na fonolojia.

YALIYOMO:

1.0 Fonetiki na fonolojia kama matawi ya isimu

1.1 Dhana ya Fonetiki
1.2 Matawi ya fonetiki
1.3 Utamkaji wa Sauti za lugha
1.4 Fonetiki Matamshi
1.5 Ala za Matamshi
1.6 Uanishaji wa sauti za lugha
1.7 Alfabeti ya Kifonetiki ya Kimataifa (AKIKI)

2.0 **Fonolojia**

2.1 Dhana ya Fonolojia
2.2 Majukumu ya Fonolojia
2.3 Vipashio vya kifonolojia: Fonimu na Alofoni
2.4 Fonimu za Kiswahili
2.5 Fonolojia Arudhi:

2.5.1 Kidatu
2.5.2 Kiimbo
2.5.3 Toni
2.5.4 Mkazo
2.5.5 Silabi

2.6 Michakato ya Kifonolojia

2.7 Uhusiano na tofauti kati ya Fonetiki na Fonolojia

Mbinu za Ufundishaji wa Kozi

Kozi hii itafundishwa kwa mfumo wa mihadhara, mawasilisho ya semina ya wanafunzi, mijadala ya wanafunzi n.k.

Tathmini

Tathmini ya somo itahusisha mahudhurio ya wanafunzi katika mihadhara, insha, alama za majaribio (30%) na alama za mtihani wa mwisho (70%)

Marejeo

Matinde, R.S. (2012) *Dafina ya Lugha: Isimu na Nadharia*. Mwanza: Serengeti Educational Publishers Ltd.

Mdee, J.S. (1988). *Sarufi ya Kiswahili: Sekondary na Vyuo*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press.

Mfaume, G.E. (1985). *Misingi ya Isimu na Lugha ya Kiswahili.* Dar es Salaam: Utamaduni Publishers.

Mohamed, M.A. (1986). *Sarufi Mpya.* Nairobi: Foundation Publishers.

Mohammed, M.A. (2001). *Modern Swahili Grammar*. Dar es Salaam: East African Educational Publishers.

Njogu, K. et al. (2006). *Sarufi ya Kiswahili: Uchanganuzi na Matumizi.* Nairobi: The Jomo Kenyatta Foundation.

Nkwera, F. (1978). *Sarufi na Fasihi: Sekondari na Vyuo.* Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.

O'Grady, W. *et al.* (1996). *Contemporary Linguistics: An Introduction.* London: Longman.

Obuchi, S.M. na Mukhwana, A. (2010). *Muundo wa Kiswahili: Ngazi na Vipengele*. Nairobi: A-Frame Publishers.

Oduor, J.A. (2012). Teaching Pronunciation in Secondary Schools in Kenya: The Necessity to Use the Right Information and Descriptive Tools. *The University of Nairobi Journal of Language and Linguistics, Vol. 2.* June, 2012. Kurasa 1 – 41.

Robins, R. (1984). *A Short History of Linguistics*. New York: Longman.

TUKI (1990). *Kamusi Sanifu ya Isimu na Lugha.* Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.

Yule, G. (1996). *The Study of Language.* Cambridge: Cambridge University Press.

Chanzo: Idara ya Lugha na Fasihi Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Masinde Muliro

Kiambatisho IV: *Kielelezo cha Maazimio ya kazi*

JUMA	KIPINDI	MADA	YALIYOMO	SHABAHA	NJIA ZA KUFUNZA	MEREJELEO	VIFAA	MAONI
1	1	Matamshi bora	a. Irabu. b. Konsonanti	Kufikia mwisho wa kipindi mwanafunzi aweze: a) Kutaja sauti za kiswahili. b) Kubainisha tofauti kati ya irabu na konsonanti. c) Kuonyesha tofauti za maana zinazotolewa na kiimbo na shadda kutamka maneno.	• Maelezo. • Utendaji wa kutamka. • Kuiga na kuigiza. • Maswali na majibu. • Uchoraji wa Grafu, michoro na maJedwali ya sauti.	Kiswahili kifundishwe na KIE Kidato ca Kwanza uk 10 – 15 Sarufi ya Kiswahili na Isimu Jamii na Gichinga F. uk 1 – 3.	• Kanda za kunasia sauti. • Picha na michoro ya ala sauti, Grafu na Jedwali la sauti za Kiswahili. • Kioo cha kutazamia nmna ya kutamka.	Itabidi somo hili lirudiwe ili lieleweke vyema.
1	2	Kusoma	Kusoma kwa ufahamu.	Kufikia mwisho wa kipindi, mwanafunzi aweze: a) Kusoma kwa sauti na kuzingatia matamshi bora. b) Kujibu maswali kwa usahihi na kutekeleza ipasavyo.	• Kusoma kimya. • Majadiliano katika makundi. • Maswali na majibu.	Ufahamu kuhusu haki za watotot kutoka Kiswahili kifundishwe na TAEKE kidato cha kwanza uk 67	• Kamusi. • Mabango yenye orodha ya haki za watoto. • Kanda fupi ya video inayoonyesha dhuluma kwa watoto.	Somo lilikamilishwa kwa wakati.
1	3	Sarufi	Ngeli za nomino. Ngeli ya A –WA	Kufikia mwisho wa kipindi, mwanafunzi aweze: a) Kutaja sentensi zenye nomino zinazopatikana katika ngeli ya A – WA. b) Kutambua na kurekebisha makossa ya kisarufi yanayoambatana na ngeli hii.	• Maelezo. • Ufafanuzi. • Maswali na majibu. • Maonyesho.	Kiswahili kifunsihwe kidato cha I na TAEKE uk 19 – 22	• Kanda za sauti. • Jedwali la sentensi katika ngeli hii.	Somo hili lilitekelezwa vilivyo.
	4	Kuandika	Utungaji wa kiuamilifu. • Barua rasmi.	Kufikia mwisho wa kipindi mwanafunzi aweze: a) Kuandika hati nadhifu zinazosomeka. b) Kuzingatia tahajia sahihi katika maandishi. c) Kuandika barua rasmi kikamilifu.	• Maelezo. • Vielelezo. • Ufafanuzi. • Utendaji.	Kifundishwe kitabu cha I na TAEKE uk. 30.	• Grafu zinazoonyesha hatua za kuzingatia. • Kielelezo cha barua rasmi. • Kanda za video za barua rasmi. • Tarakilishi.	Somo lilikamilika na shabaha zikafikiwa.

JUMA	KIPINDI	MADA	YALIYOMO	SHABAHA	NJIA ZA KUFUNZA	MEREJELEO	VIFAA	MAONI
	5	Kusoma	Kusoma kwa mapana. Mazoezi ya kimwili.	Kurikia mwisho wa kipindi mwanafunzi aweze: a) Kueleza aina za mazoezi ya kimwili. b) Kufafanua umuhimu wa mazoaezi ya kimwili. c) Kusoma sahihi bila kutumia vidole kuashiria au kufungua midomo.	• Maelezo. • Ufafanuzi. • Mifano. • Vielelezo. • Kuigiza. • Tajriba. • Maswali na majibu.	Sauti ya kasheshe ya leo 30/10/02	• Picha . • Vielelezo. • Kanda za video. • Maelezo kutoka nyavuti.	Somo lilikamilaka na kuvutia.

Chanzo: Mtalaa wa Kiswahili, shule za upili (shule ya Upili, Kibabii).

Kiambatisho V: *Kielelezo cha mpangilio wa somo*

KIDATO	IDADI	SOMO	WAKATI	TAREHE
Kwanza	40	Kiswahili	8:00 – 8:40	7-2-2016

Stadi: Kusikiliza na kuzungumza.

Mada: Matamshi bora.

Shabaha: Kufikia mwisho wa kipindi mwanafunzi aweze:

a) Kutamka sauti katika maneno na sentensi kwa njia ifaayo.

b) Kuzingatia kiimbo na shadda anapotamka maneno ya Kiswahili.

Nyenzo za kufunza

Kanda za kunasa sauti, siidi, picha na michoro, Grafu na maJedwali na vioo vya kutazama namna ala za lugha zinavyotumik wakati wa matamshi.

HATUA MUDA	KAZI ZA MWALIMU	KAZI ZA WANAFUNZI
I Dakika 3	**Utangulizi** • Awaamkue wanafunzi na awatake kutoa milio ya wanyama mbalimbali. • Awaongoze wanafunzi kueleza tofauti kati ya sauti hizo na za maneno ya watu. • Awatayarishe kusikiliza redio.	• Watoe milio ya wanyama mbalimbali k.km mooo, kokoikoo n.k. • Waeleze tofauti mfano: Hazibadiliki, hazina maana maalumu. • Wajitayarishe.
II Dakika 5	**Mwendelezo:** • Awafungulie wanafunzi redio wasikilize matamshi ya irabu na konsonanti za Kiswahili.	• Wasikilize na kuzingatia matamshi ya baadhi ya irabu na konsontanti.
III Dakika 5	• Awaelekeze wanafunzi kutamka sauti walizozisikia na aziandike ubaoni. • Awaongoze wanfunzi mbalimbali kutamka irabu.	• Watamke sauti mfano: /a/,/o/,/r/,/z/,/s/ n.k. • Watamke irabu kwa zamu.
IV Dakika 10	• Awaongoze kutamka konsonanti walizozisikia na aziandike ubaoni. • Awaangize kutamka konsonanti ambazo hazikutumina redioni.	• Watamke konsonanti walizozisikia. • Watamke konsonanti ambazo hawakuzisikia redioni.
V Dakika 12	• Awahusishe wanafunzi katika kutamka na kutazama vinywa vyao kwa kutumia kioo ili waone wanavyotamka. • Awaongoze kueleza jinsi baadhi ya sauti zinzvyotamkwa kwa kutumia michoro. Azingatie sauti zinzowatatiza wanafunzi wake.	• Watamke baadhi ya sauti mbele ya kioo huku wakizingatia ala za kutamkia. • Wanafunzi waeleze jinsi baadhi ya sauti zinzvyotamkwa. Mfano: Irabu /0 hutamkwa kwa kupanua midomo kidogo na kuiviringisha huku ulimi ukishuka na kurudi nyuma kidogo.
VI Dakika 5	• Hitimisho • Awafanyishe wanafunzi mazoezi ya kutamka irabu na konsonanti katika muktadha wa maneno. • Mwalimu awape wanafunzi kazi ya ziada ya kuchora michoro inayobainisha jinsi ya kutamka irabu na konsonanti fulani.	• Wafanye mazoezi ya kutamka baadhi ya sauti katika maneno. • Wanafunzi wanukuu kazi waliyopewa na mwalimu daftarini.

Kiambatisho VI: *Maudhui katika mtalaa wa Shule za Upili.*

KIDATO I

Isimu na lugha

- Matamshi bora – kiimbo, shadda, irabu, konsananti, ala za kutamkia,namna ya kutamka, aina ya vitamkwa, sauti ghuna na sighuna.
- Silabi – Maneno, vitate, vitanza ndimi.
- Vipashio vya lugha,maana na dhima ya lugha.
- Aina za maneno (yaundayo sentensi).
- Ngeli za nomino.
- Viambishi (Awali na tamati).
- Nayati na hali.
- Nafsi.
- Mnyambuliko wa vitenzi.
- Sentensi (Muundo, aina, uchnganuzi).
- Uakifishaji.
- Ukubwa na udogo.
- Umoja na wingi.

Isimu jamii

- Maamkuzi na mazungumzo katika miktadha mbalimbali.

Fasihi

- Utangulizi – Maana na aina ya fasihi.
- Tanzu na vipera vya fasihi si
- mulizi.

Kusoma

- Ufahamu wa kusikiliza.
- Kusoma kwa sauti (Matamshi bora).
- Kusoma ufahamu.
- Kusoma kwa kina – Vitabu teule vya fasihi andishi (Tamthilia, Riwaya, Hadithi fupi, Ushairi).
- Kusoma kwa mapana (Magazeti, Majarida – Kwa kuzingatia masuala ibuka).

Kuandika

- Uandishi wa kawaida – Majibu ya ufahamu, muhtasari, imla, uchambuzi wa maandishi.
- Utungaji wa kiamilifu.
- Uandishi wa insha – Masimulizi, maelezo, mdokezo.
- Utungaji wa kisanii – Mashairi mepesi, Hadithi fupi, Vitendawili, Chemsha bongo, Vitanzo ndimi.

KIDATO II

Isimu na lugha

- Matamshi bora – Vitate na vitanza ndimi.
- Mofimu – Maana na aina.
- Viambishi.
- Aina za maneno na migao yake (vijineno).
- Vinyume.
- Nyakati na hali.
- Sentensi – Muundo, aina, upambanuzi kwa njia mbalimbali.
- Mnyambulika wa vitenzi.
- Uakifishaji.
- Uundaji wa maneno.
- Ukubwa na udogo.
- Ukanushaji kutegemea nafsi,nyakati na hali.
- Umoja na wingi
- Upatanisho wa kisarufi – Viambishi awali vya vitenzi.

Isimu jamii

- Maamkuzi na mazungumzo katika miktadha mbalimbali.

Fasihi

- Ufaufanuzi wa vipera vya tanzu za fasihi simulizi.

Kusoma

- Ufahamu wa kusikiliza.
- Kusoma sauti za lugha kwa sauti.
- Kusoma ufahamu.
- Kusoma kwa kina.
- Kusoma maktabani.
- Matumizi ya kamusi za aina mbalimbali.

Kuandika

- Maandishi ya kawaida.
- Utunzi wa kiumilifu.
- Uandishi wa insha – Maelezo, mazungumzo, mdokezo, methali.
- Ufungaji wa kisanii – Hadithi fupi, mashairi, michezo ya kuigiza.

KIDATO CHA III

Isimu na lugha

- Upatanisho wa kisarufi – ngeli na vivumishi (aina zote).
- Aina ya vielezi, viwakilishi.
- Mwingiliana wa maneno.
- Vitenzi.
- Uundaji wa maneno.
- Sentensi:
    - Virai na vishazi, kundi nomino na kundi tenzi.
    - Shamirisho – Kipozi, kitondo, ala, chagizo.
    - Aina ya sentensi.
    - Uchanganuzi.
- Nyakati na hali.
- Ukanushaji.
- Uakifishaji
- Mnyambuliko wa vitenzi II, wa vitenzi vya silabi moja na vya asili ya kigeni.

Isimu jamii

- Maamkuzi na mazungumzo katika miktadha mbalimbali.

Fasihi

- Dhima ya fasihi.
- Umuhimu wa fasihi simulizi.
- Muainisho wa fasihi simulizi – Tanzu na vipera vyake.

Kusoma

- Kusoma kwa sauti – Makala mbalimbali, magazeti.
- Kusoma ufahamu.
- Kusoma kwa kina – Vitabu teule vya fasihi.
- Historia na maendeleo ya Kiswahili.
- Kusoma kwa mapana – Magazeti (Masuala – ibuka).

Kuandika

- Uandishi wa kawaida.
- Utungaji wa kiuamilifu.
- Uandishi wa insha – maelezo, mawazo, mazungumzo, methali.
- Utungaji wa kisanii – michezo ya kuigiza, tahakiki, mashairi.

KIDATO CHA IV

Isimu na lugha

- Ngeli za nomino:
    - Upatanisho wa kisarufi.
    - Virejeshi 'o' na 'amba'.
    - Vivumisi vya aiana zote.
- Aina za maneno (na vijineno).
- Mwingiliano wa maneno.
- Sentensi:
    - Muundo, KN na KT.
    - Shamirisho – kipozi, kitondo, ala, chagizo.
    - Virai na vishazi.
- Uchanganuzi wa sentensi – Matawi, vishale, Jedwali, mistari.
- Mnyambuliko wa vitenzi – vya silabi moja, vya asili ya kigeni na kibantu.
- Nyakati na hali.
- Uakififishaji.
- Usemi halisi na taarifa.
- Uundaji wa maneno kutokana na maneno mengine.
- Maneno na viambishi maalumu.
- Umoja na wingi.

Chanzo: silabasi ya Kiswahili ya shule za upili

Kiambatisho VII: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Masinde Muliro*

MWAKA WA I – SEMISTA YA 1

1. **KIS 100** Introduction to Language and Linguistics in Kiswahili (Misingi ya lugha na isimu.) (Lazima)

SEMISTA YA 2

2. **KIS 103** Introduction to Kiswahili Literature.(Misingi ya Fasihi ya Kiswahili.) (Lazima)

MWAKA WA II – SEMISTA YA 1

1. **KIS 200** Theory and Analysis of Kiswahili Literature.(Nadharia na uhakiki wa Fasihi.) (Lazima)
2. **KIS 201** Phonetics and Phonology in Kiswahili (Fonetiki na Fonolojia.) (Lazima)

SEMISTA 2

3. **KIS 203** Theory and Practice of Translation and Interpretation in Kiswahili (Nadharia na utendaji wa tafsiri na fasir
4. katika Kiswahili).
5. **KIS 208** Kiswahili Language and Culture (Lugha na utamaduni wa Kiswahili).
6. **KIS 211** Oral Literature in Kiswahili (Fasihi simulizi ya Kiswahili.)(Lazima)
7. **KIS 212** Translated Kiswahili Texts (Maandishi ya Kiswahili yaliyotafsiriwa).
8. **KIS 213** Classical Kiswahili Poetry. (Ushairi wa kabla ya karne ya ishirini). (Lazima)
9. **KIS 215** Socialinguistics in Kiswahili (Isimujamii). (Lazima)
10. **KIS 216** Kiswahili Short Story (Hadithi fupi ya Kiswahili).
11. **KIS 217** Language Policy and Planning (Sera na upangaji lugha).
12. **KIS 309** Historical Development of Kiswahili Literature in Kenya (Historia na maendelo ya fasihi nchini Kenya).

MWAKA WA III – SEMISTA 1

1. **KIS 300** Kiswahili Mofology (Mofolojia ya Kiswahili). (Lazima)
2. **KIS 301** Aspects of Kiswahili Syntax (Sintaksia ya Kiswahili). (Lazima)
3. **KIS 302** Publishing and Booktrade (Uchapishaji na mauzo ya vitabu). (Hiari)
4. **KIS 303** Research Methods in Kiswahili (Njia za utafiti katika Kiswahili). (Lazima)
5. **KIS 304** Kiswahili Stylistics (Mbinu za uandishi katika Kiswahili). (Hiari)
6. **KIS 305** Dialectology in Kiswahili (Lahaja za Kiswahili). (Hiari)
7. **KIS 306** Discourse Analysis in Kiswahili (Uchanganuzi wa matini katika Kiswahili)
8. **KIS 306** Gender Issues in Kiswahili Language and Literature (Masuala ya kijinsia katika lugha na fasihi ya Kiswahili). (Hiari)
9. **KIS 307** Creative Writing in Kiswahili (Uandishi wa kisanii katika Kiswahili). (Hiari)

SEMISTA 2

10. **KIS 310** Lexicology and Lexicography (Lekiskolojia na lekiskografia). (Hiari)
11. **KIS 311** History and Standadization of Kiswahili (Historia na usanifishaji wa Kiswahili). (Lazima)
12. **KIS 312** Kiswahili Popular Song (Wimbo maarufu wa Kiswahili). (Hiari)
13. **KIS 313** Theatre Arts in Kiswahili (Maigizo ya Kiswahili). (Lazima)
14. **KIS 315** Kiswahili Literary Devices (Istilahi na uhakiki wa fasihi). (Lazima)
15. **KIS 316** Kiswahili Special Methods (Njia za kufundisha Kiswahili). (Lazima)

MWAKA WA IV- SEMISTA 1

1. **KIS 400** Kiswahili Synta (Sintaksia ya Kiswahili). (Lazima)
2. **KIS 401** Kiswahili Poetry (Ushairi wa Kiswahili). (Lazima)
3. **KIS 402** Kiswahili Semantics (Semantiki ya Kiswahili). (Lazima)
4. **KIS 403** Comparative Literature in Kiswahili (Fasihi linganishi ya Kiswahili). (Lazima)
5. **KIS 404** Applied Lingustics in Kiswahili (Isimu matumizi katika Kiswahili). (hiari)

SEMISTA 2

6. **KIS 405** Editorial Mothods in Kiswahili (Mbinu za uhariri katika Kiswahili). (Hiari)
7. **KIS 406** Kiswahili Research Project (Mradi wa utafiti katika Kiswahili) (Lazima).
8. **KIS 407** Kiswahili Novel (Riwaya ya Kiswahili) (Lazima).
9. **KIS 408** Current Issues in the Development of Kiswahili (Masuala ibuka katika maendeleo ya Kiswahili). (Hiari)
10. **KIS 409** Historical and Comparative Linguistics in Kiswahili (Isimu linganishi na ya kihistoria katika Kiswahili). (Hiari)
11. **KIS 410** Childrens' Literature in Kiswahili (Fasihi ya watoto katika Kiswahili). (Hiari)
12. **KIS 411** Psycho-linguistics in Kiswahili (Isimu nafsia katika Kiswahili). (hiari)
13. **KIS 412** Second Language Learning (Ujifunzaji wa lugha ya pili). (Hiari)
14. **KIS 413** Material Evaluation in Kiswahili (Ukadiriaji wa vifaa vya kufundisha katika Kiswahili). (Hiari)

Chanzo: Idara ya Lugha na Fasihi MMUST

Kiambatisho VIII: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Nairobi.*

MWAKA WA I: SEMISTA I

1. **TKS 101:** Communication skills in Kiswahili (Mbinu za mawasiliano katika Kiswahili I).
2. **TKS 102:** Introduction to linguistics in Kiswahili (Misingi ya isimu katika Kiswahili).

SEMISTA II

3. **TKS 103:** Early history of Kiswahili (Historia ya Kiswahili).
4. **TKS: 104:** Modern development of Kiswahili (Maendeleo ya kisasa ya lugha ya Kiswahili)(Hiari)

MWAKA WA II: SEMISTA I

1. **TKS 201:** Kiswahili stylistics and literary devices (Istilahi na uhakiki wa Kiswahili).
2. **TKS 203:** General phonetics and Kiswahili phonology (Fonoteki na fonolojia ya Kiswahili).

SEMISTA II

3. **TKS 202:** Kiswhaili morphology and morphophonology (Mofolojia na mofofonolojia ya Kiswahili).
4. **TKS 204:** Introduction to Kiswahili literature (Misingi ya fasihi ya Kiswahili).

MWAKA WA III: SEMISTA I

1. **TKS 301:** Theory of syntax in Kiswahili (Nadharia ya sintaksia ya Kiswahili).(Hiari)
2. **TKS 302:** Kiswahili syntax (Sintaksia ya Kiswahili).
3. **TKS 303:** Literary theory and analysis (Nadharia na uhakiki wa fasihi).
4. **TKS 304:** Introduction to Kiswahili (Utangulizi wa Kiswahili).(Hiari)
5. **TKS 305:** Translation, proof reading and editing skills (Tafsiri na uhariri).(Hiari)

SEMISTA II

6. **TKS 306:** Kiswahili dialectology (Lahaja za Kiswahili).(Hiari)
7. **TKS 307:** Advanced communication skills in Kiswahili (Mbinu za mawasiliano katika Kiswahili II).
8. **TKS 308:** Discourse and discourse analysis (Uchanganuzi wa matini).
9. **TKS 309:** Kiswahili resource materials analysis (Uhakiki wa vifaa vya ufundishaji vya Kiswahili).(Hiari)
10. **TKS 310:** Creative writing in Kiswahili (Uandishi wa kisanii katika Kiswahili).(Hiari)
11. **TKS 312:** Media writing skills (Mbinu za uandishi katika vyombo vya habari).(Hiari)

MWAKA WA IV: SEMISTA I

1. **TKS 401:** Research methods (Mbinu za utafiti).
2. **TKS 402:** Pre - 20th century Kiswahili literature (Fasihi ya Kiswahili ya kabla ya karne ya ishirini).
3. **TKS 403:** Oral literature in Kiswahili (Fasihi simulizi katika Kiswahili).
4. **TKS 404:** Historical and comparative studies in Kiswahili (mafunzo linganishi ya kihistoria ya Kiswahili).(Hiari)
5. **TKS 405:** Sociolingustics in Kiswahili (Isimu jamii katika Kiswahili).
6. **TKS 406:** Text structure and analysis (uchanganuzi wa miundo ya matini katika Kiswahili).(Hiari)
7. **TKS 407:** Comparative literature in Kiswahili (Fasihi linganishi katika Kiswahili).
8. **TKS 409:** Semantic, lexiology and lexicography (Semantiki, leksiolojia na leksikografia).(Hiari)

SEMISTA II

9. **TKS 410:** Error analysis in Kiswahili (Uhakiki wa makosa katika Kiswahili).(Hiari)
10. **TKS 411:** Kiswahili children's literature (Fasihi ya watoto ya Kiswahili).(Hiari)
11. **TKS 412:** Kiswahili research project (Mradi wa utafiti katika Kiswahili).
12. Historia na ulinganishaji wa masomo ya Kiswahili.(Hiari)

Chanzo: Idara ya Kiswahili,chuo kikuu cha Nairobi.

Kiambatisho IX: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Moi*

MWAKA WA I: SEMISTA I

1. **KIS 110:** Introduction to language and linguistics in Kiswahili (Misingi ya isimu na lugha katika Kiswahili).
2. **KIS 111:** Introduction to Kenya's linguistic landscape (Misingi ya maeneo ya kiisimu nchini Kenya).(Hiari)

SEMISTA II

3. **KIS 120:** Communication skills in Kiswahili (Mbinu za mawasiliano katika Kiswahili).
4. **KIS 120:** Introduction to Kiswahili literature (Misingi ya fasihi ya Kiswahili).

MWAKA WA II: SEMISTA I

1. **KIS 210:** Theory and analysis of Kiswahili literature (Nadharia na uhakiki wa fasihi ya Kiswahili).
2. **KIS 211:** Phonetics and phonology in Kiswahili (Fonetiki na fonolojia katika Kiswahili).

SEMISTA II

3. **BKS 220:** Research methods in Kiswahili (Njia za utafiti katika Kiswahili).
4. **KIS 220:** Oral literature in Kiswahili (Fasihi simulizi ya Kiswahili).
5. KIS Kiswahili morphology (Mofolojia ya Kiswahili).

MWAKA WA III: SEMISTA I

1. **KIS 310:** Prose works in Kiswahili (Maandishi ya natharia katika Kiswahili).
2. **KIS 311:** History and development of Kiswahili (Historia na maendeleo ya Kiswahili).
3. **KIS 312:** Kiswahili children's literature (Fasihi ya watoto katika Kiswahili).

SEMISTA II

4. **KIS 320:** Kiswahili literary devices and criticism (Istilahi na uhakiki wa Kiswahili).
5. **KIS 320:** Sociolingustics in Kiswahili (Isimu jamii katika Kiswahili).

MWAKA WA IV: SEMISTA I

1. **KIS 410:** Kiswahili semantics (Sintaksia ya Kiswahili).
2. **KIS 411:** Modern Kiswahili poetry (Ushairi wa kileo katika Kiswahili).
3. **KIS 412:** Current issues in the development of Kiswahili (Masuala ibuka katika maendeleo ya Kiswahili).

SEMISTA II

4. **KIS 420:** Syntax in Kiswahili (Sintaksia ya Kiswahili).
5. **KIS 421:** Comparative literature in Kiswahili (Fasihi linganishi katika Kiswahili).

Chanzo: Idara ya Kiswahili, Chuo kikuu cha Moi.

Kiambatisho X: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Egerton*

MWAKA WA I: SEMISTA I

1. **KISW 111:** Introduction to Languages and Linguistics (Misingi ya lugha na isimu).
2. **KISW 112:** History and Development of Kiswahili (Historia na maendeleo ya Kiswahili).
3. **KISW 121:** Introduction to Literature and Literary Criticism in Ksiwahili (Misingi ya fasihi na uhakiki).
4. **KISW 122:** Phonetics and Phonology (Fonetiki na fonolojia).

MWAKA WA II: SEMISTA I

1. **KISW 211:** Sociolinguistics (Isimu – jamii).
2. **KISW 212:** Theory of Literature and Stylistics (Nadharia ya fasihi na uhakiki).
3. **KISW 221:** Communication Skills and Language use in Kiswahili (Mbinu za mawasiliano na matumizi ya lugha).
4. **KISW 222:** Kiswahili Morphology and Syntax (Mofolojia na sintaksia).

MWAKA WA III: SEMISTA I

1. **KISW 311:** Classical Swahili Literature (core) (Ushairi wa Kiswahili na maandishi ya kale na ushairi wa kisasa).
2. **KISW 312:** Translation and Interpretation in Kiswahili (Electives) (Misingi ya tafsiri na fasiri).
3. **KSW 313:** Theatre Arts in Kiswahili (Maigizo katika Kiswahili).(Core)
4. **KISW 314:** Historical and Comparative Lingustics (Isimu Historia na Linganishi).(Elective)
5. **KISW 321:** Oral Literature and Field work in Kiswahili (Core) (Fasihi simulizi na utafiti nyanjani).
6. **KISW 322:** Language acquisition (Upataji lugha).(Elective)
7. **KISW 323:** Editorial methods in Kiswahili (Mbinu za Uhariri katika Kiswahili)(Elective)
8. **KISW 324:** Children's Literature (Fasihi ya watoto).(Elective)

MWAKA WA IV: SEMISTA I & II

1. **KISW 411:** Modern Kiswahili play (Tamthilia ya kisasa katika Kiswahili).(E)
2. **KISW 412:** Semantics, Pragmatics and Discourse Analysis (Semantiki, pragmantiki na uchanganuzi matini).(Core)
3. **KISW 413:** Language and Gender (Lugha na uana).(Elective)
4. **KISW 414:** Kiswahili literature in translation (Tafsiri ya fasihi ya Kiswahili)(E).
5. **KISW 415:** Kiswahili field course.(Core)
6. **KISW :** Tamthilia ya Kiswahili(Core).
7. **KISW 421:** Kiswahili Novel and Short Stories (Core) (Riwaya na hadithi fupi)(C).
8. **KISW 422:** Application and research project in Kiswahili (Mradi katika Kiswahili(Core).
9. **KISW 423:** Comparative Ksiwahili literature (Fasihi linganishi katika Kiswahili).(Core)
10. **KISW 424:** Psycholinguistics (Isimu nafsia)(E).
11. **KISW :** Uandishi bunifu katika Kiswahili.(E)

Chanzo: Idara ya Kiswahili, Chuo kikuu cha Egerton

Kiambatisho XI: *Kozi za Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Kenyatta*

MWAKA WA I: SEMISTA I

1. **AKS 100:** Introduction to the study of language (Misingi ya lugha ya Kiswahili).
2. **AKS 101:** Language skills in Kiswahili I (Mbinu za mawasiliano katika : Kiswahili I).

SEMISTA II

3. **AKS 102:** Historical development of Kiswahili (Historia na maendeleo ya Kiswahili).

MWAKA WA II: SEMISTA I

1. **AKS 200:** Phonetic and phonology (Fonetiki na fonolojia).
2. **AKS 201:** Introduction to the study of literature (Misingi ya fasihi ya Kiswahili).

SEMISTA II

3. **AKS 202:** Language skills in Kiswahili II (Mbinu za mawasiliano katika Kiswahili II).
4. **AKS 203:** Introduction to the theory and practice of translation (Misingi ya nadharia na utekelezaji wa tafsiri).

MWAKA WA III: SEMISTA I

1. **AKS 300:** Morphology and syntax (Mofolojia na sintaksia).
2. **AKS 301:** Kiswahili structure (Muundo wa lugha ya Kiswahili).
3. **AKS 302:** Theories of literary criticism in Kiswahili (Nadharia na uhakiki katika Kiswahili).

SEMISTA II

4. **AKS 303:** Contemporary Kiswahili novel and play (elective) (Riwaya na tamthilia ya Kiswahili ya kisasa (Hiari)).
5. **AKS 305:** Current development of Kiswahili (elective) (Maendeleo ya kisasa katika lugha ya Kiswahili (Hiari)).
6. **AKS 306:** Creative writing (elective) (Uandishi wa kiubunifu (Hiari)).
7. **AKS 314:** Applied translation and interpretation (elective) (Tafsiri na fasiri tendaji (Hiari)).
8. **AKS 315:** Gender issues in Kiswahili literature (elective) (Masuala ya kijinsia katika fasihi ya Kiswahili (Hiari)).
9. **AKS 318:** Research methods (elective) (Njia za utafiti (Hiari)).

MWAKA WA IV: SEMISTA I

1. **AKS 400:** Sociolinguistics (Isimu – jamii).
2. **AKS 401:** Second language learning (elective) (Ujifunzaji wa lugha ya pili (Hiari)).
3. **AKS 402:** Kiswahili poetry (Ushairi wa Kiswahili).
4. **AKS 403:** Oral literature in Kiswahili (elective) (Fasihi simulizi ya Kiswahili (Hiari)).

SEMISTA II

5. **AKS 410:** Semantics (elective) (Semantiki (Hiari)).
6. **AKS 411:** Childrens' literature (elective) (Fasihi ya watoto (Hiari)).
7. **AKS 413:** Comparative literature Kiswahili (elective) (Fasihi linganishi ya Kiswahili (Hiari)).
8. **AKS 417:** Language policy and language planning (optional) (Sera na upangaji lugha (Hiari)).

Chanzo: Idara ya Kiswahili, Chuo kikuu cha Kenyatta.

Kiambatisho XII: *Misimbo tofauti ya kozi sawa katika vyuo vikuu*

CHUO KIKUU	MSIMBO	JINA LA KOZI
MMUST	KIS 101	Communication skills in Kiswahili.
NAIROBI	TKS 101	Communication skills in Kiswahili.
MOI	KIS 120	Communication skills in Kiswahili.
KENYATTA	AKS 101	Communication skills in Kiswahili.
EGERTON	KISW 221	Communication skills in Kiswahili.

Chanzo: Nyaraka fafanuzi za kozi kutoka vyuo husika

Kiambatisho XIII: *Kozi sawa zenye majina tofauti katika vyuo vikuu*

CHUO KIKUU	MSIMBO	JINA LA KOZI
NAIROBI	TKS 402	Pre-20th century Kiswahili literature.
EGERTON	KISW 311	Classical Swahili literature.
NAIROBI	TKS 103	Early history of Kiswahili.
MOI	KIS 311	History & development of Kiswahili.
KENYATTA	AKS 102	Historical development of Kiswahili.
KENYATTA	AKS 305	Current development of Kiswahili.
NAIROBI	TKS 104	Modern development of Kiswahili.
MOI	KIS 412	Current issues in the development of Kiswahili.

Chanzo: Nyaraka fafanuzi za kozi kutoka katika vyuo vikuu mbalimbali.

Kiambatisho XIV: *Kozi za Kiswahili katika vyuo vikuu vyote*

Kozi	MMUST		KENYATTA		EGERTON		NAIROBI		MOI	
	Mwaka	Sem.	Mwaka	Sem.	Mwaka	Sem.	Mwaka	Sem.	Mwaka	Sem.
1. Historia ya Kiswahili.	2	1	1	2	1	2	1	2	3	1
2. Misingi ya Lugha	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3. Fonetiki na fonolojia	2	1	2	1	2	1	2	1	2	2
4. Mofolojia	3	1	3	1	2	1	2	1	2	2
5. Sintaksia	4	2	3	1	3	1	3	1	4	2
6. Fasihi simulizi	2	2	4	2	3	2	4	1	2	1
7. Mbinu za mawasiliano	1	1	1	1	-	-	1	1	1	2
8. Semantiki	4	2	4	2	4	1	4	2	4	1
9. Ushairi	4	1	4	1	-	-	-	-	4	1
10. Hadithi fupi	2	1	3	2	4	1	-	-	-	-
11. Isimu – jamii	2	1	4	1	2	1	4	1	3	2
12. Mbinu za utafiti	3	1	3	2	4	2	4	1	2	2
13. Mbinu za ufundishaji	3	2	4	2	3	2	3	2	3	2
14. Mradi wa utafiti	4	2	-	-	4	2	4	2	4	2
15. Fasihi ya watoto	4	2	4	2	3	2	4	2	-	-
16. Fasihi linganishi	4	2	4	2	4	2	4	1	4	2
17. Uandishi wa kisanaa	3	2	3	2	-	-	3	2	-	-
18. Nathari / Riwaya	4	1	3	2	4	2	-	-	3	1
19. Tamthilia	-	-	3	2	4	1	-	-	-	

Chanzo: Nyaraka fafanuzi za kozi kutoka vyuo husika.

Kiambatisho XV: *Ulinganishaji wa yaliyomo katika mitalaa ya vyuo vikuu na shule za upili.*

Shule Za Upili	**Vyuo Vikuu**
1. Matamshi bora.	1. Fonetiki.
2. Silabi, viambishi, nyakati, hali.	2. Fonolojia.
3. Aina ya maneno, ngeli, uundaji wa maneno mofimu.	3. Mofolojia.
4. Sentensi (Aina na miundo), ukanushaji, uchanganuzi wa sentensi.	4. Sintaksia.
5. Maana katika sentensi, mnyambuliko.	5. Semantiki.
6. Fasihi simulizi.	6. Fasihi simulizi.
7. Isimu-jamii.	7. Isimu-jamii, historia ya Kiswahili.
8. Ushairi.	8. Ushairi.
9. Kusoma – Riwaya na hadithi fupi.	9. Riwaya ya Kiswahili na hadithi fupi.
10. Tamthilia.	10. Tamthilia ya Kiswahili / maigizo ya Kiswahili.
11. Hadithi fupi.	11. Hadithi fupi.

Chanzo: Mitalaa ya vyuo vikuu na mtalaa wa shule za upili.

Kiambatisho XVI: *Mpangilio wa mafunzo kuanzia Kidato 1-4*

Kidato 1	**Kidato 2**	**Kidato 3**	**Kidato 4**
Aina za maneno kutaja tu)	Aina za maneno na migao yake (vijineno)	Aina ya maneno (Aina za vijineno mwingiliano wa maneno)	Aina za maneno – marudio.
Sentensi – Maana na aina.	Sentensi –Miundo yake.	Sentensi – Viambajengo vyake – Virai na vishazi, KN + KT. Uchanganuzi wa sentensi.	Sentensi – Vijenzi vyake. Uchanganuzi katika njia mbalimbali.
Mnyambuliko na vitenzi – maana na mifano.	Mnyambuliko wa vitenzi I – katika hali mbalimbali (Vitenzi vya asili ya kibantu)	Mnyambuliko wa vitenzi II – Vya silabi moja na vya asili ya kigeni.	Mnyambuliko wa vitenzi vya asili ya kibantu, kigeni, vya silabi moja.

Chanzo: Silabasi na maazimio ya kazi ya shule za upili

Kiambatisho XVII: *Kibali cha utafiti*

REPUBLIC OF KENYA

HARAMBEE

NATIONAL COUNCIL FOR SCIENCE AND TECHNOLOGY

Telephone: 254-020-2213471,2241349
254-020-310571,2213123, 2219420
Fax: 254-020-318245,318249
when replying please quote
secretary@ncst.go.ke

P.O. Box 30623-00100
NAIROBI-KENYA
Website: www.ncst.go.ke

Our Ref: **NCST/RCD/14/012/1586**

Date: **28th November 2012**

Jackline Mwanzi
Masinde Muliro University of
Science and Technology
P.O.Box 190-50100
Kakamega.

RE: RESEARCH AUTHORIZATION

Following your application dated ***16th November, 2012*** for authority to carry out research on "***Uhusiano baina ya mtalaa wa Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na ule wa shule za upili nchini Kenya,"*** I am pleased to inform you that you have been authorized to undertake research in **Bungoma District** for a period ending **31st August, *2013.***

You are advised to report to **the District Commissioner and the District Education Officer, Bungoma District** before embarking on the research project.

On completion of the research, you are expected to submit **two hard copies and one soft copy in pdf** of the research report/thesis to our office.

DR M.K. RUGUTT, ~~PhD~~, HSC.
DEPUTY COUNCIL SECRETARY

Copy to:

The District Commissioner
The District Education Officer
Bungoma District.

"The National Council for Science and Technology is Committed to the Promotion of Science and Technology for National Development".

PAGE 2

THIS IS TO CERTIFY THAT:
Prof./Dr./Mr./Mrs./Miss/Institution
Jackline Mwanzi
of (Address) Masinde Muliro University of Science and Technology
P.O.Box 190-50100, Kakamega.
has been permitted to conduct research in

	Location
Bungoma	District
Western	Province

on the topic: Uhusiano baina ya mtalaa wa Kiswahili katika vyuo vikuu vya umma na ule Wa shule za upili nchini Kenya.

for a period ending: 31st August, 2013.

PAGE 3

Research Permit No. *NCST/RCD/14/012/1586*
Date of issue *28th November, 2012*
Fee received *KSH. 2,000*

Applicant's Signature

Secretary
National Council for Science &Technology

NATIONAL COUNCIL FOR SCIENCE AND TECHNOLOGY